PSİKANALİZDE YENİ YOLLAR

KAREN HORNEY

ÖTEKİ PSİKOLOJİ

Kapak Tasarım: Öteki Ajans
Dizgi: GOŞA Ajans - 418 05 52
Baskı: Feryal Matbaası; Ankara, 1994

Kitabın Orjinal Adı: New Ways in Psychoanatisis

Öteki, Açı Yayıncılığın kuruluşudur.

Yönetim Yeri:
G.M.K. Bulvarı 12/125 Demirtepe/Ankara
Tel : (312) 425 08 60
Fax : (312) 425 90 08

ISBN 975 - 7882 - 67 - X

Karen Horney

PSİKANALİZDE YENİ YOLLAR

Türkçesi
Selçuk Budak

İÇİNDEKİLER

Giriş/5
Birinci Bölüm
Psikanalizin Temel Ilkeleri/10
İkinci Bölüm
Freud Düşüncesinin Bazı Genel Önermeleri/25
Üçüncü Bölüm
Libido Teorisi/32
Dördüncü Bölüm
Oedipus Kompleksi/57
Beşinci Bölüm
Narsizm Kavramı/64
Altıncı Bölüm
Kadın Psikolojisi/74
Yedinci Bölüm
Ölüm Içgüdüsü/88
Sekizinci Bölüm
Çocukluğun Önemi/98
Dokuzuncu Bölüm
Aktarım Sorunu/114
Onuncu Bölüm
Kültür Ve Nevrozlar/124
Onbirinci Bölüm
"Ego" ve "İd"/135
Onikinci Bölüm
Kaygı/143
Onüçüncü Bölüm
"Süperego" Kavramı/153
Ondördüncü Bölüm
Nevrotik Suçluluk Duyguları/172
Onbeşinci Bölüm
Mazoşistik Olgular/183
Onaltıncı Bölüm
Psikanalitik Terapi/205

PSİKANALİTİK teorileri kritik bir açıdan yeniden değerlendirme arzum, terapiden elde edilen sonuçlar konusundaki hoşnutsuzluğumdan kaynaklanmaktadır. Hemen her hastanın, kabul ettiğimiz psikanalitik bilgilerin hiçbir çözüm sunamadığı, bu nedenle çözümsüz kalan sorunlar getirdiğini gözledim.

Birçok analist gibi ben de sonuçtaki belirsizliği ilk önce deneyimsizliğime, bilgi eksikliğine ya da kör noktalara bağlıyordum. Freud'un veya kendilerinin "ego"dan ne anladıkları, sadistik dürtülerin neden "anal libido" ile ilişkili olduğu ve o kadar çok farklı eğilimin neden gizli eşcinselliğin bir dışavurumu olarak değerlendirildiği türünden sorunlarla daha deneyimli meslektaşlarımın canını sıktığımı, ancak doyurucu cevaplar alamadığımı hatırlıyorum.

Psikanalitik teorilerin geçerliliğine ilişkin ilk aktif kuşkularım, Freud'un kadın psikolojisi teorisini okurken başladı ve ölüm içgüdüsü önermesiyle güçlendi. Ama psikanalitik teorileri eleştirel bir yoldan düşünmeye başlamam birkaç yıl öncesine rastlar.

Kitap boyunca da görüleceği üzere, Freud'un düzenli olarak geliştirdiği teoriler sistemi o kadar tutarlıdır ki, insan kendini bu teorilere kaptırdığı zaman onun düşünce tarzındaki önyargıları taşımayan gözlemler yapmak zorlaşır. Ancak sistemin dayandığı kuşkulu önermeleri kavradıktan sonradır ki ayrı ayrı teorilerdeki hata kaynakları konusunda net bir görüş kazanılabilir. Bütün içtenliğimle, kendimi bu kitaptaki eleştirileri yapmaya yetkili gördüğümü söyleyebilirim, çünkü on beş yıldan uzun bir süre boyunca sürekli olarak Freud'un teorilerini uyguladım.

Amarötler kadar birçok psikiyatristin de ortodoks psikanalize karşı hissettiği direnmenin nedeni, varsayıldığı gibi sadece duygusal kaynaklar değil, ayrıca birçok teorinin tartışmaya açık yapısıdır. Bu eleştirmenlerin psikanalizi kökten reddetmesi üzücüdür, çünkü bu, kuşkulu olanın yanında geçerli olanın da bir kenara itilmesine yol açmakta ve böylece psikanalizin özün-

de sunabileceği şeylerin kavranmasını engellemektedir. Psikanalitik teorilere karşı ne kadar çok eleştirel bir tavır alsam, Freud'un temel bulgularının yapıcı değerini de o kadar iyi kavradığımı ve psikolojik sorunları daha net anladığımı gördüm.

Dolayısıyla bu kitabın amacı psikanalizde neyin yanlış olduğunu göstermek değil, kuşkulu ögelerden arındırarak, psikanalizin potansiyellerinin gelişmesini sağlamaktır. Hem teorik varsayımlar, hem de pratik deneyimler temelinde, tarihsel olarak belirlenen bazı teorik önermeleri açıkça tartışıp bu temelde yükselen teorileri bir yana bıraktığımız taktirde, anlaşılabilir sorunlar alanının önemli ölçüde genişleyeceğine inanıyorum.

Kısaca özetlemek gerekirse psikanalizin, içgüdücü ve kökenci (genetik) bir psikoloji olmasının getirdiği sınırlardan kurtulması gerektiğine inanıyorum. Kökenci oluşu açısından Freud, sonraki özgünlükleri, çocukluktaki itkilerin veya tepkilerin neredeyse dolaysız bir tekrarı olarak değerlendirme eğilimi gösterir; bu nedenle altta yatan çocukluk deneyimlerinin ortaya çıkarılması halinde güncel rahatsızlıkların ortadan kalkmasını bekler. Köken üstündeki bu tek yanlı vurgulamadan vazgeçtiğimiz an, sonraki özgünlüklerle çocukluk deneyimleri arasındaki ilişkinin, Freud'un varsaydığından çok daha karmaşık olduğunu kavrarız: yalıtılmış deneyimlerin yalıtılmış bir tekrarı diye bir şey yoktur; çocukluk deneyimlerinin tamamı birleşerek belli bir kişilik yapısı oluşturur ve sonraki güçlükler işte bu kişilik yapısından kaynaklanır. Dolayısıyla gerçek (güncel) kişilik yapısının analizi öne çıkar.

Psikanalizin içgüdücü yönelimine gelince: kişilik eğilimlerini, çevre tarafından sadece orası burası değiştirilen içgüdüsel itkilerin nihai sonucu olarak görmekten vazgeçtiğimiz zaman, kişiliği şekillendiren yaşam koşulları önem kazanır ve nevrotik çatışmalardan sorumlu çevresel etkenleri sil baştan araştırmak durumunda kalırız; böylece insan ilişkilerindeki rahatsızlıklar, nevrozların kökenindeki belirleyici etken olur. Bu durumda ağır basan anatomik-fizyolojik yönelimin yerini ağır basan sosyolojik yönelim alır. Libido teorisinde gizli olan tek yanlı haz ilkesi varsayımından vazgeçildiği an, güvenlik arayışı daha çok ağırlık

kazanır ve kaygının, güvenliğe yönelik arayışların ortaya çıkmasında oynadığı rol yeni bir ışık altında görülür. Bu durumda nevrozların kökenindeki önemli etken Oedipus kompleksi, ya da şu veya bu türden çocuksu haz arayışları değil, çocuğun kendini çaresiz ve savunmasız hissetmesine ve dünyayı potansiyel açıdan tehlikeli görmesine neden olan olumsuz etkilerin tamamıdır. Potansiyel tehlikelerden korkması nedeniyle çocuğun, dünyayla güvenli bir yoldan başa çıkmasını mümkün kılan bazı "nevrotik eğilimler" geliştirmesi gerekir. Bu ışık altında görülen narsistik, mazoşistik ve kusursuzculuk eğilimleri, içgüdüsel güçlerin türevleri değildir, temelde bireyin bilinmez tehlikelerle dolu vahşi bir yaşamda kendi yolunu bulma çabalarına karşılık gelir. Bu durumda nevrozlardaki açık kaygı, "ego"nun, içgüdüsel itkilerin saldırısı altında ezilme veya "süperego" tarafından cezalandırılma korkusunun bir dışavurumu değil, özgün güvenlik araçlarının işlevlerini yerine getirememesinin bir sonucu olur.

Bakış açısındaki bu temel değişikliklerin ayrı ayrı psikanalitik kavramlar üzerindeki etkisi ilerleyen bölümlerde tartışılacak. Burada genel birkaç çıkarsamaya değinmek yeterli olacaktır.

Bazen semptomatik tabloda ağır basmalarına rağmen cinsel sorunlar, artık nevrozların dinamik merkezi olarak değerlendirilmemektedir. Cinsel sorunlar nevrotik kişilik yapısının nedeni değil sonucudur.

Öte yandan ahlaki sorunlar önem kazanır. Hastanın görünürde mücadele ettiği ahlaki sorunların ("süperego," nevrotik suçluluk duyguları), görünen değeriyle ele alınması, çıkmaza yol açıyor gibidir. Bunlar sözde (sahte) ahlaki sorunlardır ve bu şekliyle ortaya çıkarılmaları gerekir. Ama hastanın, her nevrozda söz konusu olan gerçek ahlak sorunlarıyla tam olarak yüzleşmesine ve bu sorunlara ilişkin tavrını belirlemesine yardımcı olmak da gerekmektedir.

Son olarak, "ego" artık sadece içgüdüsel itkileri uygulayan veya kontrol eden bir organ olarak değerlendirilmediği zaman, irade gücü, yargı, karar gibi insanca beceriler (özellikler), tekrar saygın değerlerine kavuşmaktadır. O zaman Freud'un tanımla-

dığı "ego" evrensel değil, nevrotik bir olgu olur. Bu durumda kendiliğinden bireysel özün engellenmesinin, nevrozların kökeninde ve devamında çok önemli bir etken olarak görülmesi gerekir.

Nevrozlar, zor koşullar altında özgün bir tür yaşam mücadelesine karşılık gelir. Nevrozların özü, kişinin kendisiyle ve başkalarıyla olan ilişkilerindeki rahatsızlıklardan ve bu temelde yükselen çatışmalardan oluşur. Nevrozlarda önemli görülen etkenlere ilişkin vurgu kayması, psikanalitik terapinin görev alanını önemli ölçüde genişletir. Bu durumda terapinin amacı hastanın içgüdüleri üzerinde kontrol kazanması değil, kaygısını, "nevrotik eğilimlerinden" vazgeçmesine yetecek ölçüde azaltmaktır. Bu amacın arkasında, bireyin kendini yeniden bulması, kendiliğindenliğini yeniden kazanması ve kendi ağırlık merkezini kendi içinde araması doğrultusunda yardım etmek olarak tanımlanabilecek yepyeni bir tedavi hedefi yatar.

Bir kitap yazmakla yazarın daha kazançlı çıktığı söylenir. Bu kitabı yazarken kazançlı çıktığımı biliyorum. Düşüncelerimi formüle etme zorunluluğu, bu düşünceleri netleştirmeme büyük ölçüde yardımcı olmuştur. Başkalarının da işine yarayıp yaramayacağını ancak zaman gösterecek. Birçok teorik varsayımın geçerliliğine ilişkin benim belirsizliklerimi yaşayan birçok analist ve psikiyatrist olduğunu sanıyorum. Onlardan, görüşlerimi olduğu gibi kabul etmelerini beklemiyorum, çünkü bu görüşler ne tam, ne de kesindir. Bunlar, yeni bir psikanalitik "ekol"ün başlangıcı anlamına da gelmiyor. Ama insanların, bunların geçerliliğini kendi başlarına test etmelerine yetecek bir açıklıkla sunulmuş olmalarını diliyorum. Ayrıca psikanalizi eğitime, sosyal çalışmalara ve antropolojiye uygulamayla ciddi olarak ilgilenenlerin karşılaştıkları sorunların netleşmesi doğrultusunda yararlı olmasını umuyorum. Son olarak, psikanalizi şaşırtıcı, ama temelsiz varsayımlar toplamı olarak reddeden psikiyatristlerin ve amatörlerin, bu tartışmadan, neden sonuç ilişkilerini inceleyen bir bilim ve kendimizi ve başkalarını anlamak için kullanabileceğimiz eşsiz değer taşıyan yapıcı bir araç olarak psikanaliz konusunda yeni bir bakış açısı kazanmalarını umuyorum.

Psikanalitik teorilerin geçerliliğine ilişkin kuşkularımı belli belirsiz algıladığım dönemde iki meslektaşım, Harald Schultz-Hencke ve Wilhelm Reich, bana cesaret vermiş, beni özendirmiştir. Schultz-Hencke, çocukluk anılarının iyileştirici değerini sorguluyor ve temelde gerçek çatışma durumunu analiz etme zorunluluğunu vurguluyordu. Reich ise o dönemde kafasının libido teorisinin varsayımlarıyla dolu olmasına rağmen, her şeyden önce nevrotiğin geliştirdiği savunmacı kişilik eğilimlerini analiz etme gereğine dikkati çekiyordu.

Eleştirel tutumumun gelişmesi üzerindeki diğer etkiler daha geneldir. Bazı felsefi kavramların netleşmesinde Max Horkheimer, Freud düşüncesinin zihinsel önermelerini kavramama yardımcı olmuştur. Dogmatik inançlar konusunda bu ülkede bulduğum özgürlük, beni psikanalitik teorileri olduğu gibi kabul etme yükümlülüğünden kurtarmış ve bana doğru bulduğum çizgide ilerleme cesareti vermiştir. Ayrıca birçok açıdan Avrupa kültüründen farklı olan bir kültürü tanımam, birçok nevrotik çatışmanın nihai anlamda kültürel koşullar tarafından belirlendiğini kavramamı sağlamıştır. Bu açıdan bilgilerim, bir dizi makalede ve verdiği derslerde Freud'un çalışmalarındaki kültürel yönelim eksikliğini eleştiren Erich Fromm'un çalışmalarıyla derinlik kazanmıştır. Fromm ayrıca özün (benliğin) kaybedilmesinin nevrozlardaki merkezi önemi gibi birçok bireysel psikoloji sorunu konusunda yeni bir bakış açısı kazanmamı sağlamıştır. Bu kitap yazılırken psikolojide toplumsal etkenlerin rolüne ilişkin sistematik derslerinin henüz yayınlanmamış olması ve bu nedenle alıntı yapmak istediğim birçok yerde bunu yapamamam, benim için bir üzüntü kaynağı olmuştur.

Bu fırsatla, kitabın editörlüğünü yapan ve hem yapıcı eleştirileriyle, hem de malzemenin daha akıcı bir şekilde düzenlenmesi konusundaki önerileriyle büyük yardımları dokunan Bayan Elizabeth Todd'a teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca paha biçilmez anlayışı ve dur durak bilmeyen çabaları için sekreterim Bayan Marie Levy'e teşekkür ederim. Bu arada İngilizce dilini daha iyi anlamamı sağlayan Bayan Alice Schultz'a duyduğum minnet borcunu dile getirmek isterim.

Birinci Bölüm

PSİKANALİZİN TEMEL İLKELERİ

FREUD psikolojisinin temel ilkelerinin ne olduğuna ilişkin görüşler farklılık göstermektedir. Freud psikolojisi, psikolojiyi bir doğal bilim yapmaya, duygularımızı ve arayışlarımızı nihai anlamda "içgüdüsel" kaynaklara bağlamaya yönelik bir girişim midir? Onca ahlaki içerlemeye toslayan cinsellik kavramının bir uzantısı mıdır? Oedipus kompleksinin genel önemine duyulan bir inanç mıdır? Kişiliği "id," "ego" ve "süperego" diye üç kısma ayrıldığı varsayımı mıdır? Yoksa çocuklukta oluşan yapıların yaşamdaki tekrarı varsayımı ve rahatsızlıkların, ilk çocukluk deneyimlerinin su yüzüne çıkarılarak etkili bir şekilde iyileştirilebileceği beklentisi midir?

Bütün bunların, Freud psikolojisinin önemli parçaları olduğuna kuşku yok. Ama bunlara sistemin tamamı içinde merkezi bir yer vermek veya bunları daha çok çevresel teorik ayrıntılar olarak değerlendirmek, kişinin kendi değer yargılarına bağlı olacaktır. Daha sonra da gösterileceği gibi, bütün bu teoriler eleştiriye açıktır ve bunların, sistemi ayakta tutan temel payandalar olmaktan çok, psikanalizin taşıdığı tarihsel bir yük olarak değerlendirilmesi gerekir.

O halde Freud'un psikolojiye ve psikanalize kazandırdığı yapıcı ve -gelecekteki gelişmesi konusunda kehanette bulunacak olursam- kalıcı değerler nelerdir? Genel bir yorum yapılacak olursa: Freud'un temel bulguları, gözlem ve düşünce için bir direktif olarak kullanılmadığı sürece, psikoloji ve psikoterapi alanında önemli hiçbir şey kazanılmamıştır; bunlar dikkate alınmadığı zaman yeni bulguların değeri azalmaktadır.

Temel kavramları sunmanın içerdiği zorluklardan birisi, birçok durumda bunların tartışmaya açık doktrinlerle içiçe geçmiş olmasıdır. Bu kavramların temel içeriğine dikkati çekmek için, bunları bazı teorik çıkarsamalardan koparmak gerekmektedir. Dolayısıyla popüler bir sunu gibi gözükebilecek olan şey, ger-

çekte temel ilkelere açıklık kazandırmaya yönelik bilinçli bir çabadır.

Freud'un, ruhsal süreçlerin kesin olarak belirlendiği, eylem ve duyguların bilinçaltı güdülenimleri tarafından belirlenebileceği ve bizi harekete geçiren güdülenimlerin (motivasyonların) coşkusal (duygusal) güçler olduğu yolundaki doktrinlerini, onun en temel ve en önemli bulguları olarak değerlendiriyorum. Bu doktrinler birbiriyle bağlantılı olduğu için, keyfi olarak bunlardan herhangi birinden yola çıkılabilir. Yine de bana öyle geliyor ki ciddiye alındığı taktirde bilinçaltı güdülenimleri doktrini ilk sırayı haketmektedir. Bu, genelde kabul edilen, ama sonuçlarıyla birçok durumda yeterince anlaşılmayan kavramlar arasında yer almaktadır. Belki de kendi içinde, gücünün farkında olmadığı tutumları veya amaçları keşfetme deneyimini yaşamayan birisi için bu kavramı anlamak zor olacaktır.

Psikanaliz eleştirmenleri, hasta için tamamen bilinçsiz olan malzemeleri hiçbir zaman ortaya çıkaramadığımızı, hastanın bunun varlığını hissettiğini, ama bunun yaşamı üzerindeki etkisinin ne kadar önemli olduğunu bilmediğini iddia etmektedir. Bu konuya açıklık kazandırmak için, o güne kadar bilinçaltında kalan bir tutumun keşfedilmesi halinde gerçekte neler olduğunu hatırlayalım. Tipik bir örnek vermek gerekirse: analitik ortamda yapılan gözleme dayalı olarak, bir hastam, sanki hiç hata yapmamaya zorlandığını, her zaman haklı ve her şeyi başka herkesten daha iyi biliyor olma ihtiyacı duyduğunu, bütün bu çabaları da ussal bir kuşkuculuk (inançsızlık) perdesi arkasına gizlediğini söyledi. Hasta, bu varsayımın doğru olabileceğini kavradığı zaman, hırsız polis hikayeleri okurken dedektifin gözlemlerinin ve vardığı sonuçların yanılmazlığının kendisini heyecanlandırdığını; lise yıllarında çok hırslı olduğunu; hiç bir zaman iyi bir tartışmacı olmadığını ve başkalarının görüşlerini kolayca kabul ettiğini, ama daha sonra tartışma sırasında söylemesi gereken şeylere saatlerce kafa patlattığını; bir keresinde bir çizelgeyi okurken hata yaptığı için daha sonrasında ciddi bir altüst oluş yaşadığını; kuşkuya yer bırakmayacak kadar kesin olmayan şeyler söylerken veya yazarken her zaman ketlendiğini

ve bu nedenle beklendiği kadar üretken olamadığını; her türlü eleştiriye duyarlı olduğunu; sık sık kendi zekasından kuşkulandığını; bir sihirbazın yaptığı hileleri anında yakalayamadığı zaman büyük bir yorgunluk duygusuna kapıldığını hatırlayabilir.

Hasta neyin farkındadır ve neyin farkında değildir? Zaman zaman, "haklı olmanın" kendisi için taşıdığı önemin farkına varmıştır, ama bu tutumun yaşamı üzerindeki önemli etkisinin bir parça olsun farkında (bilincinde) değildir. O bunu önemsiz bir tuhaflık olarak değerlendirmiştir. Ayrıca önemli bazı tepkilerinin ve ketlemelerinin de bununla ilişkili olduğunun farkında olmadığı gibi, neden her zaman haklı olmak zorunda olduğunu da bilmez. Bu da hastanın, bu bağlamda önemli olan şeyin farkında olmadığı anlamına gelir.

Bilinçaltı güdülenimleri kavramına yönelik itirazlar aşırı şekilci (formalistik) bir bakış açısından yapılmaktadır. Bir tutumun farkında olmak, sadece bu tutumun varlığının bilinmesini değil, ayrıca bunun gücü ve etkisinin, işlevlerinin ve sonuçlarının bilinmesini de kapsar. Eğer bu bilgi yoksa, zaman zaman bilgi kırıntıları bilince ulaşabilse de söz konusu tutum bilinçsiz demektir. Hiç bir zaman için gerçekten bilinçsiz olan eğilimleri ortaya çıkarmadığımız (keşfetmediğimiz) yolundaki bir başka itiraz, sayısız olayda gerçeğe ters düşmektedir. Örneğin başkalarına yönelik bilinçli tutumu ayrım gözetmeksizin insanları sevmek olan bir hastayı ele alın. Onun, başkalarını sevmediği, sadece böyle davranmaya zorlandığını hissettiği varsayımımız, anında hedefini vurabilir; onun hissettiği şey, bulanık bir şekilde de olsa bunun her zaman farkında olduğudur, ama bunu algılamaya cesaret edememiştir. Hatta onun başkalarına yönelik ağır basan duygusunun bir aşağılama olduğu savımız bile tamamen yeni bir şey olarak onu etkilemeyebilir; zaman zaman, başkalarını küçümsediğini bilir, ama bu duyguların kapsamını ve derinliğini görmez. Ama bu küçümsemenin, onun başkalarını aşağılama eğilimlerinin bir sonucu olduğunu söylediğimiz zaman bunu, kendine tamamen yabancı bir şey olarak alıp şaşırabilir.

Freud'un bilinçaltı güdülenimleri teorisinin önemi, bilinçaltı süreçlerinin varolduğu savında değil, bunun iki özel yanında yatmaktadır. Bunlardan ilki, arayışların bilinç (farkında olma) düzeyinden çıkarılmasının, ya da varlıklarının bilinç düzeyinde kabul edilmesinin, bunların varolması veya etkili olması için bir engel teşkil etmediğidir. Bu örneğin nedenini bilmeksizin sıkıntı veya ruhsal çöküntü (depresyon) yaşayabileceğimiz; en önemli kararlarımızı, gerçek güdülenimlerin farkında olmadan verebileceğimiz; ilgilerimizi, inançlarımızı, bağlılıklarımızı belirleyen şeylerin bilmediğimiz güçler olabileceği anlamına gelir. Diğer yanı ise bazı teorik çıkarsamalarından ayrı ele alındığı taktirde, bilinçaltı güdülenimlerimizin bilinçaltında kalacağı, çünkü bunların farkına varmamaya çalıştığımız varsayımıdır. Genel bir formülle özetlenecek olursa, bu son doktrin, ruhsal olguların pratik ve teorik açıdan anlaşılması için gerekli anahtarı içermektedir. Bu, bilinçaltı güdülenimlerini ortaya çıkarmaya kalkıştığımız taktirde hastanın buna karşı mücadele edeceği, çünkü belli bir çıkarının tehlikeye düştüğü anlamına gelir. Bu, terapi için son derece büyük bir önem taşıyan "direnme" kavramının özetidir. Burada itkileri bilinç düzeyinden uzaklaştıran çıkarların yapısına ilişkin görüş farklılıkları nispeten daha önemsizdir.

Freud bilinçaltı süreçlerini ve bunların etkilerini keşfettikten sonradır ki o günden bu yana en yapıcı inanç olduğu kanıtlanan başka bir temel inanca ulaşabilmiştir: bu, ruhsal olaylarında tıpkı fiziksel olgular gibi kesin anlamda belirlendiği yolundaki geçerli bir varsayımdır. Bu varsayım, rüyalar, fanteziler, gündelik yaşamdaki hatalar gibi daha önce kazara, anlamsız veya gizemli olarak değerlendirilen ruhsal dışavurumların ele alınmasını mümkün kılmıştır. Bu, örneğin kaygı rüyalarının ruhsal temeli, masturbasyonun ruhsal sonuçları, isterinin ruhsal bileşenleri, işlevsel (fonksiyonel) hastalıkların ruhsal bileşenleri, yorgunluğun ruhsal bileşenleri gibi o güne kadar organik uyarımlara bağlanan olguların psikolojik açıdan anlaşılmasını mümkün kılmıştır. Bu, o güne kadar dışsal etkenlere bağlanan ve bu nedenle psikolojik bir ilgi uyandırmayan olaylara; kazalardaki ruhsal etkenlere, bazı alışkanlıkların oluşumu ve devamına yönelik ne-

denlerin ruhsal dinamiklerine ve daha önce kadere atfedilen tekrarlanan deneyimlerin ruhsal açıdan anlaşılmasına yönelik yapıcı bir yaklaşımı mümkün kılmıştır.

Bu sorunlara ilişkin Freud düşüncesinin önemi, bunlar için önerdiği çözümlerde değil –örneğin tekrarlama zorlanımı (zorlaması) doyurucu bir çözüm olmaktan elbette uzaktır– bu sorunları anlaşılır şekilde erişilebilir kılmasında yatmaktadır. Aslına bakılırsa ruhsal süreçlerin belirlendiği doktrini, gündelik analitik çalışmalarımızda onlarsız bir adım bile atamayacağımız önermelerden birisidir. Bu olmaksızın, hastanın tek bir tepkisini bile anlamayı umamayız. Dahası, bu, bir hastanın durumuna ilişkin kavrayışımımızdaki boşlukların varlığını farketmemizi ve daha eksiksiz bir kavrayışa yönelik soruları sormamızı mümkün kılar. Örneğin kendi önemine ilişkin yüceltilmiş fanteziler kuran ve sonuçta onun önemini ve değerini anlamadığı için çevresindeki dünyaya karşı yoğun düşmanlık tepkileri ve gerçekdışılık duyguları geliştiren bir hastayı ele alalım. Gerçekdışılık duygularının, bu tür düşmanca tepkiler sırasında geliştiğini anlayabilir ve gerçekdışılık duygularının, fantezi dünyasına kaçışı ve dayanılmaz bir gerçeklik durumunun öneminin hafife alınmasını temsil ettiği yolunda geçici bir varsayıma ulaşabiliriz. Ne var ki ruhsal süreçlerin belirlendiği doktrinini dikkate aldığımız zaman, genelde benzer bir yapısı olan ama gerçekdışılık duyguları geliştirmeyen başka hastalar gördüğümüz için, söz konusu hastaya ilişkin kavrayışımızda belli bir etkenin (faktörün) veya bir etkenler toplamının eksik olduğunu farkedebiliriz.

Aynı şey nicel etkenlerin değerlendirilmesi için de geçerlidir. Örneğin, eğer sesimizdeki hafif sabırsız bir ton gibi önemsiz bir kışkırtma hastanın kaygısında dikkate değer bir artışa yol açıyorsa, neden ile sonuç arasındaki orantısızlık, analistin kafasında şu türden sorular uyandıracaktır: eğer bendeki önemsiz ve geçici bir sabırsızlık ifadesi onda böylesine yoğun bir kaygı uyandırabiliyorsa, bu durumda hastanın temelde ona karşı olan tutumum konusunda belirsiz (güvensiz) olması anlamına gelir; bu belirsizlik derecesinin nedeni nedir? Ona yönelik tutumum

neden bu kadar çok önemli? Kendini bana tamamen bağımlı mı hissediyor ve eğer böyleyse neden? Diğer bütün ilişkilerinde de böylesine büyük bir belirsizlik mi var, yoksa benimle olan ilişkisinde bu belirsizliği artıran özel etkenler mi söz konusu? Kısacası, ruhsal süreçlerin belirlendiği varsayımı [hipotezi]*, bize belli bir ipucu verir ve ruhsal bağlantılara daha derinlemesine girmek için bir teşvik unsuru sağlar.

Psikanalitik düşüncenin üçüncü temel ilkesi –ki bu daha önce anılan iki ilkede kısmen ima edilmiştir– dinamik kişilik kavramıdır. Daha kesin konuşmak gerekirse bu, tutumlarımızla ve davranışlarımızla ilgili güdülenimlerin, coşkusal güçlerde yattığı yolundaki genel varsayımdır ve belli bir kişilik yapısını anlamak için çatışan yapıdaki coşkusal [duygusal] itkileri kavramamız gerektiği yolundaki özel varsayımdır.

Genel varsayım bağlamında, bunun yapıcı değerine ve ussal güdülenimlerle, şartlı reflekslerle ve alışkanlık oluşumlarıyla ilgilenen psikoloji ekolleri karşısında sonsuz bir üstünlüğe sahip olduğuna dikkati çekmek gereksiz. Freud'a göre bu itici güçler yapı itibarıyla içgüdüseldir: cinsel veya yıkıcı. Ne var ki bu teorik özelliklerini dikkate almaz da "libido" terimi yerine coşkusal itkiler, dürtüler, ihtiyaçlar veya tutkular gibi terimleri kullanırsak, varsayımın temel çekirdeğini görür ve kişiliğin anlaşılmasındaki değerini kavrayabiliriz.

İç [ruhsal] çatışmaların önemine ilişkin daha özel bir varsayım, nevrozların anlaşılmasının anahtarı olmuştur. Bu bulgunun tartışmaya açık yanı, söz konusu çatışmaların doğasıdır. Freud'a göre çatışmalar "içgüdüler" ile "ego" arasındadır. Freud, içgüdüler teorisiyle çatışmalar kavramını kenetlemiş, bu birleşim de şiddetli saldırılara maruz kalmıştır. Ben de Freud'un içgüdücü yöneliminin, psikanalitik gelişmenin en büyük handikaplarından birisi olduğunu düşünüyorum. Ne var ki bu polemiklerin baskısı altında olan şey, vurgunun, teorinin temel yanından –yani çatışmaların merkezi rolünden– tartışmaya açık yanına, yani içgüdüler teorisine kaymış olmasıdır. Bu noktada bu çatışma kavramına neden temel bir önem verdiğimi uzun uzadıya açık-

* Bu ve bundan sonraki köşeli parantezler [] bana aittir, Ç.N

lamak gereksiz, ancak kitap boyunca, içgüdüler teorisi hepten bir yana bırakılsa bile nevrozların temelde çatışmaların bir sonucu olarak kalacağı ayrıntılarıyla gösterilecektir. Teorik varsayımlar engeline rağmen bunun anlaşılması, Freud'un görüş gücünün [vizyonunun] bir kanıtıdır.

Freud, kişiliğin ve nevrozların oluşumunda bilinçaltı süreçlerinin önemini ortaya çıkarmakla kalmamış, bu süreçlerin dinamikleri konusunda da çok şey öğretmiştir. Bir duygunun ya da dürtünün bilinç düzeyinden uzaklaştırılmasına Freud bastırma adını vermiştir. Bastırma süreci, devekuşu politikasıyla kıyaslanabilir: bastırılan duygu veya dürtü, her zamanki kadar etkilidir, ama böyle bir şey yokmuş "gibi yaparız." Genel anlamıyla bastırma ile aldatmaca ["gibi yapma"] arasındaki tek fark, bastırma durumunda öznel olarak, söz konusu dürtüye sahip olmadığımıza inanmamızdır. Bir itkinin bastırılması, itkinin askıya alınması için genellikle yeterli olmaz. Bu amaçla diğer savunma önlemleri gereklidir. Bunlar arasında iki grup kabaca birbirinden ayırdedilebilir: itkinin kendisinde değişiklik yaratan önlemler ve itkinin sadece yönünü değiştiren önlemler.

Kesin anlamda konuşulursa, sadece ilk grup savunmalar tam anlamıyla bastırma devişini hakeder, çünkü bu tür bir bastırma, belli bir duygunun veya dürtünün varlığı konusunda pozitif bir bilinç yokluğu (bilinçsizlik) yaratır. Bu sonucu yaratan iki temel savunma türü, tepki oluşumu ve yansıtmadır. Mevcut bir acımasızlık, bir aşırı nezaket maskesiyle dengelenebilir. Bastırıldığı taktirde başkalarını kullanma [sömürme] eğilimi, kişinin taleplerinde aşırı alçakgönüllü olmasıyla ya da bir şey isteme konusunda bir ürkeklikle sonuçlanabilir. Bastırılan bir düşmanlık, ilgisizlikle; bastırılan bir sevecenlik [sevgi] özlemi bir "umurumda değil" tutumuyla gizlenebilir.

Bir duygunun başkalarına yansıtılması yoluyla da aynı sonuca ulaşılır. Öz itibarıyla yansıtma süreci, safça, başkalarının da bizimle aynı şekilde hisettiğini veya tepki verdiğini varsayma eğiliminden farklı değildir. Bazen bir yansıtma sadece böyle bir şey de olabilir. Örneğin bir hasta her türlü çatışmanın tuzağına düştüğü için kendini küçümsüyorsa, analistin de benzer bir şe-

kilde onu küçümsediğini varsaymaktan kendini alamaz. Bu noktaya kadar yansıtma bilinçaltı süreçleriyle ilgili değildir. Ama karşıdaki insanda bir dürtünün veya duygunun bulunduğu inancı, bu duygu veya dürtünün kendinde bulunduğunu inkar etmek için de kullanılabilir. Bu tür bir yer değiştirmenin birçok avantajı vardır. Örneğin bir kocanın evlilik dışı ilişki arzuları kadına yansıtılırsa, koca, kendi dürtüsünü bilinç düzeyinden uzaklaştırmakla kalmaz, sonuçta kendini karısından daha üstün de hissedebilir ve başka türlü haksız ve yersiz olan her türlü düşmanca duyguyu, kuşku ve sitem şeklinde karısına boşaltmakta kendini haklı da görür.

Bütün bu avantajlardan ötürü bu savunmaya sıkça rastlanır. Burada eklenmesi gereken tek nokta, kavramın eleştirisi değil, yeterli kanıt olmaksızın her şeyi yansıtma olarak yorumlamama ve yansıtılan etkenler arayışında son derece dikkatli olma gereğidir. Örneğin bir hasta analistin ondan hoşlanmadığına derinden inanıyorsa, bu duygu hastanın analiste duyduğu antipatinin bir yansıtılması olabileceği gibi, kendine karşı duyduğu antipatinin yansıtılması da olabilir. Son olarak, hoşlanma duygusunu bir bağımlılık tehlikesi olarak görmesi halinde, bu, bir yansıtma olmaktan çok, hastanın analistle duygusal bir yakınlığa girmemek için kendine bulduğu gerekçe de olabilir.

Diğer savunma grupları güdünün kendisinde bir değişiklik yaratmaz, ama yönünü değiştirir. Bu grupta bastırılan şey duygunun kendisi değil, belli bir insan veya durumla ilişkisidir. Duygu, çeşitli yollar izlenerek söz konusu kişi veya durumdan ayrılır; bu yollardan en önemlileri aşağıda verilmiştir.

Birincisi, bir insanla ilgili bir duygu bir başka insana aktarılabilir [yer değiştirme]. Bunun en yaygın örneği de öfkedir; burada öfkenin nedeni genellikle söz konusu kişiye yönelik bir korku veya öfkenin yöneldiği kişiye olan bir bağımlılıktır; ayrıca neden bulanık bir biçimde kişinin bilincine vurabilir, bu durumda da hissettiği öfkenin yersiz olabileceğini hisseder. Buna uygun olarak öfke, çocuklar veya hizmetçiler gibi kişinin korkmadığı, hısımlar veya işçiler gibi bağımlı olmadığı, ya da öfkenin makul bir nedene dayandırılabileceği insanlara yönelebilir (ör-

neğin karısına kızan kocanın hıncını garsondan çıkarması gibi). Ayrıca kişi kendine kızmışsa bu kızgınlık çevredeki birine yönelikmiş gibi de ortaya çıkabilir.

İkincisi, bir insanla ilgili bir duygu eşyalara, hayvanlara, etkinliklere, durumlara aktarılabilir [yer değiştirme]. Buna çok iyi bilinen bir örnek, duvardaki sineğe kızmak için bir neden bulmadır. Belli bir insana yönelik öfke ayrıca söz konusu kişinin savunduğu fikirlere veya katıldığı etkinliklere yönelebilir [yer değiştirme]. Burada da ruhsal süreçlerin belirlendiği ilkesi yararlılığını kanıtlar, çünkü duygunun yer değiştirdiği nesnenin seçimi kesin olarak belirlenmektedir. Örneğin bir kadın kendini tamamen kocasına adadığına inanır ama ona duyduğu içerlemeyi onun [kocasının] işine aktarırsa, kocasına duyduğu içerlemeyi işine aktarmasını belirleyen etken, kocaya tamamen sahip olma itkileri olabilir.

Üçüncüsü, başka bir insana yönelik bir duygu kişinin kendine yönelebilir. Buna belirgin bir örnek, başkalarına yönelik eleştirilerin kişinin kendine yönelmesidir. Bu kavramın yararı, Freud'un, birçok nevrozda belirleyici olan bir soruna dikkati çekmiş olmasında yatar. Sorun, insanların eleştiri, sitem veya içerlemeyi dile getirmekten aciz olmasıyla kendilerinde hata bulmaları arasında sıkça görülen bir ilişkinin bulunduğunun gözlenmesidir.

Dördüncüsü, belli bir insanla veya durumla ilgili bir duygu tamamen bulanıklaştırılabilir. Örneğin kişinin kendine veya başkalarına yönelik öfkesi, genel ve yaygın bir tedirginlik olarak ortaya çıkabilir. Belli bir ikilemle ilgili bir kaygı, nedensiz, bulanık bir kaygı olarak ortaya çıkabilir.

Bir başka bilgilendirici olgular grubu da, bilinç düzeyinden uzak tutulan duyguların nasıl boşaltılabileceği sorunuyla ilgilidir. Freud dört yol tanımlamıştır.

Birincisi, yukarıdaki savunma mekanizmalarının hepsi de duyguyu veya anlamını ve yönünü bilinç düzeyinden uzak tutarken, öte yandan da dolambaçlı bir yoldan bu duyguların dile gelmesini mümkün kılar. Örneğin aşırı koruyucu bir anne koruyuculuğu yoluyla önemli ölçüde düşmanlık boşaltabilir. Düş-

manlık başka birine yansıtılmışsa, bireyin kendi düşmanlığı, başkalarının sözde düşmanlığına karşı bir tepki olarak da dile getirilebilir. Sadece yer değiştirmeye uğrayan bir duygu, yanlış yönde de olsa, dile getirilmiş olur.

İkincisi, bastırılan duygular veya itkiler, ussal bir formüle dayandırılarak, ya da daha kesin konuşmak gerekirse, Erich Fromm'un da dikkati çektiği gibi[1], toplumca kabul edilen yollardan dile getirilebilir. Bir sahiplenme veya tahakküm kurma eğilimi, sevgi terimleriyle; kişisel bir hırs bir davaya adanma terimleriyle; bir küçümseme eğilimi zeki bir kuşkuculuk [inançsızlık] terimleriyle; düşmanca bir saldırganlık gerçeği söyleme görevi olarak dile getirilebilir. Kaba şekliyle ussallaştırma sürecinin her zaman bilinmesine karşılık, Freud, bunun yaygın kapsamını ve örtülü ayrıntılarını göstermekle kalmamış, bize, terapide bilinçaltı itkilerinin ortaya çıkarılması amacıyla bundan sistematik bir şekilde yararlanmayı da öğretmiştir.

Bu son açıdan ussallaştırmanın ayrıca savunmacı konumların sürdürülmesi ve haklı çıkarılması amacıyla da kullanıldığını bilmek önemlidir. Başkalarını suçlama veya kendi çıkarlarını savunma yetisinden yoksunluk, başkalarının duygularına saygılı olma veya insanları anlama kapasitesi olarak ussallaştırılabilir. Kendi içindeki bilinçaltı güçlerini kabul etmeye karşı duyulan isteksizlik, özgür iradeye inanmamanın taşıdığı günahı düşünme olarak ussallaştırılabilir. Kendi istediği şeyler için çalışma yetisinden yoksunluk özgecillik olarak; hipokondrik bir korku kendine bakma görevi olarak ortaya çıkabilir.

Pratik uygulamasında bu kavramın sık sık yanlış kullanılması bunun değerini azaltmaz. Birisi yanlış ameliyatlar yapabilir diye iyi bir ameliyat bıçağını eleştiremeyiz. Ama ussallaştırma kavramıyla çalışan kişi, tehlikeli bir alet kullandığının farkında olmalıdır. Yeterli veri olmadan, belli bir tutumun veya inancın, başka bir şeyin ussallaştırılması olduğu varsayılmamalıdır. Gerçek itici etkenlerin, bilinç düzeyinde kabul edilenlerden farklı güdülerin olması halinde ussallaştırmadan söz edilir. Örneğin

1 Erich Fromm'un, Max Horkheimer (1936) tarafından derlenen *Studien über Autorität und Familie* adlı kitaptaki yazısı.

eğer bir insan kendisini inançlarından ödün vermeye zorlayacağını düşündüğü için zor ama kazançlı bir işi reddediyorsa, gerçekten de inançları o kadar derin olabilir ki, bunları savunmak, onun için paradan veya prestijden daha önemli olabilir. Başka bir olasılık da, kararını etkileyen temel güdünün, gerçekten sahip olduğu inanç değil de, söz konusu işe hakkını verememeyeceği veya saldırıya ya da eleştiriye maruz kalabileceği korkusu olabilir. Bu son durumda, korkuları olmasaydı, gerekli uzlaşmalara rağmen işi kabul ederdi. Elbette bu iki güdü grubunun nisbi ağırlığı konusunda her türlü birleşim söz konusudur. Sadece eğer korkular gerçekten de daha etkili bir güdülenim veriyorsa ussallaştırmadan söz edebiliriz. Örneğin söz konusu kişinin başka durumlarda uzlaşmakta (ödün vermekte) tereddüt etmediğini bilirsek, bilinç düzeyindeki güdünün gerçek güdü olmadığına ilişkin bir gösterge elde ederiz.

Üçüncüsü, bastırılan bir duygu veya düşünce, gayri ihtiyari (istemsiz) davranışlarda dile gelebilir. Freud, gündelik yaşamdaki mizah ve hataların psikolojisiyle ilgili bulgularında bu tür dile gelme yollarına dikkati çekmiştir; birçok ayrıntıda tartışmaya açık olmasına karşın bu bulgular, önemli bir psikanalitik bilgi kaynağı olmuştur. Duygular ve tutumlar ayrıca istemsiz olarak, ses tonunda, mimiklerde, anlamını farketmeden söylenen veya yapılan şeylerde de dile gelebilir. Bu bağlamda elde edilen gözlemler de psikanalitik terapinin değerli bir yanını oluşturur.

Dördüncü ve son olarak, bastırılan arzular veya korkular, rüyalarda veya fantezilerde yeniden ortaya çıkabilir. Bastırılan bir intikam dürtüsü rüyada yaşanabilir; kişinin bilinçli düşüncelerinde yer almayan bir üstünlük duygusu rüyalarda ortaya çıkabilir. Özellikle sadece somut rüyaları ve fantezileri değil, ayrıca bilinçsiz yanılsamaları da kapsayacak şekilde genişletilmesi halinde, muhtemelen bu kavram şu ana kadar olduğundan çok daha verimli kılınacaktır. Birçok durumda hastanın iyileşme konusundaki isteksizliği olarak tanımlanan şeyin çoğu kez kendi yanılsamalarından vazgeçme isteksizliği olması anlamında bu kavram terapi açısından önemlidir.

Freud'un rüya teorisine daha sonra döneceğim için, burada bu teorinin ağır basan değeri olarak değerlendirdiğim şeye dikkati çekmekle yetineceğim. Rüyalar konusunda Freud'un öğrettiği birçok ayrıntıyı bir yana bırakacak olursak, rüyaların, arzu yerine getirici eğilimlerin bir dışavurumu olduğu varsayımını (hipotezini), onun bu bağlamdaki en büyük katkısı olarak değerlendiriyorum. Gizli içeriği anlaşıldıktan sonra, rüyanın ne tür bir eğilimi dile getirdiği ve bu eğilimi dile gelmesini gerekli kılan ihtiyacın ne olduğu dikkate alınırsa, rüyalar, birçok durumda altta yatan dinamikler konusunda belli bir ipucu verir.

Basit bir örnek olarak, bir hastanın rüyasının, analisti cahil, küstah ve çirkin birisi olarak gösterdiğini varsayalım. Eğilimlerin rüyalarda dile geldiği varsayımı bize, her şeyden önce bu rüyanın, bir kanıya karşı bir aşağılama.eğilimini dile getirdiğini ve ikinci olarak da hastayı, analisti küçümsemeye zorlayan ihtiyacın ne olduğunu araştırmamız gerektiğini gösterir. Bu sorun karşılık olarak hastanın, analistin söylediği bir şeyden ötürü kendini küçük düşmüş hissettiğini, ya da üstünlüğünün tehlikeye girdiğini hissettiğini ve analisti küçümseyerek bu üstünlüğü tekrar ortaya koyduğunu anlamamıza yol açabilir. Bu türden bir tepkiler zincirini görmemiz, hastanın tipik tepki tarzının bu olup olmadığına ilişkin yeni yeni sorulara yol açabilir. Nevrozlarda rüyaların en önemli işlevi, ya bir kaygıyı dindirmektir, ya da gerçek yaşamda çözümsüz olan çatışmalara uzlaşmalı çözümler bulmaktır. Bu girişim başarısız olduğu taktirde kaygı rüyaları ortaya çıkabilir.

Freud'un rüya teorisi sık sık tartışma konusu olmaktadır. Ama bana öyle geliyor ki bu polemiklerin iki yanı sık sık birbirine karıştırılıyor: yorumlamaya esas teşkil eden ilke; ve yapılan gerçek yorumlar. Freud, zorunluluk gereği formel (şekilsel) bir yapıda olan metodolojik bakış açıları geliştirmiştir. Bu ilkeler temelinde varılan sonuçlar, tamamen, kişinin bireyde temel olduğuna inandığı itkilere, tepkilere ve çatışmalara bağlı olacaktır. Dolayısıyla aynı ilke farklı yorumlara esas teşkil edebilir, ama bu farklar ilkenin geçerliliğini ortadan kaldırmaz.

Freud'un bir başka temel katkısı da nevrotik kaygının ve bunun nevrozlarda oynadığı rolün anlaşılmasına giden yolu açmış olmasıdır. Bu nokta daha sonra ayrıntılarıyla tartışılacağı için, burada değinmek yeterli olacaktır.

Aynı nedenle Freud'un çocukluk deneyimlerinin etkisine ilişkin bulgularını da kısa tutabilirim. Bu bulguların tartışmaya açık yanları, temelde üç varsayımla ilgilidir: kalıtsal tepkilerin çevrenin etkisinden daha önemli olduğu; etkili deneyimlerin cinsel bir yapıda olduğu; ve daha sonraki deneyimlerin [yaşantıların], büyük ölçüde çocukluk yaşantılarının bir tekrarını temsil ettiği varsayımları. Tartışmaya açık olan bu noktalar atılsa bile, Freud'un bulgularının özü kaybolmaz: çocukluk yaşantıları, kişilik yapısını ve nevrozları, eskiden düşünülenden daha büyük öçüde belirler. Bu keşfin, sadece psikiyatri üzerinde değil, ayrıca eğitim ve etnoloji üzerinde de devrim yaratan bir etki yaptığını söylemeye gerek yok.

Freud'un cinsel yaşantılar üzerindeki vurgulamasını tartışmaya açık konular arasında saymamın nedenlerini daha sonra ayrıntılarıyla ele alacağız. Ne var ki Freud'un cinselliğe ilişkin değerlendirmesine yönelik bütün itirazlara rağmen, Freud'un, cinsel sorunların gerçekçi bir temelde ele alınmasına ve bunların anlam ve öneminin anlaşılmasına giden yolu açtığını unutmamak gerekir.

Bir o kadar önemlisi de, Freud'un, terapi için temel medotolojik araçları ortaya koymuş olmasıdır. Psikanalitik terapiye katkıda bulunan temel kavramlar, aktarım, direnme ve özgür çağrışım yöntemiyle ilgili kavramlardır.

Aktarım [transference] kavramı –aktarımın özünde çocukluk tutumlarının bir tekrarı olup olmadığına ilişkin teorik tartışmalar bir yana bırakılacak olursa– hastanın psikanalitik ortama yönelik duygusal tepkilerinin gözlenmesinin, anlaşılmasının ve tartışılmasının, onun kişilik yapısının ve sonuçta zorluklarının anlaşılmasına giden en kestirme yol olduğu varsayımına dayanır. Bu kavram, psikanalitik terapinin en güçlü ve gerçekten de vazgeçilmez bir aracı olmuştur. Terapi değeri bir yana, psikanalizin geleceğinin büyük ölçüde, hastanın tepkilerinin daha

doğru ve daha derin olarak gözlenip anlaşılmasına bağlı olduğuna inanıyorum. Bu inanç, insan psikolojisinin özünün, insan ilişkilerinde işleyen süreçlerin anlaşılmasına bağlı olduğu varsayımına dayanmaktadır. İnsan ilişkilerinin bir biçimi olan psikanalitik ilişki, bu süreçlerin anlaşılmasında bu güne kadar duyulmamış olasılıklar sağlar. Dolayısıyla bu ilişkinin daha doğru ve daha derinlemesine anlaşılması, psikanalizin sonuçta psikolojiye yapması gereken en büyük katkıyı oluşturacaktır.

Direnmeyle kastedilen şey, bir bireyin bastırılan duygularının veya düşüncelerinin bilinç düzeyine çıkmasına engel olmak için ortaya koyduğu enerjidir. Daha önce de belirtildiği gibi bu kavram, hastanın, bazı itkilerin farkında olmamak için geçerli nedenleri olduğuna ilişkin bilgimize dayanmaktadır. Hastayı buna zorlayan nedenlerin yapısı konusundaki tartışmalı sorular ve kanımca yanlış anlamalar, bunların varlığını görmenin temel önemini azaltmaz. Hastanın konumunu savunma tarzı, mücadele, geri çekilme, konudan kaçınma yolları konusunda birçok çalışma yapılmıştır; ve bu tür bireysel tarzların çeşitliliğini ne kadar iyi kavrarsak, psikanalitik terapi de o kadar hızlı ve etkili olacaktır.

Psikanalizdeki, hatasız bir gözlemi mümkün kılan özel etken, hastanın, düşündüğü veya hissettiği her şeyi, bunlara yönelik zihinsel veya duygusal itirazlara rağmen dile getirme yükümlülüğüdür. Psikanalitik terapinin bu temel kuralında kullanılan ilke, açıkça görülmese de düşünce ve duyguların bir sürekliliği olduğu ilkesidir. Bu, analisti, düşüncelerin ve duyguların ortaya çıkış sırasına büyük bir dikkat göstermeye zorlar ve yavaş yavaş, hastanın açık dışavurumlarını güdülendiren eğilimlere veya tepkilere ilişkin geçici sonuçlar çıkarmasını mümkün kılar. Terapide kullanıldığı şekliyle özgür çağrışım fikri, potansiyel değeri bilinenin çok çok üstünde olan analitik kavramlardan birisidir. Kendi deneyimlerim, olası ruhsal tepkiler, bağlantılar ve olası dışavurum biçimleri konusundaki bilgimiz derinleştikçe, bu kavramın değerininde o kadar iyi anlaşılacağı yönündedir.

Hastanın dışavurumlarının içeriğinin ve ortaya çıkış sırasının gözlenmesi ve bununla birlikte davranışları –mimikleri, ses tonu, vb.– üzerindeki genel gözlemler, altta yatan süreçler konusunda

tahminlerde bulunmamızı mümkün kılar. Şu veya bu ölçüde geçici olan bu tahminler (varsayımlar) hastaya anlatıldığı zaman, bunlar, onda yeni çağrışımlar uyandırır; bu çağrışımlar da analistin varsayımlarını doğrular veya çürütür, yeni olgulara dikkati çekerek bu varsayımları genişletir veya daha özel koşullarla sınırlar ve genelde bu yorumlara yönelik duygusal tepkileri ortaya çıkarır.

Yorumların keyfi olduğu, bir yorumdan sonra ortaya çıkan çağrışımların, yorumların kışkırtmasıyla veya etkisiyle ortaya çıktığı ve bu nedenle işlemin tamamının yapısının son derecede öznel olduğu türünden tartışmalarla bu yöntem eleştirilmektedir. Ruhsal alanda ulaşılması olanaksız bir tür nesnellik arayışının ötesinde, bu itirazların sahip olabileceği tek önem aşağıdaki olasılıktır: tıpkı öğretmeni ona görmesi gereken şeyi söyledi diye mikroskop altında bir şey gördüğüne inanan telkine açık bir öğrencinin bu telkinle yanlış yönlendirilmesi gibi, telkine açık bir hastaya karşı otoriter bir tarzda yapılan bir yorum da hastayı yanlış yönlendirebilir. Bu elbette mümkündür. Yanlış yönlendirici yorum tehlikesi ortadan kaldırılamaz, sadece azaltılabilir. Analist, daha derin bir psikolojik bilgi ve kavrayışa sahip oldukça, verili teorileri kanıtlamaya çalışmadıkça, yorumu daha az otoriterce oldukça ve kendi sorunları gözlemlerine daha az engel oldukça, bu tehlike de daha küçük olacaktır. Hastanın olası boyun eğmeci tutumu sürekli dikkate alınıp sonunda analiz edildiği taktirde bu tehlike daha da azalacaktır.

Giriş niteliğini taşıyan bu tartışma, Freud'un üretken bulgularının tamamını elbette kapsamıyor. Bu sadece, psikolojik yaklaşımın temel ilkeleri arasında kendi deneyimlerime göre en yapıcı olanları kapsamaktadır. Bunların sunusunu nispeten kısa tutmak mümkündü, çünkü bunlar benim de kullandığım araçlardır ve bundan sonraki bölümlerin her birisinde bu araçların geçerliliği ve yararı gözler önüne serilecek. Bunlar ayrıca, deyiş yerindeyse kitabın tamamının zihinsel zeminini de oluşturmaktadır. Freud'un diğer birçok öncü gözlemi daha sonra ele alınacaktır

İkinci Bölüm

FREUD DÜŞÜNCESİNİN BAZI GENEL ÖNERMELERİ

BELLİ bir vizyon (görüş) gücüne ve mevcut önyargıları önyargı olarak kabul etme cesaretine sahip olmak, bilge insanların tipik özelliklerinden birisidir. Diğerlerinde olduğu gibi bu anlamda da Freud elbette bir bilge olarak adlandırmayı haketmiştir. Kendini, eski düşünce tarzlarından kurtarma ve ruhsal bağlantılara yeni bir ışıkta bakma sıklığı insana inanılmaz gelir.

Öte yandan, hiç kimsenin, hatta bir bilgenin bile, kendi çağının tamamen dışına çıkamayacağını, görüş gücünün keskinliğine rağmen düşüncelerinin birçok açıdan ve mutlaka kendi çağının düşünce yapısından [mentalitesinden] ekileneceğini eklemek yersiz gibi gelir. Freud'un çalışması üzerindeki bu etkiyi görmek, tarihsel bakış açısından ilginç olmasının yanısıra, psikanalitik teorilerinin karmaşık ve görünürdeki zor yapısını daha iyi anlamaya çalışanlar için de önemlidir.

Tarihsel ilgim ve psikanaliz ve felsefe tarihine ilişkin bilgim, Freud düşüncesinin on dokuzuncu yüzyılda ağır basan felsefi ideolojiler tarafından, ya da o çağın psikoloji ekolleri tarafından ne ölçüde belirlendiğini tam olarak anlamama elvermeyecek kadar sınırlıdır. Buradaki tek amacım, Freud'un, psikolojik sorunları ele alma ve çözme konusundaki özgün yaklaşımını daha iyi anlayabilmek için, Freud düşüncesinin bazı önermeleri üzerinde yoğunlaşmaktır. Büyük ölçüde, örtülü felsefi önermeler temelinde şekillenen psikanalitik teoriler daha sonra tartışılacağı için, bu bölümün amacı, bu önermelerin etkisini ayrıntılarıyla tartışmaktan çok kısaca gözden geçirmek olacaktır.

Bunlardan biri Freud'un biyolojik yönelimidir. Freud, bir bilimci olmakla sürekli övünmüş ve psikanalizin bir bilim olduğunu vurgulamıştır. Psikanalizin teorik temellerini çok iyi sunan Hartmann şöyle diyor: "Psikanalizin en önemli yöntemsel (metodoloji) avantajı, biyolojiye dayalı olmasıdır."[1] Örneğin Adler'in

1 Heinz Hartmann, *Die Grundlagen der Psychoanalyse* (1927).

teorilerini değerlendiren Hartmann, Adler'in, nevrozlardaki en önemli etken olduğunu varsaydığı güç arayışına organik bir temel bulmayı başarması halinde, bunun büyük bir kazanç olacağını söylüyor.

Freud'un biyolojik yöneliminin etkisi üç yönlüdür: Bu, onun ruhsal dışavurumları kimyasal-fizyolojik güçlerin sonucu olarak değerlendirme eğiliminde; ruhsal yaşantıları ve bunların ortaya çıkış sıklığını temelde yapısal veya kalıtsal etkenler tarafından belirlenen şeyler olarak değerlendirme eğiliminde; ve son olarak, cinsler arasındaki ruhsal farklılıkları, anatomik farklılıkların sonucu olarak açıklama eğiliminde açıkça görülür.

İlk eğilim, Freud'un içgüdü teorisindeki belirleyici etkendir: libido ve ölüm içgüdüsü teorileri. Freud, ruhsal yaşamın coşkusal [duygusal] itkiler tarafından belirlendiğine inanması ve bunların fizyolojik bir temeli olduğunu varsayması ölçüsünde, içgüdü teorisyenleri arasında yer alır.[1] Freud içgüdüleri, kesintisiz olarak çalışan ve gerilimi boşaltma eğilimi gösteren içsel bedensel uyarımlar olarak değerlendirir. Bu yorumun, içgüdüleri organik ve ruhsal süreçler arasındaki sınır çizgisine koyduğuna tekrar tekrar dikkati çekmiştir.

İkinci eğiliminin –yapısal veya kalıtsal etkenler üzerindeki vurgusu– libidonun, kalıtımla öngörülen bazı evrelerden geçerek geliştiği doktrinine büyük bir katkısı vardır: bunlar, oral [ağızsal], anal [makatsal], fallik [kamışsal] ve genital [örgensel] evrelerdir. Bu eğilim ayrıca Oedipus kompleksinin düzenli bir olgu olduğu varsayımından da büyük ölçüde sorumludur.

Üçüncü eğilim, Freud'un kadın psikolojisine ilişkin görüşlerindeki belirleyici etkenlerden birisidir. Bunun en açık ifadesi de "anatomi kaderdir"[2] deyişidir; bu, ayrıca onun çift cinsellik (bi-

1 Erich Fromm, bunu yayımlanmamış bir yazısında vurgulamıştır. Burada içgüdü teorisyeni terimi, eski anlamında kullanılmıştır. Çağdaş anlamıyla içgüdü terimi, "bedensel ihtiyaçlara veya dışsal uyarımlara yönelik kalıtımla geçen tepki biçimleri" olarak tanımlanmaktadır (W. Trotter, *Instincts of the Herd in Peace and War*, 1915).

2 Sigmund Freud, Some Psychological Consequences of the Anatomical Distinction Between the Sexes," *International Journal of Psychoanalysis* (1927).

seksüelite) kavramında ve örneğin kadının erkek olma arzusunun özünde bir penise sahip olma arzusu olduğu, erkeğin bazı "kadınsı" davranışları sergilemeye karşı çıkmasının nedeninin gerçekte onun iğdiş edilme korkusu olduğu doktrininde de açıkça görülür.

İkinci bir tarihsel etki de negatif bir etkidir. Ancak sosyologların ve antropologların son zamanlarındaki araştırmalarından çıkan sonuçlarladır ki kültürel sorunlar konusundaki bilgisizliğimizden kurtulabildik. Ondokuzuncu yüzyılda, kültürel farklılıklar konusunda çok az bilgimiz vardı ve ağır basan eğilim, kişinin kendi kültürel özelliklerini genelde insan doğası olarak değerlendirme yönündeydi. Bu görüşlere uygun olarak Freud da kendi gördüğü insanın, kendi gözlediği ve yorumlamaya çalıştığı tablonun, bütün dünya için geçerli olduğuna inanmaktadır. Yetersiz kültürel yönelimi, biyolojik önermeleriyle yakından ilişkilidir. Çevrenin –özelde aile ve genelde kültürün– etkisi bağlamında onu ilgilendiren şey daha çok çevrenin, içgüdüsel itkiler dediği şeyleri şekillendirme yollarıdır. Öte yandan kültürel olguları, temelde biyolojik olan içgüdüsel yapıların bir sonucu olarak değerlendirmeye yatkındır.

Freud'un psikolojik sorunlara yönelik yaklaşımının üçüncü bir tipik özelliği de, değer yargılamalarından, ahlaki değerlendirmelerden açıkça kaçınmasıdır. Bu tutum, onun bir doğal bilimci olma iddiasıyla tutarlıdır ve bu haliyle sadece gözlemlerin kaydı ve yorumu konusunda haklı bir temele sahiptir. Bu kısmen, Erich Fromm'un da belirttiği gibi,[1] liberal çağın ekonomik, siyasi ve felsefi düşüncesinde ağır basan hoşgörü [tolerans] doktrininden etkilenmiştir. Daha sonra bu tutumun, psikanalitik terapiyi olduğu kadar "süperego" gibi bazı teorik kavramlarıda nasıl belirleyici bir şekilde etkilediğini göreceğiz.

Freud düşüncesinin dördüncü bir temeli, ruhsal etkenleri karşıt çiftler olarak değerlendirme eğilimidir. Yine on dokuzuncu yüzyılın felsefi düşünce yapısına derinlemesine kök salan bu

1 Erich Fromm, "Die gesellschaftliche Bedingtheit der psychoanalytischen Therapie," *Zeitschrift Für Sozialforschung* (1935).

dualistik düşünce, Freud'un teorik formülasyonlarının tamamında görülür. Ortaya koyduğu her içgüdü teorisi, ruhsal dışavurumların tamamını, iki katı ve birbirine ters eğilimler grubuyla anlaşılır kılma eğilimi göstermektedir. Bu zihinsel önermenin en önemli ifadesi, içgüdüler ile "ego" arasında gördüğü dualizmdir; bu, Freud'un nevrotik çatışmaların ve nevrotik kaygının temeli olarak değerlendirdiği bir dualizmdir. Dualistik düşünce yapısı ayrıca onun "kadınlığı" ve "erkekliği" karşıt kutuplar olarak değerlendirmesinde de görülür. Bu tip bir düşünce yapısının içerdiği katılık, diyalektik düşüncenin tersine, açıkça mekanik bir niteliktir. Bu temelde, Freud'un, bir grupta bulunan öğelerin, karşıt gruptakilere yabancı olduğu, "id"in doyuma yönelik bütün coşkusal arayışları kapsarken, "ego"nun sansür ve kontrolden başka bir işlevi olmadığı varsayımını anlayabiliriz. Gerçekte –onun sınıflandırmasını kabul edersek– sadece "id" değil, "ego" da düzenli olarak bazı amaçlara yönelik enerjik arayışlar içerir. Mekanistik düşünme alışkanlığı, bir sistemde harcanan enerjilerin, karşıt sistemin enerjisini otomatik olarak azalttığı, örneğin başkalarına verilen sevginin, kişinin kendine olan sevgisini zayıflattığı gibi açıklamalara girişir. Son olarak, bu tip bir düşünce tarzı, bazı çelişik eğilimlerin, bunlar arasında örneğin "kısır döngüler" şeklinde kesintisiz etkileşimlerin olabileceğinin anlaşılmasının tersine, bir kere oluştuktan sonra hep öyle kaldığı gibi bir inançta da belirgindir.

Son bir tipik özellik de (ki bu yukarıda anılanla yakın bir benzerlik gösterir), mekanistik evrimci düşüncesidir. Bunun sonuçlarının genelde bilinmemesi nedeniyle ve merkezi psikanalitik teorilerin anlaşılması açısından taşıdığı özel önemden ötürü, bunu, diğer önermelerinden biraz daha ayrıntılı ele alacağım.

Evrimci düşünceyle kastettiğim şey, bugün varolan şeylerin başından beri aynı şekilde varolmadığı, ancak önceki evrelerden geçerek geliştiği varsayımıdır. Bu ön evreler sonraki şekillere pek benzemeyebilir, ama bunlar olmaksızın mevcut şekiller düşünülemez. Bu evrimci görüş açısı, on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın bilimsel düşüncesine egemen olmuştur ve o çağın teo-

lojik (tanrıbilim) düşüncesine büyük ölçüde karşıtlık göstermiştir. Bu, temelde fiziksel evrenin cansız nesnelerine, ama ayrıca biyolojik ve organik olgulara da uygulanmıştır. Biyoloji alanında bunun en belirgin temsilcisi Darwin olmuştur. Bunun psikolojik düşünce üzerinde de büyük bir etkisi vardır.

Mekanistik-evrimci düşünce, evrimci düşüncenin özel bir biçimidir. Bu yaklaşıma göre, bugünkü dışavurumlar geçmiş tarafından koşullanır ve geçmişin tekrarından başka bir şey değildir; gelişme sürecinde gerçekten yeni olan hiç bir şey yaratılmaz; bugün gördüğümüz şey sadece değişmiş biçimindeki eskidir. William James'ten alınan aşağıdaki parça, mekanistik düşünce için açıklayıcıdır: "Evrimciler olarak sıkı sıkıya sarıldığımız nokta, ortaya çıkan bütün yeni biçimlerin [formların], gerçekte, özgün [orjinal] ve değişmeyen malzemenin yeniden düzenlenişinin sonuçları olmaktan öte bir şey olmadığıdır."[1] Bilincin gelişmesinden söz eden James şunları söylüyor: "Bu hikayede, başlangıçta bulunmayan hiç bir yeni doğa, hiç bir etken, daha sonraki bir evrede işe karışmaz." Ona göre bilinç, hayvanların gelişmesi sırasında yeni bir nitelik olarak ortaya çıkmış olamaz ve bu nedenle bu niteliğin tek hücreli varlıklara bağlanması gerekir. Bu örnek ayrıca mekanistik düşüncedeki ilgi odağı için de bir göstergedir. Bu odak genetik [kalıtım] üzerinedir ve bu da bir şeyin daha önce ne zaman ve ne şekilde ortaya çıktığına ve bunun ne tür şekillerde yeniden ortaya çıktığına veya tekrarlandığına ilişkin soruları ele alır.

Mekanistik düşünceyle mekanistik olmayan düşünce arasındaki vurgu farkı, bilinen birçok örnekle açıklanabilir. Suyun buhara dönüşmesinde mekanik düşünce, buharın, yeni bir halde gözüken sudan başka bir şey olmadığını vurgular. Mekanistik olmayan düşünce ise buharın, sudan kaynaklanmasına karşın, tamamen yeni bir nitelik kazandığını, farklı yasalara ve etkilere sahip olduğunu vurgular. Makinenin on dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla gelişimi açısından mekanistik düşünce, on sekizinci yüzyıl başlarında zaten mevcut olan çeşitli makine ve

1 William James, *Principles of Psychology* (1891).

fabrika tiplerine dikkati çekecek ve bu gelişmeye sadece bir nicelik sorunu olarak bakacaktır. Mekanistik olmayan düşünce ise nicel artışın bir nitel değişme yarattığını; bununla oluşan nitel gelişmenin, yeni üretim ölçüsü, tamamen yeni bir işçiler grubunun, yeni işgücü sorunlarının, vb. ortaya çıkması gibi tamamen yeni sorunlar yarattığını; değişmenin basit bir gelişme [büyüme] sorunu olmadığını, kendisiyle birlikte tamamen yeni etkenleri de birlikte getirdiğini vurgular. Başka bir deyişle nicelin nitele dönüştüğü vurgulanacaktır. Mekanik olmayan görüş açısı, organik gelişmede, basit bir tekrar veya eski evrelere bir gerileme diye bir şeyin hiç bir zaman olamayacağı yolundadır.

Psikolojide bu görüş farklarını açıklayan en basit örnek yaş sorunudur. Mekanistik önerme, kırk yaşındaki bir erkeğin hırsını, on yaşında mevcut olan aynı hırsın bir tekrarı olarak değerlendirecektir. Mekanik olmayan düşünce ise çocukluk hırsının çeşitli öğelerinin erişkin hırsında da elbette bulunmasına rağmen, özellikle yaş etkeninden ötürü erişkin hırsının sonuçlarının, oğlan çocuğunkinden tamamen farklı olduğunu savunacaktır. Geleceğe ilişkin görkemli fikirlere sahip olan oğlan çocuğu, bu tür fantezilerin bir gün gerçekleşeceği umudunu taşır. Kırk yaşındaki erkek ise bu hırsları gerçekleştirmenin imkansızlığını bulanık veya açık bir şekilde farketmiş olabilir. Kaybettiği fırsatların, kendi içindeki sınırların veya dışsal zorlukların farkında olacaktır. Buna rağmen hırslı fantezilerinde ısrar ediyorsa, bunlar zorunluluk gereği bir umutsuzluk öğesi taşıyacaktır.

Freud düşüncesinde evrimcidir, ama mekanik bir yoldan. Şematik bir açıdan onun varsayımı, beş yaşından sonra gelişmemizde yeni pek bir şeyin olmayacağı ve sonraki tepkilerin veya yaşantıların, geçmiştekilerin bir tekrarı olarak değerlendirilmesi gerektiğidir. Bu önerme, psikanalitik literatürde birçok şekilde ortaya çıkar. Örneğin kaygı sorununu kavrayan Freud, bunun eski dışavurumlarını nerede bulabileceğimizi araştırmıştır; bu düşünce çizgisini izleyerek, doğumun ilk kaygı dışavurumu olduğu ve sonraki kaygı türlerinin, özgün [orjinal] doğum kaygısının bir tekrarı olarak değerlendirilmesi gerektiği sonu-

cuna varmıştır. Bu düşünce yolu ayrıca Freud'un, gelişim evrelerinden, filogenetik* olayların tekrarı –örneğin "gizlilik" evresini buzul çağın bir kalıntısı– olarak görme hevesinden de sorumludur. Bu ayrıca onun antropolojiye olan ilgisini de kısmen açıklar. *Totem ve Tabu* adlı çalışmasında, ilkel insanların ruhsal yaşamının özel bir önemi olduğunu, çünkü bunun, bizim gelişimimizin çok iyi korunan önceki evrelerini temsil ettiğini söyler. Vajinadaki duyumların, ağızdaki veya anüsteki duyumlardan aktarıldığı şeklinde açıklamalara girişen teorik yaklaşımlar, önemli olmasa da, bu tür bir düşünce yapısına örnek olarak anılabilir.

Freud'un mekanistik-evrimci düşünçe yapısının en genel ifadesi, tekrarlama zorlanımı teorisidir. Ayrıntıda bunun etkisi, bilinçaltının zamansızlığı doktrinini çağrıştıran saplantı teorisinde, gerileme teorisinde, aktarım kavramında görülebilir. Genel anlamda konuşulacak olursa bu, kişilik eğilimlerinin çocuksu olarak nitelenmesinden ve şimdiki zamanı geçmiş ile açıklama eğiliminden sorumludur.

Freud düşüncesinin üç temel önermesini, eleştirel yoruma girmeksizin sundum. Bir psikanalistin hem becerisinin hem de ilgisinin dışında kalan bir konu olması nedeniyle, daha sonra bunların geçerliliğini de tartışmayacağım. Çünkü bir psikiyatristin bu felsefi önermelere duyduğu ilgi, bunların yapıcı ve yararlı kavramlara yol açıp açmamasında yatar. Bu kavramlara ve sonuçlarına ilişkin tartışmalar konusunda bir tahminde bulunacak olursam, kanımca psikanaliz, büyük potansiyellerini geliştirmek istiyorsa, geçmişin mirasından kurtulmak zorundadır.

* Phylogenetic: türlerin evrimini konu alan bilim, Ç.N.

Üçüncü Bölüm

LİBİDO TEORİSİ

RUHSAL güçlerin köken itibarıyla kimyasal-fizyolojik olduğu doktrini, Freud'un içgüdü teorilerinde ortaya çıkar. Freud, birbiri ardına üç dualistik içgüdü teorisi ortaya atmıştır. Bu dualizm içinde, kendisiyle tutarlı olarak, içgüdülerden birisinin cinsel olduğuna inanmış ama diğeriyle ilgili olarak bakış açısını değiştirmiştir. İçgüdü teorileri arasında libido teorisinin özel bir yeri vardır, çünkü bu, cinsellikle, cinselliğin gelişmesiyle ve kişilik üzerindeki etkisiyle ilgili bir teoridir.

Klinik gözlemleri, Freud'un dikkatini ruhsal hastalıkların ortaya çıkmasında cinselliğin önemi üzerinde odaklaştırmasına yol açmıştır. Histerik hastalara uyguladığı hipnotik terapi, birçok durumda sorunun kökeninde unutulan cinsel olaylar olduğunu göstermiştir. Nevrotik hastaların büyük çoğunluğunun şu veya bu türden cinsel zorluklarla karşı karşıya olması ölçüsünde, daha sonraki gözlemleri de ilk gözlemlerini doğrular gibi gözükmüştür. Örneğin iktidarsızlık veya cinsel sapmalarda olduğu gibi, bazı nevrozlarda cinsel sorunlar tablonun ön cephesini oluşturmaktadır.

Freud'un ilk içgüdü teorisi, yaşamımızın, temelde cinsel içgüdü ile "ego itkileri" arasındaki çatışma tarafından belirlendiği yolundaydı. "Ego itkileri" ile, kendini korumayla ve kendini ortaya koymayla ilgili olan itkilerin toplamını kastediyordu; bu bağlamda varolmanın zorunluluklarıyla ilgili olmayan her itkinin veya tutumun köken itibarıyla cinsel olduğuna inanıyordu.

Ama cinselliğin ruhsal yaşam üzerinde böylesine etkili olduğu kabul edilse bile, görünürde cinsellikle hiç bir ilgisi bulunmayan çok çeşitli arayışları ve tutumları –örneğin açgözlülük, cimrilik, inat veya diğer kişilik özellikleri, sanatsal arayışlar, usdışı düşmanlıklar, kaygılar gibi– cinsel temelde yorumlamak mümkün değildi. Düşündüğümüz şekliyle cinsel içgüdünün, bu büyük alanı kapsaması olanaksızdı. Freud, bütün bu ruhsal ol-

guları cinsel bir temelde açıklamak istediği taktirde, cinsellik kavramının kapsamını genişletmek zorunda kalacaktı. Şöyle veya böyle, böyle bir kapsam genişletme için bu teorik bir zorunluluktu. Freud'un kendisi, gözlemsel (ampirik) bulguları temelinde cinsellik kavramının kapsamını genişletmek zorunda olduğunu tekrarlayıp duruyordu. Libido teorisini ortaya atmadan önce çok sayıda klinik gözlemi topladığı bir gerçek.

Libido teorisi, özetle cinsellik kavramıyla içgüdülerin dönüşümü kavramının genişletilmesi olarak tanımlanabilecek iki temel doktrin içermektedir.

Freud'un, cinsellik kavramının kapsamını genişletmesine gerekçe olan veriler özetle şunlardı. Cinsel arayışlar sadece hetroseksüel [karşı cinsle ilgili] nesnelere yönelmez; aynı cinsten insanlara, kişinin kendine veya hayvanlara yönelebilir. Ayrıca, cinsel amaç her zaman için cinsel örgenlerin birleşmesi değildir, diğer organlar da, özellikle de ağız ve anüs [makat], cinsel organların yerini alabilir. Ve cinsel heyecan sadece cinsel birleşmenin istendiği bir eşle [partner] değil, ayrıca en önemlilerini sıralamak gerekirse, sadistik, mazoşistik, teşhirci, röntgenci eylemlerle de uyandırılabilmektedir. Bu uyarımlar cinsel sapıklarla sınırlı değildir, bunların belirtileri başka türlü sağlıklı olan insanlarda da görülür. Uzun süreli engellenmelerin stresi altında normal insanlar, örneğin aynı cinse yönelebilir; erişkin olmayan insanlar her türlü sapıklığa çekilebilir; öpüşme veya saldırganlık davranışlarında olduğu gibi normal ön sevişme sırasında bu türden uygulamaların izleri bulunabilir; bunlar ayrıca rüyalarda ve fantezilerde ortaya çıkar ve öyle gözüküyor ki nevrotik semptomlarda sık sık temel bir öğe olarak belirir. Son olarak, çocuksu haz arayışları, parmak emme, defi hacet veya işeme süreçlerine duyulan yoğun, haz verici ilgi, sadistik fanteziler ve etkinlikler, cinsel merak, kendini çıplak göstermeden veya başkalarını çıplak görmekten alınan haz gibi çeşitli sapmalarda görülen arayışlarla belli bir benzerlik göstermektedir.

Freud, cinsel itkiler çeşitli nesnelere kolayca bağlanabildiği ve cinsel heyecan ve doyum çeşitli yollardan sağlanabildiği için, cinsel içgüdünün kendisinin bir birim değil bir birleşik (kompo-

zit) olduğu sonucuna varmıştır. Cinsellik, örgensel doyumu hedefleyen ve karşı cinse yönelen içgüdüsel bir itki değildir; karşı cinse yönelik örgensel [genital] itki, özel olmayan cinsel enerjinin, yani libidonun dışavurumlarından sadece birisidir. Libido, cinsel organlarda yoğunlaşabileceği gibi, aynı şiddetle ağızda, anüste veya diğer "erojen" bölgelerde de yoğunlaşabilir, bu durumda bu bölgeler cinsel organların değerini kazanır. Freud, oral ve anal itkilerin yanısıra cinselliğin, birçok çabaya karşın herhangi bir bedensel bölgede doyurucu bir şekilde belirlenemeyecek olan diğer bileşen itkilerini –sadizm, mazoşizm, teşhircilik ve röntgencilik– ortaya atmıştır. Çocukluğun ilk yıllarında libidonun örgen dışı dışavurumları ağır bastığı için, bunlara "örgensel evre öncesi" itkileri denilmektedir. Normal bir gelişmede beş yaşlarında bunların yerini örgensel ikiler alır ve böylece genellikle cinsellik denen birlik oluşur.

Libidonun gelişmesindeki rahatsızlıklar iki temel yoldan ortaya çıkabilir: saplantı [takılıp kalma] yoluyla, ki bu durumda bileşen itkilerden bazıları, yapısal olarak[1] çok güçlü olmaları nedeniyle "erişkin" cinselliğine entegrasyona direnebilir; ya da gerileme yoluyla, ki bu durumda da halihazırda ulaşılmış olan birleşik cinsellik, engellenmenin baskısı altında kendini oluşturan bileşen itkilere bölünebilir. O zaman birey örgensel evre öncesi itkilerin belirlediği yoldan cinsel doyum arayışına girer.

Açıkça belirtilmese de, libido teorisinde örtülü olan temel savı, haz verici bir yapıya sahip bütün bedensel duyumların veya bunlara yönelik arayışların doğasının cinsellik olduğudur. Bu arayışlar, emmenin, defi hacetin, sindirimin, kas hareketlerinin, deri duyumlarının verdiği haz gibi basit organ hazzından ve ayrıca dövülme, kendini başkalarına gösterme, başkalarını veya onların fiziksel işlevlerini gözleme, başkalarını yaralama gibi başka insanlarla ilişki içinde yaşanan hazzı kapsar. Freud, bu

1 Burada "yapısal" terimiyle Freud, hem kalıtsal olan, hem de ilk deneyimler yoluyla kazanılan etkenleri kastediyor. Şöyle veya böyle, "Analysis Terminable and Interminable" başlıklı makalesinde verdiği tanım budur, *International Journal of Psychoanalysis* (1937).

savın çocukluk gözlemleri temelinde kanıtlanamayacağını görmüştür. O halde kanıtlar nelerdir?

Freud, bir bebeğin emzirildikten sonraki doyum dışavurumunun, cinsel birleşmeden sonra görülene benzediğini söylüyor. Elbette bu benzetmeyi belirleyici bir kanıt olarak göstermeyi düşünmüyor. Ama insan, bu örneğin niye verildiğini merak etmekten kendini alamıyor, çünkü herkes, emme, yeme, yürüme, vb. etkinliklerden haz alındığını bilir; bu nedenle bu benzetme, bebeğin hazzının yapısının cinsel olup olmadığına ilişkin kuşkulu noktayı gözardı ediyor. Freud'a göre bedendeki haz verici duyumların veya bunlara yönelik arayışların cinsel yapısının çocuklukta gösterilememesine karşın, cinsel sapmalarda, ön sevişmede veya masturbasyon fantezilerinde ortaya çıktığı haliyle bazı erişkin cinsel etkinlikleriyle yakından ilişkili olabilmesi, böyle bir bağlantıyı düşündürür. Bu doğrudur, ama sapmalarda ve ön sevişmede nihai doyumun örgenlerde [cinsel organlarda] yattığı göz önünde bulundurulmalıdır. Freud'un varsayımına göre *fellasyo* sırasında ağızdan alınan heyecanın, nitelik ve yoğunluk olarak vajinadan alınan heyecana benzemesi gerekir. Gerçekte ise öpmede olduğu gibi *fellasyo* da da mukoza zarının uyarımı tali bir öneme sahiptir. Tıpkı dayak atmak veya dayak yemenin, kendini teşhir etmenin veya çıplak insanları, çeşitli pozisyonlardaki insanları görmenin örgensel heyecan (uyarım) için bir koşul olması gibi, oral etkinlik de örgensel doyum için sadece bir koşuldur. Freud bu itirazı kabul ediyor ama bunu teorisine karşı bir kanıt olarak değerlendirmiyor.

Özetle Freud, cinsel heyecan yaratabilen veya doyum için bir koşul olabilen çeşitli etkenlerle ilgili bilgimize büyük katkılarda bulunmuştur. Ama bu etkenlerin kendilerinin cinsel yapıda olduğunu kanıtlanmış değildir. Dahası, Freud'un mantık yürütmesinde istemsiz genelleştirmeler vardır. Bazı tiplerin acımasızlık eylemlerine tanık olmaktan cinsel doyum alması gerçeği, acımasızlığın genelde cinsel itkinin yapısal bir parçası olduğunu göstermez.

Fiziksel haz arayışlarının cinsel yapısı için başka bir kanıt olarak Freud, bazen cinsel olmayan bedensel arayışların cinsel

açlıkla dönüşümlü olarak ortaya çıkabilmesini gösterir. Nevrotikler zorlanımlı yeme dönemleri ile cinsel etkinlik dönemlerini dönüşümlü olarak yaşayabilir; yeme içmeyi saplantı haline getiren insanlarda çoğu durumda cinsel ilişkiye duyulan ilgi azdır. Daha sonra bu gözlemlere ve bunlardan çıkarılan sonuçlara döneceğim. Şimdilik şu kadarı yeterli: Freud, olası bir açıklama olarak, bir haz arayışının yerine bir başkasının konmasının, bu ikisinin aynı kökten geldiğini göstermediği gerçeğini görmezlikten gelmiştir. Birisi sinemaya gitmek isteyip de gidemeyince bunun yerine radyo dinlediği zaman, burdan, sinemaya gitmeden alınan hazla radyo dinlemeden alınan hazzın yapısal bir benzerliği olduğu sonucu çıkmaz. Bir maymun muz bulamayınca bunun yerine ağaçta sallanmaya başlarsa, bu, ağaçta sallanmanın, yeme itkisinin bileşeni veya bundan alınan hazzın bileşeni olduğunu göstermez.

Yukarıdaki varsayımlardan, libido teorisinin kanıtlanmadığı sonucu çıkar. Kanıt olarak sunulan şeyler, yanlış benzetmelerden ve genelleştirmelerden oluşmaktadır; ve erojenik bölgelerle ilgili verilerin geçerliliği son derece kuşkuludur.

Eğer libido teorisi sadece cinsel sapmaların veya çocuksu haz arayışlarının özgün yorumuna yol açsaydı, bunun geçerliliği sorunu o kadar önemli olmazdı. Ama bu teorinin gerçek anlamı, içgüdülerin dönüşümü doktrininde yatmaktadır; bu doktrin, kişilik özelliklerinin, arayışlarının ve kişinin kendine ve başkalarına yönelik olan tutumlarının, yalın yaşama savaşıyla ilgili olmayan büyük çoğunluğunun, libidinal bir kaynağa bağlanabileceğini savunur. Bu doktrinde örtülü olan eğilim, Freud'un, narsizmle nesne libidosu arasındaki dualizmle ilgili olan ikinci içgüdü teorisinde ve libido ile yıkıcı bir içgüdü arasındaki dualizmle ilgili üçüncü teorisinde çok daha açık bir şekilde görülür. Bu teoriler daha sonra ele alınacağı için, libido dışavurumunun aldığı biçimlere ilişkin aşağıdaki tartışmada, libidinal kökenli olarak anılan tutumlardan bazılarının –örneğin sadizm ve mazoşizm gibi– daha sonra Freud tarafından libidinal ve yıkıcı içgüdülerin karışımları olarak değerlendirilmesi gerçeğini dikkate almayacağım.

Freud, libidonun kişiliği oluşturması ve tutumları ve arayışları yönlendirmesi konusunda çeşitli yollar öngörmüştür. Bazı tutumlar, amacı engellenen libidinal itkiler olarak değerlendirilir. Bu nedenle sadece güç arayışı değil, her türlü kendini ortaya koyma da sadizmin amacı engellenen dışavurumu olarak yorumlanır. Her türlü sevecenlik, libidinal arzuların amacı engellenmiş [ketlenmiş] dışavurumu olur. Başkalarına yönelik her türlü boyun eğici tutum, gizli ve pasif bir eşcinselliğin dışavurumu olur.

Amacı engellenen arayışlar kavramıyla yakından ilişkili bir şey de libidinal itkilerin yüceltilmesi kavramıdır. Bu kavrama göre, başlangıçta belli bir "örgensel evre öncesi" itkide lokalize olan [yerselleşen] libidinal bir heyecan ve doyum, benzer yapıdaki cinsel olmayan arayışlara aktarılabilir, böylece başlangıçtaki libidinal enerji, renksiz [belli bir yere bağlanmayan] bir enerji türüne dönüşür. Aslında yüceltme ile amacın engellenmesi arasında kesin bir ayrım yoktur; her iki kavramın da ortak böleni, kendileri libidinal olmasa da, çeşitli özelliklerin, cinsellikten koparılmış libidonun bir dışavurumu olarak değerlendirilmesi gerektiği yolundaki dogmatik iddiadır. Bu ayrımın keskin olmamasının bir nedeni, başlangıçta yüceltme teriminin, içgüdüsel bir itkinin toplumsal açıdan değerli bir şeye dönüştürülmesi görüşünü içermesidir. Ne var ki ego-ideallerinin oluşumu için narsistik öz-sevginin kullanılması gibi bir dönüşümün, bir yüceltme mi yoksa öz-sevginin amacı engellenmiş bir biçimi mi olduğunu söylemek zordur.

Yüceltme terimi çoğunlukla, "örgensel evre öncesi" [pregenital] itkilerin cinsel olmayan tutumlara dönüştürülmesi için kullanılmaktadır. Bu teori açısından cimrilik gibi kişilik özellikleri, dışkıyı içinde tutmaktan oluşan anal-erotik hazzın bir yüceltilmesidir; resim yapmaktan alınan haz, dışkıyla oynamaktan alınan hazzın cinsellikten koparılmış bir türüdür; sadistik arayışlar, örneğin cerrah veya yönetici olma eğilimi olarak, ya da genel olarak başkalarını dize getirme, yaralama, kötüye kullanma gibi cinsel olmayan eğilimlerde yeniden ortaya çıkabilir; cinsel mazoşistik itkiler, haksızlığa uğramış olma, ya da yara-

lanmış veya küçük düşürülmüş olma duygularına kapılmaya yatkınlık gibi kişilik özelliklerine dönüşebilir; oral libidinal arayışlar, genel bir alıcılık veya açgözlülük tutumuna dönüştürülebilir; sidik yolları erotizmi hırsa dönüşebilir. Ayrıca rekabet, ebeveynlerle [anne-babayla] veya kardeşlerle girişilen cinsel rekabetin cinsellikten koparılmış bir devamı olarak değerlendirilir; yaratma arzusu, kısmen cinsellikten koparılmış bir babadan çocuk sahibi olma arzusu, kısmen de narsizmin bir dışavurumu olarak açıklanır; cinsel merak, bilimsel araştırma yapmaya yönelik bir eğilim olarak yüceltilebilir, ya da bu bağlamdaki ketlemelerin nedeni olabilir.

Bazı tutumlar, libidinal itkilerin doğrudan veya değişikliğe uğramış sonucu olarak değil, cinsel yaşamdaki benzer bir tutumdan sonra şekillenmiş tutumlar olarak değerlendirilir. Freud, genelde yaşam için cinsel itkilerin –Vorbildlichkeit–'inden söz eder. Bu kavramın pratik sonucu, cinsel alandaki sorunların çözülmesi halinde, cinsel olmayan alandaki sorunların da çözülmüş olacağı yolundaki beklentidir; bu, sık sık başarısızlıkla sonuçlanan bir beklentidir. Şematik açıdan, bu kavramın gerektirdiği yorum, örneğin duygularını saklama zorlanımının nedeninin, kendini cinsel açıdan bırakma yetisinden yoksunlukta yattığıdır. Özgün soğukluk [frijidite] da çocukluktaki cinsel travmaların veya ensest saplantılarının, eşcinsel eğilimlerin, sadistik veya mazoşistik öğelerin (ki bunlar özünde cinsel olgular olarak değerlendirilebilir) sonradan ortaya çıkan etkilerine bağlanacaktır.

Yine sınıflandırmada zorluklar görülür: belli bir davranış türü, otomatik olarak cinsel yapıyı izlediği için mi mazoşistiktir?[1] Yoksa cinsel olmayan mazoşistik eğilimler, cinsel eğilimlerin amacı engellenmiş ve cinsellikten koparılmış dışavurumu mudur? Aslında bu farklar önemli değildir, çünkü söz konusu bütün gruplar, aynı temel inancın farklı ifadeleri olmaktan öte bir şey değildir: insan temelde ve zorunluluk gereği bazı temel içgüdüleri yerine getirmeye itilir; bunlar o kadar güçlüdür ki, in-

1 Bkz. Sandor Rado, "Fear of Castration in Women," *Psychoanalytic Quarterly* (1933).

sanı, hem doğrudan doğruya hem de en sinsi yollardan, öngörülen amaçlara zorlar. İnsan, din gibi en yüceltilmiş duygulara sahip olduğuna, ya da sanat veya bilim gibi en soylu işlerle uğraştığına inansa bile, istemeden de olsa efendilerine, yani içgüdülerine hizmet etmektedir.

Aynı dogmatik inanç, belli kişilik özelliklerini, geçmişteki libidinal ilişkilerin kalıntıları veya başkalarına yönelik gerçek gizli libidinal tutumların bir dışavurumu olarak değerlendirme eğiliminin altında da yatar. Bu çizgideki iki ana sorun, tutumları, daha öncesinde birisiyle yaşanan bir özdeşimin sonucu olarak ya da gizli eşcinselliğin bir dışavurumu olarak açıklama çabalarıyla ilgilidir.

Diğer kişilik özellikleri, libidinal arayışlara karşı tepki oluşumları olarak değerlendirilir. Tepki oluşumlarının enerjiyi libidodan aldığı varsayılır: böylece temizlik veya düzenlilik, anal-erotik dürtülere karşı geliştirilen bir tepki oluşumunu temsil eder; nezaket, sadizme karşı bir tepki oluşumunu; mütevazilik ise teşhirciliğe veya açgözlülüğe karşı bir tepki oluşumunu temsil eder.

Diğer bir duygular veya kişilik özellikleri grubu, içgüdüsel arzuların kaçınılmaz sonuçları olarak değerlendirilir. Örneğin başkalarına bağımlılık tutumu, oral-erotik arayışların doğrudan bir sonucu olarak değerlendirilir; aşağılık duyguları, örneğin başkalarına libido yatırıp da karşılığında "sevgi" almamış olmanın sonucunda "narsistik" libidonun zayıflamasının sonucu olarak ortaya çıkar. İnatçılık, anal-erotik alanla ilgilidir ve bu temelde çevreyle çatışmanın bir sonucu olarak değerlendirilir.

Son olarak, korku ve düşmanlık gibi önemli duygular, libidinal itkilerin engellenmesine karşı geliştirilen tepkiler olarak açıklanır. Başlıca pozitif itkiler köken itibarıyla libidinal olarak değerlendirilince bundan, korkulan tehlikenin, her türlü libidinal arzunun engellenmesi olduğu sonucu çıkar. Dolayısıyla, örneğin Freud'un bazı insanlardan beklenen libidinal doyumu kaybetme korkusuna eşit olan sevgiyi kaybetme korkusu, temel korkulardan birisi olarak değerlendirilir. Ve düşmanlık, cinsel kıskançlığın bir dışavurumu olarak değerlendirilmediği zaman,

tek yanlı olarak engellenmeyle ilgilidir. İster korku veya ketleme gibi içsel etkenler nedeniyle, ister dışsal şartlar nedeniyle olsun, içgüdüsel itkilerin engellenmesinin, içgüdüsel temelde birikmiş gerilim yarattığı varsayıldığı ölçüde, nevrotik kaygı, nihai anlamda böyle bir engellemeden kaynaklanan bir şey olarak değerlendirilir. Kaygı teorisinde Freud, içsel veya dışsal nedenlerle libidonun boşalmasının engellenmesi durumunda kaygı ortaya çıkacağına inanıyordu; daha sonra bu teori yerine daha çok psikoloji ağırlıklı bir teori benimsemiştir. Ama kaygı, biriken libido gerilimine yönelik korku ve çaresizlik duyguları olarak tanımlanmasına karşın, biriken libidonun bir dışavurumu olarak kalmıştır.

Özetle, Freud'a göre bir kişilik özelliği, tutum veya arayış, libidinal itkilerin dolaysız, amacı engellenmiş veya yüceltilmiş bir dışavurumu olabilir. Cinsel özgünlükler temelinde şekillenebilir; libidinal itkilere veya bunların engellenmesine karşı geliştirilen bir tepki oluşumu olabilir; libidinal bağlanmaların içsel kalıntısı olabilir. Libidoya ruhsal yaşamda böylesine ezici bir etki bağlamaya yönelik bu çaba açısından, psikanalize karşı sık sık topyekün cinselcilik [pan-sexuality] suçlaması yapılmaktadır.[1] Bu suçlamaya karşı, libidonun genelde cinsellikle anlaşılandan farklı bir şey olduğu, ayrıca psikanalizin, kişilikte cinsel itkileri yasaklayan güçleri de ele aldığı söylenmektedir. Bu tür tartışmalar bana anlamsız geliyor. Önemli olan, cinselliğin kişilik üzerinde gerçekten de Freud'un varsaydığı kadar etkili olup olmadığıdır. Bu soruya cevap vermek için, Freud'un, hangi yollardan tutumları yaratan veya güdülendiren şeyin içgüdüsel itkiler olduğuna inandığını teker teker ve eleştirel bir gözle tartışmamız gerekmektedir.

Bazı duyguların veya itkilerin, cinselliğin amacı engellenmiş dışavurumları olduğu varsayımı, çeşitli değerli klinik bulgular içerir. Sevecenlik ve yakınlık duygusu, amacı engellenmiş cinsellik olabilir; cinsel arzuların öncüsü olabilir; ve cinsel bir ilişki sadece sevecen bir ilişkiye dönüşebilir. Başkalarını kontrol etme

1 *Bkz.* örneğin J. Jastrow, *The House That Freud Built* (1932).

ve yaşamlarını idare etme arzusu, sadistik eğilimlerin hafifletilmiş ve deyiş yerindeyse ussallaştırılmış bir biçimi olabilir, ancak burada bu eğilimin köken ve yapı itibarıyla cinsel olduğu kuşku götürür. Ama bu nedenle sevecenliğe veya güce yönelik bütün eğilimlerin, amacı engellenmiş içgüdüsel itkiler olduğu genelleştirmesi için hiç bir kanıt yoktur. Sevecenliğin, libidinal olmayan çeşitli kaynaklardan gelemeyeceği, örneğin bunun anaca bir bakım ve koruma ifadesi olamayacağı kanıtlanmış değildir. Hepten gözardı edilen şey, bir sevecenlik ihtiyacının, kaygıya karşı bir güvence aracı olabileceğidir, ki bu durumda bu, tamamen farklı bir olgudur ve –cinsel bir renge bürünse bile– öz itibarıyla cinsellikle hiç bir ilgisi yoktur.[1] Benzer bir şekilde kontrol etme arzusu, sadistlik dürtülerinin amacı engellenen bir dışavurumu olabilse de, sadizmden tamamen farklı da olabilir. Sadistçe bir güç arayışı zayıflıktan, kaygıdan ve intikam dürtülerinden kaynaklanır, buna karşılık sadistik olmayan bir güç arayışı, bir güçlü olma duygusundan, bir liderlik kapasitesinden veya bir davaya adanmışlıktan kaynaklanabilir.

Cinsel öğelerin arayışları ve tutumları belirlediği yolundaki dogmatik iddia, yüceltme doktrininde daha kaba bir kılıkta ortaya çıkar. Bu varsayım için kullanılan veriler yetersiz ve belirleyici olmaktan uzaktır. Gözlemler, cinsel merakı uyandığı zaman bir çocuğun her şeyi isteyebileceğini, cinsel merakı doyurulduğu zaman genel merakının azalabileceğini gösterir. Ama bundan dolayı her bilgi arzusunun, cinsel merakın "cinsellikten koparılmış" [deseksüelize] bir biçimi olduğu sonucuna varmak yanlış bir genelleştirmedir. Herhangi bir araştırmaya yönelik belli bir ilginin birçok kaynağı olabilir. Bunlardan bazıları birçok durumda çocuklukta yaşanan özel deneyimlere kadar uzanır, ama böyle bile olsa, bunların yapısının zorunlu olarak veya büyük ölçüde cinsel olması gerekmez. Bu tür bir eleştiriye karşı psikanalizin "belirleyici" etkenleri hiçbir zaman gözardı etmediği itirazı, konuyu bulandırmaktan başka bir işe yaramaz. Her ruhsal olgunun, birden çok yoldan belirlendiği rahatlıkla varsa-

1 *Bkz.* Karen Horney, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, 6-9. Bölümler.

yılabilir. Bu türden tartışmalar, temel belirleyici etkenin libidinal kaynak olduğu yolundaki tartışmaya açık iddiayı gereğince ele almaz.

Yine geçerli veriler temelinde, cinsel olmayan alandaki itkilerin veya alışkanlıkların birçok durumda libidinal alandaki benzer özgünlüklerle birlikte varolduğu söylenir. Kitapları "yutan" ve para konusunda açgözlü olan bir insan, benzer bir şekilde yeme-içme konusunda da açgözlü olabilir, iştah bozuklukları veya işlevsel mide rahatsızlıkları çekebilir. Perişan bir insan zaman zaman kabızlık çekebilir. Masturbasyon eğilimli bir insan kağıt falı açma konusunda aynı zorlanımlı ihtiyaca, bu konuda aynı utanma duygusuna, aynı tekrarlanan bırakma kararlılığına sahip olabilir.

Anılan türden organik dışavurumların birçok durumda benzer ruhsal tutumlarla birleştiğini gözleyen bir içgüdücü teorisyen için, organik olanları içgüdüsel temel olarak ve ruhsal olanları da şu veya bu şekilde bu içgüdüsel temelden kaynaklanan şeyler olarak değerlendirme kışkırtması elbette söz konusudur. Aslına bakılırsa bu, kışkırtmanın da ötesinde bir şeydir; bir içgüdü teorisinin teorik önermeleri temelinde, nedensel bir ilişkiyi kanıtlamak için iki etkenler grubunun birlikte ortaya çıkmasından başka bir kanıta ihtiyaç duyulmaz. Ne var ki bu önermeleri kabul etmediğiniz zaman, bu özelliklerin sık sık birbiriyle çakışması bir kanıt oluşturmaz. Daha önceki içgüdücü teoristlerin varsaydığı gibi, gözyaşlarıyla hüzünün sık sık birarada ortaya çıkması, hüznün, gözyaşının coşkusal bir sonucu olduğuna ilişkin ne kadar bir kanıtsa, bu da o kadar bir kanıttır.[1] Bugün, hüznün, gözyaşlarının coşkusal bir sonucu değil, gözyaşlarının hüznün fiziksel bir dışavurumu olduğunu varsayarız.

Başka bir deyişle yeme-içme konusundaki açgözlülük, genel bir açgözlülüğün nedeni olmaktan çok, bunun birçok dışavurumundan biri olamaz mı? İşlevsel bir kabızlık[2] sahiplenmeciliğe, kontrole yönelik genel bir eğilimin birçok dışavurumundan bi-

1 William James, *Principles of Psychology* (1891).

2 Bkz. C. P. Obernorf, "The Psychogenic Factors in Asthma," *New York State Journal of Medicine* (1935).

risi olamaz mı? Kişiyi masturbasyona zorlayan aynı kaygı, onu kağıt falı açmaya da zorlayabilir. Kağıt falı açmanın yarattığı utanma duygusunun, son çözümlemede söz konusu kişinin yasaklanan bir cinsel hazzın peşinde olmasından kaynaklandığı, kendi içinde açık bir kanıt değildir. Örneğin bu kişi kusursuz görünmeyi başka her şeyden önemli buluyorsa,[1] kendini şımartma ve kendini kontrol edememe, öz-aşağılama için yeterli olabilir.

Bu bakış açısına göre, cinsel olmayan itki veya alışkanlıklarla libidinal dışavurumlar arasındaki bir benzerlikten çıkarılacak bir nedensel ilişki yoktur. Açgözlülüğün, sahiplenmeciliğin, zorlanımlı kağıt falı açmanın, başka türlü açıklanması gerekir. Ayrıntılara girmek fazla dağılmamıza neden olacaktır. Kısaca değinmek gerekirse, zorlanımlı kağıt falı açma olayında, kumarda söz konusu olanlara benzer diğer etkenlerin –örneğin talihin şanssız bir kurbanı olma duygusuyla birlikte bir başkasının sırtından geçinmeye yönelik içsel bir ısrar nedeniyle kendi başına çaba göstermek zorunda kalmaya karşı direnme ve buna bağlı olarak enerjisini, talihi kendi yanına çekme, olumsuzlukları savma çabası gibi etkenlerin– dikkate alınması gerekir.

Açgözlülük veya sahiplenmecilik durumunda, psikanalitik literatürde "oral" veya "anal" olarak tanımlanan kişilik yapıları düşünülebilir; ama bu kişilik özelliklerini "oral" veya "anal" alana bağlamak yerine, çocukluğun ilk yıllarındaki çevrede yaşanan olayların toplamına yönelik bir tepki olarak değerlendirebiliriz. Bu yaşantıların sonucu olarak birey, her iki durumda da, potansiyel anlamda düşmanca görülen bir dünyada derin bir çaresizlik duygusu geliştirir, kendiliğinden bir yolla kendini ortaya koyma yetisinden yoksun olur ve kendi yaşamı için bir şeyler yapma veya yaratma konusunda kendi yetisine inanmaz. Bu durumda neden bir insanın başkalarına sırtını dayamaya ve onlardan alabileceği her şeyi almaya çalışmaya yönelik eğilimler –ve ayrıca ister büyüleyici bir gülümseyişle, göz korkutmayla, ister açık veya örtülü vaadlerle başkalarını onun tarafından kullanılmaya

1 *Bkz.* XIII. Bölüm, "Süperego" Kavramı.

hazır hale getirmeye yönelik yöntemler– geliştirdiğini, buna karşılık neden başka bir insanın başkalarından uzaklaşıp, kendini bir gurur ve inat duvarıyla dünyaya kapatmakta güvenlik ve doyum bulduğunu anlamak gereği ortaya çıkar. Bu sonuncuda birçok durumda müşkülpesentliğinin diğer fiziksel dışavurumları da olacaktır; bu örneğin dudaklardaki gerginlikte ve kabızlıkta kendini gösterebilir.

Dolayısıyla bakış açısındaki farklılık şöyle ifade edilebilir: bir insanın spinkterindeki gerginlik yüzünden dudakları gergin olmaz; her ikisinin de gergin olmasının nedeni, kişilik eğilimlerinin bir hedefe yönelmesidir: sahip olduklarını elinde tutmak ve ister para veya sevgi, ister kendiliğinden bir duygu olsun, hiç bir şey vermemek. Bu tip bir birey rüyalarında başkalarını dışkıyla sembolize ediyorsa, libido teorisi bunu söz konusu bireyin, dışkıyı temsil etmeleri nedeniyle insanları küçümsediği şeklinde açıklayacaktır; ancak ben, insanları dışkı sembolüyle temsil etmenin, insanlara karşı zaten varolan bir aşağılamanın dışavurumu olduğunu söylerim. Bu aşağılamanın nedenlerini onun başkalarına ve kendine yönelik genel tutumunda ararım: örneğin nevrotik zayıflık nedeniyle kendini aşağılama, başkaları tarafından küçümsenme korkusu ve bunun sonucunda başkalarını küçümseyerek özsaygı için daha elverişli bir denge kurma çabası gibi. Ayrıca birçok durumda daha derin bir katmanda başkalarını aşağılayarak zafer kazanmaya yönelik sadistik dürtüler vardır. Benzer bir şekilde, bir erkek cinsel birleşmeye bağırsaklarını boşaltmaya bakar gibi bakıyorsa, sadece tanımlayıcı bir açıdan "anal" birleşme kavramından söz edilebilir; ancak durumun dinamikleri terimleriyle yapılacak bir yorumda erkeğin kadınlarla ve belki de erkeklerle olan ilişkilerindeki duygusal rahatsızlıkların tamamı ele alınacaktır. Bu durumda "anal ilişki kavramı," kadınları kirletmeye yönelik sadistik dürtülerin bir dışavurumu olarak görülecektir.

Yüceltme (sublimation) doktrini için kullanılan verilerin zayıflığı, yüceltmenin varsayılan fiziksel temelinin birçok durumda sadece teoride kalması gerçeğiyle de ortaya çıkar. Tıpkı gözyaşı dökmeksizin hüzün yaşanabilmesi gibi, bağırsak fonksi-

yonlarında hiç bir gariplik olmaksızın sahiplenmecilik, yeme veya içme konusunda bir gariplik olmaksızın bir bilgi açlığı, ya da cinsel merak konusunda hiç bir problem yaşanmaksızın derin bir araştırmacılık eğilimi bulunabilir.

Duygusal yaşamın cinsel yaşam temelinde şekillendiği doktrini, insanın genel tutumuyla cinsel yaşamı veya cinsel işlevler arasındaki benzerliklerin ortaya çıkarılması gibi önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Daha önce, kayak yapma korkusuyla veya erkeklere yönelik aşağılayıcı bir tutumla cinsel soğukluk arasında, ya da cinsel açıdan kötüye kullanılmış olma duygusuyla işveren tarafından aldatıldığını veya küçük düşürüldüğünü hissetme eğilimi arasında bir ilişki olabileceği hiç düşünülmemişti. Gerçekten de, cinsel rahatsızlıkların ve benzer zorlukların genel kişilik özelliklerinde ortaya çıktığını gösteren epeyce bulgu vardır. Bir insan genelde duygusal olarak başkalarından uzak kalma eğilimi gösteriyorsa, bu uzaklığını koruyabileceği cinsel ilişkileri tercih edecektir. Başkalarının herhangi bir şeyden aldığı hazzı çekemeyen hoşnutsuz bir insan, cinsel eşine verdiği hazzı da çekemeyebilir. Genelde başkalarında beklenti yaratıp sonra da hayal kırıklığına uğratan sadist bir insan, cinsel eşini (partnerini) beklenen doyumdan yoksun bırakma eğilimi de gösterebilir; bu, *erken boşalmaya* neden olan etkenlerden birisi olabilir. Kurban rolü oynamaya yönelik genel bir eğilimi olan bir kadın, cinselliği de acımasız ve küçük düşürücü bir şey olarak görebilir ve doyumu engellemeye yeterli yoğunlukta karşı koyma fantezileriyle tepki verebilir.

Ne var ki Freud'un tartışması cinsel ve cinsel olmayan zorlukların çakıştığı görüşünün de ötesine gider. Cinsel özgünlüklerin neden, diğer özgünlüklerin ise sonuç olduğunu savunur. Bu teori, bir insanın sadece cinsel işlevlerinin doyurucu olması halinde iyi olacağı yolunda yanlış bir inanca yol açmıştır. Aslında nevrozlarda cinsel işlevler bozulmuş olabilir; ama ille de böyle olması gerekmez. Çatışmaları nedeniyle üretken çalışma becerisini kaybeden, kaygılar altında ezilen, tipik saplantılı veya şizoid eğilimleri olan, ama bütün bunlara rağmen cinsel birleş-

meden olabildiğince tam doyum alan ağır nevrotikler vardır. Bu sonucu, hastaların yüzeysel iddialarından değil, bu hastaların tam bir orgazm yaşamayla orgazm olamama arasındaki farkı açıkça ayırdedebilmeleri gerçeğinden çıkarıyorum.

Libido teorisine bağlı analistler bu gerçeğe karşı çıkmıştır. Buna karşı çıkma arzusu anlaşılabilir, çünkü bu teorinin payandasıdır. Payandanın tuttuğu şey ise sadece cinselliğin diğer tutumlar için *Vorbildlichkeit* (örnek teşkil etme) olduğu iddiası değil, libido teorisinin temel iddiasıdır: cinselliğin kişiliği belirleme gücü. Gerileme teorisi de buna dayanmaktadır. Freud'a göre nevrozlar, temelde "örgensel" düzeyden "örgensel öncesi" düzeylere bir gerilemenin sonucudur. Dolayısıyla cinsel rahatsızlıklarda cinsel işleyiş sağlıklı olmaz. Bu gerçeği libido teorisiyle uzlaştırmak için, bazı nevrotiklerin cinsel yaşamları doyurucu olabilse de, bunun sadece fizyolojik açıdan böyle olduğu ve bu kişilerin "psikoseksüel" açıdan mutlaka rahatsız oldukları, yani cinsel eşle olan ruhsal ilişkilerde rahatsızlıklar bulunduğu iddia edilmektedir.

Bu tartışma yanıltıcıdır. Kuşkusuz her nevrozda cinsel eşle ruhsal ilişkilerde rahatsızlıklar vardır. Ama bunlar farklı bir yoruma açıktır. Benim gibi nevrozları insan ilişkilerindeki rahatsızlıkların nihai sonucu olarak görenler için bu rahatsızlıkların, cinsel olsun veya olmasın bütün ilişkilerde ortaya çıkması gerekir. Libido teorisinin başka bir iddiası da, fizyolojik açıdan sağlıklı bir cinsel işleyişin bile ancak "örgensellik öncesi" itkiler yeterince çözüldükten sonra mümkün olabileceğidir. Bu nedenle, bir insanın, nevrotik rahatsızlıklarına rağmen yeterli bir cinsel işleyişe sahip olabilmesi gerçeği, libido teorisindeki temel hatayı gösterir: tekrarlamak gerekirse bu hata, kişiliği, büyük ölçüde bireyin cinselliğinin yapısına bağlı görmektir.

Davranışların, mevcut karşıt itkilere karşı bir tepki oluşumu olabileceğinin keşfedilmiş olması son derecede yapıcı olacaktır, ancak katı bir genelleştirmeye saplanıp kalmazsak. Aşırı nezaketin, sadistlik eğilimlerine karşı bir tepki oluşumu olabilmesi, başkalarıyla temelde iyi olan ilişkilerden kaynaklanan samimi

bir nezaket olasılığını ortadan kaldırmaz. Cömertliğin cimriliğe karşı bir tepki oluşumu olabilmesi, gerçek cömertliğin varlığını reddetmez.[1]

Freud'un, engellenmeyi tartışmanın merkezine oturtma eğilimine gelince, bu, birçok açıdan yanıltıcıdır. Nevrotik kişinin kendini her zaman engellenmiş hissetmesine özel koşullar neden olmuştur ve engellenmenin önemi konusunda bir genelleştirmeye izin vermez. Nevrotiğin kendini engellenmiş hissetmeye bu kadar kolay yönelmesinin ve bu duyguya orantısız bir tepki vermesinin nedenleri temel olarak üç etkende yatmaktadır: beklentilerinin ve isteklerinin birçoğu kaygıdan kaynaklanmaktadır, bu nedenle bunlar vazgeçilmez olmakta ve böylece engellenmeyi kendi güvenliği için bir tehlike yapmaktadır; ikincisi, birçok durumda beklentileri aşırı olmakla kalmayıp çelişik de olmakta ve bu nedenle bunların yerine getirilmesi gerçek yaşamda olanaksızlaştırmaktadır; ve son olarak, arzularını kamçılayan şey birçok durumda kendi iradesini başkalarına zorla kabul ettirerek onlar karşısında zafer kazanmaya yönelik bilinçsiz dürtülerdir, dolayısıyla engellenmenin onur kırıcı bir yenilgi olarak hissedilmesi halinde ortaya çıkan düşmanca tepkiler, arzuların engellenmesine yönelik bir tepki değil, kişinin öznel olarak hissettiği küçük düşürülmeye yönelik bir tepkidir.

Freud'un teorisinde bu şekliyle engellenmenin düşmanlık yarattığı varsayılır. Oysa gerçekte sağlıklı kişiler –yetişkinler kadar çocuklar da– düşmanlık tepkisi geliştirmeksizin önemli ölçüde engellenmeye çok iyi katlanabilmektedir. Engellenme üzerindeki bu vurgulamanın eğitim açısından pratik bir sonucu vardır: bu, dikkatleri, ebeveynlerin tutumlarındaki düşmanlık yaratıcı etkenlerden (kısaca, ebeveynlerin kendi eksikliklerinden[2] uzaklaştırıp eğitimcilerin ve antropologların, tuvalet ve temizlik eğitimi, kardeşlerin doğumu gibi temel olmayan etkenleri öne çıkarmasına neden olabilir. Vurgunun "ne" üzerinde değil, "nasıl" üzerinde odaklaşması gerekir.

---

1 *Bkz.* XI. Bölüm, "Ego" ve "Id."

2 *Bkz.* IV. Bölüm, Oedipus Kompleksi.

Dahası, içgüdüsel gerilimin kaynağı olarak görülen engellenmenin, nevrotik kaygının nihai nedeni olduğuna inanılır.[1] Bu yorum, nevrotik kaygıyı sisler arasına gömmektedir, o kadar ki nevrotik kaygının, artan içgüdüsel gerilime yönelik bir "ego" tepkisi değil, kişilik içindeki çatışan eğilimlerin bir sonucu olduğunun anlaşılmasını engellemektedir.

Ayrıca engellenme doktrini, psikanalitik terapi potansiyelini de zayıflatmıştır. Engellenmeye biçilen rol, hastanın engellenmeye tepkisini ortaya çıkarmak için analizde bir engelleme tekniği kullanılması gerektiği görüşüne yol açmıştır. Bu yöntemin sonuçları, terapinin diğer sorunlarıyla birlikte ele alınacaktır.[2]

Son olarak, boyun eğmecilik veya asalaklık eğilimleri ya da bunlara yönelik tepkiler için Freud'un açıklayıcı bir ilke olarak kullandığı gizli eşcinsellik sorununa değinecek olursak, böyle bir yorumun, temel mazoşistik karakter yapısını anlayamamaktan kaynaklandığı kanısındayım[3] bu başarısızlık ise büyük ölçüde, mazoşizmin nihai anlamda cinsel bir olgu olduğu görüşünden kaynaklanmaktadır.

O halde özetleyecek olursak libido teorisi ve içerdiği iddialar temelsizdir. Bunun, psikanalitik düşüncenin ve terapinin dayandığı köşe taşlarından birisi olduğu düşünülürse bu daha da dikkate değer olur. Her haz arayışının temelde libidinal bir doyum arayışı olduğu varsayımı keyfidir. Kanıt olarak önerilen şeyler sağlam temellerden yoksundur ve çoğu durumda bazı yerinde gözlemlerden yapılan kaba genelleştirmelerdir. Fizyolojik işlevlerle zihinsel (ruhsal) davranış veya ruhsal arayışlar arasındaki benzerlikler, ilkinin ikinciyi belirlediğini göstermek için kullanılmaktadır. Cinsel alandaki özgünlüklerin, kişilik özelliklerinde de birlikte varolan benzer özgünlükler yarattığı varsayılmaktadır.

Ancak libido teorisine karşı geliştirilen en ağır eleştiri, somut kanıtlardan yoksun olması değildir. Bir teori sağlam kanıtlardan

1 *Bkz.* XII. Bölüm, Kaygı.
2 *Bkz.* IX. Bölüm, Aktarım Kavramı.
3 *Bkz.* XV. Bölüm, Mazoşistik Olgular.

yoksun olabilir, ama buna rağmen kavrayışımızın kapsamının derinleşip genişlemesi için yararlı bir araç olabilir. Başka bir deyişle, iyi işleyen bir hipotez olabilir. Aslına bakılırsa Freud'un kendisi de "mitolojimiz" dediği bu teorinin sağlam temellerden yoksun olduğunun farkındadır,[1] ama bu onun bunu açıklayıcı bir ilke olarak kullanmasına engel olmaz. Libido teorisi bazı gözlemlerin yapılmasında bir ölçüde yapıcı olmuştur. Bu teori, cinsel rahatsızlıklara önyargısız bakmamıza ve önemini kavramamıza; ayrıca kişilik özellikleriyle cinsel özgünlükler arasındaki benzerlikleri kavramamıza ve bazı eğilimlerin (oral ve anal kişilik) sık sık çakıştığını görmemize yardımcı olmuştur. Teori, bu eğilimlerle birlikte varolan bazı işlevsel rahatsızlıklara ışık tutulmasında yararlı olmuştur.

Teorinin temel zayıflığı, birçok tutum ve itki için cinsel bir kökenin varsayılmasında da yatmamaktadır. Aslına bakılırsa, teorinin özünü koruyarak sadece "örgensel öncesi" itkilerin fizyolojik kökeni değil[2] bunların cinsel yapıda olduğu görüşü de bir yana bırakılabilir. Açıkça belirtmese de Alexander, pratikte örgensellik öncesi cinsellik teorisini bırakmış ve bunun yerine "almak, korumak ve vermek" olarak adlandırdığı üç temel eğilim teorisini ortaya atmıştır.[3]

Ama ister cinsel itkilerden, ister Alexander'ın temel eğilimlerinden söz edelim bunlara oral-libidinal almaya yönelik temel eğilimler diyelim, bu, temel düşünce yapımızı değiştirmez. Alexander'ın çabasında belirgin bir ilerleme olsa da insanın, bazı temel, biyolojik ihtiyaçları doyurmaya itildiği ve bunların, kişiliği ve bu nedenle bir bütün olarak yaşamı üzerinde belirleyici bir etki yaratacak kadar güçlü olduğu yolundaki temel varsayım aynı kalmaktadır.

---

1 Sigmund Freud, *New Introductory Lectures on Psychoanalysis* (1933).

2 Daha sonra Freud'un kendisi de oral ve anal itkilerin özel bedensel kaynağı konusunda daha dikkatli olmuştur: "Bedensel kaynakla ilişkinin, içgüdüye belli bir özel yapı kazandırıp kazandırmadığı ve eğer böyleyse bunun nasıl bir yapı (özellik) olduğu açık değildir" (*New Introductory Lectures on Psychoanalysis*. "Kaygı ve İçgüdüsel Yaşam" başlıklı bölüm).

3 Franz Alexander, "The Influence of Psychologic Factors upon Gastro-Intestinal Disturbances," *Psychoanalytic Quarterly* (1934).

Libido teorisindeki gerçek tehlike de bu varsayımda yatmaktadır. Temel özelliği ve temel eksikliği, bir içgüdü teorisi olmasında yatmaktadır. Tek bir eğilimin kendini kişilikte dışavurduğu birçok yolu görmemizi sağlamasına rağmen, bütün eğilimlerin nihai kaynağının libidinal dışavurumlar olduğu yanılsamasına yol açmaktadır. Sadece belli bir eğilimin sözde biyolojik köklerini gösteren yorumların "derin" olduğu görüşü bu yanılsamayı pekiştirmektedir. Psikanalizin, bir derinlik psikolojisi olduğu iddiası, bilinçaltı güdülenmeleriyle ilgilenmesinden kaynaklanmaktadır: bir yorum, bastırılan arayışlara, duygulara, korkulara ulaştığı zaman derin bir yorumdur. Ama sadece çocuksu itkilerle bağ kuran yorumları derin saymak, teorik önyargılardan kaynaklanan bir yanılsamadır. Bu yanılsama, üç temel nedenden ötürü zararlıdır da.

Birincisi, bu, insan ilişkileri, "ego," nevrotik çatışmaların, nevrotik kaygıların yapısı, kültürel etkenlerin rolü konusunda çarpık bir bakış açısına katkıda bulunur. Bu sonuçlar daha sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

İkincisi, makineyi, bütün parçalar arasındaki ilişkilerin nasıl birleşerek belli sonuçlar yarattığını anlamaya çalışmak ve süreç içinde ayrıca bir dişlinin neden bulunduğu yerde olduğunu ve yerine getirdiği işlevi neden yerine getirdiğini anlamak yerine, bir dişliye bakarak bütün makineyi anlamaya teşvik etmektedir. Örneğin cinsel mazoşistik eğilimler, bütün kişilik yapısının bir dışavurumu olarak değerlendirilmek yerine, kişilik ve karmaşıklığı, kişinin, dövülmek gibi acı verici deneyimlerde cinsel uyarım almış olmasıyla açıklanır. Ya da bir kadının erkek olma arzusunu (böyle bir şey varsa), kişiliğinin tamamı açısından ve kişiliğini de yaşam şartlarının, özellikle çocukluğundaki şartların tamamı açısından ele almak yerine tersi tutum benimsenir: yapının tamamı kamışa imrenmenin bir sonucu olarak görülür. Yıkıcı hırslar, yetersizlik duyguları, erkeklere karşı düşmanlık, öz-yeterlilik, genel hoşnutsuzluk, aybaşlarında veya gebeliklerdeki zorluklar, mazoşitik eğilimler gibi karmaşık özellikler, sözde tek bir biyolojik kaynağın nihai sonucu olarak görülür: kamışa imrenme.

Üçüncüsü, terapide, olmayan sınırlar görülmesine neden olur. Biyolojik etkenleri *nihai nedenler* olarak görürsek, terapide daha fazla ilerleyemeyeceğimiz bir noktaya geliriz, çünkü Freud'un da dediği gibi biyolojinin belirlediği şeyi değiştiremeyiz.[1]

Libido teorisinin yerine konması gerekenler, bu teorinin ayrı ayrı varsayımları ele alınırken belirtilmiştir ve kitap boyunca tartışılacaktır. Kural olarak sorunun iki cevabı vardır: Freud'un içgüdüsel kabul ettiği itkilerin gücüne ilişkin özel bir cevap; ve itkilerin kendi yapısıyla ilgili daha kapsamlı bir cevap.

Bazı itkilerin içgüdüsel veya temel olduğu inancının altında yatan gözlem, görünürde karşı konulmaz bir güce sahip olmaları, bireyi zorlamaları ve istese de istemese de onu bazı hedeflere itmeleridir. İçgüdüsel itkiler, bir bütün olarak bireyin çıkarlarına ters bile olsa, doyum arar. Libido teorisinin bu kısmının teorik temeli, insanın haz ilkesi tarafından yönetildiğidir.

Ama bazı itkiler tarafından görünüşte mantıksız ve körükörüne sürüklenenler nevrotik hastalardır. Freud, bu açıdan nevrotikle nevrotik olmayan arasında bir fark olduğunu görmüştür. Sağlıklı birey, o an için elde edilebilir olmadığı zaman doyumu erteleyebilmekte ve başka bir zaman elde etmek için sürekli ve amaçlı çabalar ortaya koyabilmektedir. Nevrotik için bütün bu itkiler kaçınılmaz ve ertelenemez. Freud bu farkı açıklamak için iki yan hipotez ortaya atmıştır. Bunlardan birisi, nevrotik kişinin, haz ilkesi tarafından daha katı yönetildiği ve çocuksu olduğu için bedeli ne olursa olsun anında doyum istediği yolundadır. Diğeri ise nevrotiklerdeki libidonun garip bir yapışkanlığı olduğu yolundadır. Daha sonra, çocuksuluğun (infantilism) açıklayıcı bir ilke olarak cömertçe kullanılmasını tartışmak için bolca fırsatımız olacak. Nevrotik libidonun katılığı hipotezi sadece spekülatiftir ve ancak olgu için psikolojik açıklama yoksa dikkate alınmalıdır.

Nevrotik bireyler söz konusu olduğu sürece Freud'un, bazı itkilerin karşı konulmazlığına ilişkin gözlemleri geçerli olmanın yanısıra yapıcı bulgularının arasında da sayılabilir. Nevrozlarda

1 *Bkz.* Sigmund Freud, "Analysis Terminable and Interminable," age.

kendini büyütmeye ve asalakça varoluşa yönelik itkiler, cinsel içgüdüden daha güçlü olabilir ve kişinin yaşamını büyük ölçüde belirleyebilir. Daha önce belirtildiği gibi Freud bunu içgüdüsel doyum arayışına bağlıyor.

Oysa gerçekte itkilerin tamamına özgün gücünü kazandıran şey, bunların hem doyum hem de güvenliğe hizmet etmeleridir. İnsanı tek başına haz ilkesi değil, iki yolgösterici ilke yönetir: güvenlik ve doyum.[1] Nevrotik kişi, ruhsal açıdan sağlıklı kişiden daha çok kaygılı olduğu için, kendi güvenliğini korumaya sonsuz ölçüde daha fazla enerji harcamak zorunda kalır; ve arayışlarına gücünü ve katılığını kazandıran şey de pusuda yatan işte bu kaygıya karşı güvence kazanma zorunluluğudur.[2] İnsanlar, sadece doyumdan vazgeçmek anlamına geldiği sürece yemekten, paradan, ilgiden, sevecenlikten vazgeçebilir; ancak bunlarsız yoksulluk veya açlık ya da düşmanlık karşısında çaresiz olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaları veya bu duyguya kapılmaları halinde, başka bir deyişle bunlarsız güvenlik duygusunu kaybetmeleri halinde bunlardan vazgeçemezler.

İtici gücün sadece doyum değil, ayrıca kaygı olduğu, bir deneyinkine yaklaşan bir kesinlikle gösterilebilir. Örneğin ağırbasan alıcı, gaspedici veya asalaklık eğilimleri olan tipler, para, yardım veya sevecenlik kesildiği zaman kaygıyla tepki gösterirler; bu kaygı şu veya bu ölçüde öfkeyle karışıktır. Kendi ayakları üzerine durma beklentisi ürkütücüdür. Buna uygun olarak istediklerini aldıkları zaman kaygı diner. Bu kaygı, yemeyle, satın almayla, ilgi veya bakım belirtisiyle dindirilebilir. Başkaları üzerinde kontrol sahibi olma ve her zaman haklı olma çabasının ağır bastığı tipler, haklı ve güçlü olmaktan zevk duymakla kalmazlar, yargıda hata yaptıkları veya kalabalığın bir parçası oldukları (metro korkusu) zaman açıkça korkuya kapılırlar. Alıkoyucu tipler, sadece para, koleksiyon, bilgi biriktirmekle kalmazlar, yaşamlarına başkalarının girmesini veya kendilerini

1 Bu iki ilkenin önemi, diğerlerinin yanısıra Alfred Adler ve H. S. Sullivan tarafından vurgulanmıştır, ama hiç biri güvenlik arayışının katılığını açıklayan kaygının rolünü yeterince anlayamamıştır.

2 *Bkz.* Karen Horney, *age.*, 5. Bl.

başkalarına açmayı çağrıştıran durumlarda korkuya kapılırlar; cinsel birleşmede kaygı geliştirebilir; sevgiyi bir tehlike olarak görebilir; kendi yaşamlarıyla, özellikle kendi duygularıyla ilgili en önemsiz bilgileri başkalarına anlattıktan sonra kara kara düşünebilirler. Daha sonra, narsistik ve mazoşistik tutumlarla ilgili olarak benzer veriler sunulacaktır. Bu verilerin tamamı, bütün bu arayışların, açık veya örtülü bir doyum vermelerine karşılık, "zorlayıcı" ve inatçı yapıları kaygıyı dindirmeye yönelik bir savunma stratejisi olmalarından kaynaklandığını gösterir.

Bu savunmaların koruma sağladığı kaygıyı daha önceki bir kitabımda potansiyel açıdan düşmanca bir dünyaya yönelik bir çaresizlik duygusu olarak tanımlamadığım temel kaygıyla açıklamıştım[1] Bu kavram, kaygının libido teorisiyle açıklanması anlamında psikanalitik düşünceye yabancıdır. Buna en yakın olan psikanalitik kavram, Freud'un "gerçek" kaygı dediği şeydir. Bu da çevreye yönelik bir korkudur, ancak sadece bireyin içgüdüsel itkileriyle ilgilidir. Bu kavramdan çıkan temel sonuç ise çocuğun, yasak içgüdüsel itkilerinin peşinden gitmesi halinde iğdiş edilmek veya sevgiden yoksun bırakılmak suretiyle çevre tarafından cezalandırılmaktan korktuğudur.

Temel kaygı kavramı, Freud'un "gerçek" kaygısından daha kapsamlıdır. Bu kavram, çevreden bir bütün olarak korkulduğunu, çünkü güvenilmez, kötü, kestirilemez, haksız, adaletsiz, fesat ve acımasız olarak hissedildiğini söyler. Bu kavrama göre çocuk sadece yasak itkiler nedeniyle cezalandırmadan veya terkedilmekten korkmakla kalmaz, çevreyi de kendi gelişimine ve en makul arzu ve arayışlarına karşı bir tehlike olarak algılar. Bireyselliğinin ortadan kaldırılması, özgürlüğünün elinden alınması, mutluluğunun engellenmesi tehlikesiyle karşı karşıya olduğuna inanır. İğdiş edilme korkusunun tersine bu korku fantastik[2] değildir, gerçeğe dayanır. Temel kaygının geliştiği bir çevrede çocuğun enerjilerini özgürce kullanımı boğulmuş, özsaygısı ve özgüveni yokedilmiş, göz korkutma ve yalıtımla kor-

1 Karen Horney, *age.*, 3-5. Bl.

2 *Bkz.* Anna Freud, *Das Ich und die Abwehrmechanismen* (1936).

kuya boğulmuş, acımasızlık, standardlar veya aşırı koruyucu "sevgiyle" taşkınlığı engellenmiştir.

Temel kaygıdaki diğer temel öge, çocuğun, saldırılara karşı kendini uygun bir yoldan savunma konusunda çaresiz bırakılmasıdır. Biyolojik açıdan çaresiz[1] ve ailesine bağımlı olmasının yanısıra, her türlü kendini ortaya koyma çabasında yıldırılır. Genellikle, içerlemesini veya suçlamalarını dile getiremeyecek kadar gözü korkutulmuştur ve bunları dile getirdiği zaman suçluluk duyması sağlanır. Bastırılması gereken düşmanlık kaygı yaratır, çünkü kişinin kendini bağımlı hissettiği birisine karşı duyduğu düşmanlık bir tehlikedir.

Bu koşullar altında çocuk, dünyayla başa çıkmasını ve aynı zamanda bazı doyum olasılıkları bulmasını mümkün kılan bazı savunma tutumları (ki bunlara stratejiler de denilebilir) geliştirmeye yönelir. Geliştirdiği tutumlar tamamen durumun tamamında bulunan etkenlerin birleşimine bağlıdır: ağır basan arayışı ister kontrolü ele geçirme, boyun eğen taraf olma, kendi halinde olma, ister dünyayla arasına duvar çekip çevresine büyülü bir çember çizerek kişisel dünyasına yönelik ihlalleri önleme yönünde olsun, bu arayışlar gerçekte onun için hangi yolların açık, hangilerinin erişilebilir olduğuna bağlıdır.

Freud, kaygıyı "nevrozlardaki merkezi sorun" olarak görmesine karşın, kişiyi belli hedeflere iten dinamik bir etken olarak kaygının oynadığı kapsamlı rolü görmemiştir. Kaygının bu rolü kavrandığı zaman, engellenmenin rolü de yeni bir ışıkta ortaya çıkar. Hazın engellenmesini Freud'un varsaydığından daha kolay kabul edebildiğimizi göstermekle kalmaz, güvenliği garanti etmesi koşuluyla bu engellenmeyi kabullenmeyi tercih edebileceğimizi de gösterir.

Bu durumda kavrayışı kolaylaştırma ihtiyacı, yeni terimleri ele alma isteksizliğime ağır basmaktadır. Gücü temelde güvenlik arayışıyla belirlenen arayışların "nevrotik eğilimler" olarak adlandırılmasını öneriyorum. Birçok açıdan nevrotik eğilimler, Freud'un içgüdüsel itkiler ve "süperego" dediği şeyle çakışmak-

1 Bu, psikanalitik literatürde tek taraflı olarak vurgulanan bir çaresizliktir.

tadır. Freud, "süperegoyu" çeşitli içgüdüsel itkilerin bir birleşimi olarak görmektedir, ben ise bunu temelde bir güvenlik aracı olarak, yani, kusursuzculuğa yönelik nevrotik bir eğilim olarak değerlendiriyorum; Freud'un, narsistik veya mazoşistik itkilerin içgüdüsel bir yapıda olduğuna inanmasına karşılık ben, bunların kendini büyütmeye ve kendini küçümsemeye yönelik nevrotik eğilimler olduğunu düşünüyorum.

Freud'un "içgüdüsel itkileriyle" benim "nevrotik eğilimlerimi" eşleştirmenin avantajı, onun bakış açısını benimkiyle karşılaştırmayı kolaylaştırmasıdır. Ama bu eşitliğin iki açıdan yanlış olduğunu belirtmek gerek. Freud'a göre her türlü düşmanca saldırganlık içgüdüsel bir yapıdadır. Gördüğüm kadarıyla saldırganlık, sadece eğer nevrotiğin güvenlik duygusu saldırgan olmaya dayanıyorsa nevrotik bir eğilimdir. Başka türlü nevrozlardaki düşmanlığı nevrotik bir eğilim olarak değil, bu tür eğilimlere yönelik bir tepki olarak değerlendirirdim. Örneğin narsist bir insanın düşmanlığı, başkalarının, onun kendine ilişkin şişirilmiş görüşlerini kabul etmemesine karşı gelişen bir tepkidir. Mazoşistik kişinin düşmanlığı ise kötüye kullanılma duygusuna veya kötüye kullanıldığı için kinci bir zafer kazanma arzusuna yönelik tepkisidir.

Diğer yanlış kendi içinde açıktır. Genel anlamda cinselliğin nevrotik bir eğilim değil, bir içgüdü olduğunu söylemek gereksiz. Ama birçok nevrotiğin kaygıyı dindirmek için cinsel doyuma (masturbasyon veya cinsel ilişki yoluyla) ihtiyaç duyması ölçüsünde cinsel itkiler de nevrotik bir eğilim rengini alabilir.

İçgüdüsel olarak değerlendirilen itkilerin yapısına ilişkin daha kapsamlı bir yorum, kişiliğin ve sorunlarının anlaşılmasıyla ilgili özgün ihtiyaçların yapısının içgüdüsel olmadığını, yaşadığımız koşulların tamamı tarafından yaratıllığı varsayan Erich Fromm tarafından ortaya konmuştur.[1]

Freud, çevresel etkileri gözardı etmiyor, ancak bunları sadece içgüdüsel itkileri şekillendiren bir etken olarak değerlendiriyor. Yukarıda geliştirdiğim açıklama, çevreyi ve içerdiği karı-

1 Bu konuyu, özellikle sosyolojik sorunlarla ilgili olarak verdiği derslerde ve henüz yayınlanmamış bir kitabında işlemiştir.

şıklıkları merkeze yerleştiriyor. Ancak kişiliğin oluşumuyla en çok ilgisi olan çevresel etken, çocuğun yetiştiği insan ilişkilerinin türüdür. Nevrozlar açısından bu, çatışan eğilimlerin nihai anlamda insan ilişkilerindeki bozukluklar tarafından belirlendiği anlamına gelir.

Bakış açılarındaki farkı özetle ortaya koymak gerekirse: Freud, nevrotiğin karşı konulmaz ihtiyaçlarını içgüdüler veya bunların türevleri olarak değerlendirir; çevrenin etkisinin, içgüdüsel itkilere özel şeklini ve gücünü kazandırmayla sınırlı olduğuna inanır. Burada ele aldığım bakış açısında, bu ihtiyaçların içgüdüsel olmadığı, çocuğun zor bir çevreyle başa çıkma ihtiyacından kaynaklandığı savunulmaktadır. Bunların, Freud'un temel içgüdüsel itkilere bağladığı gücü, birey için bir tür güvenlik duygusu kazanmasının tek yolu olması gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

Dördüncü Bölüm

OEDİPUS KOMPLEKSİ

FREUD, Oedipus kompleksiyle ebeveynlerden birine yönelik cinsel çekimi ve diğerine yönelik kıskançlığı kastediyor. O bu deneyimin biyolojik olarak belirlendiğini, ancak bireyde ebeveynin çocuğun fiziksel ihtiyaçlarını karşılamasıyla ortaya çıktığını savunuyor. Bu komplekste görülen çok çeşitli değişmeler, belli bir ailede varolan koşulların toplamına bağlıdır. Ebeveynlere yönelik libidinal arzuların yapısı, libido gelişmesinin evrelerine bağlı olarak değişmektedir. Bu arzular, ebeveynlere yönelik örgensel arzularda doruğuna ulaşmaktadır.

Böyle bir durumun biyolojik olarak şartlandığı ve bu nedenle her yerde bulunduğu varsayımı, destek için gerekli iki varsayıma daha yol açmıştır. Sağlıklı yetişkinlerin büyük çoğunluğunda Oedipus kompleksine ilişkin hiç bir iz bulamayan Freud, bu insanlarda kompleksin başarılı bir şekilde bastırıldığını varsaymıştır; bu, McDougall'ın da belirttiği gibi,[1] Freud'un kompleksin biyolojik yapısına olan inancını paylaşmayanlar tarafından inandırıcı bulunmayan bir sonuçtur. Ayrıca, belirgin bağın anne ile kız veya baba ile oğul arasında olduğu birçok olay gözleyen Freud, bu kavramı genişletmiştir; buna göre eşcinsel –sapan– Oedipus kompleksi, heteroseksüel –normal– olanıyla eşit bir öneme sahiptir; dolayısıyla örneğin bir kızın durumundaki eşcinsel bir bağ, daha sonra babaya yönelen bağın normal bir öncüsüdür.

Freud'un Oedipus kompleksinin evrenselliğine olan inancı, libido teorisinin önermelerine dayanmaktadır, öyle ki libido teorisini kabul eden kişinin, Oedipus kompleksinin evrenselliği doktrinini de kabul etmesi gerekir. Daha önce de belirtildiği gibi, libido teorisine göre her insan ilişkisi nihai anlamda içgüdüsel itkilere dayanmaktadır.

1 William McDougall, *Psychoanalysis and Social Psychology* (1936).

Bu teori çocuk-ebeveyn ilişkisine uygulandığı zaman birkaç sonucu düşündürür: ebeveyn gibi olma arzusu, oral birleşme (bütünleşme) arzusunun bir türevi olabilir; ebeveynlerden birine yönelik bağımlı bir yapışkanlık, yoğunlaşan oral düzenlemenin bir dışavurumudur[1]; aynı cinsten ebeveyne yönelik boyuneğmeci türden her bağlılık, muhtemelen pasif eşcinselliğin veya cinsel mazoşizm eğilimlerinin dışavurumudur, buna karşılık aynı cinsten ebeveyne yönelik inatçı bir reddetme, mevcut eşcinsel arzulara karşı girişilen içsel bir mücadeledir; daha genel olarak, bir ebeveyne yönelik her türlü sevecenlik veya düşkünlük, tanım gereği amacı engellenmiş cinselliktir; korkular temel olarak yasak ensest arzuları (ensest arzuları, masturbasyon, kıskançlık) nedeniyle cezalandırılmayla ilgilidir ve beklenen tehli-

1 Otto Fenichel'den alıntı yapmak gerekirse: "Genç bir kız, bebekliğinde gastrik bir rahatsızlık sonucunda bir açlık diyetine sokulmuştu. Bu da onda özellikle güçlü oral özlemler yaratmıştı. Bu hastalıktan hemen sonraki dönemde sütünü bitirdikten sonra biberonunu yere atarak kırmak gibi bir alışkanlık edinmişti; ben bunu, şunun gibi bir düşüncenin dışavurumu olarak yorumluyorum: Boş bir şişenin bana yararı ne? Ben dolusunu istiyorum! Küçük bir kız çocuğu olarak son derece açgözlüydü. *Oral saplantı sevgiyi kaybetme korkusunda ve annesine yönelik tutkulu bir bağlanmada kendini dışavuruyordu* [italikler Horney'e aittir]. Bu nedenle üç yaşında annesinin hamile kalması onun için büyük bir düşkırıklığıydı" (Otto Fenichel, "The Scopophilic Instinct and Identification," *International Journal of Psychoanalysis*, 1937).

Bu rapordaki tek örtülü varsayım, anneye yönelik tutkulu yapışkanlığın, onun sevgisini kaybetme korkusunun, huysuzluk krizlerinin ve anneye yönelik nefretin, pekişen oral libidonun sonuçları olduğu şeklindedir. Bana göre tabloda önemli olan bütün etkenler gözardı edilmiştir. Açlık diyetinin, çocuğun dikkatinin yiyecek üzerinde odaklaşmasına yol açması ölçüsünde önemli olmasına karşın, her şeyden önce annenin çocuğa nasıl davrandığını bilmek isterdim. Benzerlik kurma açısından, kendisine yönelik davranışlar nedeniyle yoğun kaygı ve düşmanlık duygularına kapılan ve bunların sonucunda sevecenlik ihtiyacı ve bu nedenle koşulsuz sevgi iddiaları ve kıskançlığı artan ve büyük bir reddedilme ve terkedilme korkusu duyan bir çocukla karşı karşıya bulunduğumuzu varsaymam gerekir. Dahası, huysuzluk nöbetlerinde ve yıkıcı fantezilerde ortaya çıkan düşmanlığın kısmen annenin yarattığı düşmanlığın bir dışavurumu, kısmen de sahiplenmeci sevgi iddialarının [arzularının] yerine getirilmemesi yüzünden duyduğu öfkenin bir dışavurumu olduğunu söylemem gerekir.

ke fiziksel doyumun engellenmesidir (iğdiş edilme korkusu, sevgiyi kaybetme korkusu); son olarak, ebeveyne yönelik düşmanlık, içgüdüsel itkilerin engellenmesiyle ilgisi olmasa bile, cinsel rekabetin nihai dışavurumu olarak anlaşılabilir.

Bu duygulardan veya tutumlardan bazıları, her insan ilişkisinde olduğu gibi her çocuk-ebeveyn ilişkisinde de bulunduğu için, teorik önermeyi kabul eden birisi için Oedipus kompleksinin evrenselliğine ilişkin kanıtlar gerçekten de ezici olacaktır. Daha sonra nevroz veya psikoz geliştiren insanların, cinsel veya başka türlü, ebeveynlerine çok yakından bağlı olabileceklerine kuşku yok. Mevcut toplumsal tabulara rağmen bunu görmek ve sonuçlarını kavramak Freud için büyük bir başarıdır. Ancak bir çocukta ebeveynlere saplantının biyolojik nedenlerden ötürü mü ortaya çıktığı, yoksa yıkıcı koşulların bir sonucu mu olduğu sorusu yanıtsız kalmaktadır. Bu son nedenin doğru olduğuna inanıyorum. Temel olarak, ebeveynlerden birisine güçlü bir bağlanma yaratan iki koşullar grubu vardır. İkisi de bir arada bulunabilir, ancak her ikisi de ebeveynler tarafından yaratılır.

Bunlardan birisi kısaca ebeveynlerin yarattığı cinsel uyarımdır. Bu, çocuğa yönelik kaba bir cinsel yaklaşımdan ibaret olabilir; cinsellik kokan okşamalardan, ya da bütün aile üyelerini kuşatan veya bazılarını alıp, bazılarını düşmanlıkla dışlayan sıcak bir coşkusal atmosferden kaynaklanabilir. Bu tür bir ebeveyn tutumu, sadece onun duygusal veya cinsel doyumsuzluğundan kaynaklanmaz; deneyimlerime göre bunun, bizi konudan uzaklaştıracağı için burada ayrıntılarına inmek istemediğim daha karmaşık başka nedenleri de vardır.

Diğer koşullar grubunun yapısı tamamen farklıdır. Yukarıdaki grupta uyarıma karşı gerçek bir cinsel tepki olmasına karşılık, ikinci grubun, çocuğun kendiliğinden veya uyarılmış cinselliğiyle hiç bir ilişkisi yoktur, bu daha çok kaygısıyla ilgilidir. Daha sonra da göreceğimiz gibi kaygı, çatışan eğilimlerin veya ihtiyaçların bir sonucudur. Çocukta kaygıya yol açan tipik çatışma, ebeveynlere bağımlı olmayla –ki çocuğun dışlanma ve yıldırılma duygusu bu bağımlılığı artırır– onlara yönelik düşman-

lık dürtülerinin arasındadır. Çocukta birçok nedenle düşmanlık uyanabilir: çocuğa karşı saygısızlık; makul olmayan aşırı istekler ve yasaklar; haksızlık; güvenilmezlik; eleştirinin bastırılması; ebeveynlerin çocuğu tahakküm altında tutup bu eğilimleri sevgiye yormaları; prestij veya hırslı amaçlar uğruna çocukların kötüye kullanılması. Çocuğun, ebeveynlere bağlı olmasının yanısıra onlar tarafından üstü örtülü bir şekilde korkutulması ve bu nedenle onlara karşı düşmanca duygularını dile getirmenin güvenliğini tehlikeye soktuğuna inanması halinde, bu düşmanca dürtüler onda mutlaka kaygı yaratacaktır.[1]

Bu kaygıyı dindirmenin bir yolu ebeveynlerden birisine tutunmaktır ve çocuk, karşılığında onu rahatlatan bir sevecenlik alma şansı varsa bunu yapacaktır. Kesin kaygıdan kaynaklanan bu bir başkasına tutunma çabası kolayca sevgi sanılır; çocuğun kendi kafasında da bu ona sevgiymiş gibi gözükür. Bunun cinsel bir renk alması gerekmez, ama kolayca alabilir de. Bu elbette nevrotik bir sevecenlik ihtiyacının, yani, yetişkin nevrotiklerde gördüğümüz gibi kaygıyla koşullanan sevecenlik ihtiyacının bütün özelliklerini kazanır: bağımlılık, doyumsuzluk, sahiplenmecilik, araya girebilecek herkese karşı kıskançlık.

Sonuçta ortaya çıkan tablo Freud'un Oedipus kompleksi olarak tanımladığı şeye tıpatıp uyabilir: ebeveynlerden birine tutkulu bir tutunma ve diğerine veya tek sahiplik arzusuna meydan okuyabilecek herkese karşı kıskançlık. Deneyimlerime göre, yetişkin nevrotiklerin analizinde geriye dönük olarak ortaya çıktığı kadarıyla çocukluktaki ebeveyne bağlanmaların büyük çoğunluğu bu gruba girmektedir. Ama bu bağlanmaların dinamik yapısı, Freud'un Oedipus kompleksi olarak ortaya koyduğu şeyden tamamen farklıdır. Bunlar, temelde cinsel bir olgu olmaktan çok, nevrotik çatışmaların erken yaştaki dışavurumlarıdır.

Bu durumla temelde ebeveynlere yönelik uyarılmış cinsel bağlılıkla belirlenen bir durum arasında yapılacak bir karşılaştırma, birkaç önemli fark olduğunu gösterecektir. Temelde kay-

1 *Bkz.* Lawrence F. Wolley, "The Effect of Erratic Discipline in Childhood on Emotional Tensions," *Psychiatric Quarterly* (1937).

gıyla yaratılan bağlanmada cinsel öge esas değildir; bulunabilir de, bulunmayabilir de. Ensest bağlanmasında hedef sevgidir, ama kaygıyla koşullanan bağlanmada temel amaç güvenliktir. Dolayısıyla ilkinde bağlanma, sevgi veya cinsel arzular uyandıran ebeveyne yönelirken; ikinci grupta genellikle daha güçlü veya korkutucu olan ebeveyne yönelir, çünkü onun sevecenliğini kazanmak demek en iyi korumayı almak demektir. Bu son gruptan bir kızın baskıcı annesine yönelik aynı bağlanma (yaslanma) tutumu kocasıyla ilişkisinde de ortaya çıktığı taktirde bu, kız için kocanın annesini temsil ettiği anlamına değil, analiz edilmesi gereken nedenlerden ötürü kaygıyla dolu olduğu ve aynı çocukluğundaki gibi ancak bu kez annenin yerine kocaya tutunarak kaygısını hafifletmeye çalıştığı anlamına gelir.

Her iki grupta da ebeveyne bağlanma biyolojik olarak belirlenen bir olgu değil, dışarıdan gelen kışkırtmalara yönelik bir tepkidir. Antropolojik gözlemler, Oedipus kompleksinin biyolojik bir yapısı olmadığı yolundaki görüşü doğrular gibidir; bu gözlemlerin sonuçları, böyle bir kompleksin ortaya çıkmasının, ebeveynlerin otorite rolü, ailenin özel yaşamı, büyüklüğü, cinsel yasaklar, vb. gibi aile yaşamında işleyen etkenlerin toplamına bağlı olduğunu göstermektedir.

Geriye, "normal" koşullar altında, yani uyarım veya kaygıyla özel bir kışkırtma olmadığı durumlarda da ebeveynlere karşı kendiliğinden cinsel duyguların uyanıp uyanmadığı sorusu kalmaktadır. Bilgimiz nevrotik çocuklarla ve yetişkinlerle sınırlıdır. Ancak cinsel içgüdüleriyle doğan bir çocuğun, ebeveynlerine veya kardeşlerine yönelik cinsel eğilimlere sahip olmaması için hiç bir neden olmadığını düşünme eğilimindeyim. Yine de başka etkenler olmaksızın bu kendiliğinden cinsel çekimlerin, Freud'un Oedipus kompleksi tanımına uyan -sadece bastırmayla çözülebilecek ölçüde kıskançlık ve korku uyandıracak kadar güçlü cinsel arzular- bir yoğunluğa ulaşıp ulaşmadığı tartışma götürür.

Oedipus kompleksi teorisi günümüz eğitimini büyük ölçüde etkilemiştir. Olumlu yanıyla bu, ebeveynlerin, çocukları cinsel açıdan uyararak ve aşırı ilgili, koruyucu ve cinsel konularda aşırı

yasaklayıcı olarak çocuklarda yaratabilecekleri kalıcı hasarların farkına varmasına yardımcı olmuştur. Olumsuz yanıyla ise çocukları cinsel konularda aydınlatmanın ve masturbasyonu yasaklamaktan, çocukları dövmekten kaçınmanın ebeveynlerin sevişmesine tanık olmalarına ve ebeveynlere aşırı bağlanmalarına engel olmanın yeterli olduğu yanılsamasını doğurmuştur. Tehlike, bu önerilerin tek yanlılığında yatmaktadır. Bu önerilere harfiyen uyulsa bile sonraki nevrozların tohumları atılabilir. Neden? Kural olarak bunun cevabı, psikanalitik terapinin başarısının yetersiz olduğu suçlamasına verilenle aynıdır: çocuğun gelişimi için son derece önemli olan birçok etken, nispeten yüzeysel olarak değerlendirilmekte ve bu nedenle gereken önemde ele alınamamaktadır. Çocuğa yönelik gerçek ilgi, gerçek bir saygı duymak, ona gerçek sıcaklık vermek gibi ebeveyn davranışlarını ve güvenilirlik ve dürüstlük gibi özellikleri kastediyorum.

Ne var ki tek taraflı cinsel yönelimin verdiği gerçek zarar ilk bakışta görülenden daha az olabilir. En azından, temelde bazı somut hatalardan kaçınmayı içermeleri nedeniyle eğitimcilere yönelik psikanalitik öneriler mantıklıdır ve kolayca yerine getirilebilir. Ama yukarıda andığım türden daha önemli etkenlerle –gelişim için elverişli bir atmosfer yaratan etkenlerle– ilgili önerilere uymak, kişilik yapısında değişiklik gerektirdiği için çok daha zordur.

Temelde kompleksin sonraki ilişkiler üzerindeki varsayılan etkisi nedeniyle Oedipus kompleksi teorisi önemlidir. Freud, insanlara yönelik sonraki davranışların büyük ölçüde oedipal tutumun bir tekrarı olduğuna inanıyor. Dolayısıyla, örneğin bir erkeğin diğer erkeklere yönelik inatçı tutumu, babasına veya erkek kardeşine yönelik eşcinsel eğilimlerden kaçındığı anlamında; bir kadının çocuklarına kendiliğinden bir sevgi besleyememesi, kendi annesiyle bir özdeşleşme olarak yorumlanacaktır.

Bu tarz bir düşüncedeki tartışmaya açık noktalar, tekrarlama zorlaması teorisiyle ilişkili olarak ele alınacaktır. Burada şunu söylemekle yetinelim: eğer ebeveynlere yönelik ensest bağlılığı-

nın normal bir çocukluk olayı olduğu temelsiz bir inançsa, bu durumda daha sonraki özgünlüklerle çocukluktaki ensest arzuları ve bunlara yönelik tepkiler arasında ilişki kuran yorumların geçerliliği de aynı şekilde kuşkulu olacaktır. Bu türden yorumlar temel olarak yorumcunun Oedipus kompleksinin düzenli olarak ortaya çıktığına ve güçlü yan etkilerine ilişkin kendi inancını güçlendirmeye yarayacaktır. Ama bu şekilde elde edilen bulgular da kısır döngülü bir mantık yürütme sürecinden kaynaklanır.

Teorinin teorik sonuçlarını bir yana bırakırsak, geriye kalan şey Oedipus kompleksi değil, bir bütün olarak ilk çocukluk ilişkilerinin, kişilik yapısını büyük ölçüde şekillendirdiğini gösteren son derece yapıcı bir bulgudur. Bu durumda sonraki yıllarda başkalarına yönelik tutumlar, çocukluk tutumlarının tekrarı değildir, temeli çocuklukta atılan kişilik yapısından kaynaklanan tutumlardır.

Beşinci Bölüm

NARSİZM KAVRAMI

PSİKANALİTİK literatürde yapısı en çok farklılık gösteren olgular, narsistik olarak adlandırılan olgulardır. Bunlar arasında kibir, bencillik, prestij ve hayranlık özlemi, bir sevilme arzusu ve bununla birlikte başkalarını sevme yetisinden yoksunluk, insanlardan uzaklaşma, normal özsaygı, idealler, yaratıcı arzular, sağlığa, görünüşe, zihinsel (entellektüel) becerilere yönelik kaygılı bir ilgi gibi özellikler sayılabilir. Dolayısıyla narsizm için klinik bir tanım verme çabası utandırıcı bir iş olacaktır. Yukarıdaki olguların hepsinde ortak olan tek şey, özle (kişinin kendisiyle) ilgili olmaları, ya da sadece özle ilgili tutumlar olmalarıdır. Bu şaşırtıcı tablonun nedeni, bu terimin, bu dışavurumların kökeninin narsistik libido olduğunu göstermek amacıyla salt genetik anlamda kullanılmasıdır.

Klinik tanımın belirsizliğine karşın genetik [kökenci] tanım kesindir: temelde kendine aşık olan kişi narsisttir. Georgy Zilboorg'un sözleriyle: "'narsizm' terimi varsayıldığı gibi sadece bencillik veya benmerkezcillik anlamına gelmez; özellikle, bireyin sevgi nesnesi olarak başkaları yerine sadece kendini seçtiği bir zihin durumunu, kendiliğinden tutumu gösterir. Bu, başkalarını sevmiyor veya onlardan nefret ediyor ve her şeyi kendisi için istiyor demek değildir; ama içten içe o, kendine aşıktır ve her yerde, kendi imajına hayranlık duyup kur yapabileceği bir ayna arar."[1]

Bu kavramın çekirdeği, kişinin kendine ilgi duyması veya kendini olduğundan büyük görmesinin, kendine tutulmanın bir dışavurumu olduğu varsayımıdır. Freud'un tartışması şöyle gelişiyor: bir başkasına tutulduğumuz zaman da onun kusurlarına karşı da aynı şekilde kör ve iyi niteliklerini gözümüzde büyütmeye eğilimli olmaz mıyız? Dolayısıyla kendine ilgi veya ken-

1 Georgy Zilboorg, "Loneliness," *Atlantic Monthly* (Ocak 1938).

dini olduğundan büyük görme eğilimi gösteren insanların da kuşkusuz temelde kendilerine aşık olmaları gerekir. Bu önerme libido teorisine uygundur. Bu temelde benmerkezcilliği öz-sevginin bir dışavurumu, normal özsaygıyı ve idealleri de bunun cinsellikten arındırılmış türevleri olarak değerlendirmek gerçekten de belirleyicidir. Ama libido teorisini kabul etmediğimiz taktirde bu önerme sadece dogmatik bir inanç gibi gözükür.[1] Az sayıda istisnanın dışında klinik verileri bu önermeyi desteklemez.

Bana göre, genetik olarak değil, gerçek anlamıyla ele alacak olursak, narsizmi özünde bir öz-büyütme (öz enflasyonu) olarak tanımlamak gerekir. Ekonomik enflasyon gibi ruhsal enflasyon da, gerçekte varolandan daha büyük değerler sunmak anlamına gelir. Bu, kişinin yeterli bir temeli olmayan değerler için kendini sevdiği, kendine hayran olduğu anlamına gelir.[2] Aynı şekilde, sahip olmadığı ve düşündüğü ölçüde sahip olmadığı özellikler için başkalarından sevgi ve hayranlık beklediği anlamına gelir. Benim tanımıma göre bir insanın gerçekte sahip olduğu bir özelliğe değer vermesi veya başkalarının buna değer vermesinden hoşlanması narsistlik değildir. Bu iki eğilim (kendini aşırı ölçüde önemli görme ve başkalarından aşırı hayranlık bekleme eğilimleri) birbirinden ayrılamaz. Her ikisi de her zaman vardır, ancak farklı tiplerde biri veya diğeri ağır basabilir.

İnsanlar neden kendilerini abartma ihtiyacı hisseder? Biyolojik bir cevapla –eğilimi içgüdüsel bir kaynağa bağlama anlamına gelen bir cevapla– yetinmek istemiyorsak, başka bir cevap bulmamız gerekir. Her türlü nevrotik olguda olduğu gibi, temelde başkalarıyla olan ilişkilerdeki rahatsızlıkları, yani önceki bölümlerde anılan çevresel etkiler yoluyla çocuklukta kazanılan rahatsızlıkları buluruz.[3] İçerleme ve korkular nedeniyle çocuğun başkalarına yabancılaşması, narsistik eğilimlerin gelişmesine en temel katkıyı

1 *Bkz.* Michael Balint, "Frühe Entwicklungsstadien des Ichs," *Imago* (1937).

2 Vurgu, temelin yetersiz olduğu gerçeği üzerindedir. Kişinin kendine ve başkalarına sunduğu yanılsamalı tablo hepten fantastik değildir, ancak gerçekte sahip olduğu potansiyellerin abartılı bir tablosu olabilir.

3 *Bkz.* Bölüm III, Libido Teorisi ve Bölüm IV, Oedipus Kompleksi.

yapan etken gibi gözüküyor. Başkalarıyla olan olumlu duygusal bağları zayıflar ve sevme yetisini (kapasitesini) kaybeder.

Aynı elverişsiz ortam kendine ilişkin duygularında da rahatsızlık yaratır. Daha ağır durumlarda bu, özsaygının zayıflamasının da ötesine geçer; kendiliğinden bireysel özün (benliğin) tam olarak bastırılmasına neden olur.[1] Çeşitli etkiler bu sonucu yaratır: haklı çıkma çabası içindeki ebeveynlerin, çocuğu huzur uğruna onların standardlarını kabul etmeye zorlayan sorgusuz otoritesi; çocukta hiç bir hakkı olmadığı ve sadece ebeveynleri için yaşaması gerektiği duygusu uyandıran özverili ebeveynlerin tutumları; kendi hırslarını çocuğa aktaran ve erkek çocuğu doğuştan dahi veya kızı prenses gibi gören ve böylece çocukta gerçek benliği için değil, hayali özellikleri için sevildiği duygusunu yaratan ebeveynlerin tutumları. Farklı da olsa bütün bu etkiler çocukta, sevilmek veya kabul edilmek için başkalarının ondan beklediği gibi olması gerektiği duygusunu uyandırır. Ebeveynler kendi değerlerini çocuğun kafasını öylesine tam olarak yerleştirmiştir ki çocuk korkuyla boyun eğerek James'in "gerçek ben" dediği şeyi yavaş yavaş kaybeder. Kendi iradesi, kendi arzuları, duyguları, hoşlandıkları veya hoşlanmadıkları, içerlemeleri felç olur.[2] Dolayısıyla kendi değerlerini ölçme becerisini yavaş yavaş kaybeder. Başkalarının görüşlerine bağımlı hale gelir. Başkaları onun kötü veya aptal olduğunu düşünüyorsa kötü veya aptaldır; zeki olmasını bekliyorlarsa zekidir; dahi olarak görüyorlarsa dahidir. Hepimizde özsaygının bir ölçüde başkalarının değerlendirmesine bağlı olmasına karşın, bu

1 Bu öz (benlik) kaybının nevrozlar için taşıdığı öneme ilk dikkati çeken Erich Fromm olmuştur (otorite konulu derslerinde). Ayrıca, irade ve yaratıcılık kavramıyla Otto Rank da benzer etkenleri düşünüyor gibi; *bk.* Otto Rank, *Will Therapy* (1936).

2 Strindberg bu süreci masallarından birisinde anlatır ("Jubal ohne Ich," *Marchen und Fabeln*, 1920). Bir çocuk, doğuştan güçlü bir iradeye sahiptir; diğer çocuklardan erken bir yaşta kendinden birinci şahıs olarak söz eder. Ama ebeveynleri ona bir özü (benliği) olmadığını söyler. Biraz daha büyüyünce şöyle der: Yapacağım (olacağım) (I will). Ama ailesi ona iradesi olmadığını söyler (no will). Güçlü bir iradesi olduğu için bu karara şaşırır ama kabul eder. Yıllar sonra babası ona ne olmak istediğini sorunca cevap veremez, çünkü yasaklandığı için istemekten (iradeden) vazgeçmiştir.

durumda sadece başkalarının değerlendirmesi önemlidir.[1]

Özsaygının aldığı doğrudan yaralar, çocuğun iyi olmadığını hissetmesini sağlamak için hiç bir fırsatı kaçırmayan ebeveynlerin aşağılayıcı tutumları, diğer kardeşlerin tercih edilmesi ve bunun sonucunda çocuğun güvenlik duygusunun ortadan kalkması ve diğer kardeşlerin parlak özellikleri üzerinde odaklaşması gibi etkenler de bu tür bir gelişme yaratır. Ayrıca doğrudan doğruya çocuğun öz-yeterliliğini, özgüvenini ve girişim gücünü zayıflatan etkenler de söz konusudur.

Çocuğun, böylesine sıkıntılı koşullar altında yaşamla başa çıkmaya çalışabileceği çeşitli yollar vardır: standardlara uyabilir ("süperego"); köşesinde kalıp başkalarına bağımlı olabilir (mazoşistlik eğilimleri); kendini büyük görebilir (narsizm eğilimleri). Hangi yolun seçileceği veya hangisinin ağır basacağı, özgün koşullar toplamına bağlıdır.

Kişi kendini abartarak [olduğundan büyük görerek, göstererek] ne kazanır?

Kendini fantezi içinde dikkate değer bir şeye dönüştürerek acı verici hiçlik duygusundan kaçar. Kişi ister aktif ve bilinçli bir fantezi oyununa girsin (kendini prens, dahi, başkan, general, kaşif olarak düşünmek gibi), ister sadece kendi önemine ilişkin ilkel bir duygunun farkında olsun, istenen amaca ulaşılır. Kendine ve başkalarına ne kadar fazla yabancılaşırsa, bu düşünceler de o kadar kolayca ruhsal bir gerçeklik kazanır. Bunlar için gerçekliği reddetmez (psikotiğin yaptığı gibi), ama tıpkı gerçek yaşamın cennette başlayacağını uman Hıristiyanın yaşama geçici gözüyle bakması gibi, gerçeklik de onun için geçici bir yapı kazanır. Kendine ilişkin düşünceleri, zayıflayan özsaygısının yerini alır; bunlar onun "gerçek ben"i olur.

Ayrıca içinde kendini bir kahraman gibi gördüğü bir hayal dünyası yaratarak, sevilmiyor ve taktir edilmiyor oluşu için kendini teselli de eder. Başkaları onu reddetse, ona tepeden baksa, ya da onu olduğu gibi sevmese bile bunu onların anlayışının çok üstünde omasına bağlar. Kişisel izlenimim, yanılsa-

1 William James'in terimleriyle geriye "sosyal öz (benlik)" kalır: "Bir insanın sosyal benliği, çevresindekilerden gördüğü tanınmadır (kabuldür)."

maların, gizli bir ikame [başka bir şeyin yerine konan] doyumu vermenin çok ötesinde bir işlevi olduğu yolundadır. Bunların bireyi tamamen çökmekten kurtarıp kurtarmadığını ve böylece kelimenin tam anlamıyla hayat kurtaran bir işlevleri olup olmadığını sık sık merak ediyorum.

Son olarak kendini büyük görme, başkalarıyla ilişkileri olumlu bir temele oturtmaya yönelik bir çabaya karşılık gelir. Başkaları onu olduğu gibi sevip ona o haliyle saygı duymuyorsa, en azından ona ilgi gösterip hayranlık duymalıdır. Sevginin yerine hayranlık konur; bu, ileri sonuçlara yol açan bir adımdır. Bundan sonra hayranlık gösterilmediği zaman istenmediği duygusuna kapılır. Dostluğun ve sevginin nesnel, hatta eleştirel bir tutumu da içerebileceği gerçeğine yönelik kavrayışını kaybeder. Onun için körü körüne bir tapınmanın dışındaki her şey sevgi olmayan bir şeydir; hatta düşmanlık olduğundan bile kuşkulanır. Başkalarını, ona gösterdikleri hayranlığa veya yaptıkları iltifatlara göre değerlendirir. Ona hayran olanlar iyi ve üstün insanlardır, olmayanlarsa düşünmeye değmez. Dolayısıyla temel doyumu hayranlık uyandırmada yatar; ancak güvenliği de buna dayanır, çünkü bu ona güçlü olduğu ve çevresindeki dünyanın dostça olduğu yanılsamasını verir. Ancak bu, kaygan zemine oturan bir güvenliktir. Herhangi bir başarısızlık, altta yatan güvensizliğin tamamını su yüzüne çıkarabilir. Aslında, bu sonucu almak için başarısızlığa bile gerek yoktur; başka birine duyulan hayranlık da aynı sonucu verebilir.

Böylece, kavrayışı kolaylaştırmak uğruna temel narsistik eğilimler denebilecek belli bir kişilik eğilimleri toplamı gelişir. Bu gelişmenin sonraki seyri kendine ve başkalarına yabancılaşmanın ölçüsüne ve yaratılan kaygının derecesine bağlıdır. İlk deneyimler çok belirleyici değil ve sonraki yaşam koşulları elverişliyse, kişi bu temel eğilimlerden kurtulabilir. Değilse, üç temel etken yoluyla bu eğilimler zaman içinde pekişir.

Bunlardan birisi artan üretkensizliktir. Hayranlık arayışı, başarıya, ya da toplumsal açıdan arzu edilir veya kişiyi sevimli [sevilebilir] kılan özellikleri geliştirmeye yönelik güçlü bir motor

olabilir; ancak buradaki tehlike, yapacağı her şeyi, bunun başkaları üzerindeki etkisine göre yapmasıdır. Bu tip bir birey bir kadını kendi içinde kadın için değil, onu elde etmek gönlünü okşadığı veya ona saygınlık kazandırdığı için seçer. Yapılan iş, kendisi için değil, başkaları üzerinde bırakacağı izlenim için yapılır. Ambalajın parlaklığı özden daha önemli olur. Dolayısıyla yüzeysellığin, gösterişçiliğin ve fırsatçılığın üretkenliği boğması tehlikesi söz konusudur. Birey bu yolla saygınlık kazanmayı başarsa bile, bu konudaki tedirginliğinin nedenlerinin farkında olmasa da, haklı olarak bunun kalıcı olamayacağını hisseder. Onun için bu tedirginliği susturmanın tek yolu, narsistik eğilimlerini pekiştirmektir: daha çok başarının peşinden koşmak ve kendisi konusunda daha şişirilmiş görüşler oluşturmak. Bazen, kusurları ve başarısızlıkları görkemli bir şeylere dönüştürme konusunda şaşırtıcı bir beceri geliştirilir. Yazdıkları yeterince kabul görmayorsa bunun nedeni zamanının çok çok önünde olmasıdır; ailesiyle veya dostlarıyla geçinemiyorsa bunun nedeni onların kusurlarıdır.

Bireyin temel narsistik eğilimlerini artıran başka bir etken de dünyanın ona borçlu olduğu şeyler konusunda aşırı beklentilerin gelişmesidir. Gerçek bir çalışmayla kanıtlamasına gerek kalmaksızın bir dahi olarak tanınması gerektiğine inanır. Onlar için parmağını oynatmasına gerek kalmaksızın kadınlar onu seçmelidir. Örneğin derinden derine, onu tanıyan bir kadının başka bir erkeğe aşık olmasını inanılmaz bulabilir. Bu tutumların tipik özelliği, tapınma veya ihtişamın ortaya çaba koymaksızın elde edilebileceği beklentisidir. Bu özgün beklenti türü kesin anlamda belirlenmiştir. Bireyin kendiliğindenliğine, özgünlüğüne ve girişim gücüne verilen zararlardan ve insanlara duyduğu korkudan ötürü bu beklenti gereklidir. Başlangıçta onu, kendini olduğundan büyük görmeye iten etkenler de onun içsel etkinliğini felç etmektedir. Dolayısıyla içten içe, arzularının başkaları tarafından doyurulmasında ısrar eder..[1] İçerdiği şeylerle bilinçsiz

1 *Schicksal und Neurose* (1931) adlı eserinde H. Schultz-Hencke, bu sürecin nevrozlardaki rolüne dikkati çeker. Özetle korkular, eylemsizlik ve aşırı istekler olarak tanımlanabilecek bir sıranın her nevrozda temel bir süreç olduğunu savunur. Ayrıca "Amphithymia" (*Archives of Neurology and Psychiatry*, 1936) adlı makalesinde N. L. Blitzsen, başkalarına yönelik aşırı isteklerin ve çaba göstermeden başarı elde etme arzusunun önemini vurgular.

olan bu süreç, narsistik eğilimleri iki yoldan pekiştirir: kendi sözde değerlerini vurgulayarak başkalarına yönelik beklentilerinin haklı çıkarılması gerekir; ve abartılı beklentilerinin kaçınılmaz bir sonucu olan hayal kırıklıklarını gizlemek için bu vurgunun yenilenmesi gerekir.

Temel narsistik eğilimleri besleyen son bir kaynak da insan ilişkilerindeki artan zayıflamadır. Bireyin kendine ilişkin yanılsamaları ve başkalarına yönelik özgün beklentileri onu mutlaka duyarlılaştıracaktır. Dünya onun gizli hak isteklerini kabul etmediği için sık sık kendini yaralanmış hisseder ve başkalarına karşı daha çok düşman kesilir, daha çok yalıtıma girer ve sonuçta tekrar tekrar kendi yanılsamalarına sığınmaya itilir. Başkalarına yönelik içerlemesi de artabilir, çünkü kendi yanılsamalarını gerçekleştirme başarısızlığından onları sorumlu tutar. Sonuç olarak, belirgin bencillik, kincilik, güvensizlik, onun ihtişam amaçlarına hizmet etmedikleri taktirde başkalarına yönelik saygısızlık gibi ahlaki açıdan hoş görmediğimiz özellikler geliştirir. Ne var ki bu özellikler, ortalama insan kusurlarının çok çok üstünde harika bir yaratık olduğu yolundaki görüşlerine uymaz. Bu nedenle bunların da gizlenmesi gerekir. Bunlar ya bastırılarak sadece kılık değiştirmiş olarak gözükür, ya da sadece inkar edilir.[1] Böylece kendini büyütme, şu özdeyişe paralel olarak, mevcut tutarsızlığı gizleme işlevini üstlenir: üstün bir yaratık olan benim, bu tür kusurlara sahip olmam söz konusu bile olamaz, dolayısıyla böyle bir şey yok.

Belirgin narsistik eğilimleri olan tiplerde görülen farklılıkları anlamak için iki ana etkeni ele almamız gerekir. Bunlardan birisi hayranlık yanılsamasının gerçeklikte ne kadar arandığı veya sadece fantezi dünyasıyla mı sınırlandığıdır; bu fark nihai anlamda, bireyin ruhsal parçalanması ölçüsünde kökendeki nicel etkenlere indirgenir. Diğer etken ise narsistik eğilimlerin diğer ki-

1 Kendini büyük görmeden kaynaklanan bastırmalar, kusursuzluk arayışlarından kaynaklananlardan daha az radikal gibi gözükmektedir (*bkz.* Bölüm XIII, "Süper Ego Kavramı"); sık sık, bireyin kendine ilişkin abartılı tablosuna uymayan eğilimler sadece inkar edilir veya süslenir.

şilik özellikleriyle ne şekilde birleştiğidir; örneğin bunlar kusursuzluk, mazoşistikt[1] ve sadistlik eğilimleriyle birleşmiş olabilir. Bu birleşimlerin sık sık ortaya çıkmasının nedeni, hepsinin de benzer bir kaynaktan gelmesi ve benzer sorunlar için farklı çözümleri temsil etmesidir. Psikanalitik literatürde narsizme bağlanan çelişik özelliklerin şaşırtıcı sayısı kısmen, narsizmi kavrama konusundaki başarısızlıktan kaynaklanır; bunun yerine sadece kişilik yapısındaki belli bir eğilimi ele alırır. Bir kişiliğe belli bir rengi kazandıran şey, eğilimlerin toplamıdır.

Narsistik eğilimler ayrıca şizoid kişilikte bulunan bir eğilim olan insanlardan uzaklaşma eğilimiyle de birleşebilir. Psikanalitik literatürde başkalarından uzaklaşma yapısal olarak narsistik bir eğilim olarak değerlendirilir; ancak narsistik eğilimlerde başkalarına yabancılaşmanın yapısal olmasına rağmen, insanlardan uzaklaşma değildir. Tersine, belirgin narsistik eğilimleri olan bir insan, sevme yetisinden yoksun olmasına rağmen, insanlara hayranlık ve destek kaynağı olarak ihtiyaç duyar. Dolayısıyla bu olaylarda narsistik eğilimlerle insanlardan uzaklaşma eğiliminin bir birleşiminden söz etmek daha doğru olacaktır.

Narsistik eğilimler kültürümüzde sık rastlanan bir şeydir. İnsanlar çoğunlukla gerçek dostluk ve sevgi yetisinden yoksundur; benmerkezcildir, yani kendi güvenlikleriyle, sağlıklarıyla, ünleriyle ilgilenirler; kendilerini güvensiz hisseder ve kendi kişisel önemlerini abartırlar; kendi değerlerine ilişkin yargıdan yoksundurlar, çünkü bu yargıyı başkalarına bırakmışlardır. Bu tipik narsistik özellikler nevrozun altında ezilen insanlarla sınırlı değildir.

Freud, bu eğilimlerin sıklığını, bunların biyolojik kökenli olduğu varsayımıyla açıklıyor. Bu varsayım da Freud'un içgüdüler kavramına olan inancını gösterir, ancak ayrıca, kültürel etkenleri dikkate alma konusunda alışkanlık haline getirdiği başarısızlığını da gözler önüne serer. Aslında nevrozlarda narsistik eğilimleri yaratan iki etkenler grubu genelde kültürümüzde iş ba-

1 *Bkz.* Fritz Wittels, "The Mystery of Masochism," *Psychoanalytic Review* (1937).

şındadır. İnsanlar arasında korku ve düşmanca gerilim yaratan ve böylece birbirlerine yabancılaştıran birçok kültürel etken vardır. Ayrıca duyguların, düşüncelerin ve davranışların standarizasyonu ve insanların, gerçek değerleriyle değil, görünüşleriyle değerlendirilmesi gibi, bireysel kendiliğindenliği boğma eğilimi gösteren birçok genel etki vardır. Dahası, korkuların ve içsel boşluğun üstesinden gelmenin bir aracı olarak saygınlık arayışının kültürel olarak belirlendiğine kuşku yok.

Özetle, Freud'un, kendini abartma ve benmerkezcillik konusunda yapmamızı öğrettiği gözlemler[1] onun önerdiğinden farklı bir yorumu mümkün kılmaktadır. Diğer psikolojik sorunlarda olduğu gibi burada da nedenin içgüdü olduğu önermesinin, belli eğilimlerin bir kişilik için taşıdığı önemin ve anlamın kavranmasına engel olduğuna inanıyorum. Bana göre narsistik eğilimler bir içgüdünün türevi değildir, nevrotik bir eğilime karşılık gelir ve kendini büyük görerek kendisiyle ve başkalarıyla başa çıkmaya yönelik bir girişimdir.

Freud, hem normal özsaygının hem de kendini abartmanın narsistik bir olgu ve aradaki farkın sadece nicelik sorunu olduğunu savunuyor. Bana göre kişinin kendine yönelik bu iki tutum arasındaki farkı açıkça ayırdetme konusundaki bu başarısızlık konuyu bulandırmaktadır. Özsaygıyla kendini büyük görme arasındaki fark nicel değil, nitel bir farktır. Gerçek özsaygı kişinin gerçekten sahip olduğu özelliklere dayanır, buna karşılık kendini büyük görme, kendine ve başkalarına, yeterli bir temele dayanmayan özellikler veya başarılar gösterme anlamına gelir. Özsaygı ve bireyin kendiliğinden benliğiyle ilgili diğer özellikler boğulduğu taktirde diğer koşulların da bulunması halinde narsistik eğilimler ortaya çıkabilir. Dolayısıyla özsaygıyla kendini abartma birbirini dışlar.

---

1 Sigmund Freud, "Narcissism: An Introduction," *Collected Papers*, Vol. IV (1914). Ayrıca bkz. Ernest Jones tarafından "Der Gottmensch-Komplex"te (*Internationale Zeischrift for arztliche Psychoanalyse* 1913) ve Karl Abraham, "Über eine besondere From des neurotischen Widerstandes gegen die psychoanalytische Methodik"te (*agy.*, 1919) sunulan gözlemler.

Son olarak narsizm öz-sevginin değil, kendine yabancılaşmanın bir dışavurumudur. Basit terimlerle kişi, kendini kaybettiği için ve kaybettiği ölçüde kendine ilişkin yanılsamalara tutunur. Sonuç olarak kendine yönelik sevgiyle başkalarına yönelik sevgi arasındaki ilişki, Freud'un kastettiği anlamda geçerli değildir. Ne var ki Freud'un ikinci içgüdüler teorisinde benimsediği dualizm (narsizmle sevgi arasındaki dualizm), teorik sonuçlarından ayrılması halinde eski ve önemli bir gerçeği içermektedir. Kısaca bu, her türlü benmerkezcilliğin başkalarına yönelik gerçek ilgiyi azalttığı ve başkalarını sevme yetisini zayıflattığı gerçeğidir. Ancak Freud teorik tartışmasında başka bir şeyi kastediyor. Kendini şişirmeye yönelik eğilimi öz-sevgiden kaynaklanan bir şey olarak yorumlar ve narsist kişinin başkalarını sevmemesinin nedeninin, kendini çok fazla sevmesi olduğuna inanır. Freud narsizmi, birey başkalarını sevdiği (yani, libidosunu verdiği) ölçüde boşalan bir depo gibi düşünüyor. Bana göre narsistik eğilimli bir insan, başkalarına olduğu kadar kendine de yabancılaşmıştır ve bu nedenle narsist olduğu ölçüde kendini de başkalarını da sevme yetisinden yoksundur.

Altıncı Bölüm

KADIN PSİKOLOJİSİ

FREUD, iki cinsteki ruhsal özgünlüklerin ve güçlüklerin, her ikisinde de var olan çift-cinsellik (biseksüel) eğilimlerden kaynaklandığına inanıyor. Kısaca ortaya koymak gerekirse, erkekteki birçok ruhsal güçlüğün nedeninin kendi içindeki "kadınca" eğilimleri reddetmesi, kadındaki birçok özgünlüğün nedeninin ise temel erkek olma arzusu olduğunu savunuyor. Freud bu düşünceyi ekrek psikolojisinden çok kadın psikolojisi için ayrıntılarıyla geliştirmiştir; bu nedenle sadece kadın psikolojisine ilişkin görüşlerini tartışacağım.

Freud'a göre kız çocuğunun gelişmesindeki en alt-üst edici olay, kendisinde yokken başkalarının penisi olduğunu keşfetmektir. "İğdiş edilmenin keşfi, kız çocuğunun yaşamındaki dönüm noktasıdır."[1]

Bu keşfe, bir penise sahip olmaya yönelik açık bir arzuyla tepki gösterir; kendisininkini de büyüyeceğini umar ve penise sahip şanslı varlıkları kıskanır. Normal gelişme seyri içinde penise imrenme bu şekilde devam etmez; "eksikliğinin" değişmez bir gerçek olduğunu kabul ettikten sonra penis arzusunu çocuk arzusuna aktarır. "Çocuk sahibi olma umudu, bedensel eksikliğini [kusurunu] dengeleme amacına yöneliktir."[2]

Penise imrenme başlangıçta sadece narsistik bir olgudur; kız çocuğu, oğlanınkine kıyasla kendi bedeninin eksik olması nedeniyle kendini yaralanmış hisseder. Ama bunun bir kökeni de nesne ilişkilerinde yatmaktadır. Freud'a göre oğlan için olduğu kadar kız için de ilk cinsel nesne annedir. Kız çocuğunun penise sahip olmayı istemesinin nedeni sadece narsistik gururu değil,

1. Sigmund Freud, *New Introductory Lectures on Psychoanalysis* (1933), "Kadın Psikolojisi" başlıklı bölüm. Freud'un bakış açısına ilişkin aşağıdaki yorum temel olarak bu kaynağa dayanmaktadır.
2. Karl Abraham, "Ausserungsformen des weiblichen Kastrationskomplexes, *Internationale Zeischrift für Psychoanalyse* (1921).

ayrıca anneye yönelik libidinal arzularıdır (ki bu arzu örgensel doğası nedeniyle erkeksi bir yapıya sahiptir). Karşı cinse [heteroseksüel] çekimin temel gücünü görmeyen Freud, kızın bağlılığının neden babaya yönelmesi gerektiğini sorar. Bu yön değişikliğini iki nedene bağlar: penis eksikliğinden sorumlu tutulan anneye yönelik düşmanlık ve istenen bu organı babadan alma arzusu. "Kız çocuğunu babaya yönelten arzunun, nihai anlamda penis arzusu olduğuna kuşku yok." Dolayısıyla başlangıçta hem kızlar hem de oğlanlar tek bir cinsiyeti tanır: erkek.

Penise imrenmenin kadının gelişiminde silinmez izler bıraktığı varsayılır; en normal gelişmede bile büyük bir enerji harcamasıyla çözülür. Kadının en önemli tutum veya arzuları enerjisini onun penis arzusundan alır. Freud'un, bunu göstermeye yönelik temel tartışmalarından bazılarını kısaca ele alacağız.

Freud, erkek çocuk arzusunun, kadının en güçlü arzusu olduğunu varsayıyor, çünkü çocuk arzusu penis arzusundan sonra gelir. Penise sahip olma anlamında oğul bir tür arzu yerine getirmeye karşılık gelir. Anneye sulandırılmamış bir doyum veren tek şey, oğluyla olan ilişkisidir: anne, kendi içinde bastırmak zorunda kaldığı hırsın tamamını oğluna aktarabilir ve erkeklik kompleksinden geride kalan her şeyin doyumunu oğlundan almayı ümit edebilir."

Gebelik sırasındaki mutluluk, özellikle de başka türlü mevcut olan nevrotik rahatsızlıklar bu evrede hafiflediği zamanlardaki mutluluk, bir penise sahip olmanın sembolik doyumu olarak anılır (burada penis çocuktur). İşlevsel nedenlerle doğum geciktiği zaman kadının penis-çocuktan ayrılmak istemediğinden kuşkulanılır. Öte yandan kadınlığın bir kalıntısı olduğu için annelik reddedilebilir de. Aynı şekilde, aybaşı dönemlerinde yaşanan depresyonların ve sinirliliğin, kanamanın kadınlığın bir kalıntısı olmasının bir sonucu olarak görülür. Kanamadaki kramplar sık sık babanın penisinin yutulmasına ilişkin fantezilerin bir sonucu olarak yorumlanır.

Erkeklerle olan ilişkilerdeki rahatsızlıklar, penise imrenmenin nihai sonucu olarak değerlendirilir. Kadınlar, temelde bir armağan (penis-çocuk) alma veya olanca hırslarının yerine geti-

rilmesi beklentisiyle erkeklere yöneldikleri için, bu tür beklentilerin gerçekleşmemesi halinde kolayca düşman kesilirler. Erkeklere imrenme erkeklerden üstün olma eğiliminde veya küçümseme ya da erkeğin yardımını reddetme anlamına geldiği ölçüde bağımsızlık arayışında kendini belli edebilir. Cinsel alanda kadınlık rolünün reddedilmesi bekaretin kaybedilmesinden sonra açıkça ortaya çıkabilir; bu, iğdiş edilme olarak algılandığı için eşe [partner'a] karşı düşmanlık uyandırabilir.

Aslında kadında temel kökeni penise imrenmede yatmadığı varsayılan bir kişilik özelliği yok gibidir. Kadınca aşağılık duyguları, penis yokluğu nedeniyle kendi cinsine yönelik aşağılamanın dışavurumu olarak değerlendirilir. Freud, kadının erkekten daha kibirli olduğuna inanır ve bunu, onun penis yokluğunu dengeleme ihtiyacına bağlar. Kadının fiziksel alçakgönüllülüğü nihai anlamda örgenlerindeki "eksikliği" gizleme arzusundan kaynaklanır. İmrenme ve kıskançlığın kadının kişiliğinde daha büyük bir rol oynaması, penise imrenmenin doğrudan bir sonucudur. Kıskançlık eğilimi, kadındaki "adalet duygusunun çok zayıf" olmasını ve "erkeklerin dünyasına ait zihinsel ve mesleki ilgileri tercih etmesini"[1] açıklar. Pratikte kadının her türlü hırslı arayışı Freud'a nihai itici güç olarak kadının penis arzusunu hatırlatır. Ayrıca en güzel kadın olma veya en ünlü erkekle evlenme arzusu gibi genelde özellikle kadınsı olarak değerlendirilen hırslar da Abraham'a göre penise imrenmenin dışavurumlarıdır.

Penise imrenme kavramı, anatomik farklılıklarla ilgili olmasına rağmen, biyolojik düşünceyle çelişir. Fiziksel açıdan özellikle kadınsı işlevlerle yaratılmış olan kadının, ruhsal olarak karşı cinsin özelliklerine sahip olma arzularıyla şekillendiği görüşünü inandırıcı kılmak için çok kapsamlı kanıt gerekecektir. Ama bu iddia için sunulan veriler üç ana gözlemden oluşan yetersiz verilerdir.

Birincisi, sık sık küçük kızların penise sahip olma arzusunu veya kendilerindekinin de büyüyeceği ümidini dile getirmeleri-

1 Karl Abraham, *agy.*

dir. Ama bu arzunun, aynı ölçüde sıkça rastlanan göğüs sahibi olma arzusundan daha önemli olduğunu düşünmek için hiç bir neden yoktur; dahası, penis arzusuna, kültürümüzde kadınsı olarak değerlendirilen bir davranış eşlik edebilir.

Ayrıca bazı kızların ergenlikten önce erkek olmayı arzulamakla kalmayıp, erkeksi davranışlarıyla gerçekten istedikleri şeyin bu olduğunu gösterdikleri söylenir. Ama burada da sorun bu eğilimleri görünen değeriyle mi ele almamız gerektiğidir; analiz edilince görünürdeki erkeksi arzular için geçerli nedenler bulabiliriz: karşı çıkma, bir kız olarak çekici olmamanın verdiği umutsuzluk, vb. Aslında, kızlar artık daha özgür yetiştiği için bu türden davranışlar ender gözlenmektedir.

Son olarak, yetişkin kadınların bazen açıkça, bazen de rüyalarında kendilerini bir penisle veya penis sembolüyle sembolize ederek erkek olma arzusunu dile getidikleri söylenir; kadınları aşağılayabilir ve mevcut aşağılık duygularını kadın olmalarına bağlayabilirler; iğdiş edilme eğilimleri açık olabileceği gibi rüyalarda örtülü veya açıkça dile getirilebilir. Ancak bu son veriler, gerçekliğine kuşku duyulmasa da, bazı analitik raporlarda söylendiği kadar sık gözlenmez. Ayrıca bu sadece nevrotik kadınlar için geçerlidir. Son olarak bunlar, farklı bir yoruma da açıktır ve iddiayı kesinlikle kanıtlamaz. Bunlara eleştirel bir gözle bakmadan önce, Freud ve diğer birçok analistin, penise imrenmenin kadının kişiliği üzerindeki belirleyici etkisi için böylesine kapsamlı verileri nasıl elde ettiklerine bir bakalım.

Bu inanca iki temel etkenin neden olduğunu düşünüyorum. Teorik önyargılar –ki bunlar bir ölçüde mevcut kültürel önyargılarla çakışmaktadır– temelinde analistler kadın hastalardaki şu eğilimleri altta yatan penise imrenmenin açık bir belirtisi olarak değerlendirmektedir: erkeği yönetme, azarlama, başarısını kıskanma, hırslı, öz-yeterli olma, yardım almaktan hoşlanmama eğilimleri. Bu eğilimlerin, bazen ayrıca kanıt aranmaksızın altta yatan penise imrenmeye bağlandığından kuşkulanıyorum. Ancak aynı zamanda kadınca işlevler (aybaşı gibi) veya cinsel soğukluk veya bir erkek kardeşin tercih edilmesi konusundaki şikayetlerde veya erkeğin toplumsal konumunun bazı avantajla-

rına dikkati çekme eğiliminde ya da rüya sembollerinde (elinde sopa bulunan veya sosis kesen bir kadın gibi) kanıtlar da kolayca bulunabilir.

Bu eğilimleri gözden geçirirsek, bunların nevrotik kadınların olduğu kadar nevrotik erkeklerin de tipik bir özelliği olduğunu açıkça görürüz. Diktatörlüğe, benmerkezcil hırsa, başkalarını kıskanmaya ve küçümsemeye yönelik eğilimler, belli bir nevrotik yapıda üstlendikleri rolün değişmesine rağmen, günümüz nevrozlarında her zaman gözlenen ögelerdir.

Ayrıca nevrotik kadınlar üzerindeki gözlemler, söz konusu bütün bu eğilimlerin, erkeklere olduğu kadar çocuklara ve başka kadınlara da yöneldiğini gösterir. Başkalarıyla olan ilişkilerde dile getirilmelerinin sadece erkeklerle olan ilişkilerinden kaynaklandığını varsaymak dogmatik gözükmektedir.

Son olarak rüya sembollerine bakacak olursak, erkeklik arzularına ilişkin dışavurumlar, olabilecek daha derin bir anlamda değerlendirilmek yerine, görünen değeriyle ele alınmaktadır. Bu yöntem geleneksel analitik tutuma ters düşmektedir ve sadece teorik önyargıların belirleyici gücüne bağlanabilir.

Analistin, penise imrenmenin önemine ilişkin inancını besleyen başka bir kaynak da analistin kendisinde değil, kadın hastalarında yatmaktadır. Bazı kadın hastaların, sorunların kaynağı olarak penise imrenmeyi gösteren yorumlardan etkilenmemesine karşılık, bazıları da bunları kolayca kabul etmekte ve yaşadıkları güçlüklerden erkeklik-kadınlık terimleriyle söz etmeyi, hatta bu tip düşünceye uygun sembollerle rüya görmeyi çabucak öğrenirler. Bu kadınların, özellikle kolay kanan, saf hastalar olmaları gerekmez. Her deneyimli analist, hastanın uysal ve telkine açık olup olmadığını farkedecek ve bu eğilimleri analiz ederek bu kaynaktan gelen hataları azaltacaktır. Bazı hastalarsa sorunlarına, analistten herhangi bir yorum gelmeksizin kadınlık-erkeklik terimleriyle yaklaşır; bu konuda yazılanların etkisini doğal olarak devre dışı bırakamayız. Ama birçok hastanın penise imrenme terimleriyle sunulan açıklamaların hevesle üstüne atlamasının daha derin bir nedeni vardır: bu açıklamalar nispeten zararsız ve basit çözümler sunar. Bir kadın için, talihsizlik

eseri penissiz doğduğu ve bu nedenle penisi olan kocasını kıskandığı için ona karşı kaba davrandığını düşünmek, örneğin bir haklılık ve yanılmazlık tutumu geliştirdiğini, bunun da sorgulanmaya ve anlaşmazlığa karşı esnek olmasını olanaksızlaştırdığını düşünmekten daha kolaydır. Doğanın kendisine haksızlık ettiğini düşünmek, gerçekte çevresinden aşırı isteklerde bulunduğunu ve bu isteklere uyulmadığı zaman öfkelendiğini düşünmekten çok daha kolaydır. Dolayısıyla analistin teorik önyargısı, hastanın gerçek sorunlarına değinmeme eğilimiyle çakışabilir.

Erkeklik arzuları bastırılan itkileri gizleyebiliyorsa, bu arzuları bu amaca uygun hale getiren şey nedir?

Burada kültürel etkenler alanına gireriz. Alfred Adler'in de belirttiği gibi erkek olma arzusu, güç, cesaret, bağımsızlık, başarı, cinsel özgürlük, eşini seçme hakkı gibi kültürümüzde erkeksi olarak değerlendirilen bütün özellik ve ayrıcalıklara sahip olma arzusunun bir dışavurumu olabilir. Yanlış anlaşılmadan kaçınmak için, penise imrenmenin, kültürümüzde erkeksi olarak değerlendirilen özelliklere sahip olma arzusunun sembolik bir dışavurumundan öte bir şey olmadığını kastetmediğimi açıkça belirtmek isterim. Bu inandırıcı olmaz, çünkü bu özelliklere sahip olma arzusunun bastırılması gerekmez ve bu nedenle sembolik bir dışavurum gerektirmez. Sembolik dışavurum, sadece bilincimizden uzaklaştırılan eğilimler veya duygular için gereklidir.

O halde erkeklik arzusunun gizlediği bastırılan arayışlar nelerdir? Cevap, her duruma uygulanan genel bir formül değildir, her bir durumun ve hastanın analizinden çıkarılması gerekir. Bastırılan arayışları ortaya çıkarmak için kadının eğilimini yüzeysel değeriyle ele alıp şu veya bu temelde aşağılık duygularını kadın oluşuna bağlamaktan kaçınmak gerekir; bunun yerine kadına, bir azınlığa veya daha az ayrıcalıklı bir gruba ait her insanın, bu statüyü, daha başka kaynaklardan gelen aşağılık duygularını gizlemek için kullanma eğilimi gösterdiğini ve önemli olan şeyin bu kaynakları ortaya çıkarmak olduğunu söylemek gerekmektedir. Deneyimlerime göre en sık ve etkili kaynaklar-

dan birisi, kişinin kendine ilişkin bazı abartılı görüşleri gerçekleştirme konusundaki bir başarısızlıktır; bu görüşler ise çeşitli bilinçsiz aldatmacaları gizlemek için gerekmektedir.

Buna ek olarak, erkek olma arzusunun, bastırılan hırsı gizleyen bir perde olabileceği de unutulmamalıdır. Nevrotik bireylerde hırs öylesine yıkıcı olabilir ki kaygıyla yüklenir ve bu nedenle bastırılması gerekir. Bu, kadınlar kadar erkekler için de geçerlidir, ancak kültürel koşulların bir sonucu olarak kadında bastırılan yıkıcı bir hırs, erkek olma arzusu gibi nispeten zararsız bir sembolle dışavurulabilir. Psikanalizden istenen şey, hırstaki yıkıcı ve benmerkezcil ögelerin ortaya çıkarılması ve sadece bu hırsa yol açan etkenlerin değil, ayrıca bunun kişilik yapısı üzerinde, sevgi ve iş yaşamındaki ketlemeler, rakipleri kıskanma, kendini küçümseme eğilimleri, başarısızlık ve başarı korkusu yaratma yönündeki etkilerinin de analiz edilmesidir.[1] Hırsıyla ve ne olduğu veya ne olması gerektiği konusundaki yüceltilmiş görüşleriyle ilgili altta yatan sorunları ele aldığımız anda hastanın çağrışımlarında erkek olma arzusu ortadan kalkar. Bu durumda erkeklik arzularından oluşan sembolik perdenin arkasına artık gizlenemez.

Özetle, penise imrenme terimleriyle yapılan yorumlar, hırs gibi temel güçlüklerin ve bunlarla birleşen kişilik yapısının tamamını anlamamıza giden yolu tıkar. Özellikle terapik bakış açısından bu tür yorumlara karşı çıkmamın en büyük nedeni bunların gerçek konuyu bulandırmasıdır. Aynı itirazım erkek psikolojisindeki çiftcinselliğin (bisexsüellik) önemi için de geçerlidir. Freud, erkek psikolojisinde penise imrenmeye karşılık gelen şeyin, "diğer erkeklere yönelik pasif veya kadınsı tutuma karşı mücadelesi"[2] olduğuna inanıyor. Bu korkuya "kadınlığın reddedilmesi diyor ve bana göre kusursuz ve üstün gözükme ihtiyacı olan tiplerde görülen çeşitli güçlüklerden sorumlu tutuyor.

---

1 *Bkz.* Karen Horney, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, 10-12. Bölümler.
2 Sigmund Freud, "Analysis Terminable and Interminable," *age.*

Freud, yapısal [doğuştan] kadınsı özelliklerle ilgili olarak birbiriyle yakından ilişkili iki varsayımda daha bulunmuştur. Bunlardan biri, kadınlıkla "mazoşizm arasında gizli bir ilişki olduğu" yolundadır.[1] Diğeri ise kadındaki temel korkunun sevgiyi kaybetme korkusu olduğunu ve bunun da erkekteki iğdiş edilme korkusuna karşılık geldiği yolundadır.

Helene Deutsch, Freud'un varsayımını geliştirmiş ve mazoşizmi kadının ruhsal yaşamındaki temel güç olarak adlandırmıştır. Deutsch, kadının cinsel birleşmede nihai anlamda istediği şeyin tecavvüz ve zorlanma olduğuna inanıyor; ruhsal yaşamda istediği şey ise küçük düşürülmektir; aybaşı kadın için önemlidir, çünkü mazoşistik fantezileri besler; çocuk doğurma ise mazoşistik doyumun doruğuna karşılık gelir. Bazı özveriler ve çocuk bakımı içerdiği ölçüde anneliğin hazları, uzun süreli bir mazoşistik doyumdur. Deutsch'a göre bu mazoşistik arayışlar nedeniyle kadınlar, cinsel birleşmede tevavvüze uğramadıkları, yaralanmadıkları veya küçük düşürülmedikleri ya da böyle hissetmedikleri sürece şu veya bu ölçüde cinsel soğukluğa mahkumdurlar.[2]

Rado ise kadının erkekliği tercih etmesinin, kadınsı mazoşistik arayışlara karşı bir savunma olduğunu iddia ediyor.[3]

Psikanalitik teoriye göre ruhsal tutumlar cinsel tutumlardan sonra şekillendiği için, mazoşizmin özel kadınlık temeli tartışmalarının geniş kapsamlı sonuçları vardır. Bunlar, genelde kadınların, ya da en azından çoğunluğunun, özünde boyun eğmeci ve bağımlı olmayı arzuladıkları önermesini içerir. Kültürümüzde mazoşistik eğilimlere erkeklerden çok kadınlarda rastlandığı yolundaki izlenim bu görüşü destekler. Ama mevcut verilerin sadece nevrotik kadınlarla ilgili olduğu da unutulmamalıdır.

Birçok nevrotik kadın, cinsel birleşme konusunda, kadınların erkeğin hayvanca arzularının bir kurbanı olduğu, kendilerini

1 Sigmund Freud, *New Introductory Lectures.*

2 Helene Deutsch, "The Significance of Mascochism in the Mental Life of Women," (Part I, "Feminine Masochism in its Relation to Frigidity"), *International Journal of Psychoanalysis* (1930).

3 Sandor Rado, "Fear of Castration in Women," *Psychoanalytic Quarterly* (1933).

feda etmek zorunda oldukları ve bunun onları kirlettiği yolunda mazoşistik düşünceler besler. Cinsel birleşmede fiziksel olarak yaralanmayı içeren fanteziler olabilir. Az sayıda nevrotik kadında doğumda mazoşistik doyum fantezileri görülür. Çok sayıda annenin, cefakar rolü oynaması ve sürekli olarak çocukları için ne kadar özveride bulunduğunu vurgulaması, anneliğin nevrotik kadınlar için mazoşistik bir doyum sağlayabileceğinin kanıtı elbette olabilir. Ayrıca kendilerini müstakbel koca tarafından köleleştirilmiş ve kötüye kullanılmış olarak hayal ettiği için evlilikten kaçan nevrotik kızlar da vardır. Son olarak, kadının cinsel rolüne ilişkin mazoşistik fanteziler, kadınlık rolünün reddedilmesine ve erkeklik rolünün tercih edilmesine katkıda bulunabilir.

Mazoşizm eğilimlerin... ...rçekten de nevrotik erkeklerden çok nevrotik kadınlarda bulunduğunu varsayarsak bunu nasıl açıklayabiliriz? Rado ve Deutsch, kadının gelişmesindeki özgün etkenlerin sorumlu olduğunu göstermeye çalışıyor. Bu çabaları tartışmayacağım, çünkü ikisi de temel etken olarak penis yokluğu veya kızın bunun keşfine yönelik tepkiyi görüyor ve ben bunun yanlış bir varsayım olduğuna inanıyorum. Aslında, kadın gelişiminde mazoşizme yol açan özgün faktörler bulunabileceğine kesinlikle inanmıyorum, çünkü bu tür çabaların tamamı mazoşizmin özünde cinsel bir olgu olduğu önermesine dayanmaktadır. Mazoşistik fantezilerde ve sapmalarda görüldüğü haliyle mazoşizmin cinsel yanının, mazoşizmin en çok göze çarpan ve psikiyatristlerin dikkatini ilk çeken yanı olduğu doğrudur. Ancak ben mazoşizmin temel cinsel bir olgu olmadığını, bireylerarası ilişkilerdeki bazı çatışmaların bir sonucu olduğunu savunuyorum (ki bu görüşü daha sonra ayrıntılarıyla ele alacağım). Mazoşistik eğilimler geliştikten sonra cinsel alanda da ağır basabilir ve doyum için bir koşul olabilir. Bu bakış açısından mazoşizm kadına özgü bir olgu olamaz; ve kadın gelişiminde mazoşistik tutumlardan sorumlu olan özel etkenler bulmaya çalışan analistlerin bu türden etkenler bulamayışı bir kabahat değildir.

Bana göre biyolojik değil, kültürel nedenler aramak gerekir. Bu durumda sorun, kadınlarda mazoşizm eğilimleri yaratan

kültürel etkenlerin olup olmadığıdır. Bu sorunun cevabı, mazoşismin dinamik güçlerinde neyin temel olduğu görüşüne bağlıdır. Benim savım özetle mazoşistik olguların, yaşamda siliklik ve bağımlılık yoluyla güvenlik ve doyum kazanma girişimlerine karşılık geldiği yolundadır. Daha sonra da tartışılacağı gibi yaşama yönelik bu temel tutum, bireysel sorunların ele alınış tarzını belirler; bu, örneğin başkalarını zayıflık veya acı yoluyla kontrol etmeye, düşmanlığı acı yoluyla dile getirmeye, hastalıkların başarısızlığa bahane olarak kullanılmasına yol açar.

Bu varsayımların geçerli olması halinde kadınlarda mazoşistik tutumlar yaratan kültürel etkenler gerçekten de vardır. Bu etkenler, şimdikinden çok geçmiş kuşaklar için geçerliydi, ancak etkileri bugün de hissediliyor. Bunları özetleyecek olursak, kadının daha fazla bağımlı olması; ve başkalarına dayanmanın kadının doğasında olduğu ve yaşamının sadece başkalarıyla (aileyle, kocayla, çocuklarla) anlam ve içerik kazandığı ideolojisidir. Bu etkenler kendi içinde mazoşistik tutumlar yaratmaz. Tarih, kadınların bu koşullar altında da mutlu, hoşnut ve etkili olabileceğini göstermiştir. Ama bana göre nevrozların geliştiği durumlarda kadın nevrozlarında mazoşistik eğilimlerin ağır basmasından bu türden etkenler sorumludur.

Freud'un kadının temel korkusunun sevgiyi [aşkı] kaybetmek olduğu yolundaki iddiası kısmen, kadın gelişiminde mazoşizme yol açan özgün etkenler olduğu önermesinden ayrı değildir, çünkü bu önerme örtülü olarak bu iddiayı da içermektedir. Diğer özelliklerin yanısıra mazoşistik eğilimler de başkalarına duygusal bağımlılık anlamına geldiği ve mazoşizmde kaygıya karşı güvence bulmanın temel yolu sevecenlik kazanmak olduğu ölçüde, sevgiyi kaybetme korkusu özgün bir mazoşistik özelliktir.

Ama bana öyle geliyor ki Freud'un kadının doğasıyla ilgili diğer iki savının (penise imrenme ve mazoşizmin özel kadınca temeli) tersine bu sonuncusu bir ölçüde kültürümüzün sağlıklı kadınları için de geçerlidir. Biyolojik bir neden söz konusu değildir, ama kadınların sevgiye aşırı bir değer vermelerine ve dolayısıyla kaybetmekten korkmalarına yol açan önemli kültürel etkenler vardır.

Kadın, yüzyıllar boyunca büyük ekonomik ve politik sorumluluklardan uzak tutulduğu ve yaşamının ve özel duygusal alanla sınırlandığı koşullar altında yaşamıştır. Bu onun sorumluluk taşımadığı ve iş yapmadığı anlamına gelmez. Ama işi aile çevresinin sınırları içinde kalmış ve bu nedenle daha kişisellik dışı, daha objektif olan ilişkilerin tersine sadece duygusallığa dayalı olmuştur. Aynı durumun bir başka yolu da sevgi ve adanmanın, özellikle kadınca bir ideal ve erdem olarak değerlendirilmesidir. Yine başka bir yanı da, mutluluğa, güvenliğe ve saygınlığa giden tek yol erkeklerle ve çocuklarla olan ilişkiler olduğundan, kadın için sevgi, erkeğin alanında para kazanmayla ilgili etkinliklerle karşılaştırılabilecek gerçekçi bir değeri temsil eder. Böylece duygusal alanın dışındaki arayışlar pratikte istenmediği gibi, kadın da bunları sadece ikinci derecede önemli şeyler olarak görür.

Bu nedenle kültürümüzde kadının sevgiyi gözünde büyütmesi, sevgiden verebileceğinden fazlasını beklemesi ve sevgiyi kaybetmekten erkeklerden daha fazla korkması için gerçekçi nedenler vardı ve bugün bir ölçüde hâlâ var.

Kadının sevgiyi [aşkı] yaşamdaki tek önemli değer olarak değerlendirmesine yol açan kültürel ortamın, çağdaş kadının bazı tipik özelliklerine ışık tutabilecek bazı sonuçları vardır. Bunlardan birisi yaşlanmaya yönelik tutumdur: kadının yaşlanma fobisi ve içerdiği şeyler. Uzun zamandır, kadının elde edebileceği doyumlar (ister aşk, seks, ev, ister çocuklar olsun), erkek vasıtasıyla ulaşılabilir olduğu için, erkekleri hoş tutmak zorunluluk gereği büyük bir önem kazanmıştır. Bu zorunluluktan kaynaklanan güzellik ve cazibe kültü, en azından bazı yanlarıyla iyi bir sonuç olarak görülebilir. Ama erotik çekiciliğin önemi üzerindeki bu yoğunlaşma, değerinin sonunda azalacağı dönem için kaygı yaratacaktır. Erkek ellisine doğru depresyona girerse bunu nevrotik olarak değerlendiririz. Kadında ise bu doğal karşılanır ve çekicilik eşsiz bir değere karşılık geldiği sürece doğaldır da. Yaşın herkes için bir sorun olmasına rağmen, ilginin odağı gençlik olduğu zaman bu umutsuz bir sorun olur.

Bu korku, kadının çekiciliğinin sonu olarak değerlendirilen

yaşla sınırlı değildir, yaşamının tamamını gölgede bırakır ve mutlaka, yaşama yönelik derin bir güvensizlik duygusu yaratır. Bu korku, annelerle ergen kızları arasında sık sık görülen kıskançlığın da nedenidir ve aralarındaki ilişkinin bozulmasına katkıda bulunmakla kalmaz, bütün kadınlara karşı bir düşmanlık izi de bırakabilir. Bu, kadının, erotik alanın dışındaki olgunluk, denge, bağımsızlık, yargıda özerklik, bilgelik terimleriyle tanımlanabilecek özellikleri değerlendirmesine engel olur. Kadın, kendi olgunluk yıllarına sürekli olarak küçümseyici bir tavır takınır ve o dönemini çöküş yılları olarak değerlendirirse, kişiliğini geliştirme işini aşk yaşamındaki kadar ciddiye pek almaz.

Aşkla birleştirilen ve her şeyi kapsayan beklentiler bir ölçüde, Freud'un penise imrenmeye bağladığı kadın rolünden hoşnutsuzluğa neden olur. Bu bakış açısından hoşnutsuzluğun iki ana nedeni vardır. Bunlardan birisi, insan ilişkilerinin genelde böylesine bozuk olduğu bir kültürde aşk yaşamında (bununla cinsel ilişkileri kastetmiyorum) mutluluğa ulaşmanın zor olmasıdır. Diğeri ise bu durumun aşağılık duyguları yaratabilmesidir. Bazen kültürümüzde aşağılık duygusunun altında erkeklerin mi yoksa kadınların mı daha çok ezildiği sorulur. Ruhsal nicelikleri ölçmek zordur, ancak şöyle bir fark vardır: kural olarak erkeğin aşağılık duygusu erkek oluşundan kaynaklanmaz; ama kadın sık sık sadece kadın olduğu için aşağılık duygusuna kapılır. Daha önce de belirtildiği gibi, yetersizlik duygularının kadınlıkla hiç bir ilgisi olmadığına, ama kadının, kadınlığının kültürel boyutunu, özünde erkekte ve kadında özdeş olan diğer aşağılık duygusu kaynaklarını gizlemek için kullandığına inanıyorum. Ancak kadının özgüveninin kolayca yıkılmasının bazı kültürel nedenleri vardır.

Sağlam bir özgüven; girişimgücü, cesaret, bağımsızlık, yetenekler, erotik değerler, durumlarla başa çıkma becerisi gibi insanca özelliklerin genel tabanı üzerine oturur. Ev işleri, gerçekten de birçok sorumluluk gerektiren büyük bir uğraş olduğu ve çocuk sayısı sınırlı olmadığı sürece, kadın, ekonomik süreçte yapıcı bir etken olma duygusu taşıyordu ve bu nedenle sağlam bir özsaygı temeline sahipti. Ne var ki bu temel giderek ortadan

kalkmıştır ve kadın kendini değerli hissetmesi için gerekli bir temeli kaybetmiştir.

Özgüvenin cinsel temeli söz konusu olduğu sürece, nasıl değerlendirirseniz değerlendirin, cinselliğe günahkar ve aşağılık bir şeymiş imajını kazandırması nedeniyle püritanik etkilerin kadının küçümsenmesine katkıda bulunduğu açıktır. Ataerkil bir toplumda bu tutumun kadını günahın sembolü yapması kaçınılmazdı; bu türden anıştırmalar eski Hıristiyan edebiyatında bulunabilir. Bu, bugün bile kadının, cinselliğin kendini alçalttığını ve kirlettiğini düşünmesinin ve bu nedenle kendine olan saygısının azalmasının kültürel nedenlerinden birisidir.

Son olarak, özgüvenin bir de duygusal temeli vardır. Ancak kişinin özgüveni sevmesine ve sevilmesine bağlıysa, çok küçük ve çok sarsak bir temele oturmuş demektir (çok küçük, çünkü birçok kişilik değerini dışarıda bırakır ve çok sarsar, çünkü uygun eşi bulmak gibi çok fazla dış etkene bağlıdır). Ek olarak bu, kişinin duygusal olarak başkalarının sevecenliğine ve onayına kolayca bağımlı hale gelmesine yol açar ve sevilmediği veya takdir edilmediği taktirde bir değersizlik duygusuyla sonuçlanır.

Kadının sözde doğuştan aşağı olması bağlamında Freud, yürekleri ferahlatan bir şey söylemiştir: "Ne var ki kadını sadece doğalarının cinsel işleyişleriyle belirlenmesi ölçüsünde tanımladığımızı unutmamamız gerekir. Bu etkenin etkisi elbette çok geniş kapsamlıdır, ancak *belli bir kadının bunların ötesinde bir insan olabileceğini de unutmamamız gerekir"* [italikler Horney'e aittir]. Gerçekten de kastettiği şeyin bu olduğuna inanıyorum, ancak insan onun bu görüşünün teorik sisteminde daha geniş bir yer tutmasını arzuluyor. Freud'un en son makalelerindeki bazı ifadeler, eski çalışmalarına kıyasla kültürel etkenlerin kadın psikolojisi üzerindeki etkisine daha fazla yer verdiğini göstermektedir: "Ancak kadınları pasif durumlara zorlayan toplumsal geleneklerin etkisini de gözardı etmemeye özen göstermeliyiz. Konunun tamamı hâlâ çok bulanık. Özellikle kadınlıkla içgüdüsel yaşam arasındaki sabit ilişkiyi gözden kaçırmamalıyız. Kendi yapıları ve toplumsal çevre nedeniyle kadının saldırgan-

lığının bastırılması, güçlü mazoşistik dürtülerin gelişmesine zemin hazırlar; ve bu dürtüler de içe yönelen yıkıcı eğilimlerin erotik alanla birleşmesine yol açar."

Ama temelde biyolojik bir yönelimi olduğu için, bu etkenlerin tam önemini görmez, hem önermeleri temelinde göremez de. Bunların arzu ve tutumları nasıl şekillendirdiğini göremediği gibi, kültürel koşullarla kadın psikolojisi arasındaki iç ilişkilerin karmaşıklığını da değerlendiremez.

Cinsel yapıdaki ve işlevlerdeki farklılıkların, ruhsal yaşamı etkilediği konusunda herkesin Freud'a katıldığını sanıyorum. Ama bu etkinin kesin yapısı konusunda spekülasyon yapmak yapıcı gibi gözükmüyor. Amerikan kadını Alman kadınından farklıdır; onlarsa Pueblo Indian kadınından farklıdır. New York sosyetesindeki kadın, Idaho'daki çiftçi karısından farklıdır. Arzulanan şey, belli kültürel koşulların erkekte olduğu kadar kadında da özgün özellikleri ve becerileri hangi yollardan şekillendirdiğini anlamaktır.

Yedinci Bölüm

ÖLÜM İÇGÜDÜSÜ

ÜÇÜNCÜ ve son içgüdü teorisinde Freud, "ego-libido" ile "nesne-libido" dualizminden vazgeçerek bunun yerine libidinal itkilerle libidinal olmayan itkiler arasındaki eski zıtlık varsayımına döndü, ancak önemli bir farkla. Freud daha önce, kendini korumaya yönelik itkilerin ("ego itkilerinin"), cinsel itkilerin karşılığı [tamamlayıcısı] olduğunu varsayıyordu. Şimdi ise bu tamamlama rolü tamamen karşıt içgüdülere, yani öz-yıkım içgüdülerine verilmiştir. Temel klinik içeriğiyle dualizm şimdi narsizmi olduğu kadar nesne sevgisini de içeren cinsel içgüdülerle yıkım içgüdüsü arasındadır.

Yıkım içgüdüsü kavramını düşündüren şey, insanlık tarihindeki (savaşlarda, devrimlerde, dini katliamlarda, otorite ilişkilerinde, suçlarda) gözlenen acımasızlığın sıklığıydı. Bu olgular, insanların düşmanlık ve acımasızlık için bir kanal bulmak zorunda oldukları ve bunu boşaltmak için en küçük bir fırsatı bile kaçırmadıkları izlenimini vermektedir. Buna ek olarak, örtülü veya açık büyük acımasızlıklar kültürümüzde gündelik yaşamda gözlenmektedir: sömürü, aldatma, aşağılama, güçsüzlerin, yoksulların ve çocukların ezilmesi. Sevginin veya dostluğun ağır basması gereken ilişkilerde bile birçok durumda düşmanlık alt akımları belirleyici etkenler olmaktadır. Freud, sadece bir insan ilişkisinin düşmanca karışımlar içermediğine inanıyor: anne ile oğlu arasındaki ilişki. Bu istisnanın yapılması bile arzu giderici düşünme gibi gözükür. Ve gerçek yaşamda olduğu gibi fantezilerde de sıkça acımasızlık ve açık yıkıcılık görülür. En hafif bir harakette bile hakaret edenin param parça olduğuna veya ölümcül bir şekilde aşağılandığına ilişkin rüyalar görebiliriz.

Son olarak, başkalarına yönelik onca yıkıcılığın yanısıra, sık sık acımasızlık kişinin kendine yönelik olarak da ortaya çıkar. Kendimizi öldürebiliriz; psikotikler kendilerinde ağır yaralar açabilir; ortalama nevrotik kendine acı çektirmeye, kendini kü-

çümsemeye, kendini hazdan mahrum bırakmaya, kendinden imkansızı istemeye ve bu imkansız istekler gerçekleşmediği zaman kaçınılmaz bir şekilde kendini aşağılamaya eğilimli gözükür.

Freud daha önce düşmanlık dürtülerini ve dışavurumlarını cinsellikle ilişkili olarak yorumluyordu. Bunların, kısmen sadizmin bir dışavurumu, yani cinsel itkinin bir bileşeni olduğuna, kısmen de engellenmeye yönelik tepkiler veya cinsel kıskançlığın dışavurumları olduğuna inanıyordu. Daha sonra bu açıklamaların yetersiz olduğunu anladı. Cinsel içgüdülerle ilişkili olarak açıklanabilenden çok daha fazla yıkıcılık vardı.

"Erotizmle kaynaşan, sadizmde ve mazoşizmde dışa veya içe yönelen yıkım içgüdüsünün dışavurumlarının her zaman gözümüzün önünde olduğunu biliyorum; ama erotik olmayan saldırganlığın ve yıkıcılığın evrenselliğini nasıl olup da gözden kaçırdığımızı ve yaşama ilişkin yorumumuzda buna gereken önemi veremeyişimizi bir türlü anlayamıyorum."[1]

Cinsellikten bağımsız bir yıkıcı içgüdü varsayımı, libido teorisinde temel bir değişiklik gerektirmiyordu. Söz konusu tek teorik değişiklik, daha önce sadece libidoya bağlı olarak görülen sadizmin ve mazoşizmin, artık libidinal itkilerle yıkıcı itkilerin kaynaşması veya karışımı olarak değerlendirilmesiydi.

Peki yıkıcı itkilerin içgüdüsel bir yapıya sahip olduğu varsayılırsa organik temelleri nedir? Freud, bu soruya cevap verebilmek için kendisinin de spekülasyon dediği bazı biyolojik varsayımlara başvurmuştur. Bu varsayımların kökeni, içgüdülerin yapısına ilişkin savları ve tekrarlama zorlanımı teorisiydi. Ona göre içgüdüyü yaratan şey organik uyarımlardı; amacı ise rahatsız edici uyarımı ortadan kaldırmak ve uyarıcıdan önceki dengeyi tekrar kurmaktır. İçgüdüsel yaşamın temel bir ilkesini temsil ettiğine inandığı tekrarlama zorlanımından anladığı şey, ister haz ister acı verici olsun, eski deneyimleri veya gelişmenin önceki evrelerini tekrarlamaya yönelik bir zorlanımdır. Freud bu ilkenin, organik yaşamda kalıtsal olan ve daha önceki bir varo-

1 Sigmund Freud, *Civilization and Its Discontents* (1920)

luşu yeniden oluşturmaya ve o varoluş düzeyine dönmeye yönelik bir eğilimin dışavurumu gibi gözüktüğünü iddia ediyor.

Freud, bu varsayımlardan cesurca bir sonuca atlıyor: içgüdüsel bir gerileme, eski evreleri yeniden oluşturma eğilimi olduğuna ve organik maddelerden, yaşamın gelişmesinden önce inorganik (cansız) maddeler varolduğu için, inorganik duruma dönmeye yönelik doğuştan bir eğilim olması gerekir; cansız madde koşulları yaşam koşullarından önce varolduğu için, ölüme yönelik içgüdüsel bir ölüm itkisi olmalıdır. "Yaşamın hedefi ölümdür." Freud'u ölüm içgüdüsü varsayımına götüren teorik yol budur; yaşayan organizmaların içsel nedenlerden ötürü ölmesi gerçeğinin, öz-yıkıma yönelik bir içgüdü varsayımını desteklediğine inanıyor. İçgüdünün fizyolojik temelini ise metabolizmanın katabolik süreçlerinde görüyor.

Bu içgüdüyü dengeleyecek bir şey olmasaydı, kendimizi tehlikelere karşı korumamız gerçeği anlaşılmaz olurdu. Bu durumda ölmek daha anlamlı olacaktı. Belki de kendini korumaya yönelik gibi gözüken itki, organizmanın kendi bildiği yoldan ölme iradesinden başka bir şey değildi. Ama ölüm içgüdüsünü dengeleyen bir şey vardır: Freud'un, cinsel itkilerin temsil ettiğini düşündüğü yaşam içgüdüsü. Dolayısıyla bu teoriye göre temel dualizm (ikilik), yaşam içgüdüsüyle ölüm içgüdüsü arasındadır. Bunların organik karşılığı ise tohum-plazma ve bedende bulunmaktadır. Ölüm içgüdüsünün varlığını kanıtlayacak hiç bir klinik gözlemi yoktur, çünkü "organizma içinde organizmanın çözülmesi yönünde çalışır." Gözleyebildiğimiz şey kaynaşmalardır, yani ölüm içgüdüsüyle cinsel içgüdünün birleşmesidir. Ölüm içgüdüsünün bizi yoketmesine engel olan, ya da en azından bu yıkımı geciktiren şey de işte bu birleşmedir. Başlangıçta ölüm içgüdüsü narsistik libidoyla kaynaşır ve ikisi birlikte Freud'un temel mazoşizm dediği şeyi oluşturur.

Ne var ki sadece cinsel içgüdülerle kaynaşma öz-yıkımı engellemek için yeterli değildir. Bunun engellenmesi için öz-yıkıcı eğilimlerin önemli bir bölümünün dış dünyaya yönelmesi gerekir. *Kendimizi yoketmemek için başkalarını yoketmek zorundayız.* Bu çıkarsamayla yoketme itkisi, ölüm içgüdüsünün bir türevi olur.

Bu yıkıcı itkiler de yine içe dönebilir ve kendine zarar verme itkilerinde kendini belli edebilir: bunlarsa mazoşizmin klinik dışavurumlarıdır.[1] Dışa akış engellendiği taktirde öz-yıkım şiddetlenir. Freud, biriken içerlemeleri dışarı boşaltılmadığı taktirde nevrotik kişilerin kendilerine acı çektirmeleri olgusunu bu son varsayımın kanıtı olarak görüyor.

Kendisinin de ölüm içgüdüsü teorisinin salt spekülasyona dayandığını kabul etmesine ve bunu destekler hiç bir kanıtın olmamasına rağmen, bu teorinin önceki varsayımlardan çok daha verimli olduğuna inanıyor. Ayrıca bu, içgüdü teorisi için öngördüğü koşulları da karşılıyor; dualistiktir; her iki taraf da organik bir temele oturtulabilir; bu iki içgüdü ve türevleri her türlü ruhsal dışavurumu kapsıyor gibidir.

Özellikle, ölüm içgüdüsü ve bunun türevi olan yıkım içgüdüsü Freud'a, nevrozlardaki daha önceki bakış açısıyla açıklanamayan düşmanca saldırganlığın ölçüsünü açıklar gibi gözüküyor; sadece libido teorisinin gereçleriyle ele alındığı zaman kuşkuculuk, başkalarının düşmanlığından korkma, suçlama, her türlü çabanın küçümsenerek reddedilmesi, bir bilmece olarak kalmaktadır. Ve Melanie Klein ve diğer İngiliz analistleri tarafından gözlendiği kadarıyla, yıkıcı fantezilerin erken yaşlarda ortaya çıkması, bu teoriyle tatminkar bir temel bulmuş gibi gözüküyor. Ayrıca içe dönük sadizm olarak anlaşıldığı sürece bir bilmece olarak kalan mazoşizm olgusu da daha iyi bir açıklama bulmuş gibidir; cinsel itkilerin öz-yıkıcı itkilerle kaynaşması, mazoşizmin bir işlevi olduğunu, ya da Freud'un belirttiği şekliyle, öz-yıkımı önlemek gibi ekonomik bir değeri olduğunu düşündürür.[2]

Yeni teori son olarak, "süperego" ve cezalandırılma ihtiyacı kavramları için de teorik bir temeli mümkün kılar. Freud'un "süperego" ile kastettiği şey, kişilik yapısı içinde olan ve temel işlevi içgüdüsel itkilerin peşinden gidilmesini yasaklamak olan

---

1 Sigmund Freud, "The Economic Problem in Masochism," *Collected Papers*, Vol. II (1924).

2 *Bkz.* Sigmund Freud, "The Economic Problem in Masochism," *age.*

özerk bir kurumdur. Bunun, kişinin kendine yönelik düşmanca saldırganlığının taşıyıcısı olduğu, engellemeler yarattığı, hazzı küçümsediği, kişinin kendine yönelik acımasız isteklerde bulunmasına neden olduğu ve bu isteklerin gerçekleşmemesi halinde kişiyi acımasızca cezalandırdığı varsayılır. Kısaca süperego enerjisini dışa boşaltılmayan saldırganlıktan alır.[1]

Aşağıdaki tartışmayı ölüm içgüdüsünün türeviyle, yani yıkım içgüdüsüyle sınırlayacağım. Freud bunun anlamı konusunda kuşkuya yer bırakmayacak kadar açıktır: insan, kötülüğe, saldırganlığa, yıkıcılığa, acımasızlığa yönelik doğuştan bir itkiye sahiptir. "Bütün bunların arkasındaki doğruluk kırıntısı (ki bu şiddetle inkar edilir), insanın, sadece saldırıya uğradığı zaman kendini savunan, nazik, dost canlısı, sevgiyi arzulayan yaratıklar olmadığıdır; derin bir saldırganlık arzusunun içgüdüsel donanımının bir parçası olduğu da kabul edilmelidir. Sonuçta komşusu onun için sadece muhtemel bir yardımcı veya cinsel nesne olmakla kalmaz, saldırganlığını doyurabileceği, iş kapasitesini sömürebileceği, rızası olmadan cinsel olarak kullanabileceği, mallarını yağmalayabileceği, küçük düşürebileceği, acı çektirebileceği, işkence edebileceği, öldürebileceği birisi de olur. Homo homini lupus [Lat. "insan insanın kurdudur"]; yaşamındaki ve tarihindeki olanca kanıt karşısında buna karşı çıkacak cesareti kim bulabilir ki?"[2] "İnsanlar arasındaki her türlü sevecenlik ve sevgi ilişkisinin temelinde nefret yatar." "Nesnelerle ilgili nefret, sevgiden daha eskidir."[3]

Gelişmenin ilk evresi olan "oral" evrede bu, nesneyle birleşme [nesneyi içine alma], yani varlığına son verme eğiliminde ortaya çıkar. "Anal" evrede nesneyle olan ilişki, nesneyi kontrol etme veya ona egemen olma eğilimleri tarafından belirlenir; bu, nefretten kolay kolay ayırdedilemeyecek bir tutumdur. Sadece "örgensel" düzeyde sevgiyle nefret karşıtlar çifti gibi gözükür.

1 *Bkz.* XIII. Bölüm, Süper Ego Kavramı.
2 Sigmund Freud, *Civilization and Its Discontents.*
3 Sigmund Freud, "Tribe und Triebschicksale," *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* (1915).

Freud, bu varsayıma yönelik duygusal tepkileri tahmin etmiş ve buna karşılık insanın doğası gereği iyi olduğuna inanmayı tercih ettiğimizi söylemiştir. Ne var ki bu tarz bir tartışmaya girişerek, insanın doğası gereği yıkıcı olduğu iddiasına karşı geliştirilebilecek bir tartışmanın, bunun tersini, yani insanın doğası gereği iyi olduğunu iddia etmeyi gerektirmediğini görememiştir. Freud ayrıca yıkım içgüdüsü varsayımının duygusal olarak insanlara çekici gelebileceğini, çünkü bunun onları sorumluluk ve suçluluk duygularından ve yıkıcı dürtülerinin gerçek nedenleriyle yüzleşme zorunluluğundan kurtarabileceğini de görememiştir. Önemli olan sorun, bu varsayımdan hoşlanıp hoşlanmadığımız değil, bunun psikoloji bilgimize uygun olup olmadığıdır.

Freud'un varsayımında karşı çıkılan nokta, insanın düşmanca, yıkıcı ve acımasız olabileceğini söylemesi ya da bu tepkilerin ölçüsü ve sıklığı değil, eylemde ve fantezide ortaya çıkan yıkıcılığın içgüdüsel olduğunu söylemesidir. Yıkıcılığın ölçüsü ve sıklığı, bunun içgüdüsel olduğunu *kanıtlamaz.*

Varsayımdan, düşmanlığın her durumda ortaya çıkacağı, "kışkırtma beklediği," "bu doyumdan," yani "düşmanlığı boşaltma doyumundan" yoksun bırakıldığımız taktirde kendimizi rahatsız hissettiğimiz anlamı çıkar. Dolayısıyla tartışılması gereken sorun, yeterli neden olmaksızın düşmanca veya yıkıcı olup olmadığımızdır. Eğer düşmanca olmak için yeterli neden varsa, eğer düşmanlık duruma yönelik uygun bir tepkiyse, ölüm içgüdüsü varsayımını destekleyebilecek en küçük kanıt bile ortadan kalkar.

Yüzeyden bakıldığında Freud'un, kışkırtmanın gerektirdiğinden daha fazla düşmanlık veya acımasızlık olduğu inancını destekler çok şey söylenebilir. Bir çocuğa, onun tarafında herhangi bir kışkırtma olmaksızın acımasızca davranılabilir; birisi, hiç neden yokken meslektaşının kişiliğini veya başarılarını aşağılayabilir; bir hasta önemli ölçüde yardım almasına rağmen düşmanca olabilir; bir çete, çete üyelerinin kurbanlardan herhangi bir zarar görmemiş olmasına rağmen, acımasız eylemlerin çekimine kapılabilir.

Ancak dış kışkırtmayla sergilenen düşmanlık arasında çoğu durumda bir orantısızlık olmasına rağmen, düşmanlık için her zaman yeterli neden bulunup bulunmadığı sorusu cevapsız kalır. Bu soruya cevap verebilecek en doğru malzeme psikanalitik terapiden elde edilebilir.

Entellektüel düzlemde yardım aldığını kabul etmesine rağmen, hastanın analisti en haince yollardan küçümseyebileceğine kuşku yok. Analistin ününü yıkmayı arzulayabilir, hatta buna kalkışabilir. Analistin çabalarına, onu yanlış yöne sevkedeceği, zarar vereceği, onu kullanacağı yolundaki kaba kuşkularla tepki verebilir. Analist, bu düşmanlığı haklı çıkaracak hiç bir şey yapmadığına inanır. Elbette gerekli beceri veya sabırdan yoksun olabilir; konuyla ilgisiz yorumlar yapmış da olabilir. Ama hiç bir hata yapmasa bile (daha sonra geriye dönüp bakıldığında hastanın da analistin de kabul ettiği gibi), olanca düşmanlığı analiste boşaltmaya devam edebilir. Bu durumda bu, dışarıdan kışkırtılmayan düşmanlığa iyi bir örnek olacaktır.

Ama gerçekten böyle midir? Psikanalitik durumun eşsiz avantajını (karşıdaki insanda olup bitenleri son derece doğru olarak görmemizi mümkün kılan avantajını) kullanarak, kesinlikle olumsuz bir cevap verebiliriz. Durumun özeti, hastanın düşmanlığının savunmacı ve kendini yaralanmış ve tehlikede hissetme derecesiyle kesinlikle orantılı olmasıdır. Hasta, örneğin duyarlı bir gurur temelinde analiz sürecinin tamamını sürekli bir küçük düşme olarak algılayabilir. Veya psikanalizden alması gerekenler konusunda öylesine yüksek beklentileri olabilir ki karşılaştırınca kendini aldatılmış ve engellenmiş hisseder. Ya da kaygısı nedeniyle aşırı miktarda sevecenliğe ihtiyaç duyabilir ve analistin onu sürekli reddettiğine, hatta ondan iğrendiğine inanabilir. Veya kusursuzluğa ya da sınırsız başarılara yönelik kendi amansız isteklerini analiste yansıtabilir ve analistin ondan imkansızı beklediğine veya onu haksız yere eleştirdiğine inanabilir. Bu durumda düşmanlığı, gerçek haliyle değil, hastanın hissettiği şekliyle analistin davranışına yönelik mantıklı ve uygun bir tepkidir.

Düşmanlığın veya acımasızlığın nedensiz gibi gözüktüğü

diğer birçok durumda da benzer bir sürecin geliştiğini varsaymak pek yanlış olmayacaktır. Peki ya acımasızlığın saldırganla pek ilgisi olmayan bir kurbana yöneldiği durumlar için ne diyebiliriz? Örneğin bir hayvana eziyet eden bir çocuğu ele alalım. Burada sorun, daha önce çevrenin söz konusu çocukta güçlü olanlara karşı dile getiremeyeceği güçsüz bir öfkeyi ve nefreti ne ölçüde yarattığıdır. Aynı soruya küçük çocukların sadistik fantezileriyle ilgili olarak da cevap verilmelidir: bu düşmanlığın, çevrenin kışkırtıcı etkisine yönelik bir tepki olmadığının kanıtlanması gerekir; ya da pozitif açıdan ortaya koymak gerekirse, sadistik davranışların ve fantezilerin, kendilerine karşı sıcak ve saygılı davranıldığı için kendilerini mutlu vè güvende hisseden çocuklarda da ortaya çıkıp çıkmadığının gösterilmesi gerekir.

Analitik uygulamada, yıkım içgüdüsü varsayımıyla çelişiyor gibi gözüken başka bir deneyim daha vardır. Psikanaliz kaygıyı ne kadar serbest bırakırsa, hastanın kendine ve başkalarına karşı sevecenlik ve samimi bir hoşgörü duyma kapasitesi de o kadar artar. Artık yıkıcı değildir. Ama eğer yıkıcılık içgüdüselse nasıl ortadan kalkabilir? Her şey bir yana, mucize yaratamayız. Freud'un teorisine göre, analiz edilen bir hastanın yaşamdan daha fazla doyum alması ve o güne kadar "süperegoda" yoğunlaşan içe dönük saldırganlığın dış dünyaya yönelmesi gerekir. Daha az mazoşistik olmasına karşılık başkalarına karşı daha yıkıcı olacaktır. Ama gerçekte başarılı bir analizden sonra olan şey, hastanın daha az yıkıcı olmasıdır. Burada ölüm içgüdüsüne inanan analist, hastanın davranışlarında ve fantezilerinde başkalarına karşı gerçekten de daha az yıkıcı olmasına rağmen, analizden önceki durumuna kıyasla kendini daha iyi ortaya koyabildiğini, kendi haklarını savunabildiğini, sahip olmak istediği şeyler için çalıştığını, makul isteklerde bulunduğunu, durumu daha iyi kontrol edebildiğini söyleyerek itiraz edecektir; bütün bunlar sık sık daha "saldırgan" olmak olarak tanımlanır ve bu "saldırganlık" da yıkım içgüdüsünün amacı engellenmiş bir dışavurumu olarak değerlendirilir.

Gelin bu itirazı ve dayandığı önermeyi inceleyelim. Bana öyle geliyor ki bu önerme, sevecenliğin, cinsel itkilerin amacı engel-

lenmiş dışavurumu olduğu önermesiyle aynı yanılsamayı içermektedir. İçinde biriken bastırılmış düşmanlığıyla nevrotik bir insan için, kibrit istemek gibi her türden kendini ortaya koyma edimi, gerçekten de saldırganca bir eylemi temsil edebilir ve bu nedenle sigarasını yakmak için kibrit istemekten aciz olabilir. Ama bundan, her türlü "saldırganlığın," ki ben buna kendini ortaya koyma demeyi tercih ederim, amacı engellenmiş bir yıkıcılık olduğu sonucu çıkar mı? Bana öyle geliyor ki her türlü kendini ortaya koyma edimi, yaşama ve kendine yönelik olumlu, taşkın, yapıcı bir tutumun dışavurumudur.

Son olarak Freud'un varsayımı, düşmanlığın veya yıkıcılığın nihai güdüleniminin yoketme dürtüsünde yattığı anlamını içermektedir. Böylece Freud, yaşamak için yokettiğimiz inancının tersini savunur: yoketmek için yaşarız. Yeni bir içgözlemin, farklı bir açıdan bakmayı öğretmesi halinde eski bir inançtaki hatayı görmekten kaçınmamamız gerekir; ancak burada durum bu değildir. Yaralamak veya öldürmek istiyorsak, bunu yapmamızın nedeni tehlikede olmamız, küçük düşürülmemiz, kötüye kullanılmamız, ya da kendimizi böyle hissetmemizdir; reddedilmemiz ve haksız muamele görmemiz veya böyle hissetmemizdir; bizim için hayati önemi olan arzularımızın engellenmesi veya böyle hissetmemizdir. Yani yoketmek istiyorsak, güvenliğimizi veya mutluluğumuzu ya da bize öyle gelen şeyi savunmak içindir. Genel anlamda konuşacak olursak, yıkım uğruna değil, yaşam uğruna yok ederiz.

Yıkım içgüdüsü teorisi, temelsiz olmasının ve gerçeklere ters düşmesinin yanısıra, sonuçları itibarıyla da son derece zararlıdır. Psikanalitik terapi açısından bu, düşmanlığını dile getirme konusunda hastayı özgürleştirmenin kendi içinde bir amaç olduğu anlamına gelir, çünkü Freud'un iddiasına göre yıkım içgüdüsü doyurulmayan insan kendini rahatsız hisseder. Suçlamalarını, benmerkezcil isteklerini, intikam dürtülerini bastıran hastanın, bu dürtülerin dile getirilmesinin bir rahatlama yaratacağı doğrudur. Ama analistlerin Freud'un teorisini ciddiye alması halinde, yanlış bir vurgulama ortaya çıkacaktır. Asıl iş bu

dürtülerin dile getirilmesini sağlamak değil, nedenlerini anlamak ve altta yatan kaygıyı gidererek, buna duyulan ihtiyacı ortadan kaldırmaktır. Ayrıca bu teori, temelde yıkıcı olan şeyle temelde yapıcı olan kendini ortaya koyma arasında varolan karışıklığın devam etmesine de katkıda bulunur. Örneğin bir hastanın bir insana veya davaya yönelik kritik tutumu, temelde bilinçsiz duygusal kaynaklardan gelen düşmanlığın bir dışavurumu olabilir; ama analist her eleştirel tutumun yıkıcı düşmanlık olduğunu düşünürse, bu olasılıkları dile getiren yorumlar, kendi eleştirel değerlendirme becerilerini geliştirme konusunda hastanın gözünü korkutabilir. Bunun yerine analist, düşmanca güdülenimlerle kendini ortaya koymaya yönelik çabalar arasındaki farkı ortaya koymalıdır.

Teorinin kültürel açıdan taşıdığı sonuçlar da aynı ölçüde zararlıdır. Bu, dost canlısı ve barışsever insanlardan oluşan kültürlerle karşılaşan antropologların, düşmanca tepkilerin bastırıldığını varsaymasına yol açar. Böyle bir varsayım, yıkıcılığı yaratan özgün kültürel koşulları araştırma çabalarını felç edecektir. Bu ayrıca bu koşulları değiştirme çabalarını da felç edecektir. Eğer insan doğuştan yıkıcıysa ve bu nedenle mutsuzsa, daha iyi bir gelecek için mücadele etmenin ne anlamı olabilir ki?

Sekizinci Bölüm

ÇOCUKLUĞUN ÖNEMİ

FREUD doktrininin en kapsamlı önermelerinden birisi, onun evrimci-mekanistik düşüncesi olarak tanımladığım şeydir. Kısaca tekrarlamak gerekirse, bu tür bir düşünce, bugünün dışavurumlarının, geçmiş tarafından şartlandırılmakla kalmadığını, geçmişten başka hiç bir şey içermediği; başka bir deyişle geçmişin bir tekrarı olduğu anlamına gelir. Bu önermenin teorik formülasyonu Freud'un, bilinçaltının zamansızlığı [zamandan bağımsızlığı] savında ve tekrarlama zorlanımı hipotezinde yatmaktadır.

Bilinçaltının zamansızlığı kavramı, çocuklukta bastırılan korkuların ve arzuların ya da bütün deneyimlerin, bastırma nedeniyle bugünün sürekliliğinden koparıldığı, bireyin gelişimine katılmadığı ve sonraki deneyimlerden veya gelişmeden etkilenmediği anlamına gelir. Bunlar, şiddetini ve özgün niteliğini aynen korur. Bu doktrin, mağaralara kapanan ve çevrelerindeki yaşam devam ederken yüzyıllarca olduğu gibi kalan insanlara ilişkin mitlerle karşılaştırılabilir.

Bu teori, klinikteki saplantı kavramının temelidir. Bir insanın, yaşamın ilk yıllarında çocuk için büyük bir duygusal önem kazanması halinde, söz konusu kişiye yönelik duyguların temel kısımları bastırılır ve çocuk ona bağlı kalabilir. Örneğin oğlan çocuğu annesine yönelik arzularını ve buna bağlı olarak babasına yönelik kıskançlığını ve korkusunu bastırmışsa, bu arzular yetişkinliğinde de aynı şiddette etkili olabilir. Bunlar onun kadınlardan hepten uzak durmasına, yaşlı bir kadınla evlenmesine, sadece evli kadınlarla ilişki kurmak istemesine, ya da Freud'un erkeğin aşk yaşamındaki bölünme dediği şeyi geliştirmesine neden olabilir. Bu sonuncuyla Freud, erkeğin, hayran olduğu bir kadını cinsel olarak arzulayamamasını, buna karşılık küçümsediği kadınların, örneğin fahişelerin cinsel çekimine kapılmasını kastediyor. O bu olguyu anne saplantısının doğrudan bir

sonucu olarak açıklıyor; burada iki kadın tipi, annenin farklı imajlarını temsil ediyor: birisi cinsel olarak arzulanan, diğeri ise sadece kutsanan anneyi.

Bir saplantı sadece çocukluk ortamındaki bir insanla değil, libido gelişmesinin evrelerinden birinin tamamıyla ilgili olabilir. Kişinin, diğer açılardan gelişmesine karşın, "cinsel" arzuları örgensellik öncesi arayışlar üzerinde odaklaşmış olarak kalır. Örneğin bu saplantı, yapısal etkenler veya memeden kesme ya da mide bağırsak rahatsızlıklarından gibi kazara deneyimlerden ötürü oral libidoyla ilgili olabilir. Bu durumda çocuk, yeni bir bebeğin doğması halinde yemek yemeyi reddedebilir; daha sonra yeme konusunda açgözlü olabilir; annenin eteklerine sarılabilir; erğenliğinde eğer bir kızsa, erkeklerden çok şekerlemeyle ilgilenebilir; daha sonra kusma veya içki içme gibi nevrotik semptomlar geliştirebilir; diyet sorunu aşırı önem kazanabilir; başkalarını yutma konulu rüyalar görülebilir; doyumsuz bir sevecenlik ihtiyacına karşılık cinsel yaşamda soğukluk gelişebilir.

Saplantı kavramının altında yatan klinik gözlemlerin öncü bir yapısı vardır; bu, psikanalizin eleştirmenleri tarafından çoğunlukla yeterince anlaşılmamıştır. Tartışma götürür noktalar yorumlarla ilgilidir. Bu sorunlar daha sonra tekrarlama zorlanımı ve aktarım kavramıyla ilişkili olarak tartışılacaktır.

Bilinçaltının zamansızlığı görüşü, saplantı kavramına yol açmıştır; ancak bu görüş tekrarlama zorlanımı hipotezinde zaten vardır. Bu sanki tekrarlama zorlanımı için örtülü bir önkoşulu temsil eder. Örneğin Freud, anneye yönelik özgün bağlanmanın gelişmenin tamamında bütünsel bir etken olduğuna inanmış olsaydı, belli bir dışavurumun, söz konusu kompleksin sadece bir tekrarı olduğunu varsayması anlamsız olacaktı. Sadece bu kompleksin yalıtılmış ve olduğu gibi kaldığını varsayarak benzer türden sonraki bağlılıkları bu ilkinin tekrarı olarak değerlendirebilmiştir.

Tekrarlama zorlanımı kavramı özetle ruhsal yaşamın sadece haz ilkesiyle değil, daha temel bir ilkeyle düzenlendiği anlamına gelir: içgüdülerin, zaten yaşanmış olan deneyimleri veya tepki-

leri tekrarlama eğilimi. Freud bu eğilimin kanıtlarını aşağıdaki verilerden çıkarıyor.

Birincisi, çocuklar, tıbbi muayene veya ameliyat gibi nahoş deneyimler de olsa, önceki deneyimleri tekrarlamaya yönelik belirgin bir eğilim sergiler. Ayrıca masalların, aynen daha önce anlatıldığı şekilde tekrar anlatılmasında ısrar ederler.

İkincisi, travmatik nevrozlarda sık sık, travmatik [yaralayıcı] olayın ayrıntılı olarak tekrar yaşandığı rüyalar ortaya çıkar. Bu rüyalar, başka türlü fantezi yaşamında işleyen arzu giderici düşünmeyle çelişiyor gibidir, çünkü travmatik olaylar acı vericidir.

Üçüncüsü, Freud'a göre hasta analitik ortamda acı da olsa eski deneyimlerini tekrarlar. Freud, analitik ortamdaki hastanın çocukken arzuladığı hedeflere ulaşmaya çalışmasının haz ilkesi temelinde anlaşılır olduğunu söylüyor. Ne var ki hastalar acı verici deneyimleri de tekrarlama zorlanımı altında gözüküyor. Örneğin bir hasta analist tarafından reddedilme duygusunda ısrar edebilir ve bu yolla ebeveyni tarafından reddedilmesine ilişkin acı deneyimi tekrarlayabilir. Çocukluğunda, kendini perişan hissettiği bir zamanda haklı olarak beklediği yardımı alamayan bir hasta daha karmaşık bir örnek sağlar. Örneğin bademcikleri şişmiş, yüksek ateşle yatarken, aynı odada uyuyan annesi ona istediği kompresi vermemiştir. Analitik ortamda bu hasta ona sunulan yardımı ne görür, ne de kabul eder ve sanki aynı çocukluk ortamındaymış gibi, sanki hâlâ perişanmış da hiç kimse ona yardım etmiyormuş gibi davranır.

Dördüncüsü, birçok insan yaşamlarının akışı boyunca oldukça belirgin tekrarlanan deneyimler yaşar. Başından üç evlilik geçen bir kadın, üçünde de iktidarsız bir erkekle evlenmiş olabilir. Bir insan, başkaları için özveride bulunup karşılığında nankörlük almak gibi aynı deneyimi tekrar tekrar yaşayabilir; aynı puta tekrar tekrar tapıp her seferinde hayal kırıklığına uğrayabilir.

Gelin bu verilerin geçerliliğini değerlendirelim. Çocukların tekrarlamacı oyunlarını Freud'un kendisi de inandırıcı bir kanıt olarak görmez, çünkü çocukların, oyunlarında acı verici dene-

yimleri tekrarlayarak, gerçeklikte pasifçe katlanmak zorunda kalacakları nahoş durumlarla başa çıkmayı arzulayabileceğini kabul ediyor. Rüyalarda tekrarlanan travmatik olaylar için Freud başka bir açıklama daha düşünüyor: mazoşistik itkilerin işleyişi. Ancak bu olasılık, onun için tekrarlama zorlanımı varsayımını hepten geçersiz kılacak kadar önemli değildir; ama bana göre bu varsayımı geçersiz kılar.

Bir insanın yaşamındaki tekrarlanan acı verici deneyimlere gelince, bir insandaki bazı itkilerin ve tepkilerin mutlaka tekrarlanan deneyimler yaratacağını[1] düşünürsek, bunları, mistik bir tekrarlama zorlanımı varsayımına gerek kalmaksızın kolayca anlarız. Örneğin kahramanlara tapınmaya yönelik bir eğilimi, bireyin hırsının arkasından gitmeye korkmasına neden olacak kadar yıkıcı bir yapıya sahip acımasız hırs gibi çatışan itkiler belirliyor olabilir; ya da başarılı insanlara hayran olma, onları sevme ve kendisi bir şey yapmaksızın onların başarısına katılma eğilimi ile onlara yönelik aşırı ölçüde yıkıcılık itkileri ve gizli kıskançlık birarada olabilir. Böyle bir insanın, ya putlar bulup hayal kırıklığına uğramak, ya da kasıtlı olarak önce insanları putlaştırıp sonra yıkmak gibi tekrarlanan deneyimler yaşamasını anlamak için bir tekrarlama zorlanım varsayımına başvurmaya gerek yoktur.

Freud'un bu varsayım için bulduğu en inandırıcı kanıt, hastaların analitik ortamda zorlanımlı bir şekilde çocukluk deneyimlerini tekrarlamalarıdır. Ona göre hasta, çocukluğunun deneyimlerini "yorucu bir düzenlikle" tekrarlamaktadır. Daha sonra aktarım sorununu ele alırken bu varsayımın da tartışmaya açık olduğunu göreceğiz.

Freud, tekrarlama zorlanımı hipotezini, aynı kategoriye ait olan saplantı, gerileme ve aktarım teorilerinden sonra geliştirmiştir. Bu ona klinik deneyimden çıkarılan teorik bir formülasyon gibi gözükmüş olsa gerek. Ne var ki gerçekte deneyimin

1 McDougall, *Psychoanalysis and Social Psychology* (1936) adlı eserinde bu tartışmayı geliştirmiştir.

kendisi de, ya da gözlemlerine ilişkin yorumları da zaten tekrarlama zorlanımı kavramında dile getirilen aynı felsefi önermeyle belirlenmiştir.

Dolayısıyla Freud'un tekrarlama zorlanımı teorisini kanıtlamayı başarıp başaramadığını görmek o kadar önemli değildir. Önemli olan, psikanalitik düşüncenin, teorilerin oluşumunun ve terapinin bu tür bir yaklaşımdan nasıl etkilendiğini anlamaktır.

Her şeyden önce tekrarlama zorlanımı teorisinin temsil ettiği düşünce tarzı, çocukluk etkenlerine verilen önemin derecesini açıklar. Eğer sonraki deneyimler geçmiştekilerin bir tekrarıysa, geçmişe ilişkin ayrıntılı bir bilginin, bugünün anlaşılması için büyük bir önem taşıması gerekir. Bu durumda her türlü çocukluk anısını, hastanın çağrışımlarındaki en değerli malzeme olarak değerlendirmek yerinde bir davranış olacaktır. Ve ne kadar eski anıların tekrar ortaya çıkarılabileceğini tekrar tekrar tartışmak mantıklı olacaktır. Bugünkü dışavurumlardan, eski durumu yeniden oluşturmak [canlandırmak] daha da önemli olacaktır.

Ortalama erişkinden hissetmesi ve düşünmesi beklenen şeylerden oluşan ussal tabloya uymayan bütün eğilimlerin neden çocuksu olarak değerlendirildiğini de anlayabiliriz. Tekrarlama zorlanımı varsayımı olmasaydı örneğin yıkıcı bir hırsın, cimriliğin, ya da çevreye yönelik aşırı isteklerin, neden çocuksu eğilimler olarak değerlendirilmesi gerektiğini kavramak zor olurdu. Bunlar, sağlıklı bir çocuğa yabancı şeylerdir ve sadece zaten nevrotik olan çocuklarda gözlenir. Ama ilk ikisi türünden eğilimler anal-sadik evrenin, üçüncüsü türünden eğilimler de çocuksu çaresizliğin veya narsistik evrenin türevleri olarak değerlendirilirse, çocuksu olarak adlandırılmaları anlaşılır olur.

Son olarak, terapinin en önemli beklentilerinden birisini, yani daha önce anılan ve hastanın, çocukluk deneyimleriyle ilişkilerini kavradığı zaman bugünkü ilişkilerini anlayacağı, söz konusu çocukluk eğilimlerinin farkına varmasının, eski ve erişkin görüşlerine ve arayışlarına uymayan şeyler olarak bunları reddetmesini mümkün kılacağı beklentisini anlayabiliriz. Ayrıca,

çocukluk dönemi ortaya çıkarılıp anlaşılmadığı sürece hastanın iyileşmiş sayılmamasıyla tutarlı olduğunu da görürüz.[1]

Özetle, psikanalizin neden bir genetik (köken) psikolojisi olduğunu ve tekrarlama zorlanımı teorisinin temsil ettiği düşünce tarzını izlediği sürece böyle kalacağını artık anlayabiliriz. Bugünün tutumlarıyla geçmiş deneyimler arasında gerçekten de belirgin benzerlikler olduğunu varsaysak bile bu düşünce tarzı bazı ciddi eleştirilere açıktır.[2]

Gelin, haksız muamele gördüğüne, itildiğine, aldatıldığına, kullanıldığına, nankörce veya saygısızca muamele gördüğüne kolayca inanan bir hanım hasta örneğini ele alalım ve durumun dikkatli bir analizi, hastanın ya nispeten önemsiz kışkırtmalara abartılı tepki verdiğini, ya da haksız muamele görme duygusunun, durumu yanlış değerlendirmesinden kaynaklandığını göstermiş olsun. Çocukluğunda gerçekten de haksız muamele görmüştür. Güzel, benmerkezcil bir annenin ve tercih edilen bir kızkardeşin gölgesinde büyümüştür. İçerlemesini doğrudan dile getirememiştir, çünkü annesi hep kendini haklı gören ve kör tapınmadan başka hiçbir şeye göz yummayan bir kadındır. Ayrıca, haksız muameleye içerlediği için alaya alınmış, kurban rolü oynadığı için dalga geçilmiştir.

Dolayısıyla geçmiş tutumlarıyla şimdikiler arasında açık bir benzerlik vardır. Bu türden benzerlikler sık sık gözlenebilir; bunları gözlemeyi öğrenmemizi Freud'a borçluyuz. Çocukken şımartılmışsa yetişkinlikte başkalarından aşırı isteklerde bulunur; çocukken istediği şeylerin sadece boyun eğerek elde edilebileceğini görmüşse erişkinlikte bir boyun eğme tutumu ve bu-

---

1 Bu düşünce tarzını örnekleyen küçük bir hikaye anlatmak istiyorum. Yurt dışında analiz edilen Amerikalı bir kız, analize devam etme arzusuyla beni görmeye gelmişti. Ne tür bir rahatsızlığı olduğunu, ortadan kalkmayan semptomlarının ne olduğunu öğrenmek ümidiyle neden analiz istediğini sordum. Ama o, yaşamının ilk beş yılını hâlâ hatırlayamadığını söyledi. Sık sık, çocukluk anılarının ortaya çıkarılmasının kendi içinde bir amaç olduğu varsayılır; oysa bu gerçekte bugünün anlaşılması amacına yönelik bir araçtır.

2 *Bkz.* Otto Rank, David Levy, Fredrick Allen, F. B. Karpf, A. Adler, A. C. Jung ve diğerleri tarafından bu çizgide yapılan eleştiriler.

nun karşılığında ilgi ve bakım alma beklentisi geliştirmiştir. Ama çocukluk tutumları neden bazen erişkinlikte de devam eder? Her şey bir yana, çoğu insan bunlardan kurtulur. Eğer kurtulamamışsa, nedenlerini aramamız gerekir. Dolayısıyla sorun, mevcut kişilik yapısındaki hangi etkenlerin, farklı bir şekilde de olsa, geçmişte geliştirilen tutumların devamını sağladığıdır. Bu soru, sadece kavrayış açısından değil, ayrıca ve özellikle tedavi bakış açısından büyük bir öneme sahiptir; çünkü terapik değişme bu etkenleri bilmemize ve kontrol etmemize bağlıdır. Buna Freud'un verdiği cevap tekrarlama zorlanımı hipotezidir. Yukarıda anılan örneğe dayanarak, sonraki deneyimlerin özünde eskilerin bir devamı olup olmadığını inceleyelim.

Hastanın çocukluk durumu konusunda pek bir şey bilmediğimizi varsayacağız. Onun bu konuda bize söyledikleri, mutlu bir çocukluğu ve hayranlık duyulan bir annesi olduğu yolundadır. Freud, çocukluk ortamı konusunda yok denecek kadar az bir bilgiyle bile, bugünkü tepkilerden o ortamı tekrar oluşturabileceğimizi [canlandırabileceğimizi] söyleyecektir. Bu öneriyi izleyerek, yukarıda belirtilen doğru tabloya ulaştığımızı varsayalım. Hasta, çocukluğunda kötü muamele görmüş olması gerektiği yolundaki savımızdan cesaret alarak, bu yeniden oluşturma [canlandırma] işinde bize yardım edecektir. Ama muhtemelen isteksizce yardımcı olacaktır, çünkü yeniden oluşturma sürecinin tamamı, anneye yönelik eski içerlemeyi su yüzüne çıkarma anlamına gelmektedir. Bu çalışma sırasında, eski tepkilerin bir tekrarı olarak hastanın yeni bir özgünlüğünü daha anlarız: başkalarına yönelik içerlemesini onlara hayranlık duyarak gizleme eğilimi. Annesiyle olan ilişkisinde böyle davranmıştır; daha sonra kocasıyla ve başkalarıyla olan ilişkilerinde de böyledir.

Bu noktaya kadar klinik veriler Freud'un teorik formülasyonunu destekler. Geçmişin yeniden kurulmasının geçerli olabileceği, örneğin birçok durumda üçüncü şahıslar tarafından doğrulanabileceği yolunda psikanalitik literatürde sık sık rastlanan savlar, çok iyi kanıtlanmıştır. Ne var ki ulaştığımız yeniden oluşturma, bugünün geçmişin bir tekrarından başka bir şey olmadığı savını kanıtlamaz. Hastanın bu yeniden oluşturma [geç-

mişi yeniden kurma] işinden ne kazandığını soralım. Kuşkusuz, çocuklukta yaşadığı zorluklara ilişkin doğru bir tablo elde etmiştir. Ama bu kendi içinde bir amaç olmadığı için bir soru daha sormamız gerekir: geçmişe ilişkin bu gerçekçi tabloyu elde etmenin ona ne yararı var?

Tekrarlama zorlanımı varsayımına göre cevap şematik olarak şöyle bir şey olacaktır: hasta, bugünkü tepkilerinin eski [modası geçmiş] olduğunu; gerçekliğin, eskiden olduğu gibi bu tepkileri gerektirmediğini; farkında olmadan, eski tepkilerini tekrarlama zorlanımı altında olduğunu kavrayacak ve bu bilgi krizin aşılmasına yardımcı olacaktır, çünkü hastanın gerçekliği olduğu gibi görmesini ve buna uygun davranmasını sağlayacaktır.

Sık sık bu sonuca ulaşılamaması Freud'un varsayımına karşı bir kanıt değildir. Neden bazı hastaların iyileşirken bazılarının iyileşmediği konusunda henüz pek bir şey bilmiyoruz. Hasta da analizde ele alınmayan diğer etkenler nedeniyle aynı tür tepkiler vermeye devam edebilir. Son olarak, bazı hastalarda tekrarlama zorlanımı öylesine büyük bir güç uygular ki bunun farkına varılmasıyla kırılamaz.

Ama tedavideki başarısızlıkların bir teoriye karşı kanıt olmamasına karşın, bunların sıklığı, teorik beklentilerin yanlış, ya da en azından eksik olup olamayacağı sorusunun sorulmasını gerektirir. Şimdiki nevrotik tepkilerin modası geçmiş, gerçeklikte temeli olmayan tepkiler olduğunu varsayımını ele alalım. Bu doğru mudur? Hasta için gerçeklik nedir?[1] Freud, bugünkü tepkilerin gerçeklikte temeli olmadığını söylerken, bunların çevre tarafından kışkırtılmadığını [uyarılmadığını] kastediyor. Ama gerçekliğin, o kadar gerçek olan bir yanı daha vardır: hastanın kendi kişilik yapısı. Ve gerçekliğin bu yanı Freud'un varsayımlarında tamamen gözardı edilmiştir. Başka bir deyişle o, kişinin gerçek kişiliğinde aynen davrandığı şekilde davranmasını zorunlu kılan etkenler olup olmadığını dikkate almamıştır.

Yine şematik olarak ortaya koyacak olursak, ortamda, tepkilerin ortaya çıkmasına neden olan çeşitli etkenler buluruz. Ço-

1 *Bkz.* Lawrence K. Frank, "Facing Reality in Family Life," *Mental Hygiene* (1937).

cukluğundaki elverişsiz ortamın tamamı temelinde (yukarıda anılan etkenlere ek olarak, bazı korkutucu olaylar, boyun eğmediği taktirde gerçekten de öldürüleceğinden korkmasına neden olmuştur), alçakgönüllülükte, geride kalma ve görüşlerin veya çıkarların çatıştığı durumlarda başkalarının isteklerinde veya düşüncelerinde haklı olduğunu ve kendisinin hatalı olduğunu düşünme eğiliminde dile gelen zorlanımlı bir dikkati çekmeme tutumu geliştirmiştir.[1] Yüzeyin altında derinlemesine bastırılan yaygın ve yoğun istekler gelişmiştir. Bunların varlığı, bugünkü tepkileri üzerinde yapılan iki gözlemden tahmin edilebilirdi: birincisi, kendisi için eğitim, sağlık, vb. temelinde ihtiyaç duyma temelinde haklı göremeyeceği bir şey istediği zaman kaygılanıyordu; ikincisi ise sık sık, bazı gizli istekleri gerçekleşmediği, onun için bir şeyler yapılmadığı, rekabet ortamlarında birinci olmadığı, başkalarının arzularına boyun eğdiği veya başkaları onun dile gelmeyen arzularına boyun eğmediği zamanlarda gelişen güçsüz bir öfkeyi gizleyen yorgunluk nöbetleri yaşıyordu. Varlıklarından tamamen habersiz olduğu bu istekler hem çok katı, hem de tamamen benmerkezcildi, yani, başkalarının ihtiyaçlarını dikkate almıyordu. Bu son özellik, başkalarıyla genelde bozuk olan ilişkilerinin bir parçasıydı ve bunu da yüzeydeki ayrım gözetmeyen bir "insanlar hoştur" tutumuyla gizliyordu.

Böylece epeyce çalışma sonucu şu tabloyu elde ettik: kendine yönelik katı, benmerkezcil istekler ve bunların gerçekleşmemesi durumunda ortaya çıkan öfke. Yaratılan öfkenin, başkalarına düşmanlığı ve güvensizliği ve dolayısıyla benmerkezcilliği artırması ölçüsünde bir kısır döngünün iş başında olduğunu anladık.

Daha önce de belirtildiği gibi, öfkesi öfke olarak yaşanmıyor, felç edici bir yorgunlukla gizleniyordu. Bunu dile getiremezdi, çünkü başkalarından çok fazla korkuyordu ve yanılmaz birisi olma konusunda kesin kararlıydı. Ama bu içerlemenin bir kısmını dile getiriyordu. Bu, haklı bir temele oturtabildiği, kendi

1 *Bkz.* XV. Bölüm, Mazoşistik Olgular.

kafasında durumu kendine haksız muamele edilmiş gibi gördüğü zamanlarda oluyordu. Bu durumlarda bile içerleme öne çıkmıyor, yaygın bir kendine acımanın gölgesinde kalıyordu. Dolayısıyla haksız muamele görme duygusu, içerlemesini haklı bir temelde boşaltmasını sağlıyordu. Ama bu onun için daha önemli bir işlev kazanmıştı. Haksız muamele gördüğü duygusu yoluyla, bencilliğinin ve düşüncesizliğinin içerdiği onca şeyle, başkalarına yönelik istekleriyle yüz yüze gelme zorunluluğundan kaçıyordu: böylece kendisi konusunda, sadece iyi özelliklerin gösterildiği rötuşlu tabloyu koruyabiliyordu. Kendi içindeki birşeyleri değiştirmek zorunda kalmak yerine, sevildiğini ve istendiğini hissetmeyen birisi için değerli bir şey olan kendine acıma duygularına kapılabiliyordu.

Dolayısıyla hastanın haksızlığa uğradığını hissetme eğilimi göstermesinin nedeni geçmiş deneyimleri tekrarlama zorlanımı altında olması değil, mevcut kişilik yapısının onun için bu şekilde tepki vermeyi kaçınılmaz kılmasıydı. Ve bu nedenle bugünkü tepkilerinin gerçekliğe dayanmadığı varsayımı yeterince yardımcı olamazdı, çünkü bu doğrunun sadece yarısıdır ve hasta içinde işleyen ve bugünkü tepkilerini belirleyen dinamik etkenleri hesaba katmamaktadır. Terapideki en önemli iş bu etkenler üzerinde çalışmaktır. Bu sürecin hasta açısından içerdiği şeyler terapi sorunlarıyla ilgili olarak ele alınacaktır.

Pratikte genetik [kökenci] yöntem, yukarıdaki örnekte sunulandan daha az temel bir yapıda da olsa, daha başka hatalı sonuçlara da açıktır. Örneğimizde geçmiş tepkilerin yeniden oluşturulması geçerliydi; bunun canlandırdığı anılar hastanın kendi gelişimini daha iyi anlamasını sağlamıştı. Ama gerçek temellere ne kadar az dayandırılırsa veya ne kadar çok bir olasılık olarak kalırsa, bugünün davranışı için bir açıklama olarak geçmişin yeniden canlandırılması veya çocukluk anıları da o kadar az bir değer taşır. Doğal olarak her analist bunu farkeder. Ne var ki çocukluk anılarının ortaya çıkarılmasıyla ilerleme kaydedileceği yolundaki teorik beklenti bizi inandırıcı olmayan yeniden oluşturmalardan veya bulanık anılardan yararlanmaya özendirir, bu da bunların gerçek deneyimler mi yoksa sadece fantezi mi ol-

dukları konusunda çözümsüz bir kuşku yaratır. Çocukluğun gerçek tablosu bulanık olduğu zaman, siste ilerlemeye yönelik yapay çabalar, bir bilinmeyeni (yani bugünkü özgünlükleri), daha az bilinen bir şeyle (yani çocuklukla) açıklamaya yönelik bir girişime karşılık gelir. Öyle gözüküyor ki bu çabaları bırakıp, bir insanı gerçekten sürükleyen ve engelleyen gerçek [güncel] etkenler üzerinde odaklaşmak daha yararlıdır; çocukluğa ilişkin pek fazla bilgi olmasa da bu etkenleri düzenli olarak anlama şansı oldukça yüksektir.

Bu arada, bu yolla ilerlerken çocukluk konusunda öğrenilenler daha az değildir. Güncel hedefleri, güncel güçlükleri, güncel ihtiyaçları ve aldatmacaları daha iyi kavrama sürecinde geçmişi örten sis perdesi de dağılmaya başlar. Ancak geçmiş, onca zamandır aranan bir hazine olarak değil, sadece hastanın gelişmesinin anlaşılmasında memnuniyetle karşılanan bir yardım olarak değerlendirilir.

Genetik yöntemdeki bir başka hata kaynağı da güncel özgünlüklerle ilgili çocukluk deneyimlerinin, sık sık, herhangi bir şeyi açıklamayacak kadar yalıtılmış olması gerçeğidir. Örneğin karmaşık mazoşistik kişilik yapısının tamamını, acı yoluyla cinsel heyecanın duyulduğu bir olaya bağlamaya yönelik girişimler vardır. Freud'un ilk durum raporlarından bazılarında da ortaya konduğu gibi,[1] kaba travmatik olaylar elbete doğrudan iz bırakabilir. Ama tekrarlama zorlanımı kavramının içerdiği varsayımın bir sonucu olarak, bu tür ender olasılıklardan çok cömertçe yararlanılmaktadır. Sonraki geniş çaplı kişilik eğilimlerinin veya semptomların oluşmasından sorumlu olduğu söylenen bu yalıtılmış olayların cinsel bir yapıda olduğu (ebeveynlerin sevişmesini izleme, bir kardeşin dünyaya gelmesi, masturbasyon nedeniyle küçük düşürülme veya tehdit edilme gibi) varsayımı, libido teorisindeki önermelerden kaynaklanmaktadır.

Geçmiş duygusal deneyimlerin tekrarlanma eğilimi gösterdiği doktrini, özellikle gerileme ve aktarım doktrinlerini şekillendirmiştir. Bu doktrinlerin ortak böleni, geçmiş duygusal de-

1 Joseph Breuer and Sigmund Freud, *Studien über Hysteria* (1909)

neyimlerin bazı şartlar altında tekrar canlandırılabileceğidir. Aktarım konusu ayrıca tartışılacak. Gerileme doktrini ise libido teorisiyle kopmaz bir biçimde içiçe geçmiştir.

Hatırlayacağınız gibi libidonun gelişimi belli evrelerden geçer; oral, anal, fallik [kamış] evreleri tamamlayarak örgensel evrede doruğuna ulaşır. Her bir evrede belli kişilik eğilimleri ağır basar. Örneğin oral evrede şeyleri başkalarından alma beklentileri, başkalarına bağımlılık, kıskançlık, şekilsel birleşmeler [içine almalar] yoluyla özdeşim eğilimleri vardır. "Örgensel evre" ile düzenlenen ruhsal nitelikler konusunda pek bir şey söylenmiş değil, ancak öyle gözüküyor ki "örgensel evreye" ulaşılmasının çevredeki dünyanın gereklerine ideal adaptasyon (uyarlanma) olarak değerlendirilen şeyle çakıştığı varsayılıyor. Birisinin "örgensel evrede" olduğunu söylemek, istatiksel ortalama anlamında nevrotik değil, "normal" olduğunu söylemeyle eşdeğerdir.[1]

Ortalamadan kabaca ayrılan her eğilimin çocuksu olarak değerlendirilmesi bu doktrinle tutarlılık gösterir. Bir insan sürekli olarak normalden sapan bu tür özgünlükler sergilediği zaman bunlar, çocuksu bir düzeye saplanıp kalmanın dışavurumu olarak değerlendirilir. Kişi bunları pek fazla sorunlu olmayan bir süreçten geçtikten sonra geliştirirse bu durum bir gerileme olarak değerlendirilir.

Gerilemenin olduğu libido evrelerinin, farklı nevroz veya psikoz tiplerine özgü olduğu varsayılmaktadır. Melankolinin, oral evreye gerilemeyi temsil ettiği düşünülüyor, çünkü bu tür bir durumda sık sık yeme içmeyle ilgili zorluklar, yamyamlık rüyaları, açlıkla veya zehirlenmeyle ilgili korkular gözlenir. Melankoliye özgü olan öz-suçlamalar, bastırılan suçlamaların gerçek hedefi olan kişinin "içe yansıtılmasının" bir sonucu olarak görülür. Freud'a göre melankolik kişi sanki suçlanan kişiyi yutmuş gibi davranır ve suçlanan nesneyle özdeşleşmesi nedeniyle suçlamaları öz-suçlama gibi gözükür.

1 W. Trotter (*Instincts of the Herd in Peace and War*, 1915), psikanalitik literatürdeki normali istatiksel ortalamayla özdeşleştirme eğilimine dikkati çeker.

Saplantı nevrozları anal-sadik evreye gerileme olarak değerlendirilir. Bu yorumun altında yatan gözlemler, saplantı nevrozlarında sık sık rastlanan düşmanlık, acımasızlık, inatçılık, temizlik takıntısı, düzenlilik, dakiklik gibi eğilimlerdir.

Şizofrenik psikozlar gelişmenin narsistik evresine gerileme olarak değerlendirilir. Bu, şizofrenik insanların gerçeklikten uzaklaştığı, benmerkezcil olduğu ve sık sık açık veya gizli görkemlilik düşünceleri olduğu gözlemine dayanmaktadır.

Gerileme her zaman libido örgütlenmesinin tamamıyla ilgili değildir; sadece ensest içeren eski sevgi nesnelerine dönüş de olabilir. Bu gerileme türü histeriye özgü olarak kabul edilir.

Gerilemeyi yaratan etkenlerin, doğrudan veya dolaylı örgensel arayışların engellenmesi olduğu varsayılıyor. Daha genel anlamıyla, cinsellikle veya aşk yaşamıyla ilgili hayal kırıklıkları ya da korkular gibi, örgensel arayışları engelleyen ya da acı verici kılan her deneyim bir gerileme yaratabilir.

Gerileme doktrininin içerdiği sorunların tamamıyla ilgili kritik varsayımlar, kısmen, libido teorisiyle ilgili olarak ortaya koymaya çalıştığım varsayımlarla aynıdır. Hem, gerilemenin de tekrarlamanın özel bir türü olması ölçüsünde, bu çizgideki eleştirilerim yukarıdakilerle aynıdır. Burada sadece bir noktayı vurgulamak istiyorum: bu, nevrozun başlangıcından (tabi böyle belirgin bir başlangıcı varsa) sorumlu tutulan, ya da teorik terimlerle, gerilemeyi yaratan etkenlerle ilgilidir.

Bazıları ortalama insanda travma yaratmayacak olan sonsuz çeşitlilikte olayın nevrotik rahatsızlıklar yaratabileceğini biliyoruz. Örneğin bir öğretmen, okul müdüründen aldığı hafif bir eleştiri yüzünden ağır bir depresyona girmişti; kendi tercihi olan bir kadınla evlenmek üzere olan bir doktorda işlevsel rahatsızlıklarla birlikte ağır bir kaygı başgöstermişti; kız arkadaşı evlilik önerisini kabul etmekte tereddüt gösteren bir avukatta ciddi rahatsızlıklar ortaya çıkmıştı.

Bu türden olaylarda hastaların çağrışımlarının, libido teorisi veya tekrarlama zorlanımı ilkelerine paralel yorumlar yapılmasını mümkün kıldığını görüyorum. Bu durumda öğretmen için müdürün baba imajını temsil ettiği ve eski bir reddedilmenin

tekrarını çağrıştırdığı ve aynı zamanda babaya ilişkin fanteziler konusunda suçluluk duyguları uyandırdığı için, müdürün eleştirisinin travmatik olduğu varsayılabilir. Doktorun çağrışımları, birisine veya bir şeye bağlanmaya yönelik genel bir korkuyu ortaya çıkarabilirdi ve bu, ensest arzularının dönüşüyle ilgili korku ve suçluluk duyguları eşliğinde eski bir boyun eğme ya da sanki anne tarafından yutulma korkusunun canlanışı olarak yorumlanabilirdi.

Ama bana göre gerekli şey gerçek [bugünkü] kişiliğin karmaşıklığını ve kişinin dengesinin dayandığı koşullar toplamını anlamaktır. Böylece belli olayların neden dengeyi mutlaka bozacağını anlayabiliriz. Örneğin dengesi temelde yanılmaz olma ve böyle tanınma yanılsamasına bağlı bulunan bir insanda, bir üstün yapacağı hafif bir eleştiri, nevrotik rahatsızlıklar yaratabilir. Karşı konulmaz olma yanılsamasıyla yaşayan bir insanda şu veya bu türden bir reddedilme nevroz yaratabilir. Dengesi bağımsız ve başkalarından uzak olmaya bağlı olan bir insanda evliliğin yaklaşmasıyla nevroz ortaya çıkabilir. Çoğunlukla bu, bir bütün olarak kaygıya karşı kurulan savunmaların başarılı işleyişine engel olan çeşitli olayların bir birleşimidir. Kişilik yapısı ne kadar sarsaksa, kişinin dengesini bozup onu kaygıya, depresyona ve diğer nevrotik semptomlara sokmak için o kadar hafif bir olay gerekir.

Psikanalize karşı kuşkucu olan çevrelerde sık sık, analistin nasıl sonuca vardığının değerlendirilebilmesi için analizlerin ayrıntılarıyla yayınlanması gerektiği söylenir. Bunun tartışmalara açıklık kazandırabileceğini sanmıyorum. Ayrıca bu tür isteklerin altında, hastaların yorumların dayandığı malzemeyi gerçekten sağlamadığı yolunda asılsız kuşkuların yattığını düşünüyorum. Deneyimlerime göre, analistlerin dikkatli olduğu rahatlıkla söylenebilir ve uygun anıların gerçekten de ortaya çıktığı varsayılabilir. Tartışma götürür sorun, bu anıların açıklayıcı bir ilke olarak kullanılmasının geçerli olup olmadığı ve bu uygulamanın tek yanlı veya aşırı mekanik bir düşünce tarzı anlamına gelip gelmediğidir. Tekrar yukarıda anılan olaylara dönecek olursak, nihai cevabı anılarda aramak yerine, bugünkü

olayın (müdürün eleştirisi, evlilik gibi yakın bir bağ beklentisi, reddedilme) söz konusu kişinin güncel kişilik yapısı terimleriyle ne anlam taşıdığını anlamaya çalışmak gerektiğine inanıyorum.

Özetleyecek olursak, eleştirilerim "geçmişe karşı güncel" tartışması gibi gözükebilir. Ama sorunları basit bir alternatifin ışığı altında görmek haksız bir basitleştirme olacaktır. Çocukluk deneyimlerinin gelişme üzerinde belirleyici bir etkisi olduğuna kuşku yok; ve daha önce de belirttiğim gibi, bunu öncesine oranla daha ince ayrıntılarıyla ve doğru olarak görmek, Freud'un takdire değer başarılarından birisi olmuştur. Freud'un bu keşfiyle birlikte sorun, böyle bir etki olup olmadığı değil, bunun nasıl işlediğidir. Kanımca bu etki iki yoldan etkinlik göstermektedir.

Birincisi bu, doğrudan izlenebilecek izler bırakır. Bir insana yönelik kendiliğinden bir hoşlanma veya hoşlanmama duygusu, babadaki, annedeki, hizmetçilerdeki, kardeşlerdeki benzer özelliklere ilişkin eski anılarla doğrudan ilişili olabilir. Bu bölümde anılan örnekte çocukluğundaki haksızlığa uğrama deneyiminin, daha sonra geliştirdiği kötü muamele gördüğüne inanma eğilimleri üzerinde doğrudan bir etkisi olmuştur. Anlatılan türden olumsuz deneyimler, çocuğun başkalarının iyiliğine ve adaletine olan kendiliğinden güveni erken bir yaşta kaybetmesine neden olacaktır. Ayrıca istendiğinden emin olma duygusunu kaybedecek, veya bu duyguyu hiç bir zaman geliştiremeyecektir. Örneğin iyilikten çok kötülük bekleme anlamında eski deneyimler doğrudan doğruya yetişkinlik deneyimlerine girecektir.

İkinci ve daha önemlisi, çocukluk deneyimlerinin toplamının, belli bir kişilik yapısı yaratması, ya da daha ziyade gelişimini başlatmasıdır. Bazı insanlarda bu gelişme öz olarak beş yaşında biter. Bazılarında ergenlikte, bazılarında otuz yaşlarında biter; bazılarında ise yaşlılığa kadar devam eder. Bu da örneğin kocaya yönelik temelsiz (özünde kocanın kışkırtmasından kaynaklanmayan) bir nefret gibi bir özgünlükle, çocukluktaki anneye yönelik benzer bir nefret arasında yalıtılmış bir paralellik kuramayacağımız, bunun yerine sonraki düşmanca tepkiyi tümel kişilik yapısına bakarak anlamamız gerektiği anlamına ge-

lir. Kişiliğin bu şekilde gelişmesinin nedeni kısmen annesiyle olan ilişkisidir, ancak kısmen de çocuklukta etkili olan diğer tüm etkenlerin toplamıdır.

Bugün, şu veya bu şekilde geçmişi her zaman içerir. Bu tartışmanın özünü kısaca formüle etmem gerekirse, bu, bir "geçmişe karşı güncel" değil, tekrarlamaya karşı gelişme süreçleri sorunudur.

Dokuzuncu Bölüm

AKTARIM SORUNU

BİRİSİ bana Freud'un en çok değer verdiğim keşfinin ne olduğunu sorsaydı bir an duraksamaksızın cevap verirdim: hastanın, analiste ve analitik ortama yönelik duygusal tepkilerinin terapi için kullanılabileceğini bulması. Hastanın bağlılığını veya telkine açıklığını onu etkilemek için kullanmak veya olumsuz tepkileri hoş olmayan bir şey olarak değerlendirmek yerine, hastanın duygusal tepkilerini yararlı bir araç olarak değerlendirmesi, Freud'un iç bağımsızlığına tanıklık eder. Bunu açıkça belirtmemin nedeni, Freud'un bu yaklaşımını geliştiren psikologların,[1] öncü çalışmasından ötürü onu yeterince takdir edememedikleri yolundaki izlenimimdir. Değiştirmek kolaydır, ama olasılıkları ilk gören olmak için dahi olmak gerekir.

Freud, analitik ortamda hastanın, bugünkü ve geçmişteki dertlerinden söz etmekle kalmadığını, analiste karşı duygusal tepkiler de geliştirdiğini gözlemişti. Bu tepkilerin yapısı sık sık usdışı olmaktadır. Hasta, analize geliş amacını hepten unutabilir ve analistin sevgisini veya taktirini kazanmayı her şeyden daha önemli görebilir. Analistle olan ilişkisini bozma konusunda orantısız korkular geliştirebilir. Gerçekte analistin, hastanın sorunlarını çözmeye yardım ettiği bir ortam olan analitik ortamı, avantaj kazanmaya [analistten üstün olmaya] yönelik tutkulu bir mücadele alanına dönüştürebilir. Örneğin sorunlarının kısmen açıklık kazanması nedeniyle kendini rahatlamış hissetmek yerine, sadece analistin onun farkında olmadığı bir şeyi anladığını görebilir ve şiddetli öfkeyle tepki gösterebilir. Kendi çıkarlarına ters düşecek şekilde gizliden gizliye, analistin çabalarını boşa çıkarmaya çalışabilir.

Freud, psikanalitik ortamda ortaya çıkan her tepkinin, hastaya özgü olduğunu kavramıştır, bu da bu tepkinin anlaşılma-

1 O. Rank ve C. G. Jung gibi.

sını daha arzu edilir kılmaktadır. Ayrıca, hem hastanın duygu ve düşüncelerini dile getirmekle yükümlü olması, hem de psikanalitik ilişkinin diğerlerine oranla daha az karmaşık ve gözleme daha açık olması nedeniyle, analitik ortamın bu tepkileri incelemek için eşsiz bir fırsat sağladığını da görmüştür.

Hastanın başkalarına, kocasına, karısına, hizmetçilerine, okul müdürüne, meslektaşlarına, vb. yönelik tutumları konusunda söylediklerinden elbette çok şey öğrenilebilir; ama bunlar incelenirken insan güvensiz bir temelde ilerler. Genelde hasta tepkilerini veya bunları uyaran koşulları bilmez ve bilmek de istemez. Birçok hastada haklı gözükme çabası, güçlüklerini kendi lehlerine istemeden de olsa rötuşlamalarına neden olur; dolayısıyla tepkileri sık sık kışkırtmaya uygun gözükür. Ya da hasta olayları kendini suçlayıcı eğilimlerin stresi altında anlatır, bu da konuları bulandırır. Analist söz konusu diğer kişileri tanımaz ve onlara ilişkin geçici bir tablo oluşturabilse bile hastayı, çatışmalardaki kendi payı konusunda ikna etmek zor olabilir.

Bu güçlüklerin psikanalitik ortamda da bulunduğu, hastanın analiste yönelik tepkilerinin de temelsiz olabileceği, her şey bir yana, aynı anda hem aktör [eylemin içindeki kişi] hem de yargıç olmak gibi imkansız olmasa bile zor bir durumda olması nedeniyle analistin bu tepkilerin yerinde olup olmadığını bilemeyeceği yolunda itirazlar olabilir. Bu itirazlara verilecek tek cevap vardır: bu kaynaklardan gelen hatalardan kaçınılamaz, ancak analitik ortamda bu hatalar önemli ölçüde azalır. Analist, hastanın yaşamında belli bir rol oynayan başkalarına göre daha uzaktır; çünkü dikkatini hastanın tepkileri üzerinde toplamıştır ve başka ortamlardan farklı olarak olabildiğince saf [naif] ve öznel tepkiler vermekten kaçınır. Ayrıca kural olarak kendisi de analiz edilmiştir ve bu nedenle daha az usdışı duygusal tepki geliştirir. Son olarak, hastanın her ilişkisine mutlaka taşıyacağı tepkilerle karşı karşıya olduğunu bilmesi, hastanın tepkileri karşısında nesnel olmasını sağlar.

Freud'un bu paha biçilmez yapıcı keşfi ne yazık ki onun mekanik-evrimci düşünce yapısının etkisinden kaçamamıştır ve bu etkilenme ölçüsünde aktarım kavramı da tartışmaya açıktır.

Freud, hastanın usdışı coşkusal tepkilerinin, çocukluk duygularının canlanmasına karşılık geldiğine ve şimdi analiste bağlandığına (yani aktarıldığına), analistin cinsiyetinden, yaşından veya davranışlarından ve analizde gerçekte olup bitenlerden bağımsız olarak sevgi, isyan, güvensizlik, kıskançlık, vb. gibi duyguların analiste bağlandığına inanıyor. Bu, onun düşünce biçimiyle tutarlılık gösterir. Hastanın analiste yönelik duyguları ezici bir güce sahip olabilir. Duyguların böylesine güçlü olmasına sadece çocuksu içgüdüsel itkiler neden olabilir! Dolayısıyla analistin temel amaçlarından birisi, hastanın analizin belli bir döneminde ona [analiste] ne tür bir rol verdiğini kavramaktır: (baba, anne, kardeş rolü. Ona verilen rol iyi anne imajı mı yoksa kötü anne imajı rolü müdür?

Bu yaklaşımın pratik sonuçları, tekrarlama sorununa ilişkin tartışmada zaten belirtilmiş olanın dışında temel bir bakış açısı kazandırmasa da, bir örnekle gösterilebilir. Bir hastanın analiste aşık olduğunu varsayalım. Sadece analiz saati için yaşar; analistten gelen her dostça işarette sevince boğulur ve en küçük geri çevirmede veya böyle hissettiği bir şeyde depresyona girer. Diğer hastaları veya analistin yakınlarını kıskanır. Analist tarafından seçildiğini hayal eder. Analiste yönelik cinsel arzular bilinç düzeyinde veya rüyalarda ortaya çıkabilir.

Analist Freud'un yorumlarını izleyecek olursa, anneyle ilgili bazı çağrışımlar temelinde hastanın annesine hatırladığından daha derin bir aşk duyduğunu ve şimdi canlanan şeyin işte bu aşk olduğunu söyleyebilir. Hastanın çocukken annesine gerçekten de çok bağlı olması ve deyiş yerindeyse bugünkü tutkunluğun kişisellik dışı olması anlamında (bu tutkunluk, derecesi az da olsa, diğer doktorlara, avukatlara, rahiplere veya hastaya yakın veya kışkırtıcı davranan herhangi bir insana karşı da geliştirilebilirdi) böyle bir yorum geçerli olabilir. Analist, tutkunluğun [aşkın] kişisel olmayan yapısının farkındadır ve bu ayrım gözetmezliği hastanın eski bir yapıyı tekrarlama zorlanımına bağlar. Hasta kendini rahatlamış hisseder, çünkü aşk duygularında zorlanımlı, içten olmayan bir şeylerin olduğunu görür. Ama sonuçta güncel tutkunluğunda bir azalma olmasına rağmen ana-

liste yönelik bağımlılık olduğu gibi kalır.

Bu tür bir yorumun zayıflığı, burada da hastanın kişiliğindeki güncel etkenlerin, örneğimizde analiste bağlılığı yaratan etkenlerin yeterince dikkate alınmamasında yatmaktadır. Sadece bir olasılığa değinmek gerekirse, hasta mazoşistik eğilimlerin ağır bastığı bir tip olabilir. Güvenliği ve doyumu, kendini başkalarına bağımlı kılmaya, ya da daha kesin konuşmak gerekirse onlarla kaynaşmaya bağlı olabilir.[1] Dolayısıyla sevecenlik kazanmak onun için güvence anlamına gelir. Birçok zorlayıcı nedenden ötürü hastanın kendi kafasında bu sevecenlik ihtiyacı sevgi ve düşkünlük gibi gözükür. Ne zaman kaygı alevlense (ki her başarılı analizde bu sık sık olacaktır), bu tip bir hastanın analiste yaslanma ihtiyacı artar. Dolayısıyla hastanın analiste karşı alışılanın ötesinde bir bağlılık geliştirmesi halinde analistin bunu mevcut kaygı veya güvensizlik göstergelerine bağlaması gerekir. Bu yöntemin etkisi, hastanın kaygısının anlaşılmasına ve sonuçta altta yatan ve bundan sorumlu olan yapının anlaşılmasına giden yolu açmaktır. Analiste bağımlı olmasına yol açan şey temelde hastanın kaygısı olduğu için, bu türden yorumlar işin başından itibaren bağımlılık tehlikesine karşı bir önlem olur.[2]

Bu yorumların bu bağımlılığa katkıda bulunabileceği gerçeği, hastanın bağlılığını çocuksu yapı terimleriyle gören yorumların içerdiği üç ana tehlikeden ilkidir. Bu yorumlar, altta yatan kaygıyı olduğu gibi bırakır ve bu nedenle hastanın analiste bağımlılığını artırır. Bu ise ciddi bir tehlikedir, çünkü terapinin, hastaya özgür ve bağımsız bir kişilik olması doğrultusunda yardım etme amacını baltalar.

Analiste veya analitik ortama yönelik coşkusal tepkileri geçmiş duyguların veya deneyimlerin tekrarı olarak açıklama çabalarının ikinci bir tehlikesi de bir bütün olarak analizin kısırlaşabileceğidir. Örneğin hastanın gizliden gizliye, analizi gururuna açılmış dayanılmaz bir yara olarak değerlendirdiğini düşünün. Farkedildiği zaman bu tepki temelde geçmişteki küçük

1 *Bkz.* XV. Bölüm, Mazoşistik Olgular.

2 Diğerlerinin yanısıra Adolf Meyer de nevrotiğin doktoruna olan bağımlılığını çözmenin ne kadar zor olduğuna dikkati çekmiştir.

düşürülme duygularına bağlandığı ve gerçek kişilik yapısında bu duygulara neden olabilecek etkenleri ortaya çıkarmak için yeterli çaba gösterilmediği taktirde, analiz kontrolden çıkabilir ve hastanın açık veya örtülü olarak analisti aşağılayıp yenik düşürmeye çalışmasıyla boşa zaman kaybedilebilir.

Üçüncü tehlike, olanca ayrıntılarıyla birlikte hastanın gerçek [güncel] kişilik yapısının yeterince ele alınmamasıdır. Temelde geçmişe bağlandığı zaman bile bugün varolan bağımsız eğilimler bu şekliyle kavranabilir, çünkü belli bir duyarlılığı, asiliği veya gururu geçmişe bağlayabilmek için ilk önce ortaya çıkarmak gerekir. Ama bu yöntem, birbirini koşullandıran, pekiştiren, birbiriyle çatışan eğilimler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına giden yolu tıkar ve bunlar arasında yanlış ilişkiler kurulmasına yol açabilir.

Bu noktanın pratik ve teorik önemi nedeniyle bir örnek vermek istiyorum. Bu örneği büyük ölçüde özetlemem ve şematik olarak vermem gerektiği için, burada veriliş amacı okuru, ulaştığım yapısal tablonun, doğruya "düşey" yorumlardan daha çok yaklaştığına inandırmak değil, sadece yaklaşımdaki ve sonuçtaki farkı göstermektir.

X olarak anacağım son derece yetenekli bir hasta, analistle ilişkili olarak a, b, c diye adlandıracağım ağır basan üç eğilim sergilemektedir: a, boyun eğmecidir ve bilinçsiz olarak karşılığında analistin korumasını, sevgisini ve hayranlığını beklemektedir; b, entellektüel ve ahlaki alanda bir dahi olma konusunda gizli, abartılı düşünceleri vardır ve bunlar sorgulandığı anda analiste kızmaktadır; c, analistin onu küçümsemesinden korkmaktadır.

Analiz, a1, b1, c1 çocukluk deneyimlerini ortaya çıkarır: a1, babası, X'e istediğini vermek için koşul olarak boyun eğmeyi koymuştur; b1, babası onun bir dahi olacağına inanmıştır; c1 annesi babasını küçümsemiştir.

Freud'un aktarım kavramına göre yorum, X'in çocukluğunda kendini anneyle özdeşleştirdiği ve ödül beklentisiyle babasına karşı pasif kadınca rolü benimsediği şeklinde olacaktır. Bugünkü yapıya gelince: X, utandığı gizli pasif eşcinsel eğilimlere sa-

hiptir ve bu nedenle küçümsenmekten korkmaktadır. Kendine ilişkin abartılı görüşleri, kadınsı eğilimlerine karşı bir protesto niteliğindedir ve öz-aşağılaması ve başkaları tarafından küçümsenme korkusunu dengeleme işlevi görür. Bu yorum X'in diğer özgünlüklerine de açıklık kazandıracaktır. Örneğin bir kadına bağlanma korkusu, gizli eşcinsellikle ve tıpkı babasının annesi tarafından küçümsenmesi gibi, kadınlar tarafından küçümsenme korkusuyla da açıklanabilirdi.

a, b, c eğilimlerinden çocukluğundaki a1, b1, c1 etkenlerine düşey çizgiler yerine yatay çizgiler çekersek, yani temel olarak a, b ve c arasındaki gerçek iç ilişkileri anlamaya çalışırsak, X'in, iyi özelliklerine ve az rastlanır yeteneklerine rağmen neden bu kadar derin bir aşağılanma korkusuna sahip olduğu, kendine ilişkin bu abartılı görüşlere neden tutunma ihtiyacı duyduğu gibi soruları ele almamız gerekecektir. Yavaş yavaş, X'in örtülü olarak yapabileceğinden fazlasını vaadettiği anlaşılır. Her şeyi kucaklayan bir sevgi beklentisi yaratır, ama korkuları ve bazı örtülü sadistik eğilimleri nedeniyle bu beklentileri yerine getirmeye isteksiz ve bu beceriden yoksun olur. Aynı şekilde, büyük entellektüel başarı beklentileri yaratır, ama kendini şımartma ve çeşitli ketlemeler yüzünden yeterli çalışmayı ortaya koyamaz. Böylece X, istemeden ya da farkında olmadan, örtülü vaadleriyle başkalarının hayranlığını, sevgisini ve desteğini elde etmek isteyen ama hiç bir zaman "malı teslim etmeyen" bir dolandırıcı olmuştur.

b eğilimi: dolandırıcılığı kendinden gizlemek ve başkalarının gözüne kum atmak için yüceltilmiş düşüncelere ihtiyaç vardır. Bu düşüncelerin onun için taşıdığı öznel önem nedeniyle bunların sorgulanmasına katlanamaz ve kuşku durumunda yoğun düşmanlıkla tepki verir.

a eğilimi: boyun eğmecilik [uysallık] gelişmiştir, çünkü başkalarına yönelik büyük beklentilerinin bir sonucu olarak X, düşmanlık uyandırmayı göze alamaz, çünkü iyi bir insan olma imajını koruması ve bu nedenle başkalarının ondan beklediği şeyleri yapması gerekir, çünkü bilinçsiz aldatmacaları temelinde ortaya çıkan ezici bir kaygının sonucu olarak sevecenliğe ihtiyaç duyar.

c eğilimi: kısmen kendi bilinçsiz asalaklık eğilimleri, kısmen boyun eğmeciliği, kısmen de yaşamını oturttuğu aldatmacaları nedeniyle kendini küçümser ve bu nedenle başkaları tarafından küçümsenmekten korkar.

Freud, görünürde abartılı duygusal tepkilerin sadece analitik ortamda değil, her türlü yakın ilişkide ortaya çıkabileceğini görmüştür. Aslına bakacak olursak, analitik ortamı diğer ortamlarla karşılaştırırken karmaşık bir soru gündeme gelir: eğer analitik ortamdaki aşk [sevgi] çocukluk objesinden analiste aktarılan bir duygudan başka bir şey değilse, başka ortamlardaki aşk da tamamen aktarma olamaz mı ve eğer değilse aktarma olan aşkla olmayan aşkı birbirinden nasıl ayıracağız? Bu tür sorulara ilişkin bakış açımı, aktarma kavramının kendisiyle ilgili bakış açımla aynıdır. Diğerlerinde olduğu gibi analitik ilişkide de bir insanın başkalarının çekimine kapılıp kapılmayacağını veya neden kapıldığını belirleyen şey, kişiliğin güncel yapısının tamamıdır.

Ne var ki analitik ortamda bağlanmanın, daha doğusu bağımlılığın diğer ilişkilere oranla daha düzenli ortaya çıktığı da doğrudur. Diğer duygusal tepkiler de bir bütün olarak dışarıya kıyasla analizde daha sık ve daha yoğun yaşanır. Oldukça iyi uyarlanmış gibi gözüken insanlar analizde açıktan açığa düşmanca, güvensiz, sahiplenmeci ve katı olabilir.

Bu gözlemler, analitik ortamda bu tür tepkileri alevlendiren özel etkenler olabileceğini düşündürür. Freud'a göre analizdeki hasta, giderek artan ölçülerde "çocuksu" bir tarzda davranmaya ve hissetmeye başlar; bu nedenle Freud, analizin gerilemeci tepkileri yoğunlaştırdığını savunur. Hastanın özgür çağrışım yapma yükümlülüğü, analistin bunları yorumlaması ve esnek tutumu, hastanın bilinçli erişkin kontrolünü kısmen bırakmasını ve çocuksu tepkilerin daha rahat dışavurmasını mümkün kılar. Çocukluk deneyimlerinin ortaya çıkarılması geçmiş duygularından kurtulmasını sağlar. Son ve en önemlisi, tıpkı diğer engellemelerin gerileme yarattığına inanılması gibi, analizin hasta belli ölçülerde engellenerek yürütülmesi, yani analistin hastanın isteklerine ve arzularına karşı kontrollü ve sakınımlı olması ge-

rektiği kuralının da çocuksu duygu modellerine gerilemeyi artırdığı varsayılır.

Gerileme kavramını yukarıda tartıştığım için soruna ilişkin açıklamama geçmek istiyorum. Görebildiğim kadarıyla psikanalitik ortamın özgün yapısı, hastanın alışılmış savunmacı tutumlarının etkili olarak kullanılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu savunmaların ortaya çıkarılması, bunların altında yatan bastırılmış eğilimleri su yüzüne çıkarır. Örneğin rekabetçi itkilerini gizlemek istediği için bazı insanlara karşı ayrım gözetmeyen bir hayranlık tutumu geliştirmiş olan bir hasta analitik ortamda körükörüne bir hayranlıkla aynı taktikleri analiste karşı da kullanmaya çalışacaktır; ama çok geçmeden, altta yatan küçümseyici eğilimlerle yüzleşmek zorunda kalacaktır. Başkalarına yönelik aşırı isteklerini aşırı alçakgönüllülükle gizleyen bir hasta, analitik ortamda içerdiği şeylerle birlikte bu isteklerle yüz yüze gelmek zorunda kalacaktır. Yakalanma korkusu taşıyan bir hasta diğer ortamlarda insanlardan uzaklaşarak, sessiz kalarak ve katı bir kontrolle bu tehlikeden kaçınabilir: ancak analizde bu tutumunu sürdüremez. Analiz, o güne kadar önemli işlevleri yerine getiren savunmalara mutlaka saldıracağı için, kaygıyı alevlendirmesi ve savunmacı bir düşmanlık yaratması kaçınılmazdır. Hasta, kendisi için gerekli olduğu sürece savunmalarını savunmak zorundadır ve tehlikeli bir ihlalci olarak analiste mutlaka içerleyecektir.

Freud'un aktarım kavramının bazı teorik ve pratik sonuçları vardır. Hastanın analizdeki usdışı duygularını ve dürtülerini bir zamanlar ebeveynlere ve kardeşlere yönelik benzer duyguların tekrarı olarak yorumladığı için, aktarım tepkilerinin, Oedipal ilişkiyi "şaşmaz bir düzenlilikle" tekrarladığına inanır. Bu sıklığı, Oedipus kompleksinin düzenli ortaya çıkmasına ilişkin en inandırıcı kanıtı olarak değerlendirir. Ne var ki bu kanıt, döngüsel bir mantık yürütmenin sonucudur, çünkü yorumların kendileri zaten Oedipus kompleksinin biyolojik ve bu nedenle her yerde rastlanan bir olgu olduğu ve geçmiş tepkilerin sonradan tekrarlandığı yolundaki tartışmaya açık inancına dayanmaktadır.

Aktarım kavramının pratik sonuçlarından birisi analistin

hastaya yönelik tutumuyla ilgilidir. Freud'a göre analist çocuklukta önemli olan birisinin rolünü oynadığı için, analistin kendi kişiliğinin olabildiğince konu dışı bırakılması; Freud'un kendi deyişini kullanacak olursak, "bir ayna gibi" olması gerekir. Tartışmaya açık bir önermeden kaynaklanmasına rağmen, kişisel olmama öğüdü kısmen geçerli olabilir. Analistin, kendi sorunlarını hastaya yüklememesi gerekir. Ayrıca hastayla duygusal bir bağ kurmaması gerekir, çünkü böyle bir bağ [ilişki] hastanın sorunlarına ilişkin görüş netliğini bozabilir. Bu öğüdün tartışmaya açık yanı sadece bunun analistin kısır, ilgisiz, otoriter bir davranış geliştirmesine yol açabilmesidir.[1]

Bereket versin ki hastanın kendiliğindenliği genellikle ayna olma idealine çok katı bir şekilde bağlanmasına engel olur. Ancak analist açısından bu ideal, sonuçta hastaya da yansıması kaçınılmaz olan bazı tehlikeleri de birlikte taşımaktadır. Bu, analistin hastaya yönelik duygusal tepkileri olduğu gerçeğini kendine karşı inkar etmesine neden olabilir; oysa analistin hastaya yönelik kendi kişisel tepkilerini de anlaması gerektiğini söylemek daha uygun olacaktır. Gerçekte ve özellikle de hastanın eğilimleri kılık değiştirmiş şekilde ortaya çıkıyorsa ve açıkça görülmemişse, hastanın ondan para çarpma, onun çabalarını boşa çıkarma, onu küçük düşürme veya kışkırtma arzularına tepki verecektir. Analistin, bu tepkilerin varlığını kabul etmesi ve bunlardan iki şekilde yararlanması daha iyi olacaktır: hissettiği tepkilerin hastanın koparmak istediği tepkiler olup olmadığını kendi kendine sorarak sürecin gidişatı konusunda ipuçları elde etmek ve bunu kendini daha iyi anlamak için bir vesile olarak değerlendirmek.

Analistin duygusal tepkilerinin bir "karşı-aktarım" olarak anlaşılması gerektiği ilkesine de aktarım kavramıyla aynı temelde karşı çıkılabilir. Bu ilkeye göre analist, bir hastanın onun çabalarını boşa çıkarma eğilimine bir iç rahatsızlıkla tepki verdiği zaman, hastayı kendi babasıyla özdeşleştirmiş ve bu ne-

1 *Bkz.* Clara Thompson, "Notes on the Psychoanalytic Significance of the Choice of an Analyst," *Psychiatry* (1938).

denle babası tarafından yenik düşürüldüğünü hissettiği çocuksu bir ortamı tekrarlıyor olabilir. Ancak analistin duygusal tepkileri onun kişilik yapısının ışığı altında hastanın davranışlarıyla ortaya çıkan tepkiler olarak anlaşıldığı taktirde, bu rahatsızlığın, örneğin, her hastayı iyileştirebilmesi gerektiği konusunda fantastik bir düşünceden kaynaklandığı ve başaramadığı zaman bunu kişisel bir küçük düşme olarak algıladığı görülebilir. Ya da sık sık görülen başka bir güçlüğü ele alırsak, analist haksızlığa uğradığı duygusuyla kendi aşırı isteklerini koruduğu sürece, hastadaki benzer eğilimlerle kolay başa çıkamayacaktır; o daha çok, maskeleme görevi yapan savunma ögelerini analiz etmek yerine, hastanın perişanlığına sempati duyma eğilimi gösterecektir.

Ancak şunu da eklemek gerek: aktarımın tekrarlama yanını ne kadar gözardı edersek, analistin kendi analizinin de o kadar katı olması gerekir. Çünkü bu, hastanın sorunlarını çocuksu davranışlara bağlamak yerine, bu sorunları olanca ayrıntılarıyla görmek ve anlamak için diğeriyle karşılaştırılamayacak ölçüde daha çok iç özgürlük gerektirmektedir. Örneğin, eğer analist kendi içindeki nevrotik hırs ve mazoşistik bağımlılık eğilimlerini analiz etmemişse, hastadaki bu eğilimleri tam olarak analiz etmesi imkansız olacaktır.

Özgün anlamındaki tek yanlılığından (geçmiş duyguların tekrar canlandırılması) kurtarmamız koşuluyla, aktarım terimini kullanıp kullanmamanın pek önemli olduğunu sanmıyorum. Bu olguya ilişkin görüşüm özetle şöyle: nevrozlar nihai anlamda insan ilişkilerindeki rahatsızlıkların dışavurumudur; analitik ilişki insan ilişkilerinin özgün bir şeklidir ve mevcut güçlükler diğer ilişkilerde olduğu gibi burada da kendini gösterecektir; analizin yürütüldüğü özgün koşullar, bu rahatsızlıkları burada diğer ortamlardan daha kesin olarak incelemeyi ve hastaya bunların varlığı ve oynadıkları rolü göstermeyi mümkün kılmaktadır. Aktarım kavramı, tekrarlama zorlanımının teorik önyargısından kurtarıldığı taktirde, zamanla yapısal olarak içerdiği sonuçları verecektir.

Onuncu Bölüm

KÜLTÜR VE NEVROZLAR

AŞAĞIDAKİ bölümlerde sunulan tartışmalar, Freud'un kültürel etkenleri kavrayışındaki bazı sınırlamaları ve bunların nedenlerini gösterecektir. Nedenleri kısaca ele aldıktan sonra kültürel sorunlara yönelik tutumunun psikanalitik teorileri üzerindeki etkisini özetleyeceğim.

Her şeyden önce, kültürel etkenlerin kişilik üzerindeki etkisinin yapısı ve boyutları konusunda bugün elimizde olan bilgilerin, Freud'un psikolojik sistemini geliştirdiği dönemde bulunmadığını unutmamalıyız. Buna ek olarak, bir içgüdü teorisyeni olarak yönelimi onun bu etkenleri gereğince değerlendirmesine engel olmaktadır. Nevrozlardaki çatışan eğilimlerin temelde yaşadığımız koşullar tarafından yaratıldığını kabul etmek yerine, bunları çevre tarafından sadece değişikliğe uğratılan içgüdüsel olarak değerlendirir.

Bunun sonucunda Freud, batı uygarlığının orta-sınıf nevrotiklerinde ağır basan eğilimleri biyolojik etkenlere bağlar ve bu nedenle "insan doğasında" yapısal [doğuştan] olarak değerlendirir. Orta sınıfta egemen olan bu nevrotik tip, büyük bir düşmanlık potansiyeliyle, sevgiden çok nefret etmeye hazır oluşuyla, duygusal yalıtımla, benmerkezcil olma eğilimiyle, insanlardan uzaklaşmaya, suçlayıcı olmaya yatkınlığıyla ve mal ve saygınlıkla ilgili sorunların içinde boğulmasıyla tanımlanır. Bütün bu eğilimlerin nihai anlamda özel bir toplumsal yapının koşulları tarafından yaratıldığını görmeyen Freud, benmerkezcilliği sonuçta narsistik libidoya, düşmanlığı yok etme içgüdüsüne, parasal konulardaki güçlükleri anal libidoya, açgözlülüğü oral libidoya bağlar. Bu durumda çağdaş nevrotik kadında sık sık gözlenen mazoşistik eğilimleri kadın doğasına özgü bir şey olarak değerlendirmek, ya da günümüz nevrotik çocuklarındaki özgün bir davranışın insan gelişiminin evrensel bir aşaması olduğu sonucunu çıkarmak mantıklıdır.

Sözde içgüdüsel itkilerin oynadığı rolün evrenselliğine inandığı için, kültürel olguları da bu temelde açıklama hakkına sahip olduğuna inanır. Kapitalizm anal-erotik bir kültür olarak görülür, savaşlar doğuştan gelen bir yıkım içgüdüsünün sonucu, genelde kültürel başarılar libidinal itkilerin yüceltmeleri (sümbilmasyon) olarak değerlendirilir. Farklı kültürler arasındaki nitel farklar, tipik olarak dışavurulan veya bastırılan içgüdüsel itkilerin yapısıyla açıklanır, yani dışavurumun ya da bastırmanın çoğunlukla oral, anal, örgensel veya yıkım itkilerinden hangisiyle ilgili olduğuna bağlı olarak değerlendirilir.

İlkel kabilelerin karmaşık gelenekleri de bu varsayımlar temelinde kültürümüzdeki nevrotik olayların benzeriymiş (analoji) gibi açıklanır.[1] Bir Alman yazar bu yöntemi, psikanalitik yazarların ilkel kabileleri vahşileşen nevrotikler topluluğu olarak değerlendirme alışkanlığı olarak karikatürize ediyor. Sosyoloji ve antropoloji alanlarında, kültürel konulara ilişkin genelleştirmelerinin kabalığına ve dikkatsizliğine dikkati çekerek psikanalizi bu alanların tamamen dışına itme girişimleri nedeniyle polemikler ortaya çıkmaktadır. Ama bu yersiz. Bu tür genellemeler sadece psikanalizin tartışmaya açık bazı ilkelerini yansıtmaktadır ve gerçekten de psikanalizin sunduğu şeyin özünden çok uzaktır.

Freud'un çevresel bazı etkenlere ne kadar az ağırlık verdiği, çevresel bazı etkileri, bunların arkasındaki kültürel etkilerin gücünün tamamını görmek yerine, bireyin rastlantıya bağlı kaderi olarak değerlendirme eğiliminde de açıkça görülür. Dolayısıyla örneğin ailede erkek çocuğun kız çocuğa tercih edilmesini kazara bir etken olarak değerlendirir; oysa erkek çocuk tercihi, ataerkil toplumun yapısından gelen bir şeydir. Burada ortaya konabilecek itiraz, bireysel analiz açısından tercihin şu şekilde mi yoksa bu şekilde mi değerlendirilmesi gerektiğinin ilgisiz olduğudur; ama durum bu değildir. Gerçek yaşamda erkek çocuğun tercih edilmesi, kız çocuğunun kendini aşağılık veya daha az

1 *Bkz.* E. Sapir, "Cultural Anthropology and Psychiatry," *Journal of Abnormal and Social Psychology* (1932).

arzu edilir hissetmesine neden olan birçok etkenden birisidir; dolayısıyla Freud'un erkek kardeşin tercih edilmesini rastlantı olarak değerlendirmesi, onun kızı etkileyen etkenlerin toplamını görmediğini gösterir.

Çocukluk deneyiminin sadece aileden aileye değil, aynı aile içindeki çocuktan çocuğa değiştiğinin doğru olmasına rağmen, deneyimlerin çoğunluğu rastlantısal değildir, kültürel koşulların toplamının sonucudur. Örneğin kardeş rekabetinin, kültürümüzde çok genel olması nedeniyle genel bir insan olgusu olduğunu varsaymak doğru olmaz; bu olgunun, kültürümüzde gözlenen rekabetçilik tarafından ne ölçüde belirlendiğini araştırmamız gerekir. Ailenin tek başına rekabetten uzak olduğunu görmek gerçekten de mucize olurdu, çünkü rekabet yaşamımızın diğer bütün alanlarına sızmıştır.

Freud, kültürel etkenlerin nevrozlar üzerindeki etkisini tek yanlı bir açıdan değerlendirir. Bu konudaki ilgisi, kültürel koşulların mevcut "içgüdüsel" itkileri nasıl etkilediği sorusuyla sınırlıdır. Nevrozu yaratan temel dışsal etkenin engelleme olduğu inancına uygun olarak, kültürel koşulların, bireyde engellemeler yoluyla nevroz yarattığını varsayar. Kültürün, libidinal ve özellikle de yıkıcı itkileri kısıtlayarak, bastırmaların, suçluluk duygularının ve kendini cezalandırma ihtiyacının yaratılmasında araç rolü oynadığına inanır. Dolayısıyla kültürel yararlılığın bedelinin doyumsuzluk ve mutsuzluk olduğu yolunda genel bir önyargısı vardır. Bunun yolu yüceltmedir (süblimasyon). Ama yüceltme kapasitesi sınırlı ve "içgüdüsel" itkilerin bastırılması nevrozların yaratılmasındaki temel etkenlerden birisi olduğu için, bir kültürün uyguladığı bastırma derecesiyle ortaya çıkan nevrozların sıklığı ve ağırlığı arasında nicel bir ilişki olduğunu varsayar.

Ne var ki kültürle nevroz arasındaki ilişki temelde nicel değil, nitel bir ilişkidir.[1] Önemli olan şey, kültürel eğilimlerin niteliği ile bireysel çatışmaların niteliği arasındaki ilişkidir. Bu

1 Bu ilişkiye ilişkin daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Karen Horney, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*.

ilişkinin araştırılmasındaki zorluk, farklı beceriler gerektirmesidir. Sosyolog belli bir kültürün sadece toplumsal yapısı konusunda; analist sadece bir nevrozun yapısı konusunda bilgi verebilir. Bu zorluğu aşmanın yolu işbirliği yapmaktır.[1]

Kültürle nevrozlar arasındaki ilişkiyi ele alırken, sadece nevrozlarda ortak olan eğilimler önem kazanır; sosolojik açıdan nevrozlardaki bireysel farklılıklar dikkate alınmaz. Bireysel farklardaki şaşırtıcı çokluğu bir yana bırakıp, bireysel nevrozları ortaya çıkaran koşullardaki ve nevrotik çatışmalardaki ortak bölenleri aramamız gerekiyor.

Bu veriler sosyologa sağlanınca, o da bunlarla nevrozların gelişimini besleyen ve nevrotik çatışmaların yapısından sorumlu olan kültürel etkenler arasındaki ilişkiyi kurabilir. Üç ana etkenler grubunun dikkate alınması gerekir: bir nevrozun gelişebileceği matrisi temsil eden etkenler; temel nevrotik çatışmaları ve bunları çözmeye yönelik girişimler oluşturan etkenler; ve nevrotiğin kendine ve başkalarına gösterdiği maskenin gerektirdiği etkenler.

Bireydeki nevrotik gelişme nihai anlamda yabancılaşma, düşmanlık, korku ve azalan özgüven duygularından kaynaklanmaktadır. Bu tutumlar kendi içinde bir nevroz oluşturmaz, ancak nevrozun gelişebileceği bir temel yaratır, çünkü potansiyel açıdan tehlikeli olarak algılanan bir dünyaya yönelik temel çaresizlik duygusunu yaratan şey bunların birleşimidir. Güvenliğe ve doyuma yönelik bazı katı arayışları zorunlu kılan şey, temel kaygı veya temel güvensizliktir ve bu arayışların çelişik yapısı nevrozların çekirdeğini oluşturur. Dolayısıyla kültürel koşullarda nevrozları etkileyen ilk etkenler grubu, duygusal yalıtım, insanlar arasında potansiyel düşmanca gerilim, güvensizlik, korku ve bireysel bir güçsüzlük duygusu yaratan koşullardır.

Aşağıda, bu bakımdan ilgili olan etkenlere dikkati çekerken, sosyoloji alanına girmek değil, temelde olası bir işbirliğini gös-

1 Aslında son zamanlarda psikiyatristler, sosyologlar ve antropologlar tarafından bu açıdan epeyce iş yapılmıştır. Örnek olarak, psikiyatristlerden A. Hearly, A. Meyer, H. S. Sullivan; sosyologlardan J. Dollard, E. Fromm, M. Horkheimer, F. B Karpf, H. D. Lasswell; antropologlardan R. Benedict, J. Hallowell, R. Linton ve S. McKeel sayılabilir.

termek istiyorum. Batı uygarlığında potansiyel düşmanlığı yaratan etkenler arasında kültürümüzün bireysel rekabet üzerine kurulmuş olması belki de ilk sırayı almaktadır. Ekonomideki rekabet ilkesi, bireylerin birbirleriyle savaşmasına neden olarak, bir insanı bir başkasını geçmeye kışkırtarak ve birisinin avantajını bir diğerinin dezavantajı yaparak insan ilişkilerini etkilemektedir. Bildiğimiz kadarıyla rekabet sadece iş yapımındaki ilişkilerimize egemen olmakla kalmamış, toplumsal ilişkilerimize, dostluklarımıza, cinsel ilişkilerimize ve aile içi ilişkilerimize de sızarak yıkıcı rekabet, aşağılama, kuşku, çekememezlik tohumlarını bütün insan ilişkilerine taşımıştır. Hem mal varlığındaki hem de eğitim, dinlenme, sağlık koruması ve tedavi gibi konulardaki kaba eşitsizlikler, potansiyel düşmanlıkla dolu bir diğer etkenler grubudur. Bir başka etken de bir grup veya kişinin diğerlerini sömürmesidir.

Güvensizlik yaratan etkenler bağlamında belki de ilk anılması gereken etken, ekonomik ve toplumsal alanlardaki varolan güvensizliğimizdir.[1] Genel potansiyel düşmanca gerilimlerin yarattığı korkuların, kişisel güvensizliğin ortaya çıkmasındaki bir diğer güçlü etken olduğu açıktır: başarı durumunda kıskanılma korkusu, başarısızlık durumunda aşağılanma korkusu, kötüye kullanılma korkusu ve öte yandan başkalarını ezme, aşağılama ve sömürme arzuları nedeniyle misilleme korkuları. Ayrıca bireylerarası ilişkilerden kaynaklanan duygusal yalıtım ve buna eşlik eden dayanışma yokluğu da güvensizlik yaratan güçlü bir etken olsa gerek; bu koşullar altında kendi kaynaklarıyla baş başa kalan birey, korumasızdır ve kendini korumasız hisseder. Bugün ne geleneğin ne de dinin, bireye, ona koruma sağlayan ve çabalarını yönlendiren daha güçlü bir birliğin bir parçası olduğu duygusunu verecek yeterli güce sahip olmaması da genel güvensizlik duygusunu artırır.

Son olarak, kültürümüzün bireysel özgüveni nasıl zayıflattığı sorusu vardır. Özgüven, bireyin gerçekte varolan gücünün bir

1 Bkz. H. Lasswell, *World Politics and Personal Insecurity* (1935); L. K. Frank, "Mental Security," *Implications of Social Economic Goals for Education* (1937).

dışavurumudur ve ister toplumsal veya iş yaşamında, ister aşk yaşamında olsun, bireyin kendi eksikliklerine bağladığı bir başarısızlık bu özgüveni sarsar. Bir deprem kendimizi güçsüz hissetmemize neden olabilir, ama özgüvenimizi yıkmaz, çünkü daha büyük bir gücün işleyişini kabul ederiz. Bireyin, belli bir hedefi seçme ve buna kendi başına ulaşma konusundaki mevcut sınırlarının özgüvenini zayıflatmaması gerekir; ama dış sınırların bir depremden daha az görünür olması ve özellikle de başarının sadece kişisel beceriye bağlı olduğu ideolojisi nedeniyle birey başarısızlıkları kendi eksiklerine bağlama eğilimi gösterir. Ayrıca kültürümüzdeki birey kural olarak onu bekleyen düşmanlıklara ve mücadelelere hazırlıklı değildir. Ona, insanların ona karşı iyi niyetli olduğu, başkalarına güvenmenin bir erdem ve uyanık olmanın neredeyse ahlaki bir kusur olduğu öğretilir. Gerçekte varolan düşmanca gerilimlerle kardeş sevgisi vaazleri arasındaki bu çelişkinin de özgüvenin azalmasında belirleyici bir etkisi olabileceğine inanıyorum.

Ele alınacak ikinci etkenler grubu, nevrotik çatışmaları oluşturan ketlemeler, ihtiyaçlar ve arayışlardır. Kültürümüzdeki nevrozları incelerken, septomatik tablodaki büyük farklara rağmen, temel sorunların hepsinde çarpıcı bir benzerlik gösterdiğini buluruz. Bununla Freud'un içgüdüsel itkiler olarak değerlendirdiği benzerlikleri değil, acımasız hırsla zorlanımlı bir sevecenlik ihtiyacı arasındaki, başkalarından uzak durmayla birisine toptan sahiplenme arzuları, aşırı bir öz-yeterlilik vurgusuyla asalakça arzular, dikkati çekmeme, köşede kalma zorlanımıyla bir kahraman veya dahi olma arasındaki çatışmalar gibi gerçekte varolan çatışmaları kastediyorum.

Bireysel çatışmaları anlayan sosyologun, bu çatışmalardan sorumlu olabilecek çatışan kültürel eğilimleri araması gerekir. Nevrotik çatışmalar güvenlik ve doyuma yönelik çelişik arayışlarla ilgili olduğu için, özellikle güvenlik ve doyum elde etmeye yönelik çelişik kültürel yolları aramak gerekecektir. Örneğin bireysel rekabeti bilmeyen ve dikkate değer bireysel başarıları ödüllendirmeyen bir toplumda bir güvenlik, intikam, kendini ifade aracı olarak nevrotik bir sınırsız hırsın gelişmesi düşünü-

lemez. Bu ayrıca saygınlığa ve mal mülk edinmeye yönelik nevrotik arayışlar için de geçerlidir. Güvence aracı olarak birisine tutunmak, bağımlılık tutumlarını açıkça yıldıran bir kültürde pek mümkün olmayacaktır. Acının veya çaresizliğin toplumsal bir leke anlamına geldiği, ya da Samuel Butler'in *Erewhon*'unda olduğu gibi cezalandırıldığı bir kültürde nevrotik ikilemler için bir çözüm olarak acı ve çaresizliğe yönelmek mümkün olmayacaktır.

Kültürel etkenlerin nevrozlar üzerindeki en açık etkisi, nevrotiğin kendine ve başkalarına sunmaya çalıştığı imajda görülebilir. Bu imaj temel olarak onaylanmama [reddedilme] korkusu ve üstünlük özlemi tarafından belirlenir. Dolayısıyla bu imaj kültürümüzde yararlı olmak, başkalarını sevmek, cömertlik, dürüstlük, öz-denetim, alçak gönüllülük, ussallık, akılcılık gibi onay ve saygıyla ödüllendirilen özelliklerden oluşur. Örneğin kültürdeki özgecilik ideolojisi olmaksızın nevrotik birey, hem benmerkezcilliğini gizleyerek hem de doğal mutluluk arzularını bastırarak kendisi için bir şey istemiyor gibi gözükmeye zorlanmayacaktır.

Bu nedenle kültürel koşulların nevrotik çatışmalar yaratılmasındaki etkisi sorunu Freud'un gördüğünden çok daha karmaşıktır. Bu sorun, belli bir kültürün şu bakış açılarından analiz edilmesini gerektirir: Belli bir kültürde bireylerarası düşmanlık hangi yollardan ve ne ölçüde yaratılıyor? Bireyin kişisel güvensizliğinin derecesi nedir ve onun kendini güvensiz hissetmesine hangi etkenler katkıda bulunmaktadır. Bireyin yapısal özgüvenini zayıflatan etkenler nelerdir? Ne tür toplumsal yasaklar ve tabular vardır ve bunların ketlemelerin ve korkuların yaratılmasındaki etkisi nedir? Geçerli ideolojiler nelerdir ve bunların sağladığı hedefler veya ussallaştırmalar nelerdir? Verili koşullar ne tür ihtiyaçları ve arayışları yaratmakta, teşvik etmekte veya yıldırmaktadır?

Nevrozlarda tekrar tekrar ortaya çıkan sorunlar temelde kültürümüzdeki sağlıklı bireyde görülenlerden farklı değildir. Sağlıklı birey de rekabet ve sevecenliğe, benmerkezcillik ve dayanışmaya, kendini abartma ve aşağılık duygularına, bencillik

ve özgeciliğe ilişkin çelişik eğilimlere sahiptir. Aradaki fark, nevrotikte bu çelişik eğilimlerin daha yüksek bir noktaya ulaşması, altta yatan kaygının daha derin olmasının sonucunda çatışmanın her iki tarafındaki eğilimlerin de vazgeçilmez olması ve bu nedenle doyurucu bir çözüm bulamamasıdır.

Burada ortaya çıkan soru, neden bazı insanlar nevrotik olurken benzer koşullar altında yaşayan diğerlerinin mevcut zorluklarla başa çıkabildiğidir. Bu soru, aynı ailedeki kardeşlerle ilgili olarak sık sık sorulan soruya benzer: neden diğer kardeşler çok az etkilenirken içlerinden biri ağır bir nevroz geliştirir? Böyle bir soruda, farklı bireylerdeki ruhsal koşulların özünde benzer olduğu önermesi gizlidir ve bu önerme, kardeşler arasındaki yapısal [doğuştan gelen] farklılıklar için bir açıklama arayışına yol açar. Yapısal etkenlerin genel gelişmeyle ilgili olmasına rağmen, bu sonuca yol açan mantık yürütme hatalıdır, çünkü dayandığı önerme yanlıştır. Sadece genel ruhsal atmosfer bütün kardeşler için aynıdır ve hepsi de bundan şu veya bu şekilde etkilenecektir. Ama ayrıntıda bir çocuğun deneyimleri aynı ailedeki bir başka çocuğunkinden tamamen farklı olabilir. Aslına bakacak olursak, sonsuz çeşitlilikte önemli farklar bulunabilir; ve bunların yapısı ve etkisi bazen ancak dikkatli bir analizle ortaya çıkarılabilir. Ebeveynlerle ilişkilerde, çocuğun istenme derecesinde, ebeveynlerin çocuklardan birini tercih etmesinde, kardeşlerin birbirlerine yönelik davranışlarında ve daha birçok şeyde farklılıklar olabilir. Hafif bir yara alan çocuk mevcut güçlüklerle başa çıkabilir, buna karşılık ağır bir yara alan çocuk umutsuzca yakalandığı çatışmalar geliştirebilir: yani, nevrotik olabilir.

Herkesin aynı zor kültürel koşullar altında yaşamasına rağmen neden tümünün değil de sadece bazılarının nevrotik olduğu sorusuna da benzer bir cevap verilebilir. Nevroza yenik düşenler, özellikle çocukluklarında mevcut zorluklardan daha çok etkilenenlerdir.

Belli bir kültürde nevrozların ve psikozların sık sık ortaya çıkması, insanların yaşadığı koşullarda bir şeylerin ciddi ölçüde yanlış gittiğinin göstergelerinden birisidir. Bu, kültürel koşulla-

rın yarattığı ruhsal güçlüklerin, insanların bunlarla başa çıkmaya yönelik ortalama yetisini [kapasitesini] aştığını gösterir.

Bu noktaya kadar psikiyatristin kültürel etkenlere olan ilgisinin, birçok açıdan önemli olmasına rağmen, hastalarla pratik ilişkilerinde sınırlı bir etkisi vardır. Bu onun nevrozları uygun bir referans çerçevesinde görmesine, hastaların neden özünde benzer sorunlarla mücadele ettiğini, hastalarının sorunlarıyla kendi sorunları arasında neden benzerlikler bulunduğunu anlamasına yardım eder. Analist, kaderin özellikle sadece ona karşı haksızlık etmediğini, nihai anlamda diğer insanlarla aynı kaderi paylaştığını kavramasına yardım edebilirse, hastanın çektiği acı kısmen diner. Ayrıca masturbasyon, ensest, ölüm arzuları, ebeveyn otoritesine karşı çıkma gibi tabuların toplumsal yapısını anlaması sağlanırsa, hastanın bireysel suçluluk duyguları da hafifler. Rekabet sorunuyla mücadele eden analistin, şu veya bu açıdan bunun hepimizin sorunu olduğunu kavradığı zaman kendi kişisel sorunlarını bu temelde ele alması gerekir.[1]

Ne var ki kültürel koşulların farkında olmak terapi için özel bir anlamı taşır: ruhsal sağlığın ne olduğuna sorusu. Kültür bilincine sahip olmayan psikiyatristler, bu sorunun salt tıbbi bir sorun olduğuna inanma eğilimlidir. Psikiyatrist, fobiler, saplantılar, depresyonlar gibi sadece açık semptomlarla ve bunların iyileştirilmesiyle ilgilendiği sürece bu yorum yeterli olabilir. Ama psikanalitik terapinin hedefi daha hırslıdır. Sadece semptomları ortadan kaldırmayı değil, semptomların tekrar ortaya çıkmaması için kişilikte gerekli değişmelerin gerçekleşmesini hedefler. Bu, kişilik analiziyle yapılır. Ama kişilik eğilimlerini ele alan analistin, neyin sağlıklı veya neyin sağlıksız olduğuna ilişkin basit bir ölçü çubuğu yoktur. Bu durumda istemeden de olsa, tıbbi ölçütün yerini toplumsal bir değerlendirme, yani belli bir kültürde veya nüfusun belli bir bölümündeki istatistiksel ortalama[2] anlamına gelen "normallik" ölçütü alır. Hangi sorun-

1 İçgüdü teorisi de evrensellik konusunda başka yollardan güvence verir: analist, bazı içgüdüsel itkilerin evrenselliğine dikkati çeker.

2 W. Trotter, *Instincts of the Herd in Peace and War* (1915).

ların ele alınacağını, hangilerinin alınmayacağını belirleyen de işte bu örtülü değerlendirmedir. Burada örtülüyle, analistin bir değerlendirme [ölçüt] kullandığının farkında olmamasını kastediyorum.

Kültürel sonuçların farkında olmayan analistler, iyi niyetli de olsalar, yukarıdaki görüşü reddedecektir. Hiçbir değerlendirme yapmadıklarını, değerleri yargılamanın kendi işleri olmadığını, sadece hastaların getirdiği sorunları ele aldıklarını söyleyeceklerdir. Ama bunu yaparken, hastanın hiç ortaya koymadığı, ya da ortaya koymak için sadece ürkekçe girişimlerde bulunduğu bazı sorunları bulunduğu gerçeğini görmezlikten gelirler ve bu, analistin bunları görmesine de engel olur; öte yandan hasta da ortalamayla çakışmaları nedeniyle özgünlüklerinden bazılarını "normal" olarak değerlendirir.

Örneğin bir kadının, olanca enerjisini kocasının işinde ilerlemesi için kullanmasına ve bunda başarılı olmasına rağmen, kendi yeteneklerini ve mesleğini bir kenara itmesi durumunda analist hiçbir sorun görmeyebilir, çünkü bu tutum "normal" gözükür. Kadın da bir sorun görmeyebilir. Burada sorun olması elbette gerekmez. Koca kadından daha yetenekli olabilir. Kocasına duyduğu sevgi öylesine derin olabilir ki kendi yetenekleri kocasına adadığı dostlukta gelişir ve kendi mutluluk şansı kocasına verdiği desteğe bağlı olabilir. Ama benim düşündüğüm örneğin kocasından daha yetenekli olan bir hastaydı. Kocasıyla ilişkisi, herhangi bir insan ilişkisinin olabileceği kadar rahatsızdı. En derin sorunlarından birisi, kendisi konusunda hiç bir şey yapamamasıydı. Ama "normal" bir kadınca tutumun arkasına gizlendiği için, bu sorun her zaman gözardı edilmişti.

Analistin pek sorun olarak görmediği ve hastanın da hiç bir zaman bu şekilde ortaya koymadığı sorunlardan birisi de hastanın bir insanla, davayla, kurumla, ya da teoriyle ilgili bir yargı oluşturma yetisinden yoksunluğudur; bu da gözardı edilir, çünkü bu, ortalama liberal kafalı birey için "normal" bir tutumdur.[1] Yukarıdaki örnek gibi bunun da her hasta için bir sorun

1 *Bkz.* Erich Fromm, "Die gesellschaftliche Bedingtheit der psychoanalytischen Therapie," *Zeitschrift für Sozialforschung* (1935).

olması gerekmez. Ama bazen hastanın belirleyici korkuları, ayrım gözetmeyen bir hoşgörü maskesinin arkasına gizlenebilir. Birey, eleştirel bir tavır takınarak düşmanlık yaratmaktan veya yabancılaşmaya neden olmaktan ve iç bağımsızlık kazanma yönünde adım atmaktan aşırı ölçüde korkabilir. Bu durumda bu ayırdetme yokluğunun analiz edilmesi gereken bir sorun olduğunu görememek, hastanın en derin güçlüklerinin el değmeden kalmasına neden olacaktır.

Doğal olarak analistin yetersiz kültür bilinci, daha kaba yollardan da ortaya çıkabilir. Örneğin analist bir hastanın devrimci arayışlarını analiz etmek gerektiğine inanırken, tutucu standardlara bağlılığına dokunmayabilir; aynı şekilde, hastanın psikanalitik teorilere karşı eleştirel olmasını sorun olarak görürken, kabul ediyor gibi gözükürken yalan söyleyebileceği gerçeğini gözardı edebilir.

Varolan kültürel değerlendirmelerin farkında olmama durumu, daha önce tartışılan teorik önyargılarla birleşerek, hastanın sunduğu malzemenin tek yanlı olarak seçilmesine neden olur. Dolayısıyla eğitimde olduğu gibi psikanalitik terapide de farkında olmadan benimsenen hedef, "normale" uyarlanma olur; ruh sağlığı için iyi bir cinsel rejimin temel bir etken olarak değerlendirilmesi nedeniyle sadece cinsellik konularında analist toplumda kabul edilen uygulamaladan bağımsız olan hedeflerin bilincine varır. Bunun yerine, Trotter'in yaptığı gibi, ruhsal normallikle ruhsal sağlık arasında bir ayrım yapmak ve ruhsal sağlıktan "bütün yetilerin kullanılabildiği" bir iç özgürlük durumunu anlamak gerekir.[1]

1 *Bkz.* W. Trotter, *age.*

Onbirinci Bölüm

"EGO" VE "İD"

"EGO" kavramı tutarsızlıklarla ve çelişkilerle doludur. Freud'un, son makalelerinden birisindeki[1] nevrotik çatışmaların "ego" ile içgüdüler arasında olduğu iddiasına bakılırsa "ego"nun, içgüdüsel arayışlardan farklı ve bu arayışların karşıtı olarak anlaşılması gerektiği sonucu çıkar. Böyle bile olsa, bu "egonun" somut olarak nelerden oluştuğunu görmek zordur.

Başlangıçta "ego," libido olmayan her şeyden oluşuyordu. Sadece öz-koruma ihtiyaçlarına hizmet eden ve cinsel olmayan parçamızdı. Ancak narsizm kavramıyla birlikte, daha önce "ego"ya bağlanan kendimizi düşünmemiz, kendini büyütme ve saygınlık arayışları, öz-saygı, idealler, yaratıcı yetenekler gibi olguların çoğunluğu libidinal olarak değelendirilmeye başlandı.[2] Daha sonra "süperego" kavramıyla birlikte ahlaki amaçlar, davranışlarımızı ve duygularımızı düzenleyen iç normlar da içgüdüsel olarak değerlendirildi ("süperego," narsistik libidoyla yıkım içgüdüsünün ve eski cinsel bağlılıkların türevlerinin bir karışımından oluşuyordu). Dolayısıyla Freud'un "ego" ve içgüdülerden karşıtlar çifti [birliği] olarak söz etmesi netlikten yoksundur.

Hangi olguları "ego"ya bağladığı konusunda yaklaşık bir görüş elde edebilmek için, Freud'un çeşitli yazılarındaki verileri toplamamız gerekir. Bu, aşağıdaki etken gruplarını içeriyor gibi gözükmektedir: narsistik olgular; "içgüdülerin" cinsellikten arındırılmış türevleri (örneğin yüceltme veya tepki oluşumu yoluyla geliştirilen özellikler); birey için kabul edilebilir olacak şekilde –ve bu, toplum tarafından kabul edilmeye eşdeğer ola-

1 Sigmund Freud, "Analysis Terminable and Interminable," *International Journal of Psychoanalysis* (1937).

2 Sigmund Freud, "Narcissism: An Introduction," *Collected Papers*, Vol. IV (1914).

bilir- değişikliğe uğramış olan içgüdüsel itkiler (örneğin ensest yapısından arınmış cinsel arzular).[1]

Dolayısıyla Freud'un "egosu" içgüdülerin karşıt kutbu değildir, çünkü kendisi de içgüdüsel yapıdadır. Bu daha çok, bazı yazılarında da belirttiği gibi, kaba, değişikliğe uğramamış içgüdüsel ihtiyaçların toplamı olan "id"in örgütlenmiş bir parçasıdır.[2]

"Ego"nun temel özelliği zayıflıktır. Enerji kaynaklarının tamamı "id"in elindedir; "ego" ise ödünç güçlerle yaşar.[3] Egonun tercihleri, hoşlanıp hoşlanmadıkları, hedefleri ve kararları "id" ile "süperego" tarafından belirlenir; içgüdüsel itkilerin "süperegoyla" veya dış dünyayla aşırı tehlike yaratacak şekilde çatışmamasına dikkat eder. Freud'un tanımladığı gibi üç yönlü bir bağımlılığı vardır ("ide," "süperegoya" ve dış dünyaya) ve bir aracı gibi hareket eder. "İd"in aradığı doyumların tadını çıkarmak ister, ama "süperegonun" yasaklarına da uyma eğilimi gösterir. Egonun zayıflığı, ke ıdine ait hiç bir kaynağı olmayan ve bir partiden yararlanırken muhalif partinin de gönlünü hoş tutmaya çalışan bir bireyin zayıflığına benzer.

Bu "ego" kavramını değerlendirirken, Freud tarafından ortaya atılan hemen her doktrindekiyle aynı sonuca vardım: altta yatan son derece net, son derece derin gözlemler, yapıcı olmayan teorik bir sistemle birleştirilmeleri nedeniyle, yapıcı değerinden yoksun bırakılıyor. Klinik bakış açısından bu kavram lehine gerçekten de çok şey söylenebilir. Kronik nevrotikler, yaşamlarında hiç bir söz hakları yokmuş izlenimi verirler. Bilmedikleri ve kontrol edemedikleri coşkusal [duygusal] güçler tarafından sürüklenirler. Çoğu kez entellektüel yargılarına ters düşecek katı yollardan hareket etmekten ve tepki vermekten kendilerini alamazlar. Başkalarına yönelik tutumları bilinçli arzular ve bilinçli değerler tarafından değil, vazgeçilmez yapıdaki bi-

1 Freud'un genelde "süperego"yu "ego"nun özel bir parçası olarak kabul etmesine rağmen, bazı makalelerinde bu ikisi arasındak çatışmayı vurgular.

2 Sigmund Freud, *Group Psychology and the Analysis of the Ego* (1922).

3 Sigmund Freud, *The Ego and the Id* (1935).

linçaltı etkenleri tarafından belirlenir. Bu, en belirgin haliyle saplantı nevrozunda görülür, ama kabaca bütün ağır nevrozlar için geçerlidir; psikozları söylemeye gerek yok. Freud'un, atı yönlendirdiğini sanan ama atın istediği yere giden binici benzetmesi, nevrotik "ego" için güzel bir tanım gibi gözüküyor.

Ama nevrozlar üzerindeki bu tür gözlemler, "egonun" genelde içgüdülerin değişikliğe uğramış bir kısmından başka bir şey olmadığı sonucuna elvermez. Bu, nevrozlarda bile belirleyici değildir. Bir nevrotiğin başkalarına yönelik acıma duygusunun büyük ölçüde dönüştürülmüş sadizm veya dışsallaştırılmış kendine acıma olduğunu varsaysak bile bu, söz konusu sempatinin bir kısmının "samimi"[1] [doğal] olmadığını kanıtlamaz. Ya da hastanın analiste duyduğu hayranlığın büyük ölçüde analistin onun için yaratacağı mucizelere ilişkin bilinçsiz beklentileri, ya da rekabetten kaçınmaya yönelik bilinçsiz çabalar tarafından belirlendiğini varsaysak bile, bu, ayrıca onun analistin yeteneklerine veya kişiliğine karşı "samimi" bir beğeni duymadığını kanıtlamaz. A şahsının, aşağılayıcı sözler sarfederek düşmanlık duyduğu B şahsını yaralama fırsatı yakaladığı bir ortamı ele alalım. A, bir dizi bilinçsiz coşkusal tepki nedeniyle bunu yapmaktan kaçınabilir: B'nin misillemesinden korkabilir; kendi gözünde haklılık görünümünü koruması gerekebilir; ya da sadece, kötülük düşünmeyecek kadar iyi gözükerek insanlar üzerinde iyi bir izlenim bırakmak isteyebilir. Ama bütün bunlar, bunu yapmaktan kaçınmasının nedeninin onun bunu onuruna yetirememesi, bu tür bir intikamı çok ucuz veya çok adice bulması olmadığını kanıtlamaz. Ahlaki özelliklerin içeriğinin de kültürel etkenler tarafından ne ölçüde koşullandırıldığı sorusunu burada ele almak bizi konudan çok uzaklaştıracaktır. Ama bana göre, Freud'un içgüdü yaklaşımıyla da, görececilerin toplumsal değerlendirme ve koşullama yaklaşımıyla da indirgenemeyecek olan bir "samimiyet" (doğallık) olabilir.

---

1 Bu bağlamda "samimi," söz konusu duyguların veya yargıların, varsayılan içgüdüsel bileşenler indirgenerek daha fazla analiz edilmeye elverişli olmadığı; temel ve kendiliğinden olduğu anlamına gelir.

Aynı şeyler ruh sağlığı yerinde birey için de söylenebilir. Onun da güdülenimleri (motivasyonları) konusunda kendini aldatabileceği gerçeği, her zaman böyle yaptığını kanıtlamaz. Daha az kaygı yönelimli ve bu nedenle nevrotiğe kıyasla bilinçaltı itkilerinin gücünü daha az hissettiği için, Freud'un sağlıklı bireye ilişkin sonuçları daha da temelsizdir. Freud, "ego" kavramında daha temel [basit] "içgüdüsel" birimlere indirgenemeyen yargı veya duyguların olduğunu inkar eder, libido teorisi temelinde etmesi de gerekir. Bu kavram genelde teorik temelde insanlar veya davalar konusundaki her yargının, "daha derindeki" duygusal güdülenimlerin ussallaştırılmaları olarak, bir teoriye yönelik eleştirel tavrın nihai anlamda duygusal bir direnme olarak değerlendirilmesi gerektiği anlamına gelir. Teorik olarak bu, son çözümlemede temel olarak libidinal veya yıkıcı itkiler tarafından belirlenmeyen insanlardan hoşlanma ya da hoşlanmama, sempati, cömertlik,[1] adalet duygusu, kendini bir davaya adama diye bir şey olmadığı anlamına gelir.

Zihinsel becerilerin kendi başına varolabileceğinin inkar edilmesi, yargı güvensizliğini artırır; bu, örneğin analiz edilen insanların, yargılarının sadece kendi bilinçaltı tercihlerinin veya antipatilerinin bir dışavurumu olabileceğini belirtmeksizin herhangi bir şeye karşı tavır alamamalarına yol açabilir. Bu ayrıca insan doğasına ilişkin daha üstün bir bilginin, her yargıdaki veya duygudaki -başkalarının!- gizli güdülerinin ortaya çıkarılmasıyla elde edilebileceği yanılsamasını pekiştirebilir ve böylece kibirlice bir her şeyi bilirim tutumuna katkıda bulunabilir.

Bunun başka bir sonucu da duygular konusundaki belirsizliği artırması ve bu nedenle duyguları sığlaştırmasıdır. "Bunun nedeni sadece" gibi şu veya bu ölçüde bilinçli bir farkında olma durumu, duygusal deneyimlerin kendiliğindenliğini ve derinliğini kolayca felç edecektir. Analiz edilen bir bireyin sık sık, daha

1 Yukarıda anılan makalesinde Freud, cömert insanların yalıtılmış cimrilik eğilimiyle bizi şaşırtabileceği gözleminden söz ederken şöyle diyor: "bu insanlar, değerli ve övgüye değer her niteliğin dengelemeye ve aşırı dengelemeye dayandığını gösterir" (İtalikler Horney'e aittir).

iyi uyum sağlamasına rağmen, "pek gerçek bir insan gibi" gözükmediği, daha doğrusu daha az canlı gözüktüğü izlenimi bırakmasının nedeni de budur.

Bu türden sonuçların gözlenmesi bazen, çok fazla farkında olmanın bir insanı aptalca "içedönük" yaptığı yolundaki o eski yanılsamayı pekiştirmek için kullanılır. Ama bu "içedönüklüğe" neden olan şey bu haliyle daha çok farkında olmak değil, genelde aşağılık olarak değerlendirilen güdülenimlerin her yerde olduğu yolundaki örtülü inançtır. Bilim açısından ele almak istemesine ve tıpkı bir *salmon balığını* yumurtlama döneminde akıntıya karşı yüzmeye zorlayan içgüdü gibi, bunların da ahlaki değerlendirmeden uzak olduğunu vurgulamasına rağmen, Freud'un kendisi de değer açısından bu güdülenimleri aşağılık olarak değerlendirir. Sık sık olduğu gibi, geçerli olan yeni bir bulgunun peşinden koşma heyecanı, bulgunun geçerliliğinin kaybolduğu bir noktaya götürürülmesine yol açabilir. Freud bize güdülenimlerimizi kuşkucu bir gözle incelemeyi öğretti; bilinçsiz benmerkezcil ve anti-sosyal itkilerin kapsamlı etkilerini gösterdi. Ama, örneğin yargının, sadece kişinin doğru veya yanış olduğuna inandığı şeyin bir dışavurumu olamayacağını, kişinin inandığı için kendini bir davaya adayamayacağını, dostluğun iyi insan ilişkilerinin dolaysız bir dışavurumu olamayacağını iddia etmek dogmatiklikten başka bir şey değildir.

Psikanalitik literatürde sık sık, "id" konusundaki bilgimizin derinliğine kıyasla "ego" konusundaki bilgimizin çok sınırlı olmasının yarattığı üzüntü dile getirilir. Bu eksiklik ise ilk önce "id"i ayrıntılı bir incelemeye alan psikanalizin tarihsel gelişmesine bağlanır. Zamanla "ego" konusunda da ayrıntılı bilgilerin elde edileceği ümidi dile getirilir; ama bu ümit suya düşecek gibi gözüküyor. Freud tarafından ortaya konan içgüdü teorisi, "ego"ya yukarıda anlatılanların dışında bir alan da, yaşam da tanımıyor. Sadece içgüdü teorisinden vazgeçerek "ego" konusunda bir şeyler öğrenebiliriz; ama bu durumda bu, Freud'un kafasındakinden farklı bir olgu olur.

Böylece Freud'un tanımına yaklaşan bir "ego"nun, insan doğasında yapısal bir şey değil, özgün bir nevrotik olgu olduğu

görülecektir. Bu, daha sonra nevroza yakalanan bireyin yapısında da doğuştan gelen bir şey değildir. Bu, daha karmaşık bir sürecin, yani kendine yabancılaşmanın sonucudur.Bu kendine yabancılaşma, ya da başka yerlerde kendiliğinden bireysel özün [benliğin] boğulması,[1] nevrotik gelişmenin kökeninde yatan belirleyici etkenlerden birisi olmakla kalmayıp, bireyin nevrozdan kurtulmasını da engeller. Kendine yabancılaşmış olmasaydı, nevrotik eğilimleri tarafından temelde kendine yabancı olan hedeflere itilmesi mümkün olmayacaktı. Ayrıca, kendini veya başkalarını değerlendirme yetisini yitirmemiş olsaydı, belki de şimdi olduğu gibi kendini başkalarına bağımlı hissetmeyecekti, çünkü son çözümlemede ne şekilde olursa olsun nevrotik bağımlılık, bireyin kendi içindeki ağırlık merkezini kaybetmesi ve bunu dış dünyaya aktarması olgusuna dayanmaktadır.

Freud'un "ego" kavramından vazgeçtiğimiz zaman psikanalitik terapi için yeni olasılıklar ortaya çıkar. "Ego," doğası gereği sadece "id"in hizmetçisi ve denetleyicisi olarak değerlendirildiği sürece kendi başına bir terapi konusu olamaz. Bu duruma tedavi beklentileri, "evcilleşmemiş tutkuların" "mantığa" daha iyi uyum sağlamasıyla sınırlanacaktır. Ama bu zayıf "ego"nun nevrozun temel bir parçası olarak değerlendirilmesi halinde tedavideki hedef bu "ego"yu değiştirmek olmalıdır. Bu durumda analistin, hastanın kendiliğindenliğini ve kendi yargı yetisini, ya da James'in terimleriyle "tinsel (manevi) özünü" tekrar canlandırma olarak tanımlanan nihai hedefe yönelik bilinçli bir çaba göstermesi gerekir.

Kişiliğin "ego-id-süperego" anatomisi varsayımına uygun olarak Freud, nevrozlardaki çatışmaların ve kaygının doğası konusunda bazı sonuçlara varır. Üç tip çatışmayı ayırdeder: bireyle çevre arasındaki çatışma (bu, nihai anlamda diğer iki çatışmı tipinden sorumlu olsa da nevrozlara özgü değildir); "ego" ile "id" arasındaki çatışma (bu,"ego"nun içgüdüsel itkilerin şid-

1 *Bkz.* V. Bölüm, Narsizm Kavramı; XIII. Bölüm, "Süper Ego Kavramı"; XV. Bölüm, "Mazoşistik Olgular"; ve XVI. Bölüm, Psikanalitik Terapi.

deti altında ezilmesi tehhlikesiyle sonuçlanır); ve "ego" ile "süperego" arasındaki çatışma (bu da "süperego" korkusuyla sonuçlanır). Bu iddialar sonraki bölümlerde tartışılacaktır.[1]

Terminolojiyi ve teorik ayrıntıları bir yana bırakırsak, Freud'un nevrotik çatışma kavramı kabaca aşağıdaki gibidir: insan, içgüdüsel mirasından ötürü çevresiyle kaçınılmaz olarak çatışır; bireyle dış dünya arasındaki çatışma, daha sonra evcilleşmemiş tutkularıyla mantığı veya ahlaki standardları arasındaki bir çatışma olarak bireyin kendi içinde devam eder.

Bu kavramın, iyi ile kötü arasındaki, ahlaklı ile ahlaksız, insanın hayvanca doğasıyla mantığı arasındaki çatışmaya ilişkin Hıristiyan ideolojisini bilimsel düzleme çektiği izlenimi ediliniz. Bu kendi içinde bir eleştiri değildir. Sorun, nevrotik çatışmaların gerçekten de bu yapıda olup olmadığıdır. Nevrozlar üzerindeki kendi gözlemlerimden çıkardığım sonuçlar, kabaca aşağıdaki bakış açısını benimsememe yol açmıştır: insanın çevresiyle çatışması Freud'un vardığı kadar kaçınılmaz değildir; eğer böyle bir çatışma varsa bunun nedeni bireyin içgüdüleri değil, çevrenin korku ve düşmanlık yaratmasıdır. Bunun sonucunda geliştirdiği nevrotik eğilimlerin, bir açıdan çevreyle başa çıkmak için bir araç sağlasa da, diğer açılardan çevreyle çatışmalarını artırır. Dolayısıyla bana göre dış dünyayla olan çatışmalar, nevrozların temeli olmalarının yanısıra, nevrotik güçlüklerin temel bir parçası olarak kalır.

Buna ek olarak, nevrotik çatışmaları Freud'un yaptığı gibi şematik bir yoldan lokalize etmenin [belli bir yere bağlamanın] uygun olduğunu sanmıyorum. Aslında bu çatışmalar çok yönlü kaynaklardan gelebilir.[2] Örneğin, diktatörce bir güç arzusuyla başkalarına bağımlılık ihtiyacı arasındaki çatışma gibi, birbiriyle çelişen iki nevrotik eğilim arasında bir çatışma olabilir. Kusursuz gözükme ihtiyacının hem boyun eğme hem de başkaldırma eği-

---

1 *Bkz.* XII. Bölüm, Kaygı ve XIII. Bölüm, "Süper Ego Kavramı."

2 Farklı nevrotik çatışma tiplerinin varlığına ilk dikkati çeken Franz Alexander olmuştur (bkz. "The Relation of Structural and Instinctual Conflicts," *Psychoanalytic Quarterly*, 1933).

limi içermesi gibi, belli bir nevrotik eğilim kendi içinde bir çatışma taşıyabilir. Bir yanılmazlık maskesi sunma ihtiyacı, bu maskeye uymayan bütün eğilimlerle çatışacaktır. Çatışmaların yapısı ve nevrotik kişilikte ve yaşamında oynadığı rol kitap boyunca açık veya örtülü ele alındığı için, burada ayrıntılara girmem gerekmiyor. Aşağıda, nevrotik çatışmalara ilişkin farklı önyargıların, nevrozlardaki kaygı konusunda nasıl farklı yorumlara yol açtığını tartışacağım.

Onikinci Bölüm

KAYGI

FREUD gibi, ruhsal dışavurumları nihai anlamda organik bir temelde açıklama eğilimi gösterenler için, fizyolojik süreçlerle olan yakın ilişkisi nedeniyle kaygı zor bir problemdir.

Kaygının, çarpıntı, terleme, mide bulantısı, hızlı soluklanma gibi fizyolojik sempomlarla aynı anda ortaya çıktığı doğrudur. Kişi kaygının farkında olsa da olmasa da bu fiziksel semptomlar ortaya çıkabilir. Örneğin hasta sınavdan önce mide bulantısı geçirebilir ve kaygının tam anlamıyla farkında olabilir. Ama kaygının farkında olmaksızın, çarpıntı veya sık sık işeme dürtüsü olabilir ve kişi ancak daha sonra kaygılı olduğunu anlayabilir. Duyguların fiziksel dışavurumlarının kaygıda özellikle belirgin olmasına rağmen, bunlar sadece kaygıya özgü değildir. Depresyonda fiziksel ve zihinsel süreçler yavaşlar; ani sevinç dokulardaki gerilimi değiştirir veya yürüyüşün hafiflemesine neden olur; ani öfke titrememize ve beynimize kan hücum etmesine neden olabilir. Kaygıyla fizyolojik etkenler arasındaki ilişkiyi göstermek için sık sık dikkat çekilen bir şey de ilaçların kaygı yaratabilmesidir. Ama bu da sadece kaygı için geçerli değildir. İlaçlar neşe veya uyku da yaratabilir ve etkileri psikolojik bir sorun oluşturmaz. Psikolojik sorun ancak şu olabilir: kaygı, uyku, neşe gibi durumların ruhsal koşulları nelerdir?

Korku gibi kaygı da tehlikeye yönelik coşkusal bir tepkidir. Korkudan farklı olarak kaygıya tipik özelliğini veren şeylerden birisi, bir yaygınlık ve belirsizlik niteliğidir. Deprem gibi somut bir tehlike bile olsa, bilinmeyen konusundaki dehşet duygusu vardır. Aynı özellik, tehlike ister tanımsız, ister yükseklik fobisi gibi somut bir şeyde kristalleşmiş olsun, nevrotik kaygıda da vardır.

İkincisi, tehlike yaratan kaygının tehdit ettiği şey, Goldstein'in[1] de dikkati çektiği gibi, kişiliğin özüne veya çekirdeğine ait

1 Kurt Goldstein, "Zum Problem der Angst," *Allgemeine arzliche Zeitschrift für Psychotherapie*, Vol. II.

bir şeydir. Farklı bireylerin hayati değerler olarak hissettiği şeylerde büyük farklar olduğu gibi, hayati tehlike olarak gördükleri şeyler de farklılık gösterir. Yaşam, özgürlük, çocuklar gibi hemen hemen evrensel olarak hayati öneme sahip görülen bazı değerler olmasına rağmen, kişi için özellikle temel bir değeri temsil eden şeyler, tamamen onun yaşadığı koşullara ve kişilik yapısına bağlıdır; bu örneğin onun bedeni, malları, ünü, inançları, işi, aşk ilişkileri olabilir. Aşağıda da göreceğimiz gibi, bu kaygı koşulunun anlaşılması, nevrozlardaki kaygının anlaşılması için yapıcı bir ipucudur.

Üçüncüsü, Freud'un da haklı olarak vurguladığı gibi korkudan farklı olarak kaygının tipik bir özelliği de tehlikeye karşı çaresizlik duygusudur. Çaresizliği yaratan şey, depremde olduğu gibi dış etkenler, ya da zayıflık, korkaklık, girişken olmamak gibi iç etkenler olabilir. Dolayısıyla aynı durum, bireyin tehlikeyle mücadele etme yetisine veya arzusuna bağlı olarak korku da, kaygı da yaratabilir. Bir hastamın anlattığı bir hikayeyle açıklamam gerekirse: hastam bir gece bitişik odada sesler duyar ve hırsız girdiğini düşünür. Çarpıntıyla, terlemeyle ve kaygıyla tepki gösterir. Bir süre sonra kalkıp büyük kızının odasına gider. Kızı da korkmuştur ama tehlikeye karşı aktif tavır almaya ve hırsızların bulunduğu odaya gitmeye kararlıdır. Bunu yapar ve hırsızları kovalamayı başarır. Anne tehlike karşısında çaresizlik hissetmiş, ama kızı bu duyguya kapılmamıştır; annenin duyduğu şey *kaygıdır*, kızının duyduğu şey ise *korku*.

Dolayısıyla herhangi bir kaygı için verilecek yeterli bir açıklamanın şu üç soruya cevap vermesi gerekir: Tehlikede olan nedir? Tehlikenin kaynağı nedir? Tehlikeye karşı çaresizliğe neden olan şey nedir?

Nevrotik kaygıdaki şaşırtıcı nokta, kaygıyı yaratan bir tehlike yokmuş gibi gözükmesi, ya da görünen tehlike ile kaygının şiddeti arasında şöyle veya böyle bir orantısızlık olmasıdır. Nevrotiğin korktuğu tehlikelerin sadece hayali olduğu izlenimi ediniriz. Ama nevrotik kaygı da en az açık bir tehlike durumunun yarattığı kaygı kadar yoğun olabilir. Bu şaşırtıcı konunun anla-

şılmasına giden yolu Freud açmıştır. Çelişkili yüzey gözlemleri ne olursa olsun, nevrotik kaygıda korkulan tehlikenin, nesnel kaygıdaki kadar gerçek olduğunu savunmuştur. Aradaki fark, ilkinde tehlikenin öznel etkenler tarafından yaratılmasıdır.

Genel tutarlılığı içinde Freud, söz konusu öznel etkenlerin yapısını inceleyerek, nevrotik kaygıyı içgüdüsel kaynaklara bağlar. Özetle, Freud'a göre tehlikenin kaynağı, içgüdüsel gerilimin şiddeti veya "süperego"nun cezalandırıcı gücüdür; tehlikenin nesnesi [hedefi] "egodur"; çaresizliğe neden olan şey, "ego"nun zayıflığı ve "id" ile "süperego"ya bağımlılığıdır.

"Süperego" korkusu "süperego" kavramıyla ilişkili olarak tartışılacağı için, burada temel olarak Freud'un kaygı dediği şeyi en kesin anlamıyla ("ego"nun "id"in içgüdüsel istekleri karşısında kontrolü kaybetme korkusu) ele alacağım. Bu teori de nihai anlamda Freud'un içgüdüsel doyum doktriniyle aynı mekanik kavrama dayanmaktadır: doyum, içgüdüsel gerilimin azalmasının; kaygı ise bu gerilimin artmasının bir sonucudur. Nevrotik kaygıda korkulan gerçek tehlike, biriken bastırılmış itkilerdir: annesinden ayrılan bir çocuğun kaygı duymasının nedeni, bilinçaltında, engellenme nedeniyle libidinal itkilerinin doyurulmayacağını görmesidir.

Freud, analiste yönelik olan ve o güne kadar bastırılan düşmanlığın dile getirebildiği zaman hastanın kaygıdan kurtulabilmesi gibi özlemlerin bu mekanik kavramı desteklediğini düşünüyor: Freud'a göre kaygıya neden olan birikmiş düşmanlıktır ve boşaltılması kaygıyı ortadan kaldırır. Freud, bu rahatlamanın nedeninin, analistin bu düşmanlığa azarlama veya öfkeyle tepki vermemesi olabileceğini kabul ediyor, ama bu açıklamanın, mekanik kavramı sahip olduğu tek kanıttan yoksun bırakmaya yeterli olduğunu anlayamıyor. Bu sonucun çıkarılmamış olması da teorik önyargının psikolojik ilerlemeyi ne ölçüde engellediğinin başka bir kanıtıdır.

Azarlanma veya misilleme korkusunun kaygı yartabileceği doğrudur, ama tek başına bu yeterli bir açıklama değildir. Nevrotik bu tür sonuçlardan neden bu kadar korkmaktadır? Kaygının, hayati bir değere yönelik bir tehdit olduğu önermesini kabul

edersek, Freud'un teorik önyargısına kapılmaksızın, hastanın, düşmanlığının tehlikeye soktuğuna inandığı şeyin ne olduğunu incelememiz gerekir.

Cevap her hasta için aynı değildir. Ağır basan mazoşistik eğilimli bir tipse,[1] o güne kadar annesine, müdürüne, karısına karşı hissettiği bağımlılığı analiste de hissedecek; analistsiz belki de yaşayamayacağına, onu yokedecek ya da bütün beklentilerini yerine getirecek sihirli bir güce sahip olduğuna inanacaktır. Mevcut kişilik yapısıyla yaşamdaki güvenlik duygusu bu boyun eğmeye bağlıdır. Dolayısıyla ilişkinin devamı [korunması] onun için bir ölüm kalım sorunudur. Kendi içindeki diğer zorlayıcı nedenlerden ötürü bu tip bir hasta, düşmanlığın, terkedilme tehlikesi yaratacağına inanır. Bu nedenle düşmanca dürtülerin ortaya çıkması kaygı yaratır.

Ama eğer kusursuz görünme ihtiyacının ağır bastığı bir tipse,[2] güvenliği, kendi standardlarını veya kendisinden beklendiğine inandığı şeyleri yerine getirmeye dayanır. Kusursuzluk imajı örneğin özünde ussal, duygusuz ve nazik olmaktan oluşuyorsa düşmanlık içerikli bir duygu patlaması beklentisi kaygı yaratmaya yeterli olacaktır, çünkü bu, aşağılanma tehlikesi yaratacaktır ve tıpkı terkedilmenin mazoşist tip için hayati bir tehlike olması gibi, bu da kusursuzcu tip için hayati bir tehlikedir.

Nevrozlardaki diğer gözlemler de değişmez olarak aynı genel ilkeye uyar. Güvenliği taktir edilmeye ve hayranlık uyandırmaya bağlı olan narsistik bir tip için saygınlığını kaybetmesi hayati bir tehlikedir. Ondaki kaygı, kendi ülkesinde saygı gören birçok sığınmacıda gözlendiği gibi, tanınmadığı ortamlarda ortaya çıkabilir. Birevin güvenliği başkalarıyla kaynaşmaya dayanıyorsa yanlız olduğu zaman kaygı yükselebilir. Bu güvenlik göze çarpmamaya, kendi köşesinde kalmaya bağlıysa, dikkatleri üzerine çektiği zaman kaygı ortaya çıkabilir.

Bu verilerin ışığı altında nevrotik kaygıda tehlikede olan şeyin kişinin özgün nevrotik eğilimleri, yani güvenliğinin dayandığı eğilimleri olduğu varsayımı doğrulanmaktadır.

1 *Bkz.* XV. Bölüm, Mazoşistik Olgular.

2 *Bkz.* XIII. Bölüm, "Süperego" Kavramı.

Nevrotik kaygıda tehlikede olan şeye ilişkin bu yorum, tehlikenin kaynağına ilişkin sorunun cevaplanmasını da kolaylaştırır. Bu, genel bir cevaptır: bireyin özgün koruyucu arayışlarını, yani nevrotik eğilimlerini felç edebilecek her şey kaygı yaratabilir. Kişinin güvenlik kazanmaya yönelik başlıca araçlarını anlarsak, ne tür ortamlarda kaygı hissedeceğini tahmin edebiliriz.

Tehlike kaynağı, güvenlik duygusu için ihtiyaç duyduğu saygınlığı birdenbire kaybeden sığınmacı durumundaki gibi dış koşullar olabilir. Benzer bir şekilde, kocasına mazoşistik bir bağımlılığı olan bir kadın, kocasının hastalanması, yurt dışına gitmesi veya başka bir kadın için onu terketmesi gibi dış koşullar nedeniyle onu kaybetme tehlikesi varsa kaygı hissedebilir.

Tehlike kaynaklarının nevrotiğin kendi içinde de olabilmesi gerçeği, nevrozlardaki kaygının anlaşılmasını karmaşıklaştırır. Güvenlik aracını felç etme eğilimi göstermesi halinde kişinin kendi içindeki herhangi bir etken (normal bir duygu, tepkisel bir düşmanlık, bir ketleme, çelişkili bir nevrotik eğilim) bir tehlike kaynağı olabilir.

Önemsiz bir hata, normal bir duygu veya dürtü nevrotik bireyde bu kaygıyı yaratabilir. Örneğin güvenliği yanılmaz, hata yapmaz olmaya dayanan bir insanda, birisinin adını unutmak veya bir geziye çıkarken bütün olasılıkları dikkate alamamak gibi herkesin başına gelebilecek türden bir hata veya yanlış değerlendirme kaygı uyandırabilir. Aynı şekilde, bir özgecilik maskesi sunmakta ısrar eden bir insanda kendisi için makul, küçük bir istekte bulunmak kaygı yaratabilir; güvenliği insanlardan uzaklığa dayanan insanlarda aşk veya sevecenlik kaygı uyandırabilir.

Tehlike olarak hissedilen iç etkenler arasında ilk sırayı düşmanlığın aldığına kuşku yok. Bunun nedenleri iki yönlüdür. Özgün yapısı ne olursa olsun her nevrozun kişiyi zayıf ve duyarlı kılması nedeniyle nevrozlarda çeşitli türden düşmanca tepkiler özelliklé yaygındır. Reddedilme, kötüye kullanılma, küçük düşürülme duygularına sağlıklı bireyden daha sık kapılır ve bu nedenle kızgınlık, savunmacı saldırı, kıskançlık, aşağılayıcı veya sadistik dürtülerle daha sık tepki verir. Diğer nedeni

de, şu veya bu şekilde insanlara yönelik korkusu öylesine derindir ki (eğer güvenliği acımasızca, düşmanca bir saldırganlığa dayanan ve nispeten seyrek rastlanan bir tip değilse), insanlarda düşmanlık yaratmayı kolay kolay göze alamaz. Ama bir tehlike etkeni olarak düşmanlığın sık sık ortaya çıkması, kendi içinde düşmanlığın kaygı yarattığı sonucuna varmamıza neden olmamalıdır. Yukarıda söylenenlerde de ima edildiği gibi, her zaman için, düşmanlığın kesin olarak neyi tehlikeye soktuğunu sormamız gerekir.

Bir ketleme kendi içinde kaygı yaratmaz, ancak hayati bir değeri felç ettiği taktirde bu olabilir. Örneğin bir kaptan çarpışmadan kaçınmak için geminin rotasını değiştirmek için emir vermek durumunda kalırsa ve o anda eli veya sesi fonksiyonunu yerine getiremezse, nevrotik kaygıyla kıyaslanabilir bir paniğe girecektir. Örneğin bir karar verme konusundaki bir ketleme kendi içinde kaygıya yol açmaz, ama belirleyici bir anda bu ketlemenin üstesinden gelinmezse bu sonucu verme eğilimi gösterir.

Son olarak, çelişik bir eğilimin varlığı da nevrotik bir eğilimi tehlikeye sokabilir. Bir bağımsızlık itkisi, güvenlik nedeniyle eşdeğerde zorunlu olan bağımlı bir ilişkiyi tehlikeye sokması halinde kaygı yaratabilir; aynı şekilde, bireyin güvenlik duygusu temelde bağımsızlık duygusuna dayandığı taktirde mazoşistik bir bağımlılık itkisi kaygı yaratabilir. Her nevrozda çok sayıda çatışan eğilim olduğu için, bir eğilimin diğerini tehlikeye sokması için sonsuz fırsatlar olacaktır.

Ama çelişkili eğilimlerin varlığının, kaygının gelişmesini tek başına açıklamadığını da göz önünde bulundurmalıyız. Çelişik eğilimlerle başa çıkmanın olası birçok yolu vardır. Bir eğilim, bir başkasına engel olamayacak ölçüde köklü olarak bastırılabilir; fantezi dünyasına aktarılabilir; başkaldırıyla boyun eğme arasında uzlaşmalı bir çözüm olan pasif direnme gibi uzlaşmacı çözümler bulunabilir; bir geride kalma ihtiyacının, varolan zorlanımlı bir hırsı ketleyebilmesi gibi, bir eğilim bir diğerini ketleyebilir. Bu türden çözümler, sarsak da olsa belli bir denge yara-

tabilir. Ancak bu denge sarsıldığı ve güvenlik aracı şu veya bu ölçüde tehlikeye düştüğü zaman kaygı ortaya çıkar.

Freud'unkiyle karşılaştırılması, benim geliştirdiğim kaygı kavramına açıklık kazandırabilir. Freud'a göre tehlikenin kaynağı yukarıda da belirtildiği gibi, benim nevrotik eğilimler dediğim şeyle kabaca çakışan "id" ve "süperego"dur. Bana göre tehlike kaynağı özgün değildir; iç veya dış etkenlerden oluşabilir; Freud'un savunduğu gibi, kaygıyı yaratan iç etkenin bir itki veya dürtü olması gerekmez, ama bir ketleme olabilir. Nevrotik bir eğilim de bir tehlike kaynağı olabilir, ama eğer böyleyse bunun nedeni, diğer kaygı yaratıcı etkenlerdekiyle aynıdır: hayati önemde bir güvenlik aracını tehlikeye sokması.

Bana göre nevrotik eğilimler kendi içinde bir tehlike kaynağı değildir, güvenliğin bunların engelsiz işleyişine dayalı olması ölçüsünde, tehlikeye giren şeylerdir. Bu eğilimlerin işleyişi bozulduğu anda kaygı ortaya çıkar. Bir başka farklılık noktası da bana göre tehlikede olan şeyin Freud'un iddia ettiği gibi "ego" değil, nevrotik eğilimlerinin işleyişine bağlı olduğu ölçüde, bireyin güvenliğidir.

Kaygı konusunda Freud'la aramdaki fark, sonuçta libido teorisi ve "süperego" tartışmalarında sunulan farka indirgenebilir. Freud'un içgüdüsel itkiler veya bunların türevleri olarak değerlendirdiği şeyler bana göre güvenlik için geliştirilen eğilimlerdir. Bunları koşullayan şey altta yatan "temel kaygıdır."[1] Bu nedenle kendi nevroz yorumuma göre iki kaygı türünü birbirinden ayırmamız gerekir: *potansiyel* tehlikeye yönelik bir tepki olan temel kaygı ve *açık* tehlikeye yönelik bir tepki olan açık kaygı. Bu bağlamda açık terimi bilinçli anlamına gelmez. Potansiyel veya açık her türlü kaygı çeşitli nedenlerle bastırılabilir;[2] kaygı, bilinç düzeyinde hissedilmeksizin sadece rüyalarda, kaygıya eşlik eden fiziksel semptomlarda, genel bir kayıtsızlıkta dışavurulabilir.

---

1 *Bkz.* III. Bölüm, Libido Teorisi.

2 Aslında insanların kendi kaygılarına yönelik farklı tutumları, önemli özellikleri ortaya çıkarması nedeniyle yakından incelemeye değer.

İki kaygı türü arasındaki farkı bir örnekle açıklayalım. Birisinin, düşman vahşiler, tehlikeli hayvanlar, yiyecek kıtlığı gibi tehlikelerle dolu olduğunu bildiği bilinmeyen bir ülkeye gittiğini varsayalım. Silahı ve yeterli yiyecek stoğu olduğu sürece potansiyel tehlikelerin farkında olacak, ama kendini koruyacak araçlara sahip olduğuna inandığı için açık kaygı geliştirmeyecektir. Ama cephanesi veya yiyecek malzemeleri zarar gördüğü veya çalındığı zaman tehlike açık tehlikeye dönüşecektir. Böylece, yaşamın kendisi için temel bir önem taşıması halinde açık kaygıya kapılacaktır.

Temel kaygının kendisi de nevrotik bir dışavurumdur. Bu büyük ölçüde ebeveynlere yönelik mevcut bağımlılıkla onlara karşı başkaldırma arasındaki bir çatışmanın sonucudur. Bağımlılık nedeniyle onlara yönelik düşmanlığın bastırılması gerekir. Daha önceki bir kitabımda da incelediğim gibi,[1] düşmanlığın bastırılması kişiyi savunmasız bırakır, çünkü mücadele etmesi gereken tehlikenin ne olduğu duygusunu kaybeder. Düşmanlığını bastırması, birisinin onun için bir tehlike olduğunun artık farkında olmadığı anlamına gelir; dolayısıyla tetikte olması gereken durumlarda boyun eğmeci, uysal, dostça olacaktır. Düşmanlığın bastırılmasına rağmen varlığını koruyan misilleme korkusuyla birlikte bu savunmasızlık, nevrotiğin, potansiyel açıdan düşmanca olan bir dünyada kendini çaresiz hissetmesine neden olan güçlü etkenlerden birisidir.[2]

Geriye, kaygının anlaşılmasıyla ilgili üçüncü sorunu ele almak kalıyor: bireyin, tehlike karşısındaki çaresizliği. Freud bu çaresizliğin, "id"e ve "süperego"ya bağımlılığıyla koşullanan "ego"nun zayıflığından kaynaklandığını savunuyor. Bana göre temel kaygıda bir ölçüde çaresizlik zaten vardır. Çaresizliğin bir

1 Karen Horney, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, 4. Bölüm.

2 Nevrotik temel kaygı ile daha genel bir insanca olgu olan *Urangst* arasındaki fark, ikincisinin, mevcut tehlikeler (hastalık, terkedilme, ölüm, doğa olayları, düşmanlık) karşısında insanda varolan çaresizliğin bir dışavurumu olmasına karşılık, temel kaygının büyük ölçüde bastırılan düşmanlık tarafından yaratılması ve tehlike kaynağı olarak hissedilen şeyin temelde başkalarının düşmanlığı olmasıdır.

başka nedeni de nevrotiğin durumunun kritik (tehlikeli) olmasıdır. Kendi güvenlik araçlarına sıkı sıkıya sarılması, bazı açılardan onu korurken, diğerlerinde savunmasız bırakır. O, dengesini koruma yeteneğiyle ip üzerinde kalabilen ama olabilecek diğer tehlikelere karşı çaresiz olan bir ip cambazına benzer. Son olarak, nevrotik itkilerin zorlanımlı yapısıda kaygı gizlidir. Nevrozlarda kaygı yaratan temel iç etkenlerin, katı nevrotik kişilik yapısından kaynaklanmaları nedeniyle vazgeçilmez bir özelliği vardır. Tepkisi kendi güvenliğini ne kadar tehlikeye sokarsa soksun, bazı kışkırtmalara düşmanca tepki vermekten kendini alıkoyamadığı gibi bu tepkiyi azaltamaz da. Örneğin aynı ölçüde vazgeçilmez olan hırslı arayışlarını ne kadar tehlikeye sokarsa soksun, kendi eylemsizliğinden geçici olarak bile vazgeçemez. Nevrotik bireyin, sık sık şikayetçi olduğu yakalanmış [ortada kalmış] olma duygusunun somut bir temeli vardır. Açık kaygının en büyük kısmı, her iki yanı da vazgeçilmez olan bir ikileme çaresizce yakalanmış olmasının sonucudur.

Kaygı kavramında yapılan değişiklik, terapi yaklaşımında da değişiklik gerektirir. Freud'un varsayımını izleyen bir analist, hastanın kaygısına bastırılan itkileri arayarak tepki verecektir. Psikanalitik tedavi sırasında kaygı ortaya çıktığı zaman, kendi kafasında, hastanın analiste yönelik bastırılmış düşmanca dürtüleri olup olmadığı, ya da farkında olmadığı cinsel arzular besleyip beslemediği türünden soruları değerlendirecektir. Ayrıca, analistin düşüncelerinin teorik önermelerle yönlendirilmiş olması ölçüsünde, bu türden çok sayıda duygu bulmayı bekleyecek, bunları gerçek durumla açıklamayı başaramayınca da arzu veya düşmanlığın yoğunluğunun, bastırılan ve şimdi canlanıp ona aktarılan çocukluğa ait aşılmamış bir duyguya karşılık geldiği görüşüne sığınacaktır.

Benim kaygı yorumuma göre hastada kaygı sorunuyla karşılaşan analistin, uygun bir zamanda hastaya kaygının birçok durumda farkında olmaksızın yoğun bir ikilem içinde olmanın sonucu olduğunu açıklaması ve böylece hastayı ikilemin yapısını araştırmaya teşvik etmesi gerekir. Analiste karşı düşmanlık

gösteren ilk hasta örneğimize dönecek olursak, analistin, düşmanca tepkinin nedenlerini anladıktan sonra hastaya bu düşmanlığın ortaya çıkarılmasının, hastayı rahatlatsa da, kaygı sorununu tamamen çözmediğini; kişinin kaygı olmaksızın da düşmanlık hissedebileceğini; kaygının ortaya çıkması halinde bu düşmanlığın önemli bir şeyi tehlikeye soktuğuna inanıyor olabileceğini anlatması gerekir. Bu soruya cevap aranması, başarılı olursa, düşmanlığın tehlikeye soktuğu nevrotik eğilimi ortaya çıkaracaktır.

Deneyimlerime göre bu yaklaşım, hem hastanın kaygısının kısa bir sürede aşılmasını, hem de kişilik yapısı konusunda önemli veriler elde edilmesini mümkün kılar. Freud haklı olarak, hastanın bilinçaltı süreçlerini anlamaya giden yolun rüya analizi olduğunu söylemiştir; aynı şey açık kaygı analizi için de söylenebilir. Bir kaygı durumunun doğru analizi, hastanın çatışmalarının anlaşılmasına giden temel yollardan birisidir.

Onüçüncü Bölüm

"SÜPEREGO" KAVRAMI

FREUD'un "süperego" kavramının altında yatan başlıca gözlemler şunlardır: bazı nevrotik tipler özellikle katı ve yüksek ahlak standardlarına bağlı gibi gözükür; yaşamlarındaki güdülendirme gücü mutluluk arzusu değil, ahlaklı ve kusursuz olmaya yönelik tutkulu bir itkidir; yaşamlarını bir dizi "meli-malı" yönetir: işlerini kusursuz yapmaları, farklı alanlarda becerikli, kusursuz bir yargı gücüne sahip, ideal bir koca, ideal bir evlat, ideal bir hostes olmaları, vb. gerekir.

Zorlanımlı ahlaki amaçları çok katıdır. Kontrol edemedikleri içsel veya dışsal koşullara göz yummazlar. Ne kadar derin olursa olsun her türlü kaygıyı kontrol edebilmeleri, hiç bir zaman yaralanmamaları, kesinlikle hata yapmamaları gerektiğine inanırlar. Bu ahlaki isteklerine uymadıkları zaman kaygı veya suçluluk duyguları ortaya çıkabilir. Bu isteklerin pençesine düşen hastalar, sadece bugün yerine getiremedikleri bu türden isteklerden ötürü değil, geçmişteki benzer başarısızlıklardan ötürü de kendilerine kızarlar. Elverişsiz koşullar altında yetişmelerine karşın, bu koşullardan etkilenmemiş olmaları; kendilerine yapılan kötü muamelelere, korku, boyun eğme, içerleme gibi duygusal tepkiler vermeksizin dayanabilecek kadar güçlü olmuş olmaları gerektiğine inanırlar. Bu yersiz sorumluluk alma ölçüsü, hatalı olarak, çocukluğa götürülen suçluluk duygularına bağlanır.

Bu isteklerin kategorik yapısı, ayrım gözetilmeksizin uygulanma eğiliminde de açıktır; birey, hoşa gitmeyen özellikleri bile olsa, herkesten hoşlanmayı bir görev sayabilir ve bunu yapamadığı taktirde kendinde kusur arayabilir. Örneğin bir hastam, anlatılan olaylardan katı, benmerkezcil, düşüncesiz, kıskanç olduğu anlaşılan bir kadından söz ederken, ondan hoşlanmamasının nedenlerini "analiz" etmeye başladı. Bana, söz konusu kadından hoşlanmaması için birçok neden varmış gibi gözüktüğü için sözünü keserek neden kendini ondan hoşlanmaya zorunlu hisset-

tiğini sordum; bunun üzerine rahatladı ve karşısındaki kişinin özelliklerinin değeri ne olursa olsun, herkesten hoşlanmanın kendisi için yazılı olmayan bir kanun olduğunu farketti.

Bu standardların zorunlu yapısının bir başka özelliği de Freud'un bunların "egoya yabancı" dediği özelliğidir. Bu terimle kastettiği şey, bireyin kendine koyduğu kurallar konusunda söz hakkı yokmuş gibi gözükmesidir: bu kurallardan hoşlanıp hoşlanmadığı veya bunlara inanıp inanmadığı ve bunları ayrım gözeterek uygulama becerisi önemli değildir. Bu kurallar sorgulanmaz, kaçınılmazdır ve bireyin bunlara uyması zorunludur. Bunlardan en küçük bir sapmanın bile bireyin bilincinde dikkatle haklı çıkarılması gerekir, aksi taktirde suçluluk ve aşağılık duyguları veya kaygı ortaya çıkar.

Birey, zorlanımlı ahlaki amaçlarının olduğunun, örneğin bir "kusursuzcu" olduğunun farkında olabilir. Ya da bunu söylemek yerine (çünkü kusursuz olma ısrarı usdışı kusursuzluk itkilerinin varlığını kabul etmesine izin vermeyecektir), durmak bilmeksizin, nasıl hiç bir zaman alınganlık göstermemesi, her duyguyu kontrol etmesi veya her durumla başa çıkması gerektiğini anlatabilir. Veya "iyi," dikkatli, ussal birisi olduğuna inanabilir. Son olarak, bu tür standardları olduğundan da, bunların zorlanımlı yapısından da tamamen habersiz olabilir. Kısaca kişinin bu standardların farkında olma derecesi değişir.

Bir bütün olarak burada da bir itkinin bilinçli olup olmadığı sorusu, beklenen sonuçları vermeyecek kadar geneldir. Bir insan hırslı olduğunun farkında olabilir, ama hırsın üzerindeki etkisinden veya yıkıcı yapısından habersiz olabilir. Ara sıra kaygılı olduğunun farkında olabilir, ama yaşamının tamamının ne ölçüde kaygıyla belirlendiğini bilmeyebilir. Aynı şekilde, ahlaki kusursuzluk ihtiyacının farkında olup olmaması pek önemli değildir. Bunun farkına varmasını sağlamak çok zor değildir. Analist ve hasta için önemli olan, bu ihtiyaçların bireyin başkalarıyla ve kendisiyle ilişkileri üzerindeki etkisinin derecesini ve yapısını anlamak ve ayrıca bireyin katı standardlarında ısrar etmesini zorunlu kılan etkenleri görmektir. Bu iki çizgi boyunca

ilerlemek sıkı bir çalışmayı gerektirir, çünkü her türden bilinçaltı etkeniyle mücadele bu sorunlarda başlar.

Eğer hastanın bu standardların varlığından pek haberi yoksa ve gücünün ve etkisinin hiç farkına varmamışsa analistin bu tür standardların iş başında olduğu sonucuna nasıl vardığı sorulabilir. Bunu sağlayan başlıca üç veri türü vardır.

Birincisi, bu tür bir insan, değişmez bir şekilde, durumun veya çıkarlarının gerektirmediği katı bir davranış sergiler. Örneğin sürekli olarak ve ayrım gözetmeksizin başkalarının işlerini yapabilir, onlara borç para verebilir, iş bulabilir, ayak işlerini yapabilir; buna karşılık kendi işlerini yapmaktan da o kadar aciz olabilir.

İkincisi, bazı kaygı türleri, aşağılık duyguları veya özsuçlamalar, varolan zorlanımlı standardlardan gerçekte yaşanan veya olabilecek sapmalara karşı bir tepki olarak ortaya çıkar. Örneğin laboratuar çalışmasına başlayan bir tıp öğrencisi kendini aptal hisseder, çünkü ilk defasında kan sayımını hızlı ve doğru bir şekilde yapamaz; sürekli cömert davranan birisi, ekonomik durumu uygun da olsa, bir geziye çıkmak veya konforlu bir daireye çıkmak istediği zaman kaygı nöbetine kapılır; bir başkası, farklı görüşlere açık bir konuyla ilgili olmasına rağmen, bir yargı hatasına yönelik bir siteme son derece derin bir değersizlik duygusuyla tepki verir.

Son olarak, bu tip bir kişi sık sık, gerçekte öyle bir şey olmasa da, başkalarının onu küçümsediğine veya ondan çok fazla şey beklediğine inanır. Bu tür durumlarda bireyin, bu tutumların olduğunu varsayması için zorlayıcı nedenleri olduğu sonucuna varılabilir; örneğin varsayımı, kendine yönelik katı ve aşağılayıcı tutumunun bir yansımasını gösterebilir.

Bu verilerin doğru olduğuna inanıyorum. Bu olguyu ve nevrozların anlaşılması ve tedavisi açısından önemini görmüş olması, Freud'un gözlem gücünün birçok kanıtından birisidir. Sorun bunun nasıl açıklanması gerektiğidir.

İçgüdüler teorisi temelinde Freud, nevrotik kusursuzluk ihtiyacı gibi güçlü bir itkinin yapısının içgüdüsel olduğunu varsaymaktan başka bir şey yapamazdı. O bunu içgüdülerin veya

türevlerinin bir birleşimi olarak değerlendiriyor. Ona göre bu, narsistik, mazoşistik ve özellikle de yıkıcı itkilerin bir bireşimidir; bu ayrıca, yasaklarına boyun eğilen ebeveynlerin içe yansıtılan imajlarını temsil etmesi ölçüsünde, Oedipus kompleksinin bir kalıntısıdır. Önceki bölümlerde söz konusu teorik noktaları tartışmaya açık bulma nedenlerimi belirttiğim için, bu olasılıkları burada tartışmayacağım. Burada şu kadarıyla yetineceğim: Freud'un "süperego" kavramı, libido teorisiyle ve ölüm içgüdüsü teorisiyle tutarlılık gösterir; bu teorileri kabul ettiğimiz taktirde "süperego"ya ilişkin görüşlerini de kabul etmemiz gerekir.

Freud'un konuya ilişkin yazılarını incelersek, temel iddiasının, "süperego"nun temel (ilk) yasaklayıcı kişiliğin iç kurumu [temsilcisi] olduğunu görürüz. Bu, yasak dürtüleri, özellikle de saldırganca dürtüleri şaşmaz bir güçle yakalayan ve kişiyi acımasızca cezalandıran bir gizli polis örgütü gibidir. "Süperego" kaygı ve suçluluk duyguları yaratıyor gibi gözüktüğü için Freud, bunun yoketme gücüyle donanmış olması gerektiği sonucuna varıyor. Böylece nevrotik kusursuzluk ihtiyacı, "süperego"nun diktatörlük gücünün bir sonucu olarak görülüyor. Kişi, "süperego"ya uymak ve cezadan kaçınmak için, istese de istemese de kusursuzluğa ulaşmak zorundadır. Bu noktaya açıklık kazandırmak gerekirse: Freud, kişinin kendine koyduğu kısıtlamalarla idealler arasındaki ilişkiyle ilgili genel görüşü açıkça reddeder; genellikle kısıtlamalar mevcut ahlaki hedeflerin bir sonucu olarak değerlendirilir, ancak Freud ahlaki hedefleri sadistik ihlallerin bir sonucu olarak değerlendirir. "Genel görüş duruma tersinden bakıyor: ego-ideali tarafından konan standart, saldırganlığı bastırma güdüsü gibi gözüküyor."[1] Böylece bireyin kendine yönelttiği sadizm enerjisini, başka türlü başkalarına yöneltilecek olan sadizmden alır. Birey, başkalarından nefret edip onlara acı çektirmek, onları suçlamak yerine, kendinden nefret eder, kendine acı çektirir ve kendini suçlar

Freud bu iddialarına kanıt olarak iki tür gözlem sunuyor. Bunlardan birisi, kusursuzluk ihtiyacı saplantısı geliştiren tiple-

1 Sigmund Freud, *The Ego and the Id* (1935).

rin kendilerini acınacak hale sokmalarıdır; özetle bu tipler kısıtlayıcı beklentilerin altında boğulur. Diğeri ise Freud'un terimleriyle "bir insan, kendi ego-idealinde ne kadar saldırganlaşırsa, başkalarına yönelik saldırganlık eğilimlerini de o kadar acımasızca kontrol eder."[1]

İlk gözlemin doğruluğuna kuşku yok, ama başka bir yoruma da açıktır. İkincisi ise kuşku götürür. Bu tip bir insanın başkalarına karşı cömert olmasına karşın kendine eğlenceyi çok görebileceği, öz-suçlamaların altında ezilmesine karşın başkalarını eleştirmekten veya gücendirmekten kaygıyla kaçınabileceği doğrudur. Ama farklı yorumlanabilmesi bir yana, bu gözlem de genelleştirilemez. Çelişkili birçok veri söz konusudur: yüzeyde bile başkalarına karşı da kendilerine olduğu kadar katı, aşağılayıcı olan nevrotikler. Örneğin ahlak veya din uğruna girişilen onca vahşeti nasıl açıklayabiliriz?

Eğer nevrotik kusursuzluk ihtiyacı iddia edilen yasaklayıcı kurumun sonucu değilse nedir? Tartışmaya açık olsa da Freud'un yorumları yapıcı bir ipucu içermektedir: kusursuzluk arayışlarının samimiyetten yoksun olması. Bu ahlaki arayışlarda kuşkulu bir yan vardır. Nevrotiğin ahlaki arayışlarının çok şekilci ve ikiyüzlü bir yapıda olduğunu söyleyen Alexander bu noktayı ayrıntılarıyla incelemeştir.[2]

Amansız bir kusursuzluk ihtiyacıyla güdüleniyor gibi gözüken tiplerin yaptığı tek şey birtakım erdemlere gerçekten sahipmiş gibi davranmaktır.[3] Bir yere ulaşmayı ciddi olarak isteyen bir insan kendi içinde hedefine engel olan bir şeyler görürse,

---

1 Sigmund Freud, *age.*

2 Franz Alexander, *Psychoanalysis of the Total Personality* (1935).

3 Yasanın şekilci ve yürekten uygulanışı arasındaki farka ilişkin en ünlü ifade, Paul'un Chorinthians'lara yazdığı ilk mektuptur: "İnsanların ve meleklerin diliyle bile konuşsam, eğer merhametim yoksa, ses veren bir borazan veya çınlayan bir çalgı olurum. Kahin olsam ve bütün gizleri anlasam, bütün bilgilere, dağları yerinden oynatacak inancım olsa bile, eğer merhametim yoksa hiçim demektir. Yoksulu besleyecek varlığım olsa ve bedenimi yakılmaya versem bile, merhametim yoksa bunun bana hiç bir yararı olmaz" (*I Corinthians* XIII 1-3).

bunların kökenine inmeye istekli olacak, sonunda bunların üstesinden gelebilecektir; örneğin zaman zaman nedensiz yere sinirli olduğunu farkederse, ilk önce sinirlerine hakim olmaya çalışacak ve sonuç alamazsa kişiliğindeki hangi eğilimlerin bundan sorumlu olduğunu bulmaya yönelik yapıcı çabalar gösterecek ve yapabilirse bunları değiştirmeye çalışacaktır. Söz konusu nevrotik tip böyle değildir. Sinirliliğini küçümseyerek veya haklı bir temele oturtarak işe başlayacaktır. Bu işe yaramayınca da tutumu için kendini acımasızca küçümseyecektir. Sinirliliğini kontrol etmek için elinden geleni yapacaktır. Bunu başaramayınca da öz-denetiminin yetersizliğinden ötürü kendini azarlayacaktır. Ama çabaları bu noktada bitecektir. İçinde, sinirli olmasına neden olan şeylerin bulunabileceği aklına hiç gelmeyecektir. Dolayısıyla hiç bir şey değişmeyecek ve bu oyun sonsuza dek tekrarlanacaktır.

Analiz edildiği zaman, isteksizce de olsa çabalarının boşunalığını farkedecektir. Analistin, bu kızgınlıkların [sinirliliğin] sadece yüzeye çıkan kabarcıklar olduğu yolundaki yorumunu nazik ve entellektüel bir tavırla izleyebilir. Ama analist parmağını daha derin bir rahatsızlığa bastığı an, gizli bir kızgınlık ve yaygın bir kaygı karışımıyla tepki verecek ve bütün zekasını kullanarak, analistin hatalı olduğunu, en azından olayları kabaca abarttığını söyleyecektir; bu da kızgınlığını kontrol edemediği için yine kendini aşağılamayla sonuçlanabilir. Analist ne kadar dikkatli olursa olsun, her derin sorunun ele alınışında bu tepki tekrarlanabilir.

Dolayısıyla bu tip bir hastalığı ele alıp kökenine inme, gerçekten değişme girişimi gücünden yoksun olmasının yanısıra buna karşıdır da. Analiz edilmek istemez, bundan iğrenir. Fobiler, hipokondriak korkular ve benzeri gibi bazı kaba semptomlar olmadığı sürece, kişilik rahatsızlıkları gerçekte ne kadar ağır olursa olsun analize kesinlikle gelmez. Geldiği zaman ise semptomlarının, kişiliğine dokunulmaksızın giderilmesini ister.

Bu gözlemlerden çıkardığım sonuç, söz konusu tipin, Freud'un varsaydığı gibi "sürekli artan bir kusursuzluk" ihtiyacıyla değil, bir kusursuzluk *görüntüsü* verme ihtiyacıyla güdülendi-

ğidir. Peki kimin gözünde? İlk izlenim, bu tipin temelde kendi gözünde böyle gözükmesi gerektiğidir. Gerçekten de, başkaları tarafından farkedilsin veya edilmesin, kusurlarından ötürü kendini cezalandırabilir. Görünüşte insanlardan nispeten bağımsızdır. Freud'un, "süperegonun" başlangıçta çocuksu sevgi, nefret ve korkudan kaynaklanmasına rağmen sonuçta ahlaki yasaklamaların özerk ruhsal temsilcisi olduğuna inanmasına yol açan şey de işte bu izlenimdir.

Bu tiplerin bağımsızlığa yönelik belirgin bir eğilim sergiledikleri doğrudur; mazoşistik eğilimleri ağır basan tiplerle kıyaslandığı zaman bu açıkça görülür. Ama bu, iç güçten değil, inattan kaynaklanan bir bağımsızlıktır ve işte bu nedenle yapaydır. Aslında bu tip kendine özgü bir yoldan da olsa başkalarına aşırı ölçüde bağımlıdır. Duyguları, düşünceleri ve eylemleri, beklentilere ister boyun eğsin ister karşı çıksın, başkalarının ondan beklendiğine inandığı şeylerle belirlenir. Ayrıca başkalarının ona ilişkin görüşlerine de bağımlıdır. Burada da bağımlılık özgündür; yanılmazlığının kabul edilmesi onun için vazgeçilmezdir. Her uyuşmazlık, rahatsızlık duymasına neden olur, çünkü bu, haklılığının kuşkudan uzak olmadığı anlamına gelir. Dolayısıyla göstermeye yatkın oldukları haklılık maskesi, hem kendi hem de başkalarının yararına yönelik bir aldatmacadır. Aşağıdaki tartışmada kusursuz görünme ihtiyacı, hem kendi hem de başkalarının gözünde kusursuz görünme ihtiyacı için sadeleştirilmiş bir ifade olarak kullanılacaktır.

Bu aldatmaca özelliği sık sık çok daha kaba biçimiyle, ahlaki konularla değil, çağımızın entellektüelleri arasında sık sık rastlanan ve kolayca gözlenen bir olgu olan her şeyi bilme zorunluluğu gibi sadece benmerkezcil hedeflerle ilgili zorlanımlı kusursuzluk ihtiyaçlarında da görülür. Bu tip cevap veremeyeceği bir soruyla karşılaştığı zaman, o konudaki bilgisizliğini kabul etmesi entellektüel saygınlığına zarar vermese de, her ne pahasına olursa olsun cevabı biliyor gibi görünecektir. Ya da bilimsel terimlerle, yöntemlerle ve teorilerle göz boyamaya çalışacaktır.

Bireyin çabalarını, şu veya bu nedenle korunması gereken bir kusursuzluk ve yanılmazlık "aldatmacasına" yönelik çabalar

olarak değerlendirirsek, "süperego" kavramı köklü bir biçimde değişecektir. Bu durumda "süperego" artık "ego" içindeki özel bir kuruluş değil, bireyin özgün bir ihtiyacı olur. Bu, ahlaki kusursuzluğun savunucusu değil, nevrotiğin kusursuzluk görünümünü koruma ihtiyacının bir dışavurumudur.

Örgütlü bir toplumda yaşayan herkesin bir ölçüde görünüşünü koruması gerekir. Hepimiz bir ölçüde çevrenin standartlarını alırız. Hepimiz bir ölçüde başkalarının bize saygısına bağımlıyız.[1]

Ama ele aldığımız tipte olan şey, biraz abartacak olursak, kişinin tamamen maskeye dönüşmesidir. Kendisinin neden hoşlanıp hoşlanmadığı, neye değer verdiği önemli değildir. Önemli olan tek şey, beklentilere ve standartlara uymak ve görevleri yerine getirmektir.

Kusursuz görünme zorlanımı, belli bir kültürde değer verilen her şeyle ilgili olabilir: düzen, temizlik, dakiklik, özen, becerikllik, entellektüel veya artistik başarılar, ussallık, cömertlik, hoşgörü, özgecillik. Belli bir bireyin vurgulayacağı kusursuzluk türü, şu türden çeşitli etkenlere bağlıdır: yapısal becerileri; çocukluğunda onu olumlu yönde etkileyen kişiler veya özellikler; çocukluğunda, daha iyisini yapmaya karar vermesine neden olan çevresel yetersizlikler; gerçek üstün gelme fırsatları; kusursuz olarak kendini korumak zorunda olduğu kaygı türü.

Böylesine zorlayıcı bir kusursuz görünme ihtiyacını nasıl anlamamız gerekiyor?

Bunun kökeni konusunda Freud, eğilimin çocuklukta başladığını ve ebeveynlerin yasaklarıyla ve buna yönelik bastırılan içerlemeyle [2] ilgili olduğunu söyleyerek genel bir ipucu vermiştir. Ama "süperego"nun yasaklarını, ebeveynlerin çocuğun kafasına soktuğu tabuların neredeyse doğrudan kalıntıları olarak görmek konuyu basitleştirmek gibi gözüküyor. Diğer nev-

1 Diğerlerinin yanısıra, W. James ve C. G. Jung, herkesin bir "toplumsal özü [benliği]" (James) veya "maskesi" (Jung) olduğunu söyleyerek bu noktayı vurgulamıştır.

2 Bu son bağlantıyı ilk gören Melanie Klein olmuştur.

rotik eğilimlerde olduğu gibi bunun da gelişmesine neden olan şey, çocukluktaki şu veya bu özellik değil, durumun toplamıdır. Kusursuzculuk tutumu, özünde narsistik eğilimleriyle aynı temelde gelişir. Bunu narsizmle ilgili olarak incelediğimiz için, burada özetlemek yeterli olacaktır. Olumsuz birçok etkinin sonucunda çocuk kendini bunaltıcı bir durumda bulur. Ebeveynlerinin beklentilerine uymaya zorlandığı için bireysel benliğinin gelişmesi engellenir. Böylece kendi başına girişimde bulunma yetisini, kendi arzularını, amaçlarını, yargı gücünü kaybeder. Öte yandan insanlara yabancılaşır ve onlardan korkar. Daha önce de belirtildiği gibi, bu temel zorluktan kaçmanın çeşitli yolları vardır: narsistik, mazoşistik veya kusursuzluk eğilimleri gelişebilir.

Belirgin kusursuzluk eğilimleri bulunan bir hastanın çocukluk öyküsü sık sık, çocukları üzerinde, temelde kişisel otokratik denebilecek sorgusuz bir otorite kullanan ve hep kendini haklı gören ebeveynleri olduğunu gösterir. Çocuk sık sık, ebeveynlerinin diğer kardeşleri tercih etmesi veya kabahati ebeveynlerine veya diğer kardeşlerine ait olan şeylerden ötürü azarlanmak gibi haksız muamelelere maruz kalmıştır. Bu haksız muamele ortalamayı aşmasa bile, gerçek davranışla ebeveynlerin yanılmazlık aldatmacaları arasındaki tutarsızlık nedeniyle ortalamanın üstünde bir içerleme ve alınganlık yaratır. Bu temelde ortaya çıkan suçlamalar dile getirilemez, çünkü çocuk kabul göreceğinden pek emin değildir.

Çocuk, bu koşulların sonucunda kendi içindeki ağırlık merkezini dış otoritelere kaydırır. Bu süreç yavaş yavaş ve bilinçsiz gelişen bir süreçtir. Çocuk sanki annesinin veya babasının her zaman haklı olduğuna karar vermiştir. İyi veya kötü, arzu edilir veya edilmez, zevkli veya zevksiz şeylerin ölçüsü bireyin kendi içinden alınıp dış dünyaya aktarılır. O artık kendi yargıcı değildir.

Bu yolu tutarak, boyun eğdiğini, başkalarının standartlarını kendininmiş gibi kabul ettiğini algılamaktan kaçınır ve böylece bağımsızlığa benzeyen bir şey kazanır. Bunun anlamı şöyle ifade edilebilir: benden beklenen her şeyi yaptım ve böylece her türlü yükümlülükten kurtulup yalnız kalma hakkını kazandım. Birey,

dış standardlara uyarak ayrıca varolan zayıflığını gizleyen belli bir sağlamlık kazanır; bu, bir korsenin belkemiği hasar gören bir insana sağladığı sağlamlığa benzer. Standardları ona ne yapması gerektiğini, neyin yanlış neyin doğru olduğunu söyler ve böylece o, güçlü bir kişiliğe sahipmiş gibi aldatıcı bir izlenim bırakır. Bu kazançların ikisi de onu, başkalarına açıkça bağımlı olan ve aşırı yumuşaklığı katı bir kurallar zırhıyla gizlenmeyen mazoşistik tipten ayırır.

Ayrıca, standardlara veya beklentilere uyarak, kendini suçlamaların ve saldırıların üstüne çıkarır ve böylece çevreyle çatışmaları ortadan kaldırır; insan ilişkilerini zorlanımlı iç standardları düzenler.[1]

Son olarak, standardlara bağlı kalarak bir üstünlük duygusu kazanır. Bu doyum, kendini abartmayla elde edilene benzer, ama şu farkla: narsistik bir tip harika olma duygusunun tadını çıkarır ve bu nedenle gördüğü beğeniden zevk alır; hep kendini haklı çıkan tipte başkalarına yönelik kincilik ağır basar. Kolayca alevlenen suçluluk duyguları bile bir erdem olarak görülür, çünkü bunlar onun ahlaki gereklere yönelik yüksek duyarlılığını kanıtlar. Bu nedenle analist hastanın dikkatini öz-suçlamalarının ne kadar abartılı olduğuna çektiği taktirde hasta, bilinçli veya bilinçsizce, analistten o kadar iyi olduğunu ki, "daha düşük" ölçütleri olan analistin kendisini anlayamayacağını düşünür. Bu tutum çoğunlukla bilinçsiz olan sadistik bir doyum içerir: kendi üstünlüğüyle başkalarının canını yakmak ve onları ezmek. Sadistik dürtüler, sadece başkalarının hatalarıyla ve kusurlarıyla ilgili aşağılayıcı düşüncelerle dile getirilebilir. Ama dürtünün içeriği, başkalarına ne kadar aptal, değersiz ve aşağılık olduklarını anlatmak ve kendilerini bir hiç gibi hissetmelerini sağlamak; kendi yanılmazlık doruklarından, haklı içerlemeyle onları yere çalmaktır.[2]

Birey, "senden daha kutsal" olarak, başkalarına tepeden

1 *Bkz.* Ernest Jones, "Love and Morality: A Study in Character Types," *International Journal of Psychoanalysis* (Ocak 1937).

2 Paul Vincent Carroll'un *Shadow and Substance* adlı oyunundaki kanun karakteriyle karşılaştırın.

bakma ve çocukluğunda kendine yapılan kötülükleri başkalarına yapma hakkını kazanır. *Şafak* adlı eserinde Nietzsche bu tür ahlaki üstünlüğü "Erdem olarak damıtılmış acımasızlık" başlığı altında anlatmıştır:

"Buradaki ahlak, tamamen kendi üstünlüğe susamışlığımıza dayanır, bu nedenle kendine pek değer vermez! Gerçekten de bunun ne tür bir dürtü olduğunu ve temel anlamının ne olduğunu sorabiliriz. Bunun amacı, dış görünüşümüzle komşumuzda kıskançlık, çekememezlik yaratmak ve onda güçsüzlük ve aşağılık duyguları uyandırmaktır; ağzına bir parmak *bal çalarak* ve ona yaptığımız bu sözde iyiliği keskin ve mağrur bir ifadeyle gözlerine bakarak dile getirerek kendi kaderinin acılığını tattırmaya çalışırız.

"Bu insan artık alçakgönüllüdür, alçakgönüllülüğünde kusursuzdur ve uzun zamandır alçakgönüllülüğünü kullanarak işkence edeceği insanlar arar; ve emin olun ki bulacaktır! Bir başkası hayvanlara karşı merhametlidir ve bu özelliğiyle hayranlık uyandırır; ama onun işte bu yolla acımasızlığını boşaltmayı arzuladığı insanlar vardır. Ezip geçeceği rakiplerinin duyduğu kıskançlığı düşünerek haz duyan, büyük bir insan oluncaya kadar güçlerinin uykuya yatmasını reddeden şu büyük sanatçıya bakın: kendi büyüklüğünün bedeli olarak, diğer insanların ruhlarında ne kadar çok acı anlar yaşanmasını istemiştir! Rahibenin merhameti: ondan farklı yaşayan diğer kadınların yüzüne nasıl da tehditkar gözlerle bakıyor! O gözlerde kinci bir sevinç nasıl da parlıyor! Ana fikir kısadır ve çeşitlemeleri, sayısız da olsa, insanı kolay kolay usandırmaz; çünkü üstünlük ahlakının temelde damıtılmış acımasızlıktan alınan zevkten başka bir şey olmadığını kabul etmek, acı verici de olsa, paradoksik bir yeniliktir."

Başkaları karşısında kinci zafer kazanmaya yönelik bu dürtü birçok kaynaktan gelir. Bu tip bir insanın, insan ilişkilerinden veya iş yaşamından doyum alma fırsatları yok denecek kadar

azdır. Hem aşk hem de çalışma, içten içe baş kaldırdığı yükümlülüklere dönüşmüştür. Başkalarına yönelik kendiliğinden olumlu duygular boğulur ve içerlemek için bolca neden bulunur. Ama sürekli sadistik dürtüler üreten özgün kaynak, yaşamının kendi yaşamı olmadığı, her zaman başkalarının beklentilerine uymak zorunda olduğu duygusudur. Kendi iradesini ve standardlarını başkalarına devredenin kendisi olduğunu bilmeden, yükümlülükler boyunduruğunun altında ezilir. Dolayısıyla tek doyum yolu, haklı ve erdemli olarak üstün gelme yoluyla başkaları karşısında zafer kazanma arzusudur.

Bu nedenle bu tip bir bireyin pürüzsüz maskesinin altında, ondan beklenen her şeye karşı gelişen bir iç başkaldırı vardır. Bir etkinliğin veya duygunun, ondan yapması veya hissetmesi beklenen şeyler kategorisine ait olması, başkaldırması için yeterlidir. Aşırı durumlarda, polisiye roman okumak veya çikolata yemek gibi, bu kategoriden kaçan çok az etkinlik vardır; bu durumda iç direnme olmaksızın yapılan tek şeyler bunlar olabilir. Bu tip, diğer her konuda ondan beklenen veya beklendiğine inandığı her şeyi farkında olmadan engelleyebilir. Birçok durumda sonuç kayıtsızlık ve eylemsizliktir. Farkında olmasa da özgür bir etken olmayan, kendi güdü gücüyle hareket etmeyen, eylemleri ve duyguları önceden belirlenen bir insanın bireysel etkinlikleri de, bir bütün olarak yaşamın kendisi de monoton, sıkıcı olup çıkar.

Pratik öneminden ötürü, beklentilerin bu şekilde istemsizce engellenmesinin özel bir sonucunu ayrıca ele alacağız: iş yaşamındaki ketlemeler. Kişi belli bir işe kendi girişim gücüyle başlasa da, kısa zamanda, yerine getirilmesi gereken bir yükümlülük sınıfına sokulacak ve dolayısıyla işi yapmaya karşı bir direnme yaratacaktır. Bu nedenle birey sık sık kendini, kusursuz bir iş yapmaya yönelik çılgınca bir itkiyle, çalışma isteksizliği arasındaki bir çatışmanın içinde bulacaktır. Bu çatışmanın sonucu, iki taraftaki etkenlerin gücüne bağlıdır. Bu, şu veya bu ölçüde tam bir eylemsizliğe yol açabilir. Aynı kişide sırasıyla delice çalışma ve eylemsizlik dönemleri yaşanabilir. İş, sıradan rutin çalışmanın ötesine geçtikçe bu gerilim de artacaktır, çünkü

üstlendiği her işi kusursuz yapması gerektiğine inanır ve hata yapma olasılığı kaygı yaratır. Bu nedenle işten tamamen vazgeçmek ve işin sorumluluğunu başkalarına devretmek için bahaneler yaratılır.

Boyun eğmeye ve başkaldırmaya yönelik ikili eğilim, terapideki güçlüklerden birisine de neden olur. Analistin, hastadan düşüncelerini ve duygularını dile getirmesini, kendisi konusunda içgözlemler kazanmasını ve sonunda kendi içindeki bazı etkenleri değiştirmesini beklediği gerçeği, hastada çok şiddetli bir başkaldırı uyandırır. Bunun sonucunda bu tip bir hasta dışarıdan uysal görünür, ama içten içe, analistin her çabasını boşa çıkarmaya kararlıdır.

Bu temel yapı iki farklı kaygı türüne yol açabilir. Bunlardan birisi Freud tarafından tanımlanmıştır Bu, "süperego"nun cezalandırıcı gücüne ilişkin korku olarak tanımladığı kaygıdır. Basit terimlerle bu, hata yapma, bir kusurun farkına varma veya başarısızlık beklentisi nedeniyle alevlenebilen kaygıdır.

Benim yorumuma göre bu kaygı, maskeyle arka cephe arasındaki mevcut tutarsızlıktan kaynaklanmaktadır. Bu temelde bir maskenin düşmesi korkusudur. Masturbasyon gibi özel bir şeye bağlanabilse de bu korku, nevrotiğin, bir gün maskesinin düşeceği, sahtekar olduğunun anlaşılacağı, başkalarının onun gerçekten cömert veya özverili olmadığını, sadece benmerkezcil ve bencil olduğunu, ya da gerçekte işiyle değil, sadece ünüyle ilgilendiğini anlayacakları yolundaki yaygın, derin korkusudur. Zeki bir insanda bu korku, tartışmalarla ilgili bir tedirginlik yaratabilir, çünkü birisi çürütemeyeceği bir şey söyleyebilir, anında cevap veremeyeceği bir soru sorabilir ve böylece "her şeyi bilen" maskesinin düşmesine neden olabilir. Ona düşkün olan arkadaşları vardır; ama onlarla yakınlık kurmasa daha iyi olur, çünkü onları hayal kırıklığına uğratabilir, patronu onun için iyi şeyler düşünür ve ona daha fazla sorumluluk gerektiren bir yer önerir; ama kabul etmese daha iyi olur, çünkü o kadar da etkili olmadığı anlaşılabilir.

İyi niyetle geliştirilmiş de olsa, aldatmacalarının ortaya çık-

ması korkusu, bu tip bir insanı analize karşı güvensiz ve tedirgin yapar, çünkü analiz, "ortaya çıkarmayı" açıkça amaçlar. Korkusu akut kaygıya dönüşebilir; bilinçli olabilir; genel bir utangaçlıkta dile gelebilir; görünürdeki samimiyetin arkasında gizli olabilir. Maskenin düşmesi korkusu, ele avuca gelmeyen onca perişanlığın kaynağıdır. Bu, örneğin bu bağlamda "hiç kimse beni olduğum gibi sevmez" duygusu olan acı verici istenmiyor olma duygusuna katkıda bulunur. Bu, kendi köşesine çekilmenin ve yalnızlığın temel kaynaklarından birisidir.

Kusursuz görünme ihtiyacının içerdiği sadistik dürtüler nedeniyle maskenin düşmesi korkusu daha da büyüktür. Kişi, tepeden bakıp başkalarının kusurlarına gülebileceği bir yüksekliğe çıkmışsa, hata yapmak, alaya alınma, aşağılanma ve küçük düşürülme tehlikesi anlamına gelecektir.

Bu yapının içerdiği diğer kaygı türü, kişi, sağlık, eğitim, özgecilik, vb. için gereklilik temelinde haklı çıkaramayacağı kendine ait arzulara sahip olduğunun veya bunları gerçekleştirmeye çalıştığının farkına vardığı zaman ortaya çıkar. Örneğin kendisi için istediklerinde sürekli aşırı alçakgönüllü olan bir kadın, birinci sınıf bir otele gittiği zaman kaygı nöbetine girmişti; oysa mali durumu iyiydi ve aksini yapması dostları ve akrabaları tarafından aptalca bulunacaktı. Aynı hasta, analizde yaşama yönelik kendi hak istekleri sorununa değinildiği zaman belirgin bir kaygı duyacaktı.

Bu kaygı türünü anlamanın çeşitli yolları vardır. Alçakgönüllük, açgözlülüğe karşı bir tepki oluşumu, makul bir arzunun ortaya çıkmasıyla alevlenen kaygı da açgözlülük üzerindeki kontrolü kaybetme korkusu olarak değerlendirilebilir. Ama bu tür yorumların yetersiz olduğu anlaşılır. Kuşkusuz, bu hastaların da açgözlülük nöbetleri vardır, ama bana göre bunlar, bütün kişisel arzuların genel olarak bastırılmasına yönelik ikincil tepkilerdir.

Ya da hoşgörülü, ussal, vb. gibi görünmek kadar "özgecil" gibi görünmenin de hasta için vazgeçilmez olduğu söylenebilir. Bu durumda "bencilce" arzuların ortaya çıkarılması üzerine

yükselen kaygı, aldatmacaların ortaya çıkarılması korkusu olarak açıklanabilir. Deneyimlerime göre doğru olmasına rağmen bu açıklama yeterli değildir, yani bu, hastanın kendine ait arzular besleme konusunda kendini özgür hissetmesini sağlamaz.

Sadece bu tipin kişilik yapısını burada sunduğum açıdan gördükten sonra bu kaygı türü konusunda daha derin bir kavrayışa ulaşma olasılığını görebildim. Bu tip bir insan analizde sık sık, analistin ondan belli bir davranış beklediğini ve buna uymadığı taktirde sansür uygulayacağına inanır. Bu eğilim genellikle "süperegonun" analiste yansıtılması olarak tanımlanır. Dolayısıyla hastaya, kendi arzularını analiste yansıttığı söylenir. Deneyimlerime göre bu yorum eksiktir. Hasta kendi isteklerini yansıtmakla kalmaz; analisti, onun gemisini idare eden kaptan olarak değerlendirme eğilimi de gösterir. Dümensiz sürüklenen gemi gibi, o da kurallar olmaksızın kendini yitik hissedecektir. Dolayısıyla bir yandan yakalanmaktan korkarken, diğer yandan da güvenliğinin onlarsız nasıl hareket etmesi gerektiğini bilemeyeceği kurallara ve beklentilere boyun eğmesine bağlı olduğuna inanır.

Bir hastaya, ondan analiz için her şeyi feda etmesini isteyenin ben olmadığımı, ama şu veya bu nedenle onun böyle düşündüğünü anlatmaya çalışırken bana kızdı ve hastalara, analizde nasıl davranmaları gerektiğini anlatan bir broşür dağıtmamın iyi olacağını söyledi. Bir rüyasının düşündürdüğü gibi, kendi girişim gücünü ve arzularını kaybettiği için, kendisi olamadığını tartışıyorduk. Kendisi olma düşüncesinin ona, yaşamda başka her şeyden çok arzuladığı bir şey gibi gelmesine rağmen, ertesi gece su baskını nedeniyle dosyalarının tehlikeye girdiğine ilişkin bir rüya görmüştü. Kendisi için değil, dosyaları için korkmuştu. Onun için dosyalar kusursuzluğu sembolize ediyordu. Dosyaların güncel ve kusursuz olması bir ölüm kalım sorunuydu. Rüyanın anlamı şuydu: kendim olursam, duygularıma izin verirsem (su baskını), kusursuzluk maskem tehlikeye girer.

Hasta gibi biz de kendisi olmanın arzu edilir olduğunu düşünme eğilimi gösteririz. Bunun değerli olduğuna kuşku yok. Ama kişinin yaşamının tamamında güvenliği kendisi olmama üzerine kuruluysa, maskenin altında bir insan olduğunu keşfet-

mek ürkütücü olacaktır. Kişi aynı anda hem tahta bir kukla hem de kendiliğinden bir insan olamaz. Kişi, sadece bu tutarsızlıktan kaynaklanan kaygıyı aştıktan sonra kendi içindeki ağırlık merkezinin yeniden kazanılmasıyla sağlanan güvenliği bulabilir.

Burada sunulan görüş açıları, bastırmanın dinamikleri konusuna, yani hem bastıran güce hem de bastırılan etkenlere yeni bir ışık tutar. Freud, insanlara yönelik dolaysız korkunun yanısıra "süperego" korkusunun da bastırma yaratan bir güç olduğunu varsayıyor. Bastıran etkenlere ilişkin bu görüşün çok dar olduğuna inanıyorum. Birey için hayati önem taşıyan bir başka itkiyi, ihtiyacı ya da duyguyu tehlikeye sokan her itki, ihtiyaç veya duygu bastırılabilir. Özgecil bir maskeyi koruma zorunluluğu, yıkıcı hırsın bastırılmasına neden olabilir. Ama yıkıcı bir hırs ayrıca birey güvenlik nedeniyle mazoşistçe bir yoldan başkalarına bağımlı olma ihtiyacı duyduğu zaman da bastırılabilir. Dolayısıyla bana göre, nasıl anlaşılırsa anlaşılsın "süperego," bastırma yaratmayla ilgilidir, ama önemli etkenlerden sadece birisidir.[1]

"Süperego"nun, bastırma yaratma gücüne gelince, Freud bunu, temelde öz-yıkım içgüdüsüne bağlıyor. Bana göre bu olgunun böylesine güçlü olmasının temel nedeni, altta yatan kaygıya karşı güçlü bir duvar oluşturmasıdır. Dolayısıyla diğer nevrotik eğilimler gibi bunun da ne pahasına olursa olsun korunması gerekir.

Freud, anti-sosyal yapıları nedeniyle "süperego"nun bastırmasına yenik düşen itkilerin, içgüdüsel itkiler olduğuna inanıyor. Açıklık kazandırmak adına, bunu sıradan ahlaki terimlerle ifade edecek olursam Freud, insanda kötünün bastırıldığını düşünüyor. Bu doktrinin, Freud'un çarpıcı başarılarından birini içerdiğine kuşku yok. Ama ben daha esnek bir açıklama öneriyorum: bastırılan şey, bireyin göstermeye zorlandığını hissettiği maskenin türüne bağlıdır; bu maskeye uymayan her şey bastırılır. Örneğin bir insan, çirkin düşünceler ve hareketler konusunda kendini rahat hissedebilir, ama kişisel çıkar arzularını bastırabi-

1 *Bkz.* Franz Alexander, "The Relation of Structural and Instinctual Conflicts," *Psychoanalytic Quarterly* (1933).

lir. Ama açıklamada önerdiğim farkın pratik açıdan büyük bir önemi yoktur. Maske, "iyi" olarak değerlendiren şeyle kabaca çakışacak ve dolayısıyla bu amaçla bastırılan şey çoğunlukla "kötü" veya "aşağılık" olarak değerlendirilen şeylerle çatışacaktır.

Ne var ki bastırılan etkenlerle ilgili daha önemli bir fark daha vardır. Kısaca, belli bir maskeyi koruma zorunluluğu "kötü," anti-sosyal, benmerkezcil, "içgüdüsel" itkilerin bastırmakla kalmaz, kendiliğinden arzular, kendiliğinden duygular, bireysel yargı ve benzeri gibi insandaki en değerli, en canlı etkenlerin de bastırılmasına yol açar. Freud bunu görmüş, ama önemini kavrayamamıştır. Örneğin insanların sadece açgözlülüğü değil, makul arzularını da bastırabildiklerini görmüştür. Ama o bunu, bastırma kapsamını belirlemenin elimizde olmadığını söyleyerek açıklamıştır: bastırılmak istenen sadece açgözlülüktür, ama makul arzular da onunla birlikte bastırılır. Bunun olabileceğine kuşku yok; ama değerli özellikler de bastırılmaktadır. Maskeyi tehlikeye sokmaları nedeniyle bunların da bastırılması gerekmektedir.

Özetle, nevrotiğin kusursuz görünme ihtiyacı, ilk elden özgün maskesine uymayan her şeyin ve ikincisi, bu maskeyi korumasını olanaksız kılacak her şeyin bastırılamsına yol açar.

Kusursuz görünme ihtiyacının yol açtığı acı verici sonuçlar açısından, Freud'un "süperego"yu neden özünde benliğe (kişinin kendi özüne) karşı bir kurum olarak düşündüğü anlaşılabilir. Ama bana göre kişinin kendine yönelik saldırganlık gibi gözüken şey, birey yanılmaz olmayı vazgeçilmez olarak değerlendirdiği sürece, kaçınılmaz bir sonuçtur.

Freud, "süperego"yu ahlaki beklentilerin ve özellikle de ahlaki yasaklamaların bir iç temsilcisi olarak değerlendirir. Bu görüşü nedeniyle, "süperego"nun özünde normal bilinç ve idealler olgusuyla özdeş, ancak bunlardan daha katı olduğu genellemesini yapmakta kendini haklı görüyor. Ona göre her ikisi de özünde kişinin kendi benliğine yönelik acımasızlığın dile gelmesidir.[1]

1 "Ama sıradan, normal bir ahlak bile amansızca kısıtlayan, acımasızca yasaklayan bir niteliğe sahiptir" (Sigmund Freud, *The Ego and the Id*).

Burada ortaya koyduğumuz farklı yoruma karşın, normal ahlak değerleriyle nevrotiğin kusursuz görünme ihtiyacı arasında bir benzerlik vardır. Birçok insanda ahlak standartlarının, ahlaklı olma görünüşünü korumanın ötesinde bir anlamı olmadığı doğrudur. Ama genelde ahlak normlarının bundan başka bir şey olduğunu iddia etmek, gerçeklere uymayan dogmatik bir ifade olur. İdeallerin tanımının içerdiği felsefi karmaşıklığı bir yana bırakırsak, bunların, bireyin kendisinin değerli bulduğu ve görev saydığı standardları, duyguları veya davranışları temsil ettiği söylenebilir. Bunlar, egoya yabancı değildir, benliğin bütünsel bir parçasıdır. Bunlarla "süperego" arasında sadece yüzeysel bir benzerlik vardır. Kusursuz görünme ihtiyacının içeriği, sadece ve rastlantı eseri kültürel açıdan onaylanan ahlak değerleriyle çatıştığını söylemek pek doğru olmayacaktır: onaylanan standardlarla çakışmaması halinde, kusursuzluk amaçları çeşitli işlevlerini yerine getiremez. Ama bunlar, ahlaki normların taklidi olmaktan öte bir şey değildir. Değiş yerindeyse bunlar, ahlak değerlerinin sahtesidir.

Sahte ahlaki amaçlar, ahlak normlarıyla ve idealleriyle özdeş olmak şöyle dursun, bunların gelişmesini de önler. İncelediğimiz tip standardlarını, huzur uğruna ve korkunun baskısı altında benimsemiştir. Bunlara şekilde uyar, ama içten içe başkaldırır. Örneğin yüzeyde insanlara karşı dostça davranır, ama bilinçaltında, bu tutumun can sıkıcı bir zorlama olduğuna inanır. Ancak dostluğu zorlanımlı yapısından arındıktan sonra başkalarına karşı gerçekten de dostça olmak isteyip istemediğini düşünmeye başlayabilir.

Nevrotik kusursuzluk ihtiyacında gerçekten de ahlaki sorunlar vardır, ama bunlar ne hastanın görünürde mücadele ettiği, ne de sahipmiş gibi davrandığı sorunlar değildir. Gerçek ahlaki sorunlar, tanımlanan kişilik yapısının ayrılmaz ögeleri olan içtensizlikte, kibirde ve damıtılmış acımasızlıkta yatmaktadır. Hasta bu özelliklerden sorumlu değildir; bunların gelişmesine engel olamazdı. Ama analizde bunlarla yüzleşmek zorundadır ve bunun nedeni analistin hastanın ahlaki değerlerini geliştirmeyi kendine iş edinmesi değil, onun bu sorunlardan ötürü acı

çekmesidir: bunlar onun başkalarıyla ve kendisiyle iyi ilişkiler kurmasına ve olası en iyi gelişimine engel olur. Analizin bu kısmının hasta için özellikle acı verici ve can sıkıcı olmasına rağmen, en yoğun rahatlama duygusunu verebilir. William James, aldatmacalardan vazgeçmenin de bu aldatmacaların doyurulması kadar rahatlık verdiğini söylemiştir; analizdeki gözlemler açısından değerlendirecek olursak, bunlardan vazgeçmenin verdiği rahatlama, çok daha büyük gözükmektedir.

Ondördüncü Bölüm

NEVROTİK SUÇLULUK DUYGULARI

BAŞLANGIÇTA nevrozlarda suçluluk duygularına belirgin bir rol verilmemişti. Ele alındıkları ölçüde, libidinal dürtülere, ya da örgensel öncesi veya ensest özelliği içeren fantezilere bağlanmıştır. Ama Marcinowski'nin bütün nevrozların suçluluk nevrozu olduğu iddiası gibi iddialar ender olarak ortaya atılmıştır. Sadece "süperego" fürmülasyonuyla birlikte dikkatler suçluluk duygularında toplanmış ve bu duygular sonunda nevrozların dinamiklerinde belirleyici bir öge olarak edğerlendirilmeye başlanmıştır. Aslına bakacak olursak, suçluluk duyguları üzerindeki vurgulama, özellikle de bilinçsiz suçluluk duyguları teorisi ve mazoşizm kavramı, "süperego" kavramının diğer yanları olmaktan başka bir şey değildir. Bunları ayrı ayrı ele almamın nedeni, önemli gördüğüm bazı sorunları gereğince incelemektir.

Bazı durumlarda suçluluk duyguları bu şekliyle dile getirilebilir ve tablonun tamamını gölgede bırakabilir. Bu durumda ya genel değersizlik duygularında, ya da ensest, masturbasyon, sevilen kişilerle ilgili ölüm arzuları ve benzeri gibi özel eylemlere, dürtülere, düşüncelere ve fantezilere bağlı olarak ortaya çıkabilir. Ama klinik açıdan suçluluk duygularının nevrozlarda evrensel ve merkezi bir rol oynadığı inancına yol açan şey, nispeten seyrek rastlanan bu dolaysız dışavurumlardan çok, sık sık gözlenen dolaylı dışavurumlarıdır. Altta yatan suçluluk duygularını düşündüren birçok dışavurumdan, özellikle önemli olan sadece birkaçına değineceğim.

Her şeyden önce bazı nevrotik tipler, her şeyle ilgili olarak (başkalarının duygularını incitmek, kötü, ikiyüzlü, cimri olmak, herkesi yok etmeyi istemek, tembel, zayıf olmak, dakik olmamak, vb.) örtülü ve açık öz-suçlamalara kapılır. Bu suçlamalar genellikle, Çin'de bir soylunun öldürülmesinden soğuk algınlığına kadar her konuda olumsuz olayların suçunu üstlenme eği-

limiyle birleşmiştir. Bu tip bir insan hastalandığı zaman kendine dikkat etmediği, gereğince giyinmediği, doktora zamanında gitmediği, ya da kendini enfeksiyona maruz bıraktığı için kendini suçlar. Bir arkadaşı bir süre aramayacak olsa, ilk tepkisi arkadaşının duygularını incitip incitmediğini düşünmektir. Randevu konusunda bir yanlış anlaşılma varsa, bunun elbette kendi hatası olduğunu, dikkatli dinlemediğini düşünür.

Bazen bu tür öz-suçlamalar, ne yapması, ne söylemesi gerektiği veya neyi yapmayı atladığı konusunda sonsuz bir düşünceye dalmayla kendini gösterir; bu bazen başka her türlü etkinliği dışlayacak veya uykusuzluğa neden olacak kadar ileri gider. Bu düşüncelere dalmanın içeriğini tanımlamaya başlamak bile boşuna olacaktır: ne söylediğini, karşıdakinin ne dediğini, ne söylemiş olabileceğini, söylediklerinin ne tür bir etki yaratmış olabileceğini; havagazını kapatıp kapatmadığını, kapatmadıysa birisine zarar verip vermediğini; kaldırımda görüp de almadığı muz kabuğuna birisinin basarak düşüp düşmediğini saatlerce düşünebilir.

Değerlendirmelerime göre öz-suçlamaların sıklığı, genellikle varsayılandan daha büyüktür, çünkü sadece bireyin kendi güdülenimlerini anlama arzusu gibi gözüken şeyin arkasına gizlenebilirler. Bu tür durumlarda nevrotik, açıktan açığa öz-aşağılayıcı olmayacak, ama görünürde sadece kendini "analiz" edecektir. Örneğin belli bir ilişkiye çekiciliğini kanıtlamak için başlayıp başlamadığını; söylediği bir şeyle birisini yaralamak isteyip istemediğini; ya da çalışmasına engel olan şeyin açık bir tembellik olup olmadığını merak edebilir. Bazen, bütün bunların, kendini geliştirme arzusuyla güdülenimlerin dürüstçe sorgulanması mı yoksa sadece örtülü bir yoldan psikanalitik yönteme uyarlanan bir öz-suçlama şekli mi olduğunu ayırdetmek zor olabilir.

Benzer bir şekilde mevcut suçluluk duygularını düşündüren bir diğer dışavurumlar grubu, onaylanmamaya yönelik aşırı duyarlılık veya bir yakalanma (açığa vurulma) korkusu şeklinde ortaya çıkar. Bu korkuya sahip nevrotikler sürekli olarak, insanların, onları daha iyi tanıyınca hayal kırıklığına uğramasından

korkarlar. Psikanalizde önemli bilgileri kendilerine saklayabilirler. Psikanalitik sürece yönelik duyguları, bir suçlunun duruşmadaki duygularına benzer; tam olarak neyin ortaya çıkmasından korktuklarını bilmeksizin, sürekli savunma halindedirler. Olası her türlü suçlamayı geçersiz kılmak amacıyla, hata yapmama veya kanunlara harfiyen uyma konusunda aşırı ölçüde dikkatli olabilirler.

Son olarak, olumsuz olaylara davetiye çıkarıyor gibi gözüken nevrotikler vardır. Davranışları öylesine kışkırtıcı olabilir ki sürekli olarak kötü muamele görürler. Kolayca kaza yapabilir, sık sık hastalanabilir, para kaybedebilirler; ve bu tür olaylarda kendilerini gerçekte daha iyi hissedebilirler. Bu dışavurumların da derin suçluluk duygularını, daha doğrusu acı çekme yoluyla bu duygulardan arınma ihtiyacını gösterdiği varsayılır.

Bütün bu eğilimlerden, suçluluk duygularının var olduğu sonucunu çıkarmak mantıklı gözükmüştür. Öz-suçlamalar, suçluluk duygularının oldukça doğrudan bir dışavurumu gibi gözükmektedir; eleştiriye veya güdülenimlerin sorgulanmasına yönelik aşırı bir duyarlılığın birçok durumda, ortaya çıkmasından korkulan bir fiilin sonucu olduğu açıktır (bir şey çalan bir hizmetçi, bir eşyanın nerede olduğuna ilişkin zararsız bir soruyu, dürüstlüğünden kuşku duyulduğu şeklinde yorumlayacaktır); kendi günahları için haç çıkarmak saygın bir tavırdır. Dolayısıyla, nevrotiklerde, ortalama insandakine oranla bol miktarda suçluluk duygusu olduğunu varsaymak mantıklı gözükmüştür.

Ama bu varsayım bir sorun içermektedir: nevrotiklerin neden bu kadar suçluluk duyması gerekiyor? Diğer insanlardan daha kötü gözükmezler. Freud'un bu soruya verdiği cevap, "süperego" kavramında yatmaktadır. Nevrotikler diğerlerinden daha kötü değildir, ama aşırı ahlaklı "süperegoları" yüzünden diğerlerinden daha kolay suçluluk duyarlar. Yani Freud'un açıklamasına göre suçluluk duyguları, "süperego" ile "ego" arasındaki gerilimin bir dışavurumudur. Ama burada başka bir güçlük ortaya çıkar. Hastalardan bazıları suçluluk duygularına ilişkin yorumları kolayca kabul ederken, diğerleri bunu redde-

der.[1] Bu ikilemden çıkmanın yolu bilinçsiz suçluluk duyguları teorisi olmuştur: hasta, farkında olmadan derin, bilinçsiz suçluluk duygularına sahip olabilir; mutsuzluk ve nevrotik hastalık yoluyla bunlardan arınmak zorundadır. "Süperego" korkusu öylesine büyüktür ki, suçluluk duyduğunu ve bunun nedenini görmek yerine hasta kalmayı tercih eder.

Suçluluk duygusunun bastırılabileceği doğrudur. Ama bilinçsiz suçluluk duygularının varlığını, bunların yarattığına inanılan dışavurumların nihai açıklaması olarak kabul etmek için bu yeterli değildir. Bilinçsiz suçluluk duyguları teorisi, bu duyguların içeriğiyle, nedeniyle, nasılıyla ilgilenmez. Bu teori sadece, dolaylı verilere dayanarak, bireyin farkında olmadığı suçluluk duygularına sahip olması gerektiği yargısına varır. Bu da terapi açısından bir değer taşımaz ve teoriyi temelsiz bırakır.

Diğer sorunlarda olduğu gibi burada da terimin anlamı konusunda anlaşmak ve başka amaçlarla kullanmamak konuyu netleştirecektir. Psikanalitik literatürde suçluluk duygusu terimi, bazen bilinçsiz bir suçluluğa yönelik tepkiyi göstermek için; bazen de cezalandırılma ihtiyacıyla eşanlamlı olarak kullanılmaktadır.[2] Gündelik dilde ise bu terim son zamanlarda sık sık ve gelişigüzel kullanılmaktadır; bu nedenle birisi suçluluk duyduğunu söylediği zaman gerçekten suçluluk duyup duymadığını sık sık merak ederiz.

"Gerçekten suçluluk duymakla" kastedilen şey nedir? Herhangi bir ortamda suçluluğun, belli bir kültürde geçerli olan ah-

1 "Ama hasta söz konusu olduğu ölçüde bu suçluluk duygusu dilsizdir; bu ona suçlu olduğunu söylemez; o suçluluk duymaz, sadece kendini hasta hisseder. Bu suçluluk duygusu sadece, iyileşmeye karşı üstesinden gelinmesi zor bir direnme olarak dile gelir. Ayrıca hastaya, hasta olarak kalmaya devam etmesinin arkasında bu güdünün yattığını anlatmak da özellikle zordur; o, analiz yoluyla tedavinin, durumu için doğru çare olmadığı yolundaki daha aleni gözüken bir açıklamaya tutunur." (Sigmund Freud, *The Ego and the Id*).

2 H. Nunberg, başka nedenlerle de olsa, suçluluk duygularıyla cezalandırılma ihtiyacının bu şekilde özdeşleştirilmesine haklı olarak karşı çıkmıştır ("The Sense of Guilt and the Need for Punishment," *International Journal of Psychoanalysis*, 1926).

laki beklentilerin veya yasakların ihlaliyle ortaya çıktığını ve suçluluk duygusunun, bu tür bir ihlalin olduğu yolunda acı verici bir inancın dışavurumu olduğunu söylemek istiyorum. Ama aynı normlara tabi iki insandan birisi acil bir durumda arkadaşına yardım etmediği veya evlilik dışı ilişkiye girdiği için suçluluk duyarken, diğeri duymaz. Dolayısıyla suçluluk duygularında acı verici inancın, bireyin kendisinin de norm olarak kabul ettiği bir normun çiğnenmesiyle ilgili olduğunu eklememiz gerekir.

Suçluluk duygusu samimi (gerçek) bir duygu olabilir de, olmayabilir de. Suçluluk duygularının samimiyetine ilişkin önemli bir ölçüt, ciddi bir telafi etme veya daha iyisini yapma arzusunun bu duygulara eşlik edip etmediğidir. Bu arzunun bulunup bulunmadığı kural olarak, hem ihlal edilen norma verilen öneme, hem de bu ihlalden elde edilen kazanca bağlıdır. Bu varsayımlar, ihlalin bir eylemden mi yoksa duygulardan, dürtülerden veya fantezilerden mi oluştuğuna bağlı olmaksızın geçerliliğini korur.

Nevrotikte suçluluk duyguları olabileceği elbette doğrudur. Standartları samimi ögeler içerdiği ölçüde bunlara ilişkin gerçek veya hayali ihlallere tepkisi samimi (gerçek) bir suçluluk duygusu olabilir. Ama daha önce de gördüğümüz gibi onun standartları, kısmen de olsa, belli bir amaca hizmet eden bir maskeden başka bir şey değildir. Bu standartların sahte olması ölçüsünde, bu maskenin ihlaline tepkisinin, yukarıda tanımlanan suçluluk duygusuyla hiç bir ilgisi yoktur; bu, bir suçluluk duygusu taklidinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla "süperego"nun katı ahlak beklentilerine uymamanın samimi suçluluk duyguları yarattığı iddia edilemez; suçluluk duygularının varlığına dayanarak kaynağın gerçek bir suç olduğu sonucuna da varılamaz.

Tanımladığımız nevrotik dışavurumların, bilinçsiz suçluluk duygularının sonucu olduğu iddiasını kabul etmediğimiz taktirde, bunların gerçek içeriği ve anlamı nedir? Bu sorunun bazı yanları "süperego" tartışmasında ele alınmıştı. Ama daha başka etkenleri eklememiz gerekeceği için, bunları burada tekrarlayacağım.

Eleştiriye veya güdülenimlerin sorgulanmasına yönelik aşırı duyarlılık temel olarak kusursuzluk maskesi ile varolan kusurlar veya eksiklikler arasındak tutarsızlıktan kaynaklanır. Bu maskeyi koruma ihtiyacından ötürü, bunun sağlamlığının sorgulanması elbette ürkütücü ve can sıkıcı olacaktır. Buna ek olarak, kusursuzluk standartları ve bunlara ulaşma çabaları, kişinin gururuyla bağlantılıdır. Bu, gerçek öz-saygının yerini alan sahte bir gururdur. Ama ister sahte ister gerçek olsun, kişi kendi standardlarıyla gurur duyar ve bundan ötürü kendini başkalarından üstün görür. Bu nedenle eleştiriye başka bir yoldan daha tepki verir: küçük düşme duygusuyla. Bu tepki terapide pratik bir önem taşır, çünkü bazı hastalar bunu dile getirse de diğerleri gizler veya bastırır. Kusursuzluk imajları ussallık içerdiği ölçüde, analistin yaptığı yorumlara alınmamaları gerektiğine, çünkü analize bunları açıkça duymak için geldiklerine inanırlar. Bu gizli küçük düşme duyguları zamanında ortaya çıkarılmadığı taktirde bu duygular analizi çıkmaza sokabilir. Hastalanma veya hasta kalma eğilimi, mazoşistik olgularla ilişkili olarak ele alınacaktır.

Kural olarak öz-suçlamaların yapısı karmaşıktır. Anlamlarına ilişkin tek bir cevap yoktur ve psikolojik sorunlara basit cevaplar almakta ısrar edenler ipin ucunu mutlaka kaçıracaktır. Her şeyden önce öz-suçlamalar, kusursuz görünme ihtiyacının kategorik yapısının kaçınılmaz bir sonucudur. Gündelik yaşamdan iki basit benzetme konuya açıklık getirebilir: bir insan için bir pinpon maçını kazanmak şu veya bu nedenle önemliyse, aptalca oynadığı için kendine kızacaktır; bir görüşmede iyi bir izlenim bırakmak onun için önemliyse, ona puan kazandırabilecek bir şeyi söylemeyi unuttuğu için kendine kızacak ve daha sonra bu konudan söz etmemesinin ne kadar aptalca olduğunu söyleyecektir. Bu tanımı nevrotik öz-suçlamalara uygulayalım. Daha önce de gördüğümüz gibi kusursuz görünme ihtiyacı birçok nedenden ötürü vazgeçilmezdir. Nevrotik birey için kusursuzluk görünümünü korumayı başaramamak, yenilgi ve tehlike anlamına gelir. Dolayısıyla ister düşüncede veya duygularda, ister eylemde olsun, onun için kusursuzluğun altında kalan her hareketin kendine yönelik kızgınlık yaratması gerekir.

Freud bu süreci, bir bütün olarak kendine düşman olma anlamını taşıyan bir "kendine karşı gelme" olarak tanımlar. Ama birey gerçekte sadece özel bir şey için kendine kızmıştır. Genel olarak, ulaşılması önemli, hatta vazgeçilmez olan bir hedefi tehlikeye soktuğu için kendini suçladığını söyleyebiliriz. Hatırlanacağı gibi bu açıklama nevrotik kaygı açıklamasına benzer, gerçekten de bu tür durumlarda kaygı ortaya çıkabilir. Öz-suçlamaların, yükselen bir kaygıyla başa çıkma girişimi olup olmadığı konusunda spekülasyon yapabiliriz.

Öz-suçlamaların ikinci bir anlamı, ilkiyle yakından ilişkilidir. Daha önce de söylendiği gibi kusursuzcu insanlar, birisinin, maskelerinin sadece bir maske olduğunu farketmesinden derinlemesine korkarlar; eleştiriden ve suçlamadan delice korkmalarının nedeni de budur. Bu açıdan öz-suçlamaları, başkalarından gelecek suçlamaları kestirmeye ve kendilerini suçlayarak başkaları tarafından suçlanmaktan kaçınmaya, dahası kendilerine karşı ne kadar katı olduklarını göstererek başkalarını yatıştırmaya ve güvence vermeye yönelik bir girişimdir. Normal psikolojiyle benzerliği açıktır. Boyasını döktüğü için azarlanmaktan korkan bir çocuk, öğretmenini yatıştırmayı ve boya dökmenin bir suç olmadığı gibi rahatlatıcı sözler duymayı umarak ağlamaya başlar. Çocukta bu bilinçli bir strateji olabilir. Kendini suçlayan nevrotik de farkında olmasa da stratejik bir manevra yapar: birisi onun öz-suçlamalarını görünen değeriyle kabul edecek olursa anında savunmaya geçecektir; dahası, kendini suçlamakta bu kadar cömert davranan kişi, başkalarından gelen en hafif eleştiriye öfkelenir ve haksız muamele gördüğünü düşünerek buna içerler.

Bu bağlamda öz-suçlamaların, azardan (suçlanmadan) kurtulmanın tek yolu olmadığı hatırlanacaktır. En iyi savunmanın saldırı olduğu özdeyişine uyan bir stratejiyle karşı konuma atlayıp saldırı konumuna geçmek de başka bir yoldur.[1] Öz-suçlamalarda gizlenen eğilimi, yani kusurların varlığını inatla

1 Anna Freud'un, bu basit süreci, neden saldıranla özdeşleşme olarak tanımladığını anlamak mümkün değil (Anna Freud, *Das Ich und die Abwehrmechanismen*, 1936).

reddetme eğilimini ortaya çıkardığı için bu daha dolaysız bir yöntemdir. Bu ayrıca daha etkili bir savunmadır. Ama sadece başkalarına saldırmaktan korkmayan nevrotikler bu yöntemi kullanır.

Ne var ki genellikle başkalarını suçlama korkusu söz konusudur. Aslında bu, öz-suçlamaların yaratılmasında rol oynayan bir başka etkendir. Burada mekanizma, başkalarını suçlama korkusu yüzünden suçu kendi üzerine almaktır. Nevrotiğin genellikle başkalarına karşı beslediği suçlamaların şiddeti ve onları suçlama korkusunun derinliği nedeniyle bu, nevrozlarda önemli bir rol oynar.

Başkalarına yönelik suçlayıcı duyguların nedenleri farklı ve çok yönlüdür. Nevrotiğin, ebeveynlerine veya çocukluk ortamındaki diğer insanlara karşı acı duygular beslemesi için geçerli nedenleri vardır. Bugün bağlamında suçlamalarının nevrotik kısmı özgün kişilik yapısından kaynaklanır. Burada bu konuyu gerektiğince ele alamayacağız, çünkü bu, olası bütün nevrotik güçlükleri incelemek ve suçlamaların nasıl ortaya çıktığını ayrıntılarıyla anlamak anlamına gelecekti. Bu nedenle burada sadece birkaç nedenle yetinmemiz gerekiyor: başkalarına yönelik aşırı, ama farkında olunmayan beklentiler ve bu beklentiler yerine getirilmediği zaman ortaya çıkan haksız muamele görmüş olma duygusu; başkalarına bağımlılık, kendini kolayca köleleşmiş hissetme ve buna içerleme; kendini abartma veya bir haklılık maskesi; yanlış anlaşılma, küçümsenme, haksız yere eleştirilme duygusu; yanılmaz görünme ihtiyacı; başkalarını suçlayarak kendi kusurlarını görmekten kaçınma; özgecillik maskesi; kötüye kullanılma ve zorlanma duygularına kolayca kapılma, vs.

Aynı şekilde, suçlayıcı duyguları bastırmak için çoğu durumda zorunlu birçok neden vardır. Her şeyden önce nevrotik birey insanlardan korkar. İster korumaları, yardımları, ister görüşleri olsun, şu veya bu yolla başkalarına bağımlıdır. Ussal bir maske sunmak zorunda olduğu sürece, tam bir haklılık temeline oturmayan bir içerleme duyması veya bunu dile getirmesi engellenir. Böylece sık sık, başkalarına yönelik acı suçlamaların biriktiği bir durum ortaya çıkar. Bunlar dile getirilmediği için,

patlayıcı bir güç oluşturur ve birey için bir tehlike kaynağı olur. Bunları kontrol altında tutmak için giderek daha çok çaba harcaması gerekir. Bunları kontrol etmenin bir yolu olarak özsuçlamalar bu noktada devreye girer. Birey, kabahatin başkalarında değil, sadece kendinde olduğuna inanır.[1] Bana göre Freud'un, suçlanan kişiyle özdeşleşme olarak tanımladığı[2] sürecin dinamiği budur.

Başkalarına yönelik suçlamaların kişinin kendine yönelmesi sık sık, olumsuz bir şey olduğu zaman birisinin suçlanması gerektiği felsefesine dayanır. Kusursuzluk maskesini korumak için dev bir yapı kuran kişiler, her zaman olmasa da genellikle, kapıyı çalmak üzere olan felaket konusunda aşırı ölçüde tedirgindir. Korkunun farkında olmasalar da, sanki başlarının üstünde her an boyunlarına inebilecek bir kılıç asılıymış gibi yaşarlar. Yaşamın iniş çıkışlarını gerçekçi bir yoldan göğüsleme yetisinden temelde yoksundurlar. Yaşamın, bir matematik problemi gibi hesaplanamayacağı, bir ölçüde maceraya veya kumara benzediği, şansa veya şanssızlığa bağlı, önceden tahmin edilemeyen zorluklarla ve risklerle, önceden görülemeyecek olan belirsizliklerle dolu olduğu gerçeğini kabul edemezler. Dolayısıyla bir şeyler yanlış gittiği zaman bunun birisinin hatası olduğuna inanırlar, çünkü bu, yaşamın hesaplanamayan ve kontrol edilemeyen bir şey olduğu yolundaki nahoş ve ürkütücü algıdan kaçınmalarını mümkün kılar. Bu tür insanlar, başkalarına yönelik suçlamaları engellendiği taktirde, olumsuz olayların suçunu kendi üstlerine alacaklardır.

Görünürdeki suçluluk duygularının arkasında gizli olabilecek sorunların kapsamı, sadece yukarıda anılan etkenler değildir; örneğin çeşitli kaynaklardan gelen öz-küçümseme eğilimleri, suçluluk duygusundan kaynaklanan bir değersizlik duygusu

1 Kaygılı bir şekilde başkalarından gelecek eleştirilere engel olma ihtiyacı, onun başkalarını eleştirel olarak değerlendirme yetisinin körelmesine ve böylece onlara karşı duyduğu çaresizlik duygusunun artmasına katkıda bulunur.

2 *Bkz.* Sigmund Freud, "Mourning and Melancholia," *Collected Papers*, Vol. IV (1917); Karl Abraham, *Versuch einer Entwicklungsgeschichte der Libido* (1924).

sanılabilir. Ama suçluluk duygularını çağrıştıran bütün dışavurumların gerçekte bu şekilde yorumlanmaması gerektiğini açıklamak için altta yatan dinamiklere ilişkin tam bir sunuş yapmayı amaçlamıyorum: sahte bir suçluluk duygusu olabilir, hiç bir suçluluk duygusu olmayabilir; ve korku, küçük düşme, kızgınlık, eleştiriden kaçınma kararlılığı, başkalarını suçlama yetisinden yoksunluk, olumsuz olayların suçunu birinin üstüne atma ihtiyacı gibi pişmanlıkla hiç bir ilgisi olmayan, ama teorik önyargılar nedeniyle böyle yorumlanan bir tepki olabilir.

"Süperego" ve suçluluk duyguları konusunda Freud'la aramdaki fark, farklı bir terapi yaklaşımı içermektedir. Freud suçluluk duygularını, negatif tedavi tepkisi teorisinde ayrıntılarıyla ele alındığı gibi, ağır nevrozların iyileştirilmesine karşı bir engel olarak değerlendirmektedir.[1] Bana göre hastanın sorunları konusunda gerçek bir içgözlem kazanmasındaki zorluk, zorlanımlı kusursuz görünme ihtiyacı nedeniyle sunduğu aşılmaz gibi görünen maskede yatmaktadır. Psikanalize son çare olarak gelir, ama temelde iyi, normal olduğu, gerçekten hasta olmadığı inancıyla gelir. Güdülenimlerini sorgulayan veya ona sorunları olduğunu gösteren yorumlara içerler; olsa olsa bunları sadece entellektüel düzeyde izler. Yanılmaz görünme konusunda öylesine kararlıdır ki kendi içinde bir kusur, hatta sorun olduğunu inkar etme gereği duyar. Nevrotik öz-suçlamaları, gerçek bir içgüdüye yakın bir eminlikle, gerçekte zayıf noktaları olan şeylerden kaçınmasını sağlar. Aslında bunların işlevi, gerçek kusurlarla yüz yüze gelmesini engellemektir. Bunlar, varolan hedeflere yönelik yapay bir kararlılıktır; ona, hiç de kötü olmadığı, vicdanındaki (bilincindeki) rahatsızlığın onu başkalarından daha iyi kıldığı tesellisini veren bir araçtır. Bunlar bir tür görünüşü kurtarma aracıdır, çünkü daha iyi olmayı gerçekten arzulayan ve bunu yapabileceğini gören bir insan, öz-suçlamalarla zaman kaybetmeyecektir; şöyle veya böyle, kendini suçlamanın yeterli

1 Sigmund Freud, *New Introductory Lectures on Psychoanalysis* (1935); "The Economic Problem in Masochism," Collected Papers (1933); *Beyond the Pleasure Principle* (1920); ve *The Ego and the Id* (1935).

olduğuna inanmayacak; anlamaya ve değişmeye yönelik yapıcı çabalar ortaya koyacaktır. Ama nevrotik kişi kendini azarlamaktan başka bir şey yapmaz.

Dolayısıyla yapılması gereken şey ilk önce ona kendinden imkansızı beklediğini göstermek ve amaçlarının ve başarılarının şekilci yapısını kavramasını sağlamaktır. Kusursuzluk maskesi ile gerçek eğilimleri arasındaki tutarsızlığın ortaya çıkarılması gerekir. Kusursuzluk ihtiyaçlarının katılığında bir sorun olduğu duygusunu kazanmalıdır. Bu ihtiyaçlarının bütün sonuçları üzerinde dikkatle ve ayrıntılarıyla çalışılmalıdır. Analistin onu sorgulamasına, onun hakkında bir şeyler bulma çabasına yönelik gerçek tepkileri analiz edilmelidir. Hasta, bu ihtiyacı yaratan ve devamını sağlayan etkenleri anlamalıdır. Son olarak, konunun içerdiği gerçek ahlak sorununu görmelidir. Bu yaklaşım, alışılandan daha zordur, ama terapinin yapabilecekleri konusunda Freud'unkinden daha az karamsar bir görüşü mümkün kılar.

Onbeşinci Bölüm

MAZOŞİSTİK OLGULAR

MAZOŞİZM genellikle acı çekerek cinsel doyum alma arayışı olarak tanımlanır. Bu tanım üç önerme içermektedir: mazoşizmin özünde cinsel bir olgu; özünde bir doyum arayışı; ve özünde bir acı çekme arzusu olduğu önermeleri.

İlk önermeye ilişkin veriler, dayağın çocukları cinsel açıdan uyarabileceğine, mazoşistik sapmada küçük düşürülme, köleleştirilme veya fiziksel olarak kötü muamelenin cinsel doyum yarattığına ve mazoşistik fantezilerde benzer durumların hayal edilmesinin masturbasyona yol açtığına ilişkin çok iyi bilinen gözlemlerdir. Ama mazoşistik olguların büyük çoğunluğu cinsel bir yapıya sahip gibi gözükmez; nihai cinsel kökeni gösteren bir bulgu da söz konusu değildir. Burada bulguların yerini, libido teorisine dayanan mazoşist kişilik eğilimlerinin veya tutumlarının, mazoşistik cinsel itkilerin bir tür dönüştürülmesine karşılık geldiği iddiası almıştır. Dolayısıyla örneğin bir kadının kurban rolü oynamaktan aldığı doyumun, açıkça cinsel yapıda olmasa da, nihai bir cinsel kaynaktan gelen bir türev olduğu iddia edilir.

Başka bir hipotez de "ahlaki mazoşizm" denen şeyle, yani "ego"nun, "süperego"yu yatıştırmak için başarısızlıklara veya kazalara ya da öz-suçlamalarla kendini cezalandırmaya yatkın olmasıyla ilgilidir. Freud, "ahlaki mazoşizmin" de nihai anlamda cinsel bir olgu olduğunu söylüyor. Cezalandırılma ihtiyacının, "süperego" korkusuna karşı bir güvence olarak iş görmesine rağmen, aynı zamanda da "ego"nun, içe yansıtılan ebeveyn imajını temsil eden "süperego"ya cinsel olarak mazoşistçe boyun eğmesi olduğunu iddia ediyor. Hatalı gördüğüm önermelere dayanmaları nedeniyle bütün bu teoriler tartışmaya açıktır. Önermeler daha önce tartışıldığı için, içeriklerinin ayrıca ele alınması gerekmiyor.

Diğer otoriteler mazoşistik olgularındaki cinsel doyuma daha az önem vermekte, ama mazoşizmi anlamak için bunu bir doyum arayışı terimleriyle tanımlamak gerektiği önermesini korumaktadır. Bu önermenin dayandığı mantık yürütme, mazoşistik arayışlar kadar karşı konulmaz ve başa çıkması zor olan arayışların, doyum vaadeden nihai bir hedefle belirlenmiş olması gerektiği inancıdır.[1]

Örneğin Franz Alexander'a göre acı çekmeye hevesli olan insanların bunu yapmalarının nedeni sadece "süperego"nun cezalandırma tehdidinden kurtulma arzusu değildir; bu kişiler ayrıca acı çekerek cezayı ödemek suretiyle bazı yasak dürtüleri yaşayabileceklerine inanmaktadır.[2] Fritz Wittels'e göre ise "mazoşist kendi kişiliğinin daha önemli bir kısmının güvenle yaşamak için bir başka kısmının boşunalığını kanıtlamayı arzular. Diğer figürün [kişiliğinin diğer parçasının] çektiği acıdan haz alır."[3]

Ben de bütün mazoşistik arayışların nihai anlamda doyuma, yani kendini unutmaya, olanca çatışmalarıyla ve sınırlarıyla kendi benliğinden kurtulmaya yönelik arayışlar olduğu yolunda bir varsayım ortaya atmıştım.[4]

Bu durumda nevrozlarda gördüğümüz mazoşistik olgular, dünyanın her tarafına yayılmış gibi görünen diyonisyan eğilimlerin[5] patolojik bir türünü temsil edecektir.

Ancak mazoşistik olguları nihai anlamda belirleyen şeyin bu tür doyum arayışları olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Mazoşizm özünde kısaca kendi benliğinden (özünden) vazgeçme arayışı [çabası] olarak tanımlanabilir mi? Bu tür arayışlar bazı olaylarda açıkça gözlenirken, diğerlerinde açık değildir. Mazoşizmin bir kendini unutma arayışı olduğu savını doğru kabul edersek, bunu desteklemek için bu arayışın açık olmadığı zaman da iş başında olduğu savına ihtiyacımız olacaktır. Bu türden varsayımlar sık sık ortaya atılır; örneğin bunlar, bütün

1 *Bkz.* III. Bölüm, Libido Teorisi.
2 Franz alexandr, *Psychoanalysis of the Total Personality* (1935).
3 Fritz Wittels, "The Mystery of Masochism," *Psychoanalytic Review* (1937).
4 Karen Horney, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği.*
5 Friedrich Nietzsche, *Die Geburt der Tragödie;* Ruth Benedict, *Patterns of Culture* (1934).

mazoşistik olguların nihai anlamda cinsel yapıda olduğu önermesinin köşe taşıdır. Bazen farkında olmadan doyum yanılsamalarının arkasından koştuğumuz da doğrudur. Ama elde bulgu olmaksızın bu tür varsayımlarla çalışmak tehlikelidir.

Aşağıda gösterilmeye çalışıldığı gibi, mazoşizm sorununa özünde bir doyum arayışı olduğu yolundaki önyargılı görüşle yaklaşmaktan kaçınmamız daha yapıcı olacaktır. Aslında Freud'un kendisi de bu varsayım konusunda çok katı değil. Mazoşizmin, ölüm içgüdüsüyle cinsel itkilerin kaynaşmasının sonucu olduğunu iddia etmiştir; ona göre bu kaynaşmanın işlevi bireyi öz-yıkımdan korumaktır. Ölüm içgüdüsünün spekülasyona açık yapısından ötürü sağlam bir temele oturmasa da bu hipotez dikkate değer, çünkü mazoşizm tartışmasınada bir koruma işlevine yer vermektedir.

Genel mazoşizm tanımında örtülü olan üçüncü iddia (bunun özünde bir acı çekme arzusu olduğu iddiası), popüler görüşle çakışmaktadır. Bu görüş, falancanın tasalanacak bir konu bulamadığı, kendini kurban hissetmediği, vb. sürece mutsuz olduğu türünden ifadelerle dile gelir. Psikiyatride bu önerme, bazı nevrozların tedavisindeki güçlükleri, mevcut psikoloji bilgilerimizin yetersizliğine bağlamak yerine, hastanın hasta kalma arzusuna bağlayarak açıklama tehlikesini içermektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi bu iddiadaki temel yanlış, bir arayışın zorlayıcılığının, kaygıyı dindirme yeteneğiyle belirlenebileceği gerçeğini görmezden gelmesidir. Mazoşistik arayışların da büyük ölçüde güvenlik kazanmanın özel bir yolu olduğunu göreceğiz.

Mazoşizm terimi, kişilik eğilimlerindeki belli bir özelliği anlatmak için kullanılmaktadır; ancak bu özelliğin yapısı konusunda özlü bir görüş yoktur. Aslında mazoşistik kişilik eğilimleri iki ana eğilim içerir.

Bunlardan birisi öz-küçümseme eğilimidir. Birey çoğunlukla bu eğilimin değil, sadece sonucunun (çekici olmama, önemsiz, etkisiz, aptal, değersiz olma duygusu) farkındadır. Kendini olduğundan büyük görme eğilimi olarak tanımladığım narsistik

eğilimlerin tersine bu mazoşistik eğilim, kendini olduğundan küçük görme yönündedir. Narsist[1] tipin, sahip olduğu iyi nitelikleri kendine ve başkalarına karşı abartma eğilimi göstermesine karşılık mazoşist tip, yetersizliklerini abartma eğilimi gösterir. Narsist kişi her işin üstesinden kolayca gelebileceğine, kusursuzcu kişi her durumla başa çıkabilmesi gerektiğine inanmaya eğilimliyken, mazoşist kişi çaresiz bir "yapamam" duygusuyla tepki verme eğilimi gösterir. Narsist kişi ilginin odağı olmayı arzular, standardlarının ona bir üstünlük kazandırdığı yolunda gizli bir duygu besleyen kusursuzcu tip tek başınadır, ama mazoşist kişi silik olma ve bir köşeye büzülme eğilimi gösterir.

Diğer temel eğilim, kişisel bağımlılığa yöneliktir. Başkalarına yönelik mazoşistik bağımlılık, narsistik veya kusursuzcu tipin bağımlılığından farklıdır. Narsist tip, ilgilerine ve hayranlıklarına ihtiyaç duyduğu için başkalarına bağımlıdır. Bağımsızlığını korumaya aşırı düşkün olmasına rağmen kusursuzcu tip de gerçekte başkalarına bağımlıdır, çünkü güvenliği, başkalarının ondan beklediğine inandığı şeylere otomatik olarak boyun eğmesine dayanmaktadır. Ama bu bağımlılığı ve derecesini kendinden saklamaya çalışır ve analizde olduğu gibi bunun ortaya çıkmasını, gururuna ve güvenliğine indirilmiş bir darbe olarak algılar. Her iki tipte de bağımlılık, belli bir kişilik yapısının istenmeyen sonucudur. Öte yandan mazoşist tip için bağımlılık gerçekte bir yaşam koşuludur. Tıpkı oksijensiz yaşayamaması gibi, diğer kişinin varlığı, iyiliği, sevgisi, dostluğu olmaksızın yaşayamayacağına inanır.

Konuyu basitleştirme adına, mazoşist tipin bağımlı olduğu kişiye (ister ebeveynleri, sevgilisi, kız kardeşi, ister eşi, arkadaşı, ya da doktoru olsun) partner diğelim;[2] bu "partner" bir kişi değil,

---

1 Narsist, mazoşist veya kusursuzcu tiplerden söz ederken, bu terimleri, narsistik, mazoşistik veya kusursuzcu eğilimlerin ağır bastığı kişiler için sadeleştirilmiş bir ifade olarak kullanıyorum.

2 F. Kuenkel, bir *Beziehungsperson*'un nevrotik için taşıdığı ödeme dikkati çekmiş, ama bunu özellikle mazoşime bağlamak yerine, nevrozlarda genel bir özellik olarak değerlendirmiştir. E. Fromm bu ilişki türünü sembiotik (asalakça bağımlılık) ilişkisi olarak adlandırmakta ve mazoşistik kişilik yapısındaki temel bir eğilim olarak değerlendirmektedir.

aile üyeleri veya dini mezhep gibi bir grup da olabilir.

Mazoşist tip, kendi başına hiç bir şey yapamayacağına inanır ve her şeyi partnerinden bekler: aşk, başarı, saygınlık, bakım, koruma. Farkında olmamasına karşın, çoğunlukla bilinçli alçakgönüllülüğünün tersine, beklentileri asalakça bir yapıdadır. Karşısındakine tutunma nedenleri öylesine zorlayıcıdır ki söz konusu partner'in onun beklentilerini yerine getirmeye uygun olmadığı ve asla da olmayacağı gerçeğini bilinç düzeyinden çıkarabilir; belli bir ilişkinin sınırlarını görmek istemez. Dolayısıyla doyumsuz bir sevecenlik[1] veya ilgi açlığı vardır. Genellikle kader konusunda da aynı tutum ağır basar: kendini kaderin çaresiz bir oyuncağı gibi görür, ya da kaderin kurbanı olduğuna inanır ve kendi kaderini kendi ellerine alma olasılığını göremez.

Bu temel mazoşistik eğilimler özünde narsistik ve kusursuzcu eğilimlerle aynı toprakta yetişir. Kısaca özetlemek gerekirse: Çeşitli olumsuz etkilerin birleşimi sonucunda çocuğun kendi girişim gücünü, duygularını, arzularını, düşüncelerini kendiliğindenlikle ortaya koyması engellenir ve çocuk, çevresindeki dünyanın potansyel düşmanlıkla dolu olduğuna inanır; bu zor koşullar altında yaşamla emin bir şekilde başa çıkmanın bir yolunu bulmak zorundadır ve bu nedenle nevrotik eğilimler dediğim şeyleri geliştirir. Kendini olduğundan büyük görmenin ve standardlara aşırı boyun eğmenin bu türden eğilimler olduğunu görmüştük. Yukarıda tanımlanan mazoşistik eğilimlerin gelişmesinin de bu tür bir yol olduğuna inanıyorum. Bu yolların sağladığı güvenlik gerçektir. Örneğin kusursuzcu tipin sahte uyumu gerçekte insanlarla arasındaki açık çatışmaları ortadan kaldırır ve ona bir sağlamlık duygusu verir. Aşağıda, mazoşistik eğilimlerin de nasıl güvence sağladığını anlamaya çalışacağız.

Dostlar, akrabalar, ya da güvenebileceğimiz birileri herkes için bir güvencedir. Mazoşistik bağımlılıkta aranan güvence de kural olarak aynıdır. Buradaki özgünlük, farklı önermeler üzerine kurulu olmasıdır. Korunmalı bir ortamda yetişen Viktoryan çağı kızı da başkalarına bağımlıydı. Ama bağımlı olduğu dünya

1 *Bkz.* Karen Horney, *age.*, "Nevrotik Sevecenlik İhtiyacı" başlıklı bölüm.

kural olarak dostçaydı. Cömert, iyiliksever ve koruyucu bir dünyaya sırtını dayamak ve alıcı bir tutuma girmek acı verici de değildir, çatışma da yaratmaz.

Ne var ki nevrozlarda dünya şu veya bu ölçüde güvenilmez, soğuk, fesat, kinci olarak değerlendirilir; ve potansiyel düşmanlıkla dolu bu dünyaya çaresizlik ve bağımlılık hissetmek, tehlike karşısında çaresizlik hissetmekle eşdeğerdedir. Bu durumla mazoşistçe başa çıkma yolu kendini bir başkasının merhametine bırakmaktır. Mazoşist tip, kendi bireyselliğini tümden dibe çökerterek ve partner ile kaynaşarak belli bir güvence kazanır. Onun kazandığı güvence, karşılaştığı tehlike nedeniyle haklarını ve egemenliğini güçlü ve saldırgan bir devlete bırakan ve böylece korunma sağlayan küçük bir devletin elde ettiği güvenceyle karşılaştırılabilir. Aradaki fark, küçük devletin, bunu büyük devlete duyduğu sevgiden yapmadığını bilmesine karşılık, nevrotik kişinin kafasında bu süreç birçok durumda bağlılık, adanma, ya da büşük aşk görüntüsünü alır. Ama gerçekte mazoşist kişi sevemez, partner'inin veya başka birisinin onu sevebileceğine de inanmaz. Bağlılık örtüsünün altında görünen şey, gerçekte kaygıyı dindirmek uğruna partner'e sıkı sıkıya sarıldığıdır. Bu tür bir güvenliğin riskli yapısının ve hep canlı kalan terkedilme korkusunun nedeni de budur. Partner'in göstereceği dostça bir tavır güvence yaratır, ama başka insanlara veya kendi işine yönelik en küçük bir ilgi, doymak bilmez ilgi açlığını giderme konusundaki her başarısızlık, kafasında terkedilme tehlikesini canlandırır ve bu nedenle kaygı yaratır.

Kendini küçümsemeyle elde edilebilecek olan güvenlik türü, köşede kalmanın, dikkati çekmemenin güvenliğidir. Tıpkı göz alıcı özelliklerle başkalarını etkileyerek güvence elde edilebilmesi gibi, önemsiz, cazibesiz, sıradan olarak da güvenlik kazanılabileceğini tekrar vurgulamakta yarar var. Dikkati çekmeyerek, köşesinde kalarak güvence arayan bir insan, dışarı çıktığı taktirde bir kediye yem olmaktan korktuğu için deliğinde kalan bir fare gibi davranır. Sonuçta ortaya çıkan yaşama yönelik duygu, dikkati çekmemesi gereken ve kendine ait hakları olmayan bir kaçak yolcunun duygusuna benzer.

Bu tutumun varlığı, kişinin dikkati çekmeme davranış yapısındaki ısrarının katılığından, zorlanımlı yapısı ise bu davranış yapısı bırakıldığı zaman ortaya çıkan kaygıdan anlaşılır. Örneğin bu tip bir insana daha iyi bir mevki önerildiği zaman paniğe kapılır. Ya da kendi yeteneklerini küçümseyen birisi bir tartışmada kendi görüşünü ortaya koymak istediği zaman korkuya kapılabilir; değerli bir katkıda bulunduğu zaman bile bunu özür dileyerek yapar. Bu tipler çoğu durumda çocukluklarında veya ergenliklerinde, arkadaşlarınınkinden daha süslü, güzel elbiseler giymekten korkarlar, çünkü bunu yaptıkları taktirde kendilerini küstah hissederler. Birisini küstürebileceklerine, birisinin onlara düşkün olabileceğine veya onları taktir edebileceklerine de inanmazlar; çünkü tersini gösteren olaylara karşın, "önemsiz" oldukları inancında ısrar ederler. İyi yapılan bir işten ötürü hakettikleri övgüyü aldıkları zaman utanma ve tedirginlik duymaya eğilim gösterirler; bu işin değerini küçümseme eğilimiyle, kendilerini başarıdan alınacak doyumdan yoksun bırakırlar. Bu çizgide ortaya çıkan kaygı birçok olayda işle ilgili ketlemelerde önemli bir etkendir. Örneğin kendi özgün görüşlerini veya duygularını ortaya koymayı gerektirdiği için yaratıcı çalışma acı verici olabilir. Bu durumda iş, sadece onlara sürekli güvence verecek bir başkası yanlarındaysa yapılabilir.

"Fare deliği" tutumundan kaynaklanan kaygının, bu tutumun sıklığıyla orantılı olarak ortaya çıkmamasının nedeni, yaşamın kaygı yaratmayacak şekilde ve otomatik olarak düzenlenmesi, ya da geri çekilme tepkilerinin otomatik olarak ortaya çıkmasıdır. Fırsatlar değerlendirilmez, hatta farkedilmez; şu veya bu bahaneyle, mevcut yeteneklerinin ve becerilerinin altında olan ikinci sınıf işlerle yetinilir; birtakım talepleri olabileceğinin ve olması gerektiğinin farkında bile değildir; gerçekten hoşlanılan veya yararlı olabilecek insanlardan kaçınılır. Bütün bu zorluklara rağmen başar kazanılırsa bu, duygusal olarak bir başarı gibi yaşanmaz. Tasarlanan yeni bir fikir, iyi yapılan bir iş, kişinin kendi kafasında anında değer kaybeder. Lincoln tercih etmesine ve mali durumunun da elvermesine rağmen, Lincoln yerine Ford alır.

Nevrotik, köşede kalma, dikkati çekmeme eğiliminin çoğunlukla farkında değildir; kural olarak sadece sonuçlarını hisseder. Bilinç düzeyinde savunmacı bir tutum benimseyebilir ve kibirli olmaktan nefret ettiğine veya başarıya önem vermediğine inanabilir. Ya da sadece zayıf, önemsiz olduğu, çekici olmadığı için üzüntü duyabilir. Veya daha sık olarak, aşağılık duygularına sahip olduğu konusunda genel bir düşünce besleyebilir. Bu duygular, kendini ortaya koymaktan kaçınma eğiliminin nedeni olmaktan çok sonucudur.

Yaşama yönelik zayıf ve çaresiz bir tutumun varlığını düşündüren bütün bu eğilimler, bilinen olgular olmalarına rağmen, genellikle başka nedenlere bağlanır. Bunlar, psikanalitik literatürde pasif eşcinsel eğilimlerin, suçluluk duygularının, ya da çocuk olma arzusunun bir sonucu olarak tanımlanır. Bence bütün bu yorumlar konuyu bulandırmaktadır. Çocuk olma arzus bağlamında mazoşistik eğilimler gerçekten de bu terimlerle dile getirilebilir; rüyalarda, anne karnına dönmeye veya annenin kucağında taşınmaya ilişkin fantaziler olabilir. Bu tür dışavurumları çocuk olma arzusu olarak yorumlamanın bir temeli yoktur, çünkü nevrotik kişi çaresiz olmayı ne kadar az "arzuluyorsa," çocuk olmayı da o kadar az "arzular"; onu bu taktikleri benimsemeye zorlayan şey kaygının baskısıdır. Bir bebek olma rüyası, bebek olma arzusunun kanıtı değil, korunma arzusunun, kendi ayakları üzerinde durmak zorunda kalmama, sorumluluk almama arzusunun bir dışavurumudur ve bu, çaresizlik duygusu nedeniyle cazip gelen bir arzudur.

Bu noktaya kadar mazoşistik eğilimlerin, kaygıyı dindirmenin ve yaşamın güçlükleriyle, özellikle de tehlikeleriyle veya tehlike olarak algılanan şeylerle başa çıkmanın özgün bir yolu olduğunu gördük. Ama bu kendi içinde çatışma yaratan bir yoldur. Her şeyden önce nevrotik birey kendi zayıflığından ötürü sürekli olarak kendini küçümser. Burada, kültürel olarak şekillenen çaresizlik ve bağımlılıkla belirgin bir farklılık söz konusudur. Örneğin Viktorya çağı kızı, bağımlılığından hoşnut olabilir; bu onun mutluluğuna leke düşürmediği gibi özgüvenini de yok etmez. Tersine, belli bir narinlik ve çaresizlik tutumu,

o çağda arzu edilen kadınca özelliklerdir. Ama mazoşistik kişi için bu tür bir tutuma saygınlık kazandıracak kültürel bir yapı yoktur. Ayrıca, istediği şeylere ulaşmak için ona değerli bir stratejik araç sağlamasına rağmen onun istediği çaresizlik değil, dikkati çekmeme ve bağımlılıktır; bunu bile sadece bu yolla elde edeceği güvenlik duygusu için ister. Burada zayıflık, benimsenen yolun kaçınılmaz ve istenmeyen bir sonucudur. Daha önce de belirtildiği gibi bu kesinlikle istenmez, çünkü potansiyel açıdan düşmanca bir dünyada zayıf olmak tehlikelidir. Hem bu tehlike hem de başkalarının onun zıyıflığını onaylamaması, nevrotik tipin zayıflığı aşağılamasına neden olur.

Dolayısıyla zayıflık, gündelik yaşamda ortaya çıkan sonsuz sayıda olayın yaratabileceği neredeyse bitmek bilmez bir sinirlilik, hatta güçsüz bir öfke kaynağıdır. Hem olaylar hem de sonuçta ortaya çıkan sinirlilik çoğu durumda ancak bulanık olarak algılanır. Ama bu tip, kendi görüşünü savunmadığını, arzularını dile getirmeye cesaret edemediğini, reddetmek istemesine rağmen boyun eğdiğini, birisinin ona haince davrandığını farketmekte çok geç kaldığını derinlerinde hisseder. Bir yerde kendini ortaya koyması gerekirken uzlaşmacı ve özür dileyici olur; başka bir yerde bir fırsatı kaçırır; bir diğer olayda hastalanarak zor bir durumdan kaçınır.

Ayrım gözetmeksizin güce hayranlık duymanın nedenlerinden birisi de kendi zayıflığından ötürü çektiği bu değişmez acıdır. Açıkça saldırgan ve girişken olma cesaretini gösteren her insan, ona verilen değer ne olursa olsun, mutlaka en azından gizli bir hayranlık uyandıracaktır. Yalan söyleme veya blöf yapma cesaretini gösteren bir insan da, iyi bir dava uğruna cesaret sergileyen bir insan kadar hayranlık uyandırır.

Bu iç rahatsızlığın bir başka sonucu da çok sayıda görkemlilik düşüncelerinin gelişmesidir. Mazoşist tip fantazilerinde işverenine veya karısına onlar hakkında düşündüklerini açıkça söyler, fantazilerinde bütün çağların en başarılı Don Juan'ıdır, buluşlar yapar, kitaplar yazar. Bu fantaziler bir avuntu değeri taşır, ama ayrıca içinde varolan tezatı da keskinleştirir.

Mazoşistik bağımlılık üzerine kurulu ilişkiler, partner'e yönelik düşmanlıkla doludur. Bu düşmanlığın sadece üç ana kaynağına değineceğim. Bunlardan birisi, nevrotiğin partner'e yönelik beklentileridir. Kendinde enerji, girişim gücü ve cesaret olmadığı için, gizliden gizliye, ilgi, yardım, risklerden ve sorumluluktan kurtulmaya, geçim sorunlarına, saygınlığa ve gösterişe kadar her şeyi partner'den bekler. Temelde partner'in yaşamından besin almak ister ve bu arzu mutlaka bastırılır. Bu beklentiler yerine getirilmeyebilir, çünkü kendi bireyselliğini ve bireysel yaşamını korumak isteyen hiç kimse ondan beklenenleri yerine getiremez. Nevrotik, partner'inden beklediği şeylerin ölçüsünün farkında olsaydı, hayal kırıklığına yönelik düşmanca tepkiler gözlenen boyutlara ulaşmazdı; bu durumda sadece istediği şeyleri elde edemediği için kızacaktı. Ama kartları açık oynamak işine gelmez ve bu nedenle alçakgönüllü veya masum küçük kızı veya oğlan rolünü oynaması gerekir. Gerçekte basit bir bencilce kızgınlık tepkisi onun kafasında çarpıtılır. O, beklentilerinde benmerkezcil ve düşüncesiz değildir. Partner tarafından ihmal edilen, aptal yerine konan, kötüye kullanılan odur. Böylece temelsiz kızgınlık tepkileri, sinsi bir bir ahlaki içerlemeye dönüşür.

Ayrıca, güvenlik uğruna "önemsiz" olduğu inancından bir bir parça olsun vazgeçemese de, başkalarının tarafında ona yönelik en küçük saygısızlık veya ihmal işaretine karşı aşırı duyarlıdır ve birçok nedenle dışavurulması engellenen yoğun bir öfkeyle tepki verir. Gerçek dostluk sunulsa bile yerine ulaşmaz, çünkü kendisi için "önemli olmayan" bir insan, başka birisi için önemli olduğunu belki de algılayamaz. Başkalarına karşı bu şekilde ortaya çıkan içerleme, başkalarına ihtiyaç duymayla onlardan nefret etme arasındaki çatışmanın keskinleşmesinden sorumlu temel etkenlerden birisidir.

Düşmanlığın üçüncü ana kaynağı daha derinlere gizlenir. Mazoşist tip, ayrılık bir yana, partner'i ile arasına mesafe girmesine bile dayanamadığı için, gerçekte kendini köleleşmiş hisseder. Ne olursa olsun partner'in şartlarını kabul etmek zorunda olduğuna inanır. Ama küçük düşme olarak içerlediği kendi ba-

ğımlılığından nefret ettiği için, partner ne kadar düşünceli olursa olsun, ona karşı içten içe mutlaka başkaldıracaktır. Partner'in onun üzerinde tahakküm kurduğuna, örümcek ağındaki bir sinek gibi tuzağa düştüğüne inanır. Karı koca birçok durumda benzer bir yapıya sahip olduğu için evlilikte her ikisi de dayanılmaz bir tahakkümün altında olmaktan yakınabilir.

Bu şekilde yaratılan düşmanlık, ara sıra ortaya çıkan patlamalarla kısmen boşaltılabilir. Ama bir bütün olarak mazoşist tipin partner'ine duyduğu düşmanlık sürekli bir tehlike oluşturur, çünkü ona ihtiyaç duyar ve onu yabancılaştırmaktan korkar.

Düşmanlıktaki ani bir artış kaygıya yol açabilir. Ama kaygıdaki bir artış karşılık olarak partner'e tutunma ihtiyacını artırır. Böylece işleyen kısır döngüler, ayrılmayı giderek daha zor ve acı verici kılar. Dolayısıyla mazoşist tipin insan ilişkilerinde yapısal olan çatışma, nihai anlamda bağımlılıkla düşmanlık arasındaki bir çatışmadır.

Mazoşistik yapıdaki yukarıda anılan temel eğilimlerin, doğası gereği yaşamın bütün alanları üzerinde bir etkisi vardır. Bunlar, ağırlıkları ölçüsünde kişinin arzularını gerçekleştirme, düşmanlığını dile getirme, güçlüklerden kaçınma yolunu belirler. Bunlar ayrıca başkalarını kontrol etme veya kusursuz görünme gibi kendi içindeki diğer nevrotik eğilimlerle başa çıkma tarzını da belirler. Son olarak bunlar, onun için ulaşılabilir olan doyum türünü belirler ve dolayısıyla cinsel yaşamını etkiler. Aşağıda bu farklı alanlardaki özgün mazoşistik özellikleri ele alırken, sadece birkaç tipik özellikle yetineceğim; çünkü bu bölümün amacı mazoşizm üzerine bir inceleme sunmak değil, mazoşistik olguların temel özellikleri konusunda genel bir izlenim aktarmaktır.

Farklı ölçülerde olmasına ve farklı koşullar gerektirmesine karşın, mazoşist tip bazı arzularını doğrudan dile getirebilir. Ama mazoşizme özgü arzuları dile getirme tarzı, kişinin, kötü durumda olması nedeniyle ihtiyacının ne kadar büyük olduğu izlenimi vermesinden oluşur. Örneğin bir sigortacının, poliçenin değerini müşteriye övmek yerine, alacağı komisyona çok ihtiyacı olduğunu söyleyerek poliçe satmaya çalışmasını; ya da iyi bir

müzisyenin, ustalığını göstermeye çalışmak yerine para kazanmaya ihtiyacı olduğunu vurgulayarak iş istemesi gibi. Daha kesin konuşmak gerekirse, arzuları dile getirmenin özgün şekli, "çok perişan ve umutsuzum, yardım edin," ya da "bana yardım etmezsen hepten kaybolurum," veya "dünyada senden başka kimsem yok, bana karşı nazik olmalısın," ya da "ben yapamam, sen benim için yapmalısın," ya da "beni sen bu hale soktun ve çektiğim acılardan sorumlusun, bu nedenle benim için bir şeyler yapmalısın," türünden şeyler çağrıştıran umutsuz bir imdat çığlığı gibidir. Bunlarla hedeflenen kişi zorlayıcı bir ahlaki yükümlülük altına sokulur. Daha mesafeli psikiyatrik bir gözlemci, hastanın, istediği şeyi almak için perişanlığını ve ihtiyaçlarını stratejik olarak istemeden abarttığını düşünecektir. Bu doğrudur; hasta, bir perişanlık ve çaresizlik havası vererek istediğini almaktan oluşan tipik mazoşistik stratejiyi sergilemektedir.

Ama neden bu özgün stratejiyi kullandığı sorusu gündeme gelir. Bu strateji zaman zaman etkili olabilir, ama durum tarihçelerinin çoğunun da gösterdiği gibi, bir süre sonra etkisini kaybeder; çevresindeki insanlar bu tür bir yakarıdan usanır ve er veya geç perişanlığını olduğu gibi kabul eder ve artık tepki vermezler. Mazoşist tip, örneğin intihar tehditleriyle saldırılarını pekiştirerek yine amacına ulaşabilir; ama bu da zamanla etkisini kaybeder. Bu nedenle tutumunu sadece bir strateji olarak değerlendiremeyiz. Bunu daha iyi anlamak için, mazoşist kişinin bilinçli veya bilinçsiz olarak, çevresindeki dünyanın zor ve fesatlık dolu olduğunu, kendiliğinden nezaket diye bir şey olmadığına derinden inandığını görmemiz gerekir. Dolayısıyla sadece güçlü bir baskı uygulayarak istediğini elde edebileceğine inanır. Ayrıca, temelde kendisi için bir şey isteme hakkına sahip olmadığına inanır ve bu nedenle kendi kafasında arzularını haklı bir temele oturtması gerekir. Bu çıkmaza çare olarak, varolan çaresizliğini ve bunalımını hem baskı uygulamaya hem de isteklerini haklı çıkarmaya yönelik bir araç olarak kullanmayı öğrenir. Farkında olmadan, olandan daha derin bir perişanlık ve çaresizlik duygusuna gömülür, sonra da öznel olarak, yardım istemeye hakkı olduğuna inanır. Bunun daha dostça bir tavırla

mı yoksa daha kavgacı bir yoldan mı yapılacağı birçok etkene bağlıdır; ancak kural olarak bu "mazoşistik imdat çığlığının" içerdiği ögeler her zaman benzer gözükür.

Düşmanlığın ne şekilde dile getirileceği kişilik yapısına bağlı olarak değişir. Kusursuz görünme ihtiyacı ağır basan tip, kendi ahlaki veya entellektüel üstünlüğüyle ve yanılmazlığıyla başkalarını yaralamak ister. Mazoşizme özgü düşmanlığı dile getirme tarzı, acı çekme, çaresizlik, kendini kurban ve yara almış birisi gibi gösterme, kinci bir kendini paralama -antropolojik terimlerle kendini saldırganın eşiğinde öldürme- şeklindedir. Düşmanlığı, acımasızlık, özellikle de kendisini yaraladığına inandığı kişileri küçük düşürme içerikli fantazilerde de dile gelebilir.

Mazoşist tipin düşmanlığı sadece savunmacı değildir. Bu birçok durumda sadistik bir yapıya da sahiptir. Sadist kişi, başkalarını çaresiz bırakma veya acı çektirme gücünden doyum alan kişidir.[1] Sadistik dürtü, başkalarını kendi arzularına boyun eğdirebileceğini ve önünde diz çöktürebileceğini hissetmeyi özleyen zayıf, sinmiş bir bireyin, değiş yerindeyse bir kölenin kinciliğinden kaynaklanmaktadır. Mazoşist tipin temel yapısında, yukarıda tanımlanan anlamda sadistik eğilimlerin gelişmesini sağlayacak bütün önkoşullar vardır; birçok nedenden ötürü zayıftır, kendini küçük düşürülmüş ve sindirilmiş hisseder ve acılarından başkalarını sorumlu tutar.

Burada küçük bir teorik farklılık söz konusudur. Freud, sadistik ve mazoşistik eğilimler arasında bir ilişki olduğunu her zaman söylemiştir. Başlangıçtaki varsayımı, mazoşizmin içe yönelen sadizm olduğu şeklindeydi; dolayısıyla temelde başkalarına acı çektirmekten doyum alındığını ve aynı dürtünün kişinin kendine yönelebileceğini iddia ediyordu. Freud'un mazoşizme

1 Bu tanım eksiktir, çünkü afetlere veya vahşet olaylarına sadece tanıklık etmek veya bunlara ilişkin şeyler duymak da benzer bir doyum verebilir. Ama burada da kazalara, vahşete, küçük düşürülmeye, vb. maruz kalanlar karşısında üstünlükten alınan bir haz ögesi vardır. Sadizmdeki güç ögesi Marquis de Sade'nin kendisi tarafından belirtilmiştir. Bu, Nietzsche tarafından bütün yazılarında vurgulanmıştır. Erich Fromm da otorite psikolojisi konulu derslerinde bunu vurgulamıştır.

ilişkin sonraki görüşü bu iddiayı değiştirmez, çünkü mazoşizm cinsel ve yıkım içgüdülerinin bir kaynaşması olarak değerlendirilse bile klinik dışavurumları -ki bizi burada ilgilendiren de budur- sadistik dürtülerin dış dünyadan kişinin kendine yönelmesi olarak kalır. Ama yeni teori spekülasyon yoluyla mazoşizmin sadizmden daha eski de (temel mazoşizm) olabileceğini söylüyor. Bu son varsayımın teorik sonuçlarına katılmasam da, klinik bakış açısından kabul ettiğim yanları var. Temel mazoşistik yapı, sadistik eğilimlerin gelişebileceği verimli bir topraktır. Ama bu ifadeyi genelleştirmekten kaçınmak gerekir, çünkü sadistik eğilimler, sadece mazoşistik tipe özgü değildir. Nevrotik nedenlerin dışında başka bir nedenle zayıf ve sinmiş olan bir insan da sadistik eğilimler geliştirebilir.

Zorluklarla mücadele etmekten kaçınmak kendi içinde elbette mazoşistik değildir. Özgün mazoşistik etken, kişinin zorluk olarak hissettiği şeyde ve özellikle de bundan kaçınma yollarında yatmaktadır. Olanca sonuçlarıyla zorlanımlı dikkati çekmeme ihtiyacı ve bağımlılığı nedeniyle, özellikle kendi başına bir şey yapması gerektiği, ya da sorumluluklarla ve risklerle yüz yüze geldiği zamanlarda tümsekler gözünde dağ gibi büyür. Bazı tipler her türlü çabadan kaçmakla yetinebilir ve örneğin yeniyıl alışverişi veya taşınma gibi işlerin düşünülmesine bile büyük bir yorgunlukla tepki gösterebilirler. Mazoşist tipin güçlüklere verdiği tipik tepki, anında ortaya çıkan bir "yapamam" tepkisidir ve bu bazen gerekli çabanın kendisine zarar vereceği yolunda bir korku kılığında ortaya çıkar.

Tipik güçlüklerden kaçınma yolu erteleme ve özellikle de hastalanmadır. Beklentisi bile ürkütücü olan sınav veya patronuyla bir görüşme gibi nahoş ve korkutucu bir iş onu bekliyorsa, hasta düşebilir veya en azından bir kaza geçirmeyi arzulayabilir. Doktora gitmesi ya da belli iş düzenlemelerini yapması gerektiği zaman erteler ve mevcut sorunları kafasından siler. Örneğin karmaşık bir aile sorununun çözülmesi gerektiğini varsayalım. Oturup aktif olarak mücadele etmesi halinde çözüm yolunu görecek ve unutacaktır. Bunun yerine, mevcut sorunu kesinlikle açıklıkla düşünmez; sorunun zamanla kendi kendine çözüleceği

yolunda belirsiz, bulanık bir umut besler ve dolayısıyla sorunun bulanık ve dev bir tehlike gibi büyüdüğünü hisseder. Her türlü güçlükten bu şekilde kaçınması zayıflık duygusunu pekiştirir ve gerçekte onu daha da zayıf kılar, çünkü bu güçlüklerle mücadele ederek kazanacağı gücü de kaybeder.

Temel mazoşistik yapı, bireyin mazoşistik eğilimleriyle birleşmiş olabilecek diğer nevrotik eğilimlerle başa çıkma yolunu da belirler. Olası ilişkilerden bazılarına kısaca değineceğim.

Daha önce de belirtildiği gibi mazoşistik yapı, kişinin kendine ilişkin görkemlilik düşünceleri beslemeye yönelik eğilimlerinden ayrı değerlendirilemez.[1] Yapıdaki bu eğilimler çoğunlukla bireyin kendini öz-aşağılamayla boğulmaktan kurtarmasına yarar. Önemli ölçüde zaman ve enerji alan bu eğilimler genellikle sadece fantazi düzeyinde kalır.

Ama aynı zamanda gerçek dünyada büyük ve eşsiz şeylere ulaşmamayı dayanılmaz kılan nevrotik bir hırs da varsa bu farklı bir tablo olacaktır. Bu durumda derin bir ikilem ortaya çıkar, çünkü hırs bireyi başarıya zorlarken, kendi köşesinde kalma, dikkati çekmeme ihtiyacı başarıdan korkmasına neden olur. Bu ikilemle başa çıkmanın mazoşizme özgü yolu, başarı yokluğunun suçunu başkalarına (kişilere veya koşullara) yüklemek ve hastalıkta veya sözde yetersizliklerde bahane aramaktır. Bir kadın, başarısızlığının kabahatini kadınlığına bağlayabilir. Ya da yaratıcı bir çalışma yapamamanın suçu gündelik yaşamın baskısına yüklenebilir. Büyük bir artist olmak isteyen ama buna çalışmaktan korkan bir kız, sahneye çıkma isteksizliğini, minyon yapılı olmasına bağlamıştı. Diğerleri başarısızlıklarının suçunu ailevi geçmişlerinin yetersizliğine, veya planlarına engel olan ya da yeterli desteği vermeyen dostlara veya akrabalara atarlar.

Bu tip hastalar verem gibi kronik bir hastalığa yakalanmaya yönelik bilinçli bir arzu duyabilir. Genellikle hastalık beklentisinin kendilerine çekici geldiğinin farkında değillerdir. Ama bu

1 Bu ifadenin tersi doğru değildir; mazoşistik eğilimler olmaksızın, ya da en azından kişilikte önemli bir etken olmaksızın da kendini büyük görme söz konusu olabilir.

tipin en küçük hastalanma fırsatının bile hevesle nasıl üstüne atıldığını; bir çarpıntının nasıl kalp rahatsızlığı, geçici bir sık sık işeme ihtiyacının şeker, karın ağrısının apandisit olarak değerlendirildiğini gören birisi bu sonuca varmaktan kendini alamaz. Bu ilgi birçok durumda hipokondrik korkuların içerdiği öğelerden birisidir; burada korkular, hayal dünyasında çok canlı olan hastalık beklentisine gösterilen bir tepkidir. Bu tipin hasta olmaya duyduğu pozitif ilgi, onu kalbinde, akciğerlerinde, karnında hiç bir şey olmadığına inandırmayı zorlaştırır. Her doktorun kendi deneyimlerinden bildiği gibi, korkularına rağmen bu tip bir hasta, iyi ve sağlıklı olduğu yolundaki ifadelere içerleyebilir. Bunun, hipokondrik korkuların tam bir açıklaması olmadığını, iş başındaki etkenlerden sadece birisi olduğunu söylemek gereksiz.

Son olarak, nevrotik rahatsızlıkların kendileri de bir bahane olarak kullanılabilir; bu, iyileşmeyi geciktiren bir etken olabilir. Bu tip bir insan, iyileşme durumunda yeteneklerini gerçek bir sınava sokmaması için öne sürdüğü bahaneyi kaybedeceğini hisseder. Bu sınavdan korkmasının çeşitli nedenleri vardır. Bunlardan birisi, öz-küçümseme eğilimlerinden ötürü özünde başarılı olabileceğinden kuşku duymasıdır; bir diğeri başarıya yönelik gerçek bir çabanın ona riskli gibi gelmesidir; ayrıca gerçek çalışma ve başarıyı pek cazip bulmadığını belli belirsiz hisseder. Hayal dünyasında emeksiz elde edilen muhteşem başarılara kıyasla onca zor ve sürekli çaba gerektiren saygın bir çabayla elde edilecek küçük bir başarı hiç bir şeydir. Dolayısıyla çoğu kez hırslı amaçlarının hayal dünyasında kalmasını ve nevrotik sorunlarını bir bahane olarak korumayı tercih eder. Psikanalizde bu sık sık, örneğin cezalandırılma ihtiyacı nedeniyle iyileşmek istememek olarak yorumlanır. Bu tür bir yorum temelden yoksundur. Hasta örneğin sorumluluklardan, yükümlülüklerden, ya da beklentilerden uzak, bir sanatoryumda veya tatildeyken kendini geçici olarak iyi hissedebilir. Bu hastaların, iyileşmek, yaşamda aktif bir tavır almak ve hırslarından bazıları için aktif bir çaba ortaya koymamak için öne sürdükleri bahaneleri kaybetmek anlamına geldiği ölçüde, iyileşmeyi istemele-

rine rağmen bu olasılıktan kaçındıklarını söylemek daha doğru olacaktır.

Mazoşistik eğilimler ayrıca zorlayıcı bir güç ve kontrol ihtiyacıyla da birleşebilir. Bu noktayı kısa geçeceğim, çünkü mazoşist kişinin kendi acılarını ve çaresizliğini kullanarak başkalarını kontrol ettiği herkesçe bilinen bir konudur. Ailesi ve arkadaşları arzularına boyun eğebilir, çünkü bunu yapmadıkları taktirde şöyle veya böyle bir sorun (umutsuzluk, depresyon, çaresizlik, işlevsel rahatsızlıklar, vb. gibi) çıkmasından korkar. Ama yakınlarının onun davranışlarını sadece bir strateji olarak değerlendirdiklerini de eklemek gerekir. Bilinçsiz stratejik manevraların önemine dikkati çekmek, Alfred Adler'e nasip olmuştur, ama bu açıklamayı yeterli görmek birçok yüzeysel yaklaşımından birisidir.[1] Bir nevrotik için belli hedeflere ulaşmanın neden vazgeçilmez olduğunu ve buna ulaşmak için neden sadece bazı yolların erişilebilir olduğunu kavramak için yapının tamamını anlamak gerekmektedir.

Burada anılması gereken son bir birleşim de mazoşistik eğilimlerle zorlanımlı bir kusursuz görünme ihtiyacının birleşimidir. Freud bu ihtiyaçla birleşen öz-suçlamaların, "süperego"nun cezalandırıcı gücüne mazoşistçe bir boyun eğmede yattığını iddia ediyor. Daha önce de gösterdiğim gibi, bu eğilimler kendi içinde mazoşistçe değildir, kişilik yapısındaki diğer etkenler tarafından belirlenir.[2]

Ancak bunlar, mazoşistik eğilimlerin ağır bastığı bir insanda da ortaya çıkabilir; bu durumda bunlar salt öz-suçlama değildir, suçluluk duygularından arınmak [günahın bedelini ödemek] için suçluluk duygularına gömülmeye ve acıya sağınmaya yönelik bir eğilim halini alır. Suçluluk duygularıyla nevrotik olmayan bir yoldan mücadele, kişinin kendi hatalarıyla dürüstçe yüzleşmesini ve bunların üstesinden gelme çabasını gerektirir. Ama bu, mazoşist tipe yabancı olan bir iç etkinlik gerektirir.

---

1 Alfred Adler, *Understanding Human Nature* (1927).

2 *Bkz.* XIV. Bölüm, Nevrotik Suçluluk Duyguları.

Mazoşist kişinin, acıdan oluşan bir bedel ödeyerek günahından kurtulma çabasının kültürel bir yapıyı izlediğine kuşku yok. Kurban adayarak tanrıları yatıştırmak, yaygın bir dini törendir. Hıristiyan kültüründe acı çekerek günahtan arınılacağına inanılır; suçlar için ceza öngören ceza yasaları vardır; ve eğitim ancak son zamanlarda ceza uygulamasından vazgeçmeye başlamıştır. Mazoşist kişinin bu tür yapılardan yararlanmasının nedeni mevcut kişilik yapısına uymalarıdır. Ceza olarak acıyı kabul etmeye ya da öz-suçlamalara gömülmeye hevesli olmasıdaki çarpıcı özellik, bunun tam anlamıyla boşuna olmasında yatar; bunun nedeni ise cezayı kabul etme konusundaki bu hevesin, samimi (gerçek) suçluluk duygularıyla ilgili olmaması, zorlanımlı kusursuz görünme ihtiyacına hizmet etmesi ve nihai anlamda kusursuzluk imajını tekrar kurma çabası olmasıdır.

Son olarak, temel mazoşistik yapı ulaşılabilir doyum türlerini de belirler. Doyurucu mazoşistik deneyimler cinsel veya başka türlü olabilir; cinsel olanı mazoşistik fantazilerden ve sapmalardan elde edilen bir doyumken, diğeri perişanlığa ve değersizlik duygularına gömülerek kazanılan bir doyumdur.

Acının doyum içermesi gibi şaşırtıcı bir olguyu anlamak için, her şeyden önce başka türlü doyum veren yolların hemen hepsinin mazoşist tipe kapalı olduğunu kavramamız gerekir. Her türlü yapıcı, girişkence etkinlikten genellikle hepten kaçınılır ve böyle bir etkinliğe girişilmesi halinde bundan alınacak doyumu engellemeye yeterli bir kaygı ortaya çıkar. Böylece devre dışı kalan doyurucu deneyim fırsatları, sadece liderlik ve öncü çalışmaları değil, her türlü bağımsız çalışmayı veya belli bir hedefe yönelik tutarlı ve planlı çabayı da kapsar. Ayrıca, zorlanımlı göze çarpmama eğilimi nedeniyle ün veya başarıdan zevk alamaz. Son olarak, mazoşist kişi gönüllü olarak enerjisinin tamamını bir davanın hizmetine verme yetisinden yoksundur. Kendi ayakları üstüne duramadığı için bir "partner"e veya bir gruba tutunmak zorunda olmasına rağmen, kendini bir davaya veya birisine gönüllü ve yürekten veremeyecek kadar tedirgin, güvensiz ve benmerkezcildir.

Ama başkalarına aktif, kendiliğinden bir sevecenlik verme ve

kendini bırakma yetisinden yoksun olması, aşk yaşamında mutlaka temel bir rahatsızlığa neden olacaktır. Bazı ihtiyaçlarının giderilmesi için başkaları vazgeçilmezdir, ama onların ilgileriyle, ihtiyaçlarıyla, mutluluğuyla, gelişimiyle ilgili kendiliğinden duygular beslemeyi göze alamaz; ve kendini bir davaya veremediği gibi kendini aşkla bir başkasına da veremez. Böylece başka türlü aşktan ve seksten alınabilecek doyumlar da kaybolur.

Dolayısıyla ulaşılabilir doyum seçenekleri büyük ölçüde kısıtlıdır. Aslında doyum sadece güvenlikle aynı yollardan elde edilebilir. Daha önce de gördüğümüz gibi bu yolların tipik özelliği bağımlılık ve göze çarpmamaktır. Ama burada bir sorunla karşılaşırız, çünkü tek başına bağımlılık ve göze çarpmama tutumu doyum yaratmaz. Gözlemler, bu tutumların aşırıya vardırıldığı zaman doyum yaşandığını göstermiştir. Cinsel içerikli mazoşistik fantazilerde veya sapmalarda mazoşist tip partner'ine bağımlı olmakla kalmaz, onun elindeki çamur olur, tecavvüze uğrar, köleleştirilir, küçük düşürülür, işkence edilir. Aynı şekilde, kendini "aşkla" veya özveriyle kaybetmek, kendi kimliğini, onurunu kaybetmek, bireyselliğini öz-küçümsemeye gömmek gibi aşırı bir noktaya varıldığında göze çarpmama tutumu da ona doyum verebilir.

Doyum arayışında bu kadar aşırıya varmak neden gereklidir? Mazoşist tip için bir tür yaşam koşulu olmasına rağmen partner'e bağımlılık, çatışmalarla ve acı deneyimlerle yüklü olması nedeniyle pek doyum vermez. Yaygın bir yanlış anlamayı ortadan kaldırmak için, çatışmaların ve acı deneyimlerin gizlice arzulanan ya da haz duyulan şeyler olmadığını, sadece kaçınılmaz ve başka herkes kadar mazoşist kişi için de acı verici olduğunu tekrar ve açıkça vurgulamak istiyorum. Mazoşistik ilişkiyi mutlaka mutsuz kılacak olan deneyim türlerine temel yapıya ilişkin tartışmada değinmiştik. Bazılarını tekrarlamak gerekirse: partner'ine yönelik aşırı beklentiler nedeniyle mutlaka hayal kırıklığına uğrayacak ve içerleyecek; sık sık, haksızlığa uğradığına inanacaktır.

Dolayısıyla sadece çatışmaları ortadan kaldırarak ve söz konusu acıları uyuşturarak böyle bir ilişkiden doyum alınabilir. Çatışmalar çeşitli yollardan ortadan kaldırılabilir ve ruhsal acı dindirilebilir. Mazoşist tipte bağımlılık çizgisindeki çatışma genel terimlerle zayıflıkla güç arasındaki, partner'le kaynaşmayla kendini ortaya koyma, öz-aşağılamayla gurur arasındaki çatışmadır. Bu çatışmayı çözmek için başvurduğu özgün yol, sapmalarda ve fantazilerde güce, gurura, onura, özsaygıya yönelik arayışlarını bir kenara itmek ve kendini tamamen zayıflığa ve bağımlılığa yönelik eğilimlerin kucağına bırakmaktır. Ruhsal acıyı dindirme konusunda mazoşiste özgü olan yöntem, bu acıları artırmak ve kendini tamamen bunlara bırakmaktır. Kişi küçük düşme duygusuna gömülerek öz-aşağılamanın acısını uyuşturur ve böylece doyurucu bir deneyime yönelebilir.

Birçok gözlem, kişinin kendini bir perişanlık duygusuna gömerek dayanılmaz acıyı dindirilebileceğini ve haz verici bir şeye dönüştürülebileceğini göstermiştir. Kendini gözlemeyi iyi bilen bir hasta bunu kendiliğinden doğrulayacaktır. Bir hakareti, sitemi, ya da başarısızlığı sadece acı verici olarak değerlendirebilir, ama daha sonra tam bir perişanlık duygusuna gömülebilir. Durumu abarttığının ve kendini bu duygudan sıyrılabileceğinin belli belirsiz farkındadır, ama temelde bunu yapmak istemediğini de bilir, çünkü bu şekilde hüzne gömülmenin karşı konulmaz bir çekimi vardır. Mazoşistik eğilimlerle zorlanımlı bir kusursuz olma ihtiyacı birleştiği zaman, kusursuzluk imajından uzaklaşma da benzer bir tepki yaratır. Bir hatanın farkına varılması sadece acı vericidir, ama o bu duyguyu şiddetlendirip özsuçlamalara ve değersizlik duygularına gömülerek, acıyı uyuşturabilir ve bir öz-aşağılama cümbüşünden doyum alabilir. Bu durumda bu, cinsel olmayan mazoşistik bir doyum olacaktır.

Acı, acıyı artırarak nasıl dindirilebilir? Bu süreçte etkili olan ilkeyi daha önce anlatmıştım ve burada aynen tekrarlayacağım. Acının görünürde gönüllü olarak artırılmasından söz ederken şöyle demiştim: "Bu tür bir acı çekme ediminde, görünürde kazanılacak bir avantaj, etki altında bırakılabilecek bir dinleyici topluluğu, kazanılacak bir canayakınlık, kendi iradesini başka-

ları üzerinde uygulamadan alınacak gizli bir zafer sevinci bulunmaz. Yine de nevrotik için farklı türden bir kazanç söz konusudur. Sevgide bir başarısızlığa, rekabette bir yenilgiye uğramak, kendi içindeki bir zayıflığı ya da kendine ait bir hatayı görmek zorunda kalmak, kendi eşsizliğine ilişkin yüksekten uçan görüşlere sahip birisi için dayanılmaz bir şeydir. Dolayısıyla kendi değerlendirmesi içinde hiçlik doğrultusunda küçülürken, başarı ve başarısızlık, üstünlük ve aşağılık kategorileri varolmaktan çıkar; çektiği acıyı abarttığı, genel bir perişanlık ya da değersizlik duygusu içinde kendini kaybettiği zaman, sinir bozucu deneyim de gerçekliğini kısmen kaybeder, özgün acının sivri ucu körelir, uyuşur. Bu süreçte işleyen ilke, belli bir noktada niceliğin niteliğe dönüştüğü yolundaki felsefi gerçeği içeren diyalektik bir ilkedir. Bu, acının acı olmasına karşın, kişinin kendini acının kollarına bırakmasının acıya karşı bir uyuşturucu olarak iş görebileceği anlamına gelir, ki bu doğrudur."[1]

Bu yoldan elde edilen doyum türü, kendini bir şeye bırakmaktan, bir şeyin içinde kaybolmaktan oluşur. Bunun daha ileri düzeyde analize açık olup olmadığını bilmiyorum. Ancak kendini cinselliğe bırakma, dini esirme, ister doğa, müzik, ister bir davanın coşkusundan kaynaklansın, büyük bir duygu içinde kendini kaybetme gibi bilinen deneyimlerle arasında bir ilişki kurarak gizemli yapısından arındırabiliriz. Nietzsche bunu diyonisyan eğilimi olarak adlandırmış ve bunun, doyuma yönelik temel insan olasılıklarından birisi olduğuna inanmıştır. Ruth Benedict[2] ve diğer antropologlar, bunun birçok kültürel yapıda etkili olduğunu göstermiştir. Mazoşist tipte bunun kendini bağımlılığın, perişanlığın ve öz-aşağılamanın kucağına bırakma şeklinde ortaya çıkmasının nedeni, başka bir doyum şekline izin vermeyen temel kişilik yapısıdır.

Başlangıçta sorduğumuz soruya (mazoşizmin özgün bir cinsel arayış olup olmadığı, genelde doyuma veya özelde acıyla

1 Karen Horney, *age.*, 14. Bölüm.
2 Ruth Benedict, *Patterns of Culture* (1934).

doyuma yönelik bir arayış olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusuna) dönecek olursak, bütün bu arayışların, olgunun çekirdeğini değil, sadece bazı özelliklerini temsil ettiği sonucuna vardım. Bu olgunun çekirdeğinde, gözü korkmuş, yalıtılmış bir bireyin bağımlı ve silik bir insan olarak yaşamla ve tehlikeleriyle başa çıkma çabası yatmaktadır. Bu temel arayışlardan kaynaklanan kişilik yapısı, arzuları ve düşmanlığı dile getirme, başarısızlıkları haklı çıkarma ve aynı anda varolan diğer nevrotik arayışlarla başa çıkma yollarını belirler. Bu ayrıca aranan doyum türünü ve bu doyumu elde etmek için tutulan yolu da belirler. Mazoşistik sapmalardan ve fantazilerden elde edilen özgün cinsel doyum da aynı şekilde temel yapı tarafından belirlenir. Konuyu polemik açıdan ortaya koymak gerekirse, mazoşist sapma mazoşist kişiliği açıklamaz, kişilik sapmayı açıklar. Mazoşist kişi de acı çekmekten başkaları kadar hoşlanmaz, çektiği acı kişilik yapısının bir sonucudur. Ara sıra bulduğu doyumlar acıdan değil, kendini perişanlığa ve öz-küçümsemeye bırakmasından kaynaklanır.

Dolayısıyla terapideki görevimiz temel mazoşistik kişilik eğilimlerini ortaya çıkararak en ince ayrıntılarına kadar incelemek ve karşıt eğilimlerle olan çatışmalarını su yüzüne çıkarmaktır.

Onaltıncı Bölüm

PSİKANALİTİK TERAPİ

PSİKANALİTİK terapi, sezgisel olmaması veya salt sağduyuyla yönlendirilmemesi ölçüsünde, teorik kavramlardan etkilenir. Bu kavramlar, hangi etkenlerin gözlenmesi gerektiğini, hangi etkenlerin bir nevrozun ortaya çıkmasında, devamında ve tedavisinde önemli görüldüğünü ve ayrıca tedavi hedefi olarak değerlendiren şeyi büyük ölçüde belirler. Yeni teorik yaklaşımlar zorunlu olarak terapide de yeni yollar gerektirir. Bu kitabın çerçevesinin, daha fazla ayrıntıya girmeme elvermediği ve ilgili birçok sorunu hepten bir yana bırakmak zorunda kaldığım için üzgünüm. Ele alacağım sorunlar daha çok analizde yapılması gereken işle, iyileştirici etkenlerle, tedavi hedefiyle, hasta ve analist açısından konunun içerdiği güçlüklerle ve hastayı, rahatsızlıklarının üstesinden gelmeye iten ruhsal etkenlerle sınırlı olacaktır.

Bu etkenleri anlamak için, özünde nevroz yaratan şeyleri kısaca özetleyelim. Birçok olumsuz çevresel etkinin birleşimi,[1] çocuğun kendisiyle ve başkalarıyla ilişkilerinde rahatsızlıklar yaratır. Bunun dolaysız bir sonucu, potansiyel açıdan düşmanca ve tehlikeli olarak algılanan bir dünyaya yönelik yapısal zayıflık ve çaresizlik duygusu için ortak bir terim olarak kullandığım temel kaygıdır. Temel kaygı, yaşamla güvenli bir şekilde başa çıkmanın yollarını aramayı zorunlu kılar. Seçilen yollar, verili koşullar altında erişilebilir olan yollardır. Nevrotik eğilimler olarak adlandırdığım bu yollar zorlanımlı bir özellik kazanır, çünkü birey sadece bunlara katı bir şekilde uyarak kendini yaşamda ortaya koyabileceğine ve potansiyel tehlikelerden kaçınabileceğine inanır. Bunların, güvenlik sağlamanın yanısıra, aşırı kaygı yüklü oldukları için diğer doyum olasılıklarının ona kapalı olması nedeniyle, doyuma ulaşmanın tek aracı olarak iş görmele-

1 Kısmen psikanalitik terapiyle ilgili olmamaları, ama temel olarak çok az şey bilmemiz nedeniyle yapısal etkenlerin etkisine girmeyeceğim.

rinin bir sonucu olarak, nevrotik eğilimlerin birey üzerindeki etkisi daha da güçlenir. Nevrotik eğilimler ayrıca bireyin dünyaya karşı beslediği içerleme için bir dışavurum yolu da sağlar.

Dolayısıyla birey için belli bir değer taşımasına karşın bu nevrotik eğilimler, onun ileri gelişimi açısından değişmez olarak ortaya çıkan kapsamlı ve olumsuz sonuçlara sahiptir.

Bu yolla elde edilen güvenlik her zaman risklidir; bunların işleyişi aksadığı anda kaygı ortaya çıkar. Sık sık, yeni kaygıların dindirilmesi için yeni yeni koruyucu araçlar gerektiği için, bu eğilimler onu katılaştırır. Değişmez olarak, çelişkili arayışlar geliştirir; bunlar başlangıçta gelişebileceği gibi, bir yöndeki katı bir itki, karşıt bir itkiyi yaratabilir, ya da nevrotik bir eğilim kendi içinde çatışma içerebilir.[1]

Bu tür çelişik arayışların varlığı, kaygı yaratılmasında yeni olasılıklar ortaya çıkarır, çünkü çelişkili olmaları, birinin diğerini felç etme tehlikesi taşıdığı anlamına gelir. Dolayısıyla bir bütün olarak nevrotik eğilimler kişiyi daha güvensiz kılar.

Dahası, nevrotik eğilimler kişiyi kendine daha çok yabancılaştırır. Yapısının katılığıyla birlikte bu olgu özünde üretkenliğini zayıflatır. Çalışabilir, ama canlı yaratıcılık kaynağı olan gerçek kendiliğinden özü zorunlu olarak boğulur. Ayrıca yaşamından hoşnut olamaz, çünkü doyum fırsatları kısıtlıdır ve bu doyumlar da genellikle sadece geçici ve kısmidir.

Son olarak nevrotik eğilimler, başkalarıyla başa çıkmak için bir temel sağlama işlevine sahip olmalarına karşın, insan ilişkilerinin daha çok zayıflamasına katkıda bulunur. Bunun temel nedeni, başkalarına bağımlılığın artmasına katkıda bulunmaları ve çeşitli düşmanca tepkiler yaratmalarıdır.

Bu şekilde gelişen kişilik yapısı, nevrozların çekirdeğidir. Sonsuz farklılıklara rağmen bu yapı her zaman için bazı genel

1 İlk türe ilişkin tipik bir örnek, nevrotik bir sevecenlik ihtiyacıyla nevrotik bir hırsın aynı anda gelişmesidir; ikincisine örnek, kendi köşesinde kalmaya yönelik mazoşistik bir eğilimin, kendini olduğundan büyük görmeye yönelik bir yatkınlık yaratmasıdır; üçüncüsüne bir örnek ise kusursuz görünme ihtiyacının kökeninde olan boyun eğme ve baş kaldırmaya yönelik çatışan eğilimlerdir.

özellikler içerir: zorlanımlı arayışlar, çatışan eğilimler, açık kaygı geliştirmeye yatkınlık, kendisiyle ve başkalarıyla ilişkilerde zayıflama, potansiyelleriyle gerçek başarıları arasındaki belirgin tutarsızlık.

Genellikle sınıflandırma için ölçüt olarak değerlendirilen nevroz semptomları temel bileşenler değildir. Fobi, depresyon, yorgunluk, vb. gibi nevrotik semptomlar ortaya çıkmayabilir de. Ama ortaya çıkması halinde bu tür semptomlar, nevrotik kişilik yapısının bir sonucudur ve ancak bu temelde anlaşılabilir. Aslına bakılırsa "semptomlarla" nevrotik kişilik rahatsızlıkları arasındaki tek fark, ikincisinin açıkça kişilik yapısıyla ilişkili olmasına karşılık, semptomların kişilikle açık bir ilişkisi olmaması, deyiş yerindeyse bir sınır-ötesi gelişme gibi gözükmesidir. Bir nevrotiğin ürkekliği kişilik eğilimlerinin açık bir sonucudur; ama yükseklik fobisi değildir. Yine de fobi, ürkekliğin sadece bir dışavurumudur, çünkü yükseklik fobisinde olan şey sadece çeşitli korkularının özel bir etkene kaydırılarak bu etken üzerinde odaklaşmasıdır.

Nevrozlara ilişkin bu yorumun ışığı altında iki tür terapi yaklaşımı hatalı gözükmektedir. Bunlardan birisi, özgün kişilik yapısını anlamaksızın doğrudan doğruya semptomatik tabloyu anlama çabasıdır. Bazen basit durum nevrozlarında ortaya çıkan semptomu, gerçek çatışmayla ilişkisini kurmak suretiyle doğrudan doğruya ele almak mümkün olur. Ama kronik nevrozlarda başlangıçta semptomatik tablo konusunda pek bir şey anlamayız, çünkü bu, varolan bütün nevrotik rahatsızlıkların nihai sonucudur. Örneğin neden hastalardan birisinde frengi fobisi varken diğerinde tekrarlanan yeme krizleri, bir üçüncüsünde hipokondrik korkular olduğunu bilmeyiz. Analistin, semptomların doğrudan anlaşılamayacağını ve bunun nedenini bilmesi gerekir. Kural olarak, semptomların doğrudan yorumlanmasının bir yararı olmadığı, en azından boşa zaman kaybı olduğu ortaya çıkar. Bunları aklımızın bir köşesinde tutmak ve daha sonra kişilik eğilimlerinin anlaşılmasıyla birlikte bunları da ele almak daha doğrudur.

Kural olarak hasta bu yöntemden hoşnut değildir. Doğal olarak semptomlarının anında açıklanmasını ister ve gereksiz bir gecikme olarak gördüğü sürece içerler. Birçok olayda içerlemesinin daha derin bir nedeni de, kişiliğinin sırlarını bir başkasının ihlal etmesini istememesidir. Analistin, bu yöntemin nedenlerini açık sözlülükle anlatması ve hastanın buna tepkilerini analiz etmesi çok daha iyi olacaktır.

Diğer hatalı yaklaşım da hastanın bugünkü özgünlüklerini doğrudan doğruya bazı çocukluk deneyimlerine bağlamak ve bu iki etkenler grubu arasında nedensel ilişkiler kurmakta acele etmektir. Freud terapide temel olarak güncel rahatsızlıkları içgüdüsel kaynaklarına ve çocukluk deneyimlerine götürmeyle ilgilenmektedir ve bu yaklaşım, geliştirdiği psikolojinin içgüdücü ve kökenci yapısıyla tutarlıdır.

Bu ilkeye uygun olarak Freud'un terapide iki hedefi vardır. Freud'un içgüdüsel itkiler ve "süperego" dediği şeylerin, nevrotik eğilimler dediğim şeylere eşdeğer olduğunu kabul edersek (konunun içerdiği yanlışlığı bir yana bıraktığımızı varsayarak), Freud'un ilk hedefi nevrotik eğilimlerin varlığını kavramaktır. Örneğin öz-suçlamaların ve kendine yönelik kısıtlamaların varlığından, hastanın katı bir "süperegosu" (kusursuz görünme ihtiyacı) olduğu sonucuna varacaktır. Bir sonraki hedefi, bu eğilimleri çocukluk kaynaklarına bağlamak ve bu temelde açıklamaktır. "Süperego"yla ilgili olarak temelde hastada hâlâ etkili olan ve ebeveynler tarafından konan yasakların türünü anlamak ve olgudan nihai anlamda sorumlu olduğuna inandığı oedipal ilişkileri (cinsel bağlar, düşmanlıklar, özdeşimler) ortaya çıkarmak isteyecektir.

Bana göre temel nevrotik rahatsızlıklar, nevrotik eğilimlerin bir sonucudur. Dolayısıyla terapideki ana hedefim, nevrotik eğilimleri gördükten sonra, işlevlerini ve hastanın kişiliği ve yaşamı üzerindeki etkilerini ayrıntılarıyla ortaya çıkarmaktır. Örnek olarak tekrar kusursuz görünme ihtiyacını ele alırsak, temel olarak bu eğilimin hastaya ne kazandırdığını (başkalarıyla olan çatışmalarını ortadan kaldırması ve kendini onlardan daha üstün hissetmesini sağlaması) ve bu eğilimin kişiliği ve yaşamı

açısından taşıdığı sonuçları anlamak isterim. Bu son inceleme örneğin böyle bir insanın, beklentilere ve standardlara bir robota dönüşecek ölçüde boyun eğerken bir yandan da alttan alta nasıl başkaldırdığını; görünüşteki bağımsızlığıyla ne kadar gurur duyduğunu, ama gerçekte tamamen başkalarının beklentilerine ve görüşlerine bağlı olduğunu; ondan beklenen her şeye nasıl içerlediğini, ama bu beklentiler olmaksızın kendini nasıl yitik hissettiğini; ahlaki arayışlarının cılızlığının ve yaşamına sızan ikiliğin anlaşılmasından nasıl korktuğunu; bunun da karşılık olarak onu nasıl yalnız kalmaya (gizliliğe) ittiğini ve eleştiriye karşı aşırı duyarlı kıldığını anlamayı mümkün kılacaktır.

Bu anlamda Freud'la aramdaki fark, nevrotik eğilimlerin görülmesinden sonra onun temel olarak bunların kökenini incelemesine karşılık benim güncel (bugünkü) işlevlerini ve sonuçlarını incelememdir. Her iki yöntemdeki amaç da aynıdır: nevrotik eğilimlerin kişi üzerindeki etkisini azaltmak. Freud, hastanın, eğilimlerinin çocuksu yapısını kavradığı zaman bunların erişkin kişiliğe uymadığını otomatik olarak anlayacağına ve böylece bunlarla başa çıkabileceğine inanır. Bu varsayımdaki hata kaynakları daha önce tartışılmıştı. Freud'un, terapideki başarısızlıklardan sorumlu tuttuğu bütün engellerin (bilinçaltı suçluluk duygularının derinliği, narsistik erişilmezlik, biyolojik itkilerin değişmezliği gibi), gerçekte onun tedavi yaklaşımının dayandığı hatalı önermelerden kaynaklandığına inanıyorum.

Sonuçların en ince ayrıntılarıyla ele alınması sonucunda hastanın kaygısındaki azalmanın ve başkalarıyla ve kendisiyle olan ilişkisindeki düzelmenin, nevrotik eğilimlerden vazgeçmesini sağladığını savunuyorum. Çocuğun dünyaya yönelik düşmanca ve tedirgin tutumu, bu eğilimleri gerekli kılmıştı. Sonuçların, yani gerçek (güncel) nevrotik yapının analizi sonucunda bireyin, ayrım gözetmeksizin düşmanca olmak yerine, ayrım gözeterek dostça olmasına yardım etmesi, kaygılarının önemli ölçüde azalması, içsel bir güç ve etkinlik kazanması halinde, güvenlik araçlarına artık ihtiyaç duymayacak, yaşamın zorluklarıyla kendi yargı gücüne uygun olarak başa çıkabilecektir.

Hastaya, nedenleri çocukluğunda aramayı öneren her zaman analist değildir; birçok durumda hasta kendiliğinden köken malzemesi sunar. Gelişimiyle ilgili veriler sunduğu ölçüde bu eğilim yapıcıdır. Ama bilinçsizce bu verileri hazır bir nedensel ilişki kurmak için kullanması ölçüsünde bu eğilim kaygan bir yapıdadır. Sık sık, bu yolla gerçekte var olan eğilimleriyle yüzleşmekten kaçınmayı umar. Hastanın, bu eğilimlerin turarsızlığını veya ödediği bedeli anlamak istememesinin anlaşılır nedenleri vardır; analiz gününe kadar hem güvenliği hem de doyum beklentileri bu arayışlar temelinde olmuştur. İtkilerinin göründüğü kadar zorlayıcı ve tutarsız olmadığı, birinden birini seçmek zorunda olmadığı, hiç bir şeyi değiştirmek gerekmediği yolunda bulanık bir ümit beslemeyi tercih edecektir. Dolayısıyla analist, gerçek sonuçlar üzerinde ayrıntılarıyla çalışmakta ısrar ettiği zaman buna direnmek için geçerli nedenleri vardır.

Hasta, kökendi çabalarının çıkmaza girdiğini görebildiği an, aktif olarak müdahale etmek ve hatırladığı olayların bugünkü eğilim üzerinde bir etkisi olsa da, bu eğilimin neden bugün de devam ettiğini açıklamadığını vurgulamak doğru olacaktır; ayrıca nedenselliğe ilişkin merakı erteleyip ilk önce söz konusu eğilimin kişilik yapısı ve yaşamı üzerindeki etkileri incelemenin daha yararlı olacağını anlatmak gerekir.

Güncel kişilik yapısının analizine verdiğim önem, çocuklukla ilgili verilerin gözardı edilmesi gerektiği anlamına gelmez. Aslında anlattığım yöntem (ki bu, geçmişin yapay olarak yeniden kurulmasını reddeder), çocukluktaki güçlüklerin daha net anlaşılmasını sağlar. Deneyimlerime göre, ister eski ister üzerinde değişiklik yapılan teknikle çalışayım, tamamen unutulan anıların canlanması nispeten seyrek rastlanan bir olaydır. Çoğunlukla anılardaki çarpıtmalar düzeltilir, ilgisiz görülen olaylara önem verilir. Sonuçta hastanın özgün gelişme seyri konusunda düzenli olarak kazandığı kavrayış, kendine gelmesine yardımcı olur. Ayrıca kendini anlayarak ebeveynleriyle veya onlara ilişkin anılarla barışır; onların da çatışma içinde olduğunu ve ona zarar vermenin ellerinde olmadığını anlar. Daha da önemlisi, kendisine verilen zarardan ötürü artık acı çekmeyecek bir du-

ruma gelince, ya da en azından bundan kurtulmanın bir yolunu görünce, eski kırgınlıklar azalır.

Bu süreçte analistin kullandığı gereçler büyük ölçüde Freud'un kullanmayı öğrettiği gereçlerdir: bilinçaltı süreçlerini bilinç düzeyine çıkarmak için kullanılan özgür çağrışımlar ve yorumlar; hastanın başkalarıyla ilişkilerinin yapısını anlamak için hasta ile analist arasındaki ilişkilerin ayrıntılı bir incelemesi. Bu açıdan Freud'la aramdaki fark temel olarak iki etkenler grubuyla ilgilidir.

Bunlardan birisi, yapılan yorumun içeriğidir. Yorumların yapısı, temel olduğuna inanılan etkenlere bağlıdır.[1] Kitap boyunca bu çizgide aramızdaki farkları tartıştığım için, burada sadece bu noktayı anmak yeterlidir.

Diğer etkenler grubu, daha az elle tutulur, bu nedenle formüle etmesi daha zor olan etkenlerle ilgilidir. Bunlar, analistin sürece yaklaşım tarzında gizlidir: aktif veya pasif olması, hastaya yönelik tutumu, değer yargılamalarına girişmesi veya bundan kaçınması, hastada teşvik ettiği ve etmediği tutumlar. Bu noktalardan bazıları tartışıldı, bazıları ise önceki bölümlerde örtülü olarak anıldı. Burada başlıca varsayımları kısaca özetleyebiliriz.

Freud, analistin nispeten pasif bir rol oynaması gerektiğini savunuyor. Analistin, amaçlı olarak belli ayrıntılara odaklaşmaktan ve bilinçli zorlamadan kaçınarak "eşit dağılımlı bir dikkatle" hastanın çağrışımlarını dinlemesini öğütler.[2]

Doğal olarak, Freud'un görüşünde bile analist tamamen pasif olamaz. Yaptığı yorumlarla, hastanın çağrışımlarını aktif bir

1 *Bkz.* Fay B. Karpf, "Dynamic Relationship Therapy," *Social Work Technique* (1937).

2 "... kendi bilinçaltını, hastanın ortaya çıkan bilinç altına doğru alıcı bir organ gibi yöneltmesi, bir telefon alıcısı gibi olması gerekir. Alıcının, ses dalgalarının yarattığı elektrik titreşimlerini tekrar ses dalgalarına dönüştürmesi gibi, doktorun bilinçaltının da, yönlendirdiği çağrışımlar yoluyla aldığı bilgilere dayanarak hastanın bilinçaltını yeniden kurabilmesi gerekir" (Sigmund Freud, "Recommendations for Physicians on the Psycho-analytic Method of Treatment," *Collected Papers*, Vol. II, 1924).

yoldan etkiler. Örneğin analist geçmişi yeniden canlandırma eğilimi gösterdiği taktirde hasta örtülü olarak, geçmişi araştırmaya yönlendirilmiş olur. Ayrıca, hastanın bazı konulardan ısrarla kaçındığını gören her analist aktif olarak müdahale edecektir. Ama Freud'a göre ideal olanı, hastanın analisti yönlendirmesi ve analistin sadece uygun gördüğü bir zamanda malzemeyi yorumlamasıdır. Bu süreçte hastayı da etkilemesi, arzu edilir olmasına rağmen sanki isteksizce kabul edilen bir sonuçtur.

Öte yandan ben, analistin analize bilinçli olarak yön vermesi gerektiğine inanıyorum. Ancak Freud'un pasif kalmayı vurgulaması gibi bu ifadenin de ihtiyatla değerlendirilmesi gerekir, çünkü çağrışımları, daha önemli gördüğü sorunları yoluyla genel çizgiyi gösteren her zaman hastadır. Analistin, yorumdan başka bir şey yapmadığı saatler de çok olacaktır. Yorumlar birçok anlama gelebilir: hastanın, varlıklarının farkında olmadığı için kılık değiştirmiş olarak ortaya koyduğu sorunlara açıklık kazandırılması; varolan tutarsızlıkların gösterilmesi; hastanın yapısı konusunda kazanılan içgözlemlere dayanarak sorunların olası çözümlerinin konuşulması, vb. Bunlar, hastanın kazançlı bir yol izlediği saatlerdir. Ama hastanın çıkmaz bir yola girdiğine inandığım an, olabildiği kadar aktif bir şekilde müdahale edip başka bir yol göstermekte bir an bile tereddüt etmem; ancak bu arada belli bir çizgiyi izlemeyi neden tercih ettiğini de elbette analiz edip başka bir yolda araştırma yapmaya çalışmasını neden istediğimi anlatırım.

Örnek olarak, bir hastanın, hep haklı olma zorunluluğu hissettiğini anladığını varsayalım. Bunu, merak edecek ve neden önemli olduğunu soracak kadar anlamıştır. Yaklaşım yöntemim, kural olarak anında neden aramanın bizi pek ileri götürmeyeceğini, ilk önce bu tutumun onun üzerindeki bütün etkilerini ayrıntılarıyla kavrayıp ne tür işlevleri yerine getirdiğini anlamanın daha yararlı olacağım açıkça anlatırım. Analistin bu yolla daha çok risk ve daha çok sorumluluk aldığına kuşku yok. Ama analist zaten sorumludur ve deneyimlerime göre yanlış yorumlar yaparak zaman kaybetme riski, müdahale etmemenin içerdiği riskten daha küçükdür. Bir yorumdan emin olmadığım

zaman hastaya bunun geçici bir yorum olduğunu belirtirim. Bu durumda yorumumun konudan uzak kalması, yani hastanın benim de bir çözüm aradığımı hissetmesi, yorumumun düzeltilmesi veya sınırlanması konusunda aktif olarak işbirliği yapmasını sağlayabilir.

Analistin, sadece hastanın çağrışımlarının yönü konusunda değil, ayrıca sonunda nevrozunun üstesinden gelmesine yardımcı olabilecek ruhsal güçler konusunda da çok daha bilinçli olarak etkisini kullanmalıdır. Hastanın üstesinden gelmek zorunda olduğu iş çok zor ve acı vericidir. Bu, o güne kadar ağır basan güvenlik ve doyum arayışlarının tamamından vaz geçmesi veya değiştirmesi demektir. Bu, kendi gözünde kendini anlamlı kılan yanılsamalarından vazgeçmesi demektir. Bu, kendisiyle ve başkalarıyla olan ilişkilerinin tamamını farklı bir temele oturtması demektir. Peki hastayı bu zorlu işi yapmaya iten şey nedir? Hastalar analize farklı güdülenimlerle ve farklı beklentilerle gelir. Çoğunlukla açık nevrotik rahatsızlıklarından kurtulmak isterler. Bazen bazı durumlarla daha iyi başa çıkabilmeyi isterler. Bazen gelişimlerinin engellendiğini hissedip bu engeli aşmak isterler. Çok ender olarak da açıkça daha mutlu olma ümidiyle gelirler. Bu güdülenimlerin gücü ve yapıcı değeri her hastada farklıdır, ama hepsi de iyileşme sağlamak için aktif olarak kullanılabilir.

Ama bu itici güçlerin tam anlamıyla göründükleri gibi olmadığını anlamak gerekir.[1]

Hasta kendi amaçlarına kendi araçlarıyla ulaşmak ister. Kişiliğine dokunmaksızın acılarından kurtulmak isteyebilir. Daha büyük beceri kazanma veya yeteneklerini daha iyi geliştirme arzusu hemen her zaman için büyük ölçüde analizin onun yanılmazlık ve üstünlük görüntüsünü daha iyi sürdürmesini sağlayacağı beklentisi tarafından belirlenir. Kendi içinde güdülenimler arasında en etkilisi olan mutluluk arayışı bile görünen değeriyle kabul edilemez, çünkü hastanın kafasındaki mutluluk, çelişkili nevrotik arzularının tamamının doyumunu gerektirir.

1 Bkz. H. Nunberg, "Über den Genesungswunsch," *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* (1925).

Ancak analiz sırasında bütün bu güdülenimler pekiştirilir. Bu başarılı bir analizde hastanın buna özel bir dikkat göstermesine gerek kalmaksızın gerçekleşir. Ama iyileşme sağlamak için bunların pekiştirilmesi, ya da harekete geçirilmesi çok büyük bir önem taşıdığı için, analistin bu güdülenimi yaratan etkenlerin neler olduğunu bilmesi ve analizi, bu etkenlere etkinlik kazandıracak bir tarzda yürütmesi arzu edilir bir şeydir.

Analizde acıdan kurtulma arzusu güçlenir, çünkü semptomları azalsa bile hasta, nevrozunun ne kadar acı ve handikap içerdiğini yavaş yavaş kavramaya başlar. Nevrotik eğilimlerin sonuçlarının tamamının ince ayrıntılarıyla ele alınması, hastanın bu eğilimleri yeniden örgütlemesine ve kendisine yönelik yapıcı bir hoşnutsuzluk kazanmasına yardımcı olur.

Ayrıca aldatmacaları ortadan kalkar kalkmaz kişiliğini geliştirme arzusu da daha sağlam bir temele oturur. Örneğin kusursuzluk itkilerinin yerini, ister özel yeteneklerle, ister dostluk, aşk, iyi bir iş yapma becerisi ve işten zevk almak gibi genel insanca beceriler olsun, yapısal potansiyellerini geliştirmeye yönelik samimi bir arzu alır.

Hepsinden önemlisi, mutluluk arayışı güç kazanır. Hastaların çoğu sadece, kaygılarının koyduğu sınırlar içinde elde edilebilen kısmi doyumu tanımıştır; gerçek mutluluğu hiç tatmamış, böyle bir arayışa girmeye de cesaret edememişlerdir. Bunun bir nedeni, nevrotiğin kendini tamamen güvenlik arayışına kaptırması ve sadece ezici kaygıdan, depresyonlardan, migrenden, vb. kurtulduğu zamanlarda hoşnutluk hissetmesidir. Ayrıca birçok durumda kendi ve başkalarının gözünde yanlış anlaşılan "özgecillik" görüntüsünü korumak zorunluluğu hissetmiş; dolayısıyla gerçekte benmerkezcil olmasına rağmen, sadece kendisi için arzular beslemeye cesaret edememiştir. Ya da mutluluğun, aktif çabaya gerek kalmaksızın güneş gibi üstünde parlamasını beklemiştir. Bütün bunlardan daha derin ve belki de nihai bir neden de, bireyin bir balon, bir kukla, bir başarı avcısı, bir kaçak yolcu olması, ama asla kendisi olamamasıdır. Ve öyle gözüküyor ki mutluluğun önkoşulu, ağırlık merkezinin kendi içinde olmasıdır.

Analiz, mutluluk arzusunu birkaç yoldan pekiştirebilir. Analiz, hastayı kaygılarından kurtararak, yaşamda, risksiz güvenliğin dışında daha olumlu şeylere yönelik enerjiyi ve arzuları serbest bırakır. Ayrıca korkular ve üstünlük ihtiyacı nedeniyle korunan "özgecillik" aldatmacasını da ortaya çıkarır. Maskenin bu kısmının analizi özel dikkat gerektirir, çünkü özellikle bu noktada mutluluk özlemi açığa çıkarılabilir. Analiz ayrıca hastanın yavaş yavaş, mutluluğun dışarıdan gelmesini beklemekle yanlış bir yola girdiğini, mutluluktan zevk almanın kendi içinde kazanması gereken bir beceri olduğunu anlamasına yardım eder. Sadece anlatmanın hiç bir yararı yoktur, çünkü bunun eski ve tartışmasız bir gerçek olduğunu bilir; ve çünkü bu, onun için gerçeklikte hiç bir etkisi olmayan soyut bir şey olarak kalır. Bunun analizde canlılık ve gerçeklik kazanması, psikanalitik yöntemlerle gerçekleşir. Örneğin Aşk ve dostluk ilişkilerinde mutluluk arzulayan bir hasta analizde, kendisi için "aşkın" bilinçaltında sadece istediği her şeyin partner'i tarafından sağlandığı ve en küçük arzularının anında yerine getirildiği bir ilişki anlamına geldiğini, bir yandan kendini tamamen kapalı tutarken öte yandan da "koşulsuz sevgi" beklediğini anlar. Beklentilerinin yapısının bilincine vararak, bunların gerçekleşmesinin imkansızlığının ve özellikle de bu beklentilerin ve bunların engellenmesine gösterdiği tepkilerin ilişkilerini gerçekte nasıl etkilediğinin farkına vararak, sonunda aşk yoluyla mutluluk elde etme konusunda umutsuz olması gerekmediğini, ancak kendi içsel etkinliğini tekrar kazanmak için yeterli çabayı ortaya koyması halinde mutlu olabileceğini anlar. Son olarak, hasta nevrotik eğilimlerinden kurtuldukça, kendiliğinden benliğini (özünü) daha çok kazanır ve kendi mutluluğu için kendi başına çaba gösterebilecek duruma gelir.

Hastanın değişme arzusunu harekete geçirip pekiştirmenin başka bir yolu daha vardır. Psikanaliz konusunda bilgisi olsa bile hasta neredeyse değişmez bir şekilde, analiz edilmenin sadece kendi içindeki bazı hoşa gitmez şeyleri, özellikle de geçmişteklerin farkına varmak olduğu ve bu bilinçlenmenin, sihirli bir şekilde işleri yoluna koyacağı yanılsamasını besler. Analizin kişilikte bazı değişmeleri hedeflediğini düşünse bile bu değişmenin

otomatik olarak gerçekleşmesini bekler. Arzu edilmeyen bir eğilime ilişkin içgözlemle bunu değiştirmeye yönelik iradi bir dürtü arasındaki bağlantıya ilişkin felsefi sorunu tartışmaya kalkışmayacağım. Ne olursa olsun hasta, kolayca anlaşılabilir öznel nedenlerden ötürü, farkında olmaksızın, bilmeyle değişme arasındaki ayrımı bilir. Ayrıntıda doğal olarak farkına varmamak için elinden geleni yapmasına rağmen, kural olarak bastırılan eğilimlerin farkına varma zorunluluğunu kabul eder, ama değişme zorunluluğunu kabul etmek istemez. Bütün bunlar açıkça düşünülmez, ama analist ona son bir değişme zorunluluğunu gösterdiği zaman şoke olabilir.

Bazı analistler hastaya bu zorunluluğu anlatsa da, diğerleri şu veya bu yolla hastanın tutumunu paylaşır. Bir meslektaşımın analizine gözetimcilik yaparken yaşadığım bir olay, konuya açıklık getirebilir. Hasta, meslektaşımı onu yeniden yaratmak, değiştirmek istemekle suçlayınca meslektaşım amacının bu olmadığını, sadece bazı ruhsal olguları ortaya çıkarmak istediğini söyledi. Meslektaşıma, verdiği cevabın doğruluğuna inanıp inanmadığını sordum. Bunun pek de doğru olmadığını kabul etti, ama hastanın değişmesini istemenin doğru olmadığına inanıyordu.

Bu sorun görünürde bir çelişki içermektedir. Her analist, bir hastasının ne kadar değiştiğini başkalarından duyduğu zaman bununla gururlanır, ama hastanın kişiliğinde bir değişime sağlamaya yönelik bilinçli (amaçlı) bir arzu beslediğini kabul etmekte veya bunu hastaya söylemekte tereddüt eder. İstediği veya yaptığı tek şeyin, bilinçsiz süreçleri bilinç düzeyine çıkarmak, kendine ilişkin bu bilgiyle ne yapacağına karar vermenin hastanın işi olduğunda ısrar etmeye eğilimlidir. Bu çelişki teorik nedenlerden kaynaklanır. Her şeyden önce, analistin, tek görevi gözlemek, veri toplamak ve bu verileri sunmak olan bir bilimci olduğu yolundaki genel görüş söz konusudur. Ayrıca "ego"nun sınırlı işlevleri doktrini vardır. Bunun, olsa olsa, enerjisinin tamamını içgüdüsel kaynaklardan aldığı için kendine ait bir irade gücü olmayan, ama otomatik olarak çalışan yapay bir işlevi olduğu kabul edilir.[1]

1 Bkz. H. Nunberg, "Die synthetische Funktion des Ichs," *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse* (1930).

Teorik olarak analist, sağduyumuz bize bir şeye ulaşmayı arzuladığımız taktirde bunu yapmanın doğru veya anlamlı olduğunu söylediği için bir şeyi isteyebileceğimize inanmaz. Bu nedenle irade gücünü yapıcı bir yönde amaçlı olarak harekete geçirmekten kaçınır.[1]

Ama Freud'un, hastanın irade gücünün analizde oynadığı rolü kabul etmediğini söylemek doğru olmaz. Bastırmanın yerini yargı gücünün alması gerektiğini, ya da hastanın zekasının yardımıyla çalışmamız gerektiğini (ki bu, hastanın zihinsel yargısının, değişmeye yönelik bir irade dürtüsü yarattığı anlamına gelir) savunurken bunu dolaylı olarak kabul eder. Her analist gerçekte hastada işleyen bu tür dürtülere güvenir. Örneğin hastaya açgözlülük veya inat gibi "çocuksu" bir eğilimin varlığını gösterebildiği zaman, bu eğilimin üstesinden gelmeye yönelik bir irade dürtüsünü elbette harekete geçirir. Tek sorun, bunu bilinçli ve amaçlı yapmanın tercih edilip edilmeyeceğidir.

İrade gücünün psikanalitik yoldan harekete geçirilmesi, bazı bağlantıları veya güdülenimleri hastanın bilinç düzeyine çıkararak bunları yargılamasını ve bir karara varmasını sağlamaktan ibarettir. Bu sonucun ne ölçüde gerçekleşeceği kazanılan içgözlemin derinliğine bağlıdır. Psikanalitik literatürde "salt" entellektüel (zihinsel) bir içgözlemle duygusal bir içgözlem arasında ayrım yapılır. Freud, entellektüel içgözlemin, hastanın bir karar vermesini sağlayamayacak kadar zayıf olduğunu açıkça belirtir.[2] Bir hastanın, çocukluğuna ait bir olayın varlığını sadece ka-

---

1 *Will Therapy* (1936) adlı eserinde Otto Rank, psikanalizde bu becerinin dikkate alınmamasını haklı olarak eleştirir. Ancak irade gücü, terapinin teorik temelini oluşturamayacak kadar formalistik (şekilci) bir ilkedir. Temel nokta içeriktir: enerji hangi bağlardan ve ne amaçla özgür bırakılır.

2 "Hasta, analizin bastırmalara karşı ortaya çıkardığı normal çatışmayı yaşadığı taktirde, onu sağlığına kavuşturacak kararı vermesi için çok büyük bir dürtüye ihtiyaç duyar. Aksi taktirde eski konunun tekrarına karar verebilir ve bilinç düzeyinde kabul edilen etkenlerin tekrar bastırılmasına göz yumabilir. Bu çatışmadaki belirleyici karar, böyle bir iş için yeterince güçlü veya özgür olmayan entellektüel işleyiş tarafından değil, sadece doktorla ilişkisi tarafından belirlenir" (Sigmund Freud, *A General Introduction to Psychoanalysis*, 1920).

bul etmesiyle, bunu duygusal olarak hissetmesi, ya da ölüm arzularından sadece söz etmesiyle bu arzuları gerçekten hissetmesi arasında bir fark olduğu doğrudur. Ama bu ayrımın yararlı olmasına rağmen, entellektüel içgözleme gereken önemin verilmesini engeller. Bu bağlamda "entellektüel" terimi, istemeden de olsa "yüzeysel" anlamını kazanmıştır.

Yeterli bir inanç taşıması koşuluyla entellektüel bir içgözlem güçlü bir motor olabilir. Söz konusu ettiğim içgözlem niteliğine, belki de her analistin yaşadığı bir deneyimi örnek gösterebilirim. Hasta bir noktada bazı eğilimlere, örneğin sadistik eğilimlere sahip olduğunun farkına varır ve bunları gerçekten hisseder. Ama birkaç hatta sonra bunlar ona tamamen yeni bir keşif gibi gözükür. Olan nedir? Eksik olan coşkusal nitelik değildir. Daha ziyade, sadistik eğilimler üzerindeki içgözlemin, yalıtılmış kalması nedeniyle hiç bir ağırlık taşımadığını söyleyebiliriz. Bunun genel yapıyla bütünleşmesi için aşağıdaki adımlar gereklidir: sadistik eğilimlerin kılık değiştirmiş dışavurumlarının ve yoğunluklarının anlaşılması; ne tür durumların bunları kışkırttığının ve kaygı, ketlemeler, suçluluk duyguları, başkalarıyla ilişkilerdeki rahatsızlıklar gibi sonuçların anlaşılması. Sadece bu kapsama ve doğruluğa sahip bir içgözlem hastanın kullanılabilir enerjisinin tamamını değişme kararlılığına aktaracak güce sahiptir.

Hastada değişme arzusu uyandırarak elde edilen şey bir ölçüde şeker hastasına hastalığını yenmek için belli bir diyete uyması gerektiğini söyleyen doktorun elde ettiği şeye benzer. Doktor da hastaya, aburcubur yemesinin yaratacağı sonuçlar konusunda içgözlem kazanmasını sağlayarak ondaki enerjiyi harekete geçirir. Aradaki fark, analistin işinin kıyaslanamayacak ölçüde daha güç olmasıdır. Dahiliyeci, hastayı tam olarak neyin rahatsız ettiğini ve hastanın, hastalıktan kurtulmak için nelerden kaçınması veya neler yapması gerektiğini bilir. Ama ne analist, ne de hastası hangi eğilimlerin hangi rahatsızlıklara neden olduğunu görmez; ikisi de, sonunda yolu aydınlatacak bir bağlantı kurmak için, bir yandan hastanın korkularına ve duyarlılıklarına karşı sürekli bir mücadele verirken, öte yandan da ussallaş-

tırmalardan ve görünüşte garip coşkusal tepkilerden oluşan şaşırtıcı bir labirentten bir çıkış yolu bulmak zorundadır.

Ama son derece değerli olmasına rağmen, değişme kararlılığı değişme yeteneğiyle eşdeğer değildir. Hastanın nevrotik eğilimlerden vazgeçebilmesi için, kişilik yapısında bu eğilimleri zorunlu kılan etkenlerin en ince ayrıntılarına kadar elden geçirilmesi gerekir. Dolayısıyla psikanalizde yeni kazanılan bu enerji, daha ileri analize yönlendirilir.

Hasta bu ileri adımı kendiliğinden atabilir. Örneğin, sadistik dürtüleri kışkırtan koşullarla ilgili daha doğru gözlemler yapabilir ve bu koşulları analiz etmeye hevesli olabilir. Ama hoş olmayan her eğilimi anında ortadan kaldırmaya zorlanan bir hasta, sadistik dürtüleri anında kontrol etmeye çalışabilir ve bunu başaramayınca hayal kırıklığına uğrayabilir. Bu durumda hastaya, içten içe kendini hâlâ zayıf, ezik, küçük düşmüş hissettiği sürece sadistik eğilimlerini kontrol etmeyi belki de başaramayacağını ve böyle hissettiği sürece başkaları karşısında kinci zafer kazanma ihtiyacı duyacağını ve bu nedenle sadistik eğilimlerin üstesinden gelmek istediği taktirde bunları üreten ruhsal kaynakları analiz etmesi gerektiğini anlatırım. Analist, yapılması gereken bu ileri çalışmanın ne kadar bilincinde olursa, hastayı da boşuna hayal kırıklıklarından o kadar kolay kurtarır ve çabalarını ödüllendirici kanallara o kadar çok yönlendirebilir.

Freud doktrini, ahlaki sorunların veye değer yargılarının psikanalizin ilgi ve beceri alanının dışında olduğunu söyler. Terapiye uygulandığı zaman bu, analistin hoşgörülü (toleranslı) olması gerektiği anlamına gelir. Bu tutum, psikanalizin bir bilim olduğu iddiasıyla tutarlılık içindedir ve ayrıca liberal çağın belli bir evresine damgasını vuran bırakınız yapsınlar ilkesini yansıtır. Aslına bakılırsa değer yargılarından kaçınmak ve bu tür yargıların sorumluluğunu almayı göze alamamak, çağdaş liberal insanın çok yaygın bir özelliğidir.[1] Analistin soğukkanlı hoşgö-

* Psikanalitik açıdan esneklik (hoşgörü) kavramının sosyolojik temeli E. Fromm tarafından "Die gesellschaftliche Bedingtheit der psychoanalytischen Therapie" adlı makalesinde sunulmuştur (*Zeitschrift für Socialforschung*, 1935).

rüsünün, hastanın bastırılan dürtülerin ve tepkilerin farkına varmasını ve bunları dile getirmesini sağlayan vazgeçilmez koşullardan birisi olarak değerlendirilir.

Bu çizgide ortaya çıkan ilk sorun, böyle bir hoşgörüye ulaşılıp ulaşılamayacağıdır. Analistin, kendi değerlendirmelerini konu dışı bırakacak ölçüde bir ayna olması mümkün müdür? Nevrozların kültürel sonuçlarını tartışırken, bunun gerçekte ulaşılamayacak bir ideal olduğunu görmüştük. nevrozlar, insan davranışına ve insan güdülenimlerine ilişkin sorunlar içerdiği için, toplumsal ve geleneksel değerlendirmeler, ele alınacak sorunları ve saptanan hedefleri istemeden de olsa belirler. Freud'un kendisi de kendi idealine sıkı sıkıya bağlı değildir. Örneğin günün toplumunda geçerli olan cinsel ahlakın değerine ilişkin kendi tutumu, ya da kendine karşı dürüstlüğün değerli bir hedef olduğuna inancı konusunda hastanın kafasında hiç bir kuşkuya yer bırakmaz. Aslına bakacak olursak Freud, psikanalizi bir yeniden eğitim olarak tanımlamakla, kendi idealine ters düşmüş, eğitimin en azından örtülü ahlaki değerlendirmelerden ve hedeflerden arındırılmış olarak düşünülebileceği yanılsamasına yenik düşmüştür.

Analist, farkında olmasa da değer yargılarına sahip olduğu için, profesyonel hoşgörüsü hastaya inandırıcı gelmez; hasta, açıkça söylenmese de analistin gerçek tutumunu hisseder. Bunu, analistin bir şeyi dile getirme tarzından, arzu edilir veya edilmez bulduğu özelliklerden anlar. Analist örneğin masturbasyonla ilgili suçluluk duygularının analiz edilmesi gerektiğini söylediği zaman, masturbasyonu "kötü" bir şey olarak düşünmediğini ve bu nedenle suçluluk duygusu uyandırması gerekmediğini ima eder. Hastanın eğilimini, sadece "alıcı olma eğilimi olarak adlandırmak yerine "asalakça" olarak değerlendiren bir analist, bu konudaki yargısını örtülü bir yoldan hastaya iletmiş olur.

Dolayısıyla hoşgörü, gerçekleştirilemeyecek, ancak yakınsanabilecek bir idealdir. Analist, sözcükleri seçerken ne kadar dikkatli olursa, buna da o kadar yaklaşacaktır. Ama değer yargılarından kaçınma anlamında hoşgörü hedeflenmesi gereken

bir ideal midir? Cevap nihai anlamda kişisel felsefe ve kişisel karar sorunudur. Bana göre değer yargılarının yokluğu, beslemekten çok üstesinden gelmeye çalışmamız gereken ideallerden birisidir. Nevrotiği ahlaki aldatmacalar, asalakça arzular, güç itkileri vb. geliştirmeye ve bunları sürdürmeye zorlayan iç zorunlulukları anlamaya yönelik sınırsız bir arzu, bu tutumları, gerçek mutluluğa engel olan olumsuz değerler olarak değerlendirmeme engel olamaz. Ben daha çok, benim için bu türden tutumların, üstesinden gelinmesi gereken şeyler olduğu inancının, bunları tam olarak anlama yönündeki özendirici etkenlerden birisi olduğuna inanıyorum.

Bu idealin terapi açısından taşıdığı değere gelince, bunun kendisinden bekleneni verip vermediğini merak ediyorum.[1] Bu, analistin hoşgörüsünün hastanın aşağılanma korkusunu hafifleteceği ve böylece daha büyük bir düşünce ve ifade özgürlüğü kazandıracağı beklentisidir.

Görünürdeki inandırıcılığına rağmen bu beklenti geçersizdir, çünkü hastanın aşağılanma korkusunun kesin yapısını dikkate almaz. Hasta, içindeki bir eğilimin aşağılık olarak değerlendirilmesinden değil, bu eğilimden ötürü kişiliğinin tamamının aşağılanmasından korkar. Ayrıca bu aşağılamanın acımasızca olacağından ve bu nahoş eğilimi geliştirmesine neden olan şeylerin dikkate alınmayacağından korkar. Dahası, çeşitli özgün özelliklerden ötürü aşağılanmaktan korksa bile, bir bütün olarak korkusu ayrım gözetmeyen bir yapıdadır. Yaptığı her şeyden ötürü aşağılanma beklentisi kısmen insanlara karşı beslediği korkunun yoğunluğundan, kısmen de kendi değerler sisteminin dengesiz olmasından kaynaklanır. Kendi gerçek değerlerini de, gerçek kusurlarını da bilmez; gerçek değerleri onun kafasında yanılsamalı kusursuzluk ve eşsizlik iddialarıyla temsil edilirken, kusurları bastırılır. Dolayısıyla neden ötürü aşağılanabileceği konusundan kesinlikle emin değildir; örneğin bunun kendisiyle ilgili makul arzulardan mı, eleştirel bir tutumdan mı, yoksa cinsel

1 *Bkz.* Erich Fromm, "Die gesellschaftliche Bedingtheit der psychoanalytischen Therapie," *Zeitschrift für Socialforschung* (1935).

bir fantaziden mi kaynaklandığını bilmez. Nevrotiğin korkusunun bu yapıda olması açısından, analistin nesnellik aldatmacasının, korkuyu dindirmek şöyle dursun, tersine mutlaka artıracağına kuşku yok. Hastanın, analistin tutumu konusunda hiç bir zaman emin olamadığı, buna ek olarak zaman zaman kabul edilmeyen itirazlar algıladığı durumlarda, potansiyel aşağılanma korkusu mutlaka şiddetlenecektir.

Doğal olarak bu korkuların ortadan kalkması isteniyorsa analiz edilmeleri gerekir. Bunların dinmesini sağlayan şey, hastanın, bazı özelliklerini arzu edilmez bulmasına rağmen analistin bir bütün olarak onu aşağılamadığını bilmesidir. Hoşgörü, daha doğrusu sahte bir hoşgörü yerine, yapıcı bir dostluk olmalı ve bu ilişki içinde bazı kusurların görülmesi, analistin hastadaki iyi nitelikleri ve potansiyelleri beğeniyle karşılamasına engel olmamalı. Terapide bu genel olarak hastanın sırtının sıvazlanması anlamına değil, analistin, belli bir eğilimdeki iyi ve samimi ögeleri kabul etmeye hazır olması ve aynı zamanda da kuşkulu yanlarına dikkati çekmesi anlamına gelir. Örneğin hastanın eleştirel becerisiyle bunu yıkıcı amaçlarla kullanması arasında, onur duygusuyla kibiri, samimi dostluğuyla (varsa) özellikle sevgi dolu ve cömert olduğu yolundaki aldatmacası arasında açıkça ayrım yapmak gerekir.

Burada, bütün bunların önemli olmadığı, çünkü hastanın analisti sadece belli bir anda yaşadığı duyguların gözüyle gördüğü söylenerek itiraz edilebilir. Ama hastanın sadece bir parçasının analisti tehlikeli bir canavar veya üstün bir yaratık gibi gördüğü de unutulmamalıdır. Bu duygular elbette zaman zaman ağır basabilir, ama hastanın, net bir gerçeklik duygusu taşıyan ve her zaman göze çarpmasa da hep orada olan bir parçası daha vardır. Analizin sonraki evrelerinde hasta, analiste karşı iki farklı çizgide duygular beslediğini açıkça görebilir. Örneğin, "Benden hoşlandığından eminim, ama buna rağmen sanki benden iğreniyormuşsun gibi bir duyguya kapılıyorum," diyebilir. Dolayısıyla hastanın analistin tutumunu bilmesi sadece aşağılanma korkusunu dindirmek açısından değil, ayrıca kendi yansıtmalarını görebilmesi açısından da önemlidir.

Psikiyatri tarihi, ta eski Mısır veya Yunanistan'da iki ruhsal rahatsızlık görüşü olduğunu göstermiştir: bunlardan birisi tıbbi bilimsel, diğeri ise ahlaki görüştür. Genel bir ifade kullanacak olursak, genellikle ahlaki görüş ağır basmıştır. Tıbbi görüşe bana asla silinmeyecek gibi gözüken bir zafer kazandırmak, Freud'a ve çağdaşlarına nasip olmuştur.

Yine de ruhsal rahatsızlıklardaki neden sonuç bilgilerimiz, bizi, bunların ahlaki sorunlar içerdiği gerçeğine köreltmemelidir. Birçok durumda nevrotik, başkalarının acılarına sempati duyma, çatışmalarını anlama, geleneksel standardlardan uzaklaşma, estetik ve ahlaki değerlere karşı damıtılmış bir duyarlılık gibi özellikle güzel nitelikler geliştirir; ama ayrıca değeri kuşkulu bazı özellikler de geliştirir. Nevrotik süreçlerin temelinde yatan ve bu süreçlerle pekiştirilen düşmanlıkların, korkuların, zayıflık duygularının bir sonuçu olarak, kaçınılmaz bir şekilde bir ölçüde içtenliksiz, kibirli, korkak, benmerkezcil olur. Bu eğilimlerin farkında olmaması gerçeği, bunları varolmaktan alıkoymadığı gibi hastanın bunlardan ötürü acı çekmesine de engel olmaz (ki analist için önemli olan da budur).

Bugünkü tutumumuzla psikanalizden önce ağır basan tutum arasındaki fark, bugün bu sorunları farklı bir açıdan değerlendirmemizdir. Yapısal olarak nevrotiğin de başkaları kadar az tembel, iki yüzlü, gaspçı, kibirli olduğunu, çocukluğundaki olumsuz koşulların onu ayrıntılı bir savunmalar ve doyumlar sistemi kurmaya zorladığını, bunun da bazı elverişsiz eğilimlerin gelişmesiyle sonuçlandığını öğrendik. Dolayısıyla bunlardan onu sorumlu tutmuyoruz. Başka bir deyişle ruhsal rahatsızlıklara ilişkin tıbbi görüşle ahlaki görüş arasındaki çelişki, göründüğünden daha uzlaşmacıdır: ahlaki sorunlar, rahatsızlığın bütünsel bir parçasıdır. Dolayısıyla hastanın bu sorunlara açıklık kazandırmasına yardımcı olma işlevini de tıbbi görevimizin bir parçası olarak değerlendirmemiz gerekir.

Ahlaki sorunların nevrozlarda oynadığı rolün psikanalizde net bir şekilde anlaşılmamış olması, bazı teorik önermelerin, özellikle de libido teorisinde ve "süperego" kavramında gizli olan önermelerin bir sonucudur.

Gerçekte sunulan ahlaki sorunlar kural olarak düzmece bir ahlaktır, çünkü hastanın kendi gözünde kusursuz ve üstün gözükme ihtiyacından kaynaklanır. Bu nedenle ilk adım, ahlaki aldatmacaları su yüzüne çıkarmak ve bunların hasta açısından gerçek işlevlerini anlamaktır.

Öte yandan hastanın gizlemeye en çok hevesli olduğu sorunlar, gerçek ahlak sorunlarıdır. Bunları, başka her şeyden daha çok gizlemeye çalıştığını söylemek pek abartı olmaz. Kusursuzcu ve narsistik maske, bunları gizleyen bir perde olarak iş görmesi nedeniyle vazgeçilmezdir. Ama hastanın bunların yapısını açıkça görmesi sağlanmalıdır, aksi taktirde yaşamındaki acı verici ikilikten de, sonuçta ortaya çıkan kaygı ve ketlemelerden de kurtulamaz. Bu nedenle analistin, ahlaki sorunlarla da cinsel sapmalardaki kadar ilgiyle uğraşması gerekir. Hasta, ancak ayrıntılarıyla yüz yüze geldikten sonra ahlaki sorunlara karşı bir tavır alabilir.

Freud, temel nevrotik çatışmaların sonunda hastanın kendi kararıyla çözülmesi gerektiğini kavramıştır. Burada da sorun, bu süreci kasıtlı olarak özendirmenin gerekli olup olmadığıdır. Birçok hasta, bazı sorunları gördükten sonra kendiliğinden bir tavır alır. Örneğin bir hasta özgün gururundan kaynaklanan sorunları kavradığı zaman, bunu kendiliğinden sahte gurur olarak adlandırabilir. Ama diğerleri, bu türden yargılara varamayacak kadar çatışmalarına gömülmüşlerdir. Bu tür durumlarda nihai karar zorunluluğuna dikkati çekmek yararlı olacaktır. Örneğin hasta bir görüşmede başarı için her türlü hainceyolu deneyen insanlara duyduğu hayranlığı dile getiriyor, başka bir görüşmede ise başarıya aldırmadığını, sadece işinin konusuyla ilgilendiğini iddia ediyorsa, analist, söz konusu çelişkiye dikkati çekmekle kalmamalı, sonunda hastanın gerçekten ne istediğine karar vermek zorunda olduğunu da anlatmalıdır. Ama acele ve yüzeysel kararları önermem; önemli olan nokta hastayı, onu şu veya bu yönde sürükleyen etkenleri ve her iki durumda kazanacaklarını ve kaybedeceklerini analiz etmeye özendirmektir.

Analistin terapide bu tutumları benimsemesi halinde, hastaya yönelik tutumunun yapısal bir dostluk içermesi ve kendi so-

runlarını netleştirmiş olması temel bir önkoşuldur. Analistin kendisi de bazı aldatmacalar beslediği sürece, bunları mutlaka hastaya da yansıtacaktır. Hem kapsamlı ve ayrıntılı bir "didaktik analizden" geçmeli, hem de kendini sürekli olarak analiz etmelidir. Eğer işimiz temelde hastanın gerçek sorunlarını su yüzüne çıkarmaksa, kendimizi anlamamız, başkalarını analiz etmek için her zamankiden çok daha vazgeçilmez bir önkoşul olacaktır.

Psikanalitik terapiye ilişkin bu tartışmayı, önerilen yeni yöntemlerin analizin süresi üzerinde bir etkisi olup olmadığını inceleyerek noktalamak istiyorum.

Bir analizin süresi (ve başarı şansı), altta yatan kaygının yoğunluğu, mevcut yıkıcı eğilimlerin yoğunluğu, hastanın ne ölçüde hayal dünyasında yaşadığı, insanlardan uzaklaşmasının kapsamı ve derinliği vb. gibi çeşitli etkenlerin birleşimine bağlıdır. Olası süre konusunda bir ön değerlendirme yapmak için çeşitli ölçütler kullanılabilir. Bunlar arasında en çok dikkat ettiğim, geçmişte veya bugün yapıcı kullanıma elverişli olan enerji miktarı, yaşamla ilgili olumlu, gerçekçi arzuların derecesi ve üst yapının gücüdür. Bu son etkenlerin elverişli olması halinde hastanın güncel sorunlarını aktif ve doğrudan bir yoldan ele almasında epeyce yardım sağlanır. Sistematik analiz olmaksızın yardım edilebilecek bu türden insanların sayısının genelde varsayılandan fazla olduğunu belirtmem gerek.

Kronik nevrozlara gelince, yapılması gereken işin kapsamını ve türünü genel olarak göstermeye çalıştım. Çok daha ayrıntılı bir inceleme olmaksızın bu sürecin karmaşıklığına ilişkin bir tablo sunmak imkansız. İşin miktarı ve zorluğu, çabucak yapılmasını imkansızlaştırır. Freud'un, nevrozların hızlı bir şekilde tedavi edilme şansının, hastalığın ağırlığıyla orantılı olduğu savı, geçerliliğini koruyor.

Analize son vermek için şu veya bu ölçüde keyfi bir süre belirlemek, ya da analizi aralıklarla yürütmek gibi süreci kısaltmaya yönelik çeşitli öneriler yapılmıştır. Bazen etkili olmalarına rağmen bu tür girişimler, beklenen vermez ve veremez, çünkü

gerçekte halledilmesi gereken işi dikkate almaz. Bana göre analizi kısaltmanın tek alamlı yolu vardır, o da zaman kaybından kaçınmaktır.

Bu hedefe ulaşmanın kısa ve kolay bir formülü olduğunu sanmıyorum. Bir tamirciye, makinedeki gizli bir kusuru anında tespit etmeyi nasıl becerdiğini sorduğumuz zaman, makine konusunda sahip olduğu eksiksiz bilginin, gerçek sorun üzerindeki gözleminin, olası sorun kaynağı konusunda bir sonuca varmasını sağladığını ve bu yolla yanlış yönde araştırma yaparak zaman kaybetmediğini söyler. Son yıllarda yapılan onca çalışmaya rağmen, insan ruhuna ilişkin bilgimizin, iyi bir tamircinin makine bilgisine kıyasla amatörce kaldığını kabul etmemiz gerek. Belki de hiç bir zaman bu kadar kesin bilgimiz olmayacak. Ama hem kendi yürüttüğüm, hem de gözetimcilik yaptığım analizlerde edindiğim deneyim, ruhsal bir sorunu ne kadar iyi anlarsak, çözüme ulaşmakta o kadar az zaman kaybettiğimize inanmamı sağlamıştır. Dolayısıyla bilgimiz arttıkça, hem analizle ulaşılan sorunlar alanını genişletebileceğimizi, hem de bu sorunları makul süreler içinde çözebileceğimizi ümid etmek için haklı nedenlerimiz vardır.

Analizi ne zaman noktalamak gerekiyor? Burada da açık semptomların ortadan kalkması, cinsellikten haz alma yetisi, rüyaların yapısındaki değişme, vb. gibi dış belirtilere veya yalıtılmış ölçütlere dayanarak kolay bir çözüm arama tehlikesine karşı bir uyarıda bulunmak isterim.

Temelde sorun yine kişisel yaşam felsefesiyle ilgilidir. Bütün sorunları sonsuza dek çözülmüş, tamamlanmış bir ürün yaratmayı mı amaçlıyoruz? Bunun olası olduğunu kabul etsek bile arzu edilir olduğuna inanıyor muyuz? Yoksa yaşamın, varoluşun son gününe kadar bitmeyen ve bitmemesi gereken bir gelişme süreci olduğunu mu düşünüyoruz? Kitap boyunca da göstermeye çalıştığım gibi, nevrozun, arayışlarında ve tepkilerinde katılık yaratarak bireyin gelişimini engellediğine, kendi başına çözemediği çatışmaların tuzağına düşürdüğüne inanıyorum. Dolayısıyla analizin amacının yaşamı risklerden ve çatışmalardan arındırmak değil, bireyin kendi sorunlarını kendi ba-

şına çözebilecek beceriyi kazanması olduğuna inanıyorum.

Ama hasta kendi gelişimini kendi ellerine ne zaman alabilir? Bu soru, psikanalitik terapinin nihai hedefiyle ilgili soruyla özdeştir. Bana göre hastanın kaygıdan kurtarılması sadece bir amaca yönelik bir araçtır. Amaç ise kendiliğindenliğini tekrar kazanmasına, kendi içindeki değerler ölçüsünü bulmasına yardımcı olmaktır, özetle ona kendisi olma cesaretini vermektir.

Bu çalışmasında Horney, Freud psikolojisinin bazı temel önermelerini eleştirel bir gözle inceleyerek, Oedipus kompleksi, ölüm içgüdüsü, libido teorisi, tekrarlama zorlanımı teorilerini sorguluyor ve Freud'un gözden kaçırdığı kültürel etkenlerle nevrozlar arasındaki ilişkileri gözler önüne seriyor. Bütün bunların ışığı altında, psikanalizin, eski teorik önyargılardan arındırıldığı taktirde, Freud'un ortaya koyduğu bulgu ve ilkelerin gerçek derinliğini yeniden kazanacağını ve psikanalizin kavrayış ve etki alanının genişleyeceğini savunuyor. Elinizdeki kitap, Freud'a hakkını vererek yapılan en net, en açık eleştiri çalışmalarındır.

ISBN 975 - 7782 - 67 - X